

Rhetorikai és Aesthetikai leczkéi (etc.)

Magy. Kir. Egy. bet.

Budán; Buda 1838

Signatur: 54976-B.1

Barcode: +Z169762605

Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ169762605>

Umfang: Bild 1 - 410

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzanangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

KAIS. KÖN. HOF

BIBLIOTHEK

54.976-B

Alt-

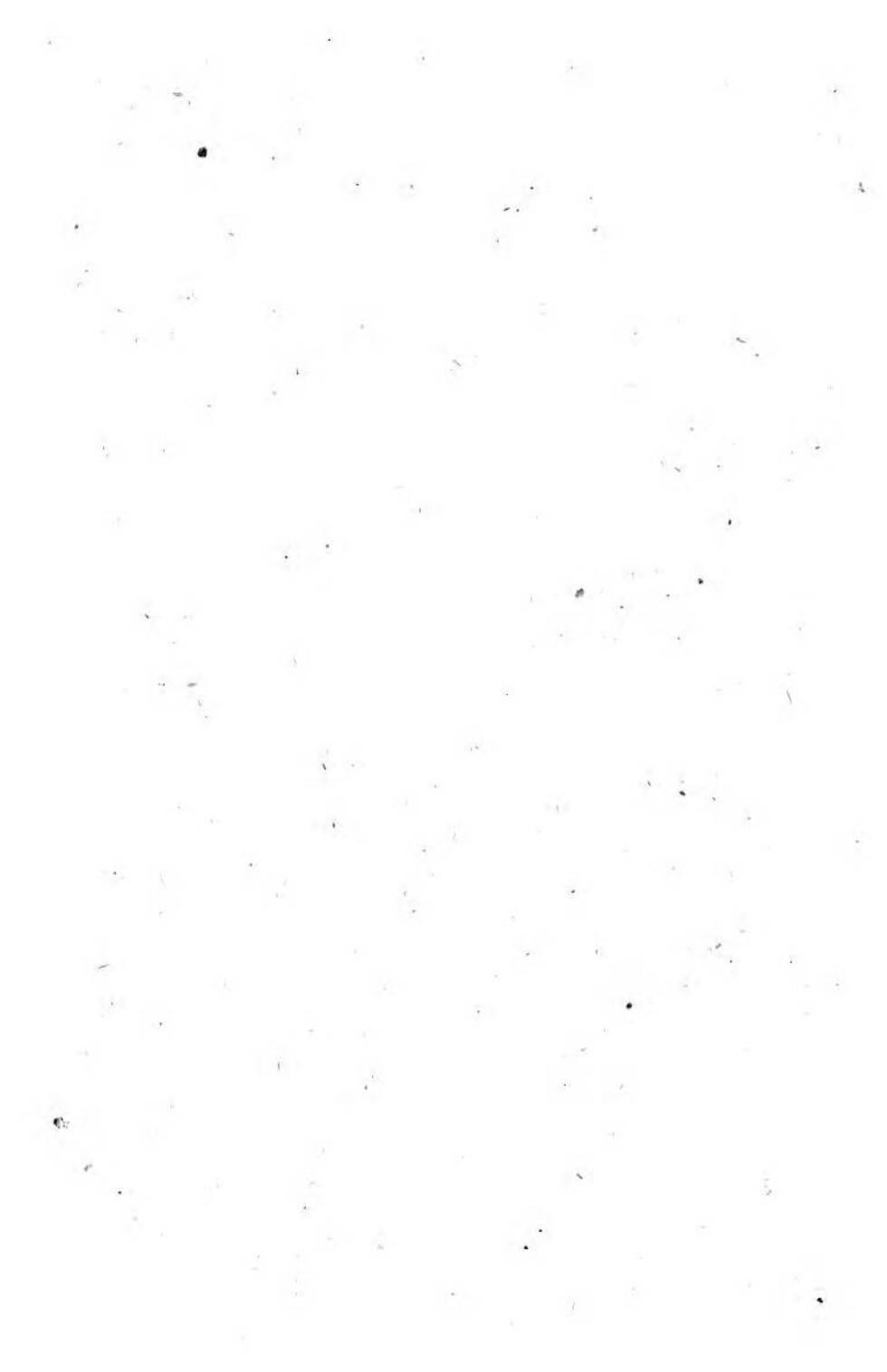

43. ~~Nr. 236.~~

2 Vol.

54976-B.

BLAIR HUGO'

RHETORIKAI ÉS AESTHETIKAI

L E C Z K É I.

NÉMELLY KIHAGYÁSOKKAL és RÖVIDÍTÉSEKKEL

ANGOLBÓL

K I S J Á N O S,

HITTUDOMÁNYI DOCTOR, DUNÁNTÚLI EVANG. SUPERINTENDENS,

SOPRONI ELSŐ PREDIKÁTOR, TÖBB NS VMEGYE' TÁBLABÍRÁJA,

'S A' MAGYAR TUD. TÁRSASÁG' RENDES TAGJA ÁLTAL.

ELSŐ KÖTET.

h.

A' magyar tudós társaság' költségével.

BUDÁN,

A' MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM' BETŰIVEL.

1838.

ONCE UPON A TIME

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

THE FIRST PART OF THE

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
ELŐBESZÉD	III
ELSŐ LECZKE. Bevezetés	7
MÁSODIK LECZKE. Az ízlésről	20
HARMADIK LECZKE. Kritika. Zseni. Az ízlés' gyönyö- rei. Fennség a' tárgyakban	41
NEGYEDIK LECZKE. Az írásbeli fennségről	62
ÖTÖDIK LECZKE. A' szépségről, 's az ízlésnek egyéb gyönyöreiről	84
HATODIK LECZKE. A' nyelv' eredete 's növekedése	101
HETEDIK LECZKE. A' nyelv' 's az írás' eredete 's nö- vekedése	120
NYOLCZADIK LECZKE. A' nyelv' szerkezete	138
KILENCZEDIK LECZKE. A' nyelv' szerkezete. Angol nyelv	159
TIZEDIK LECZKE. Stylus. Értelmesség. Szabatosság (Praecisio)	180
TIZENEGYEDIK LECZKE. A' mondatok' vagy perio- dusok' alkotása	194
TIZENKETTÖDIK LECZKE. A' periodusok' vagy mon- datok' alkotása. (Folytatás.)	213
TIZENHARMADIK LECZKE. A' periodusok' szerkezte- tése. — Harmonia	231
TIZENNEGYEDIK LECZKE. A' képes előadás' eredete 's természete	253
TIZENÖTÖDIK LECZKE. A' metaphora	273
TIZENHATODIK LECZKE. Hyperbole. Personificatio. Apostrophe	293
TIZENHETEDIK LECZKE. Egybevetés. Ellentétel. Kér- dés. Felkiáltás, 's egyéb beszédbeli képek	315

- TIZENNYOLCZADIK LECZKE.** A' képes nyelvvel élés' szabályai. A' stylus' különböztető tulajdonságai általában: Terjedt, tömött, erőtlen, velős, szároz, mesterségtelen, csinos, ékes, virágos stylus 335
- TIZENKILENCZEDIK LECZKE.** A' stylus' tulajdonságai általában. Egyszerű, erőltetett, heves stylus. Utmutatás, hogyan kelljen jó stylusra szert tenni 347
- HUSZADIK LECZKE.** Ékesszólás vagy nyilvános szónoklás. Az ékesszólás' történetel. Görög ékesszólás, Demosthenes 358
- HUSZONEGYEDIK LECZKE.** (Az ékesszólás' történetének folytatása). Romai ékesszólás. Cicero. Mai ékesszólás. 380

ELŐBESZÉD.

Az itt magyarra fordított leczkék élő szóval ezelőtt hetven és néhány esztendővel tartattak az edinburghi tudományos egyetemen, nyomtatásban pedig 1783ban jöttek először világra; mikor már írók az angol egyházi szónokok között első helyen tündöklék. Mindjárt megjelenésekkor, nem csak az angoloknál különös kedveléssel fogadtattak, hanem több kimívelt nyelvekre is általtétettek, 's hamar számos kiadásokat értek. Azóta is, noha mellettek a' tudósabb nemzeteknél sok hasonló tárgyú munka, 's azok között néhány nagybecsű is lépett napfényre, a' dologhoz értők előtt mindenkor megmaradtak jóhíroknak 's tekintetőknek birtokában; 's hihetőleg meg is maradandnak mindaddig, valamíg a' Cicerók és Quintiliánok, kiknek tanításait a' mai időkhez alkalmazva bővítik 's világosítják, az ékesszólás' és jóizlés' első rendű mestereinek tartatnak.

De Blair' munkáját dicsérni (a' mit tennem itt különben sem illenék) annyival kevesebbé lehet czélom, mint-hogy azt a' magyar tudományos társaság az által, hogy fordítására az írókat meghívá, eléggé megdicsérte. Egyedül fordításomról kívánok egykét szóval emlékezni. Azt is azon meggyőződésem mellett, hogy készítésében tartozó szorgalommal jártam el, 's a' sok nehézségekkel tehetőségem szerint küzködtem, minden előbeszéd nélkül bocsátanám a' közönség elébe, ha a' kihagyásokról 's rövidítésekről számot adni nem tartoznám.

Azokra nézve következőképen van a' dolog. Az eredeti munkában találtató negyvenhét leczkének hatát, t. i. a' 20dikát, 21diket, 22diket, 23dikát, 24diket és 30dikát kénytelen voltam egészen kihagyni; mert azok némelly jeles angol írók' stylusának olly részeletes kritikáját foglalják magokban, melyet az angolúl tudók nagy haszonnal olvashatnak ugyan, de a' magyar olvasóknak a' két nyelv' természetének különbözése miatt a' fordításban lehetetlen volna eléggé hasznossá tenni. Az ekkép' negyvenegy számra szállott leczkék közül harminczhárom ugyan lefordítva, hogy csak némellyikből maradtak ki imitt-amott, jobbára angol nyelvet 's angol írókat tárgyazó, 's magyar olvasókra nézve kevés érdekű helyek, 's többnyire csak kevés periodusok; nyolcz pedig, t. i. a' fordításban a' 20dik, 22dik, 23dik, 24dik, 25dik, 26dik, 27dik és 38dik, nagy részént Blair' munkájának egy kivonatából tétetett által, melly Londonban 1822ben 12tődrétben jelent meg, 's illy czímet visel: *Essays on Rhetoric and belles letters. Abridged from Dr Blair.*

A' kihagyásokért szükségtelennek tartom magamat menteni. Illyen szabadsággal az efféle munkák' fordítói minden tartózkodás nélkül szoktak élni, a' minthogy Blair' rhetorikai 's aesthetikai leczkéinek mind német; mind kivált francia fordítói is éltek. — Talán jobb lett volna a' kihagyások helyett, Blair' példája szerint magyarírók' munkáit bírálgatni, 's a' tanítást a' magyar nyelvre alkalmazni; de nekem ollyan munkát magamra vállalni, több okokra nézve lehetetlen volt.

A' rövidítésektől sokáig visszatartóztatott az a' környülmény, hogy a' tudományos társaság nem kivonatot, hanem fordítást kívánt. Mindazáltal a' dolog' bővebb meggondolása után nem tarthattam ezen kívánságot, olly igen betű szerint értendőnek, hogy vele az olly, részint kevesebb érdekű, részint nagyon hosszas előadásu leczkéknek, millyenek a' főnfebb kijegyzettek, megkurtítását

összeegyeztetni nem lehetne; sőt azon vélekedésemben is hová tovább megerősödtem, hogy azok, kik literatúránk mostani állapotját 's a' nagyobb terjedelmű magyar könyvek sorsát esmérők, rövidítéseimet inkább fogják keveselni, mint sokalni. — Részemről nem tartom ugyan D'Alambérttel *) nevetséges kényszerítésnek azt a törvényt, melly szerint a' fordítók valamely író munkáját kezdettől fogva végig átalítani köteleztetnek. A' ki tulajdonképen fordítást ígér, az tartozik ígéretét teljesíteni, 's mind a' szépségeket, mind a' fogyatkozásokat mennél hűbben a' másik nyelvre átaláönteni. De azt hiszem, hogy mindenkinek szabadságában áll a' más nyelven írt könyveket a' maga nyelvére vagy egészen, vagy csak részenként lefordítani, vagy belőlök kivonatokat csinálni, csak szándékát illő helyen kijelentse. Arról is meg vagyok győződve, hogy az ilyen megrövi-

---

*) La troisième loi arbitraire que les traducteurs ont subie c'est la contrainte ridicule de traduire un auteur d'un bout à l'autre. Par-là le traducteur usé et refroidi dans les endroits foibles, languit ensuite dans les morceaux éminens. Pourquoi d'ailleurs se mettre à la torture, pour vendre avec élégance une pensée fausse, avec finesse une idée commune? Ce n'est pas pour nous faire connoître les défauts des anciens qu'on les met en notre langue, c'est pour enrichir notre littérature de ce qu'ils ont fait d'excellent. Les traduire par morceaux, ce n'est pas les mutiler, c'est les peindre de profil, et à leur avantage. — Nos littérateurs trouveroient surtout un avantage considérable à traduire ainsi par morceaux détachés certains ouvrages qui renferment assez de beautés pour faire la fortune de plusieurs écrivains, et dont les auteurs, s'ils avoient eu autant de gout que d'esprit, effaceroient ceux du premier rang. Lásd: *Mélanges de Littérature, d'Histoire, et de Philosophie.* Amsterdam, 1773. Tom. 3. p. 21. D'Alambert különösen ugyan a' régi classicusok fordításáról szól; de a' mi igazat ezen szavaiban mond, az akármely nemzet- és időbeli könyvek fordítására is illik.

ditett fordítások 's kivonatok' éles ítélettel 's illő szorgalommal készítése több tekintetben hasznos foglalatosság. Akármely nemzet' literaturájában is illik az olly nem kevés számu tudomány-kedvelőket tekintetbe venni, kik hivatalbeli 's egyéb szükséges foglalatosságaik miatt a' könyvek' olvasására csak kevés órákat fordíthatnak. Különösen pedig az ifjuság' számára, mellynek olly sok-félét kell tanulni, nagyon szükséges is a' tudnivalókat úgy összeszorítani, valamint csak lehet, hogy felesleges dolgokkal se figyelmük ne fárasztassék, se emlékezőtehetségük ne terheltessék.

Végre fordításom' czíme iránt még szükségesnek tartom azt megjegyezni, hogy ezen kifejezést *belles lettres*, melly mind a' franczia, mind az angol nyelvben a' jóizlés' theoriáját jelenti; több próbálgatások után legtanácsosabbnak tartottam úgy adni, a' mint adtam. Tudós és igazságos biráim' ítéletét és tanácsát ez iránt itt, valamint egész fordításom iránt köszönettel fogom venni 's meggyőződéseim szerint használni.

ELSŐ LECZKE.

BEVEZETÉS.

Egyik legkülönböztetőbb elsőség, melyet a' gondviselés az emberi nemzetnek adott, a' gondolatok egymással közölhetésében áll. E' nélkül az okosság csak magánmaradó 's bizonyos tekintetben haszontalan okfő volna. A' beszéd az a' hatalmas eszköz, melly által ember embernek jóltétőjévé lesz, 's gondolatinknak a' beszéd' segítségével fölcserélése 's tovább-adása az, a' minek még gondolkodó tehetségünk' kimiveltetését is főképpen köszönhetjük. Az egyes és magára hagyott ember tehetségeinek tökéletesítésében csak kevésre mehet. Az, a' mit az emberi okosságnak nevezünk, nem annyira egyes ember erőködésének vagy ügyességének gyümölcse, mint több emberek' beszéd és írás által kölcsönösen közölt és megvilágosított értelmének munkája.

Könnyen által lehet tehát látni, hogy a' beszéd és írás olyan tárgyak, mellyek legnagyobb figyelmünket érdemlik. Akár a' beszélő' befolyása, akár a' hallgató' gyönyörködése vétessek tekintetbe, akár haszon akár mulatság legyen a' főczél, mindenkép' erős indító okaink vagynak arra igyekezni, hogy gondolatinkat egymással minél jobb foganattal közölhessük. Ugy is találjuk, hogy a' beszéd' szépítésére csaknem minden nemzetnél azonnal fordítatott gond, mihelyt a' nyelv az emberi életre

legszükségesebb dolgok' hijános közlésénél tovább haladt. Még a' vad és miveletlen népeknél is látunk ügyelést azon kifejezések' szépségére és erejére, mellyekkel másokra hatni vagy másokat valamiről meggyőzni akartak. Korán felébredte benne a' beszédbeli szépség' érzése, 's nyelvökre bizonyos ékességeket, mellyekre azt a' tapasztalás után alkalmiasnak tarták, még sokkal előbb törekedének ruházni, mint ezen ékességek rendszeres mesterségbe foglaltattak.

A' csinosabb nemzetek között pedig egy mesterség sem miveltetett eleitől fogva nagyobb gondnal, mint a' nyelv 's az írásheli előadás' mestersége. Valóban az a' figyelem, melly erre fordítatik, a' polgári társaság' legnagyobb gyarapodásának jele gyanánt nézethetik. Mert a' melly mértékben a' társaság' virágzása növekedik, annak tagjai azon mértékben több befolyást nyernek egymásra az ékesszólás és okoskodás által: 's természet szerint következik, hogy a' melly mértékben ezen befolyás tovább terjed, ők is annál több gondot fordítanak gondolatjaiknak helyesen 's ékesen előadására. Azért úgy találjuk, hogy ezen mesterség minden európai csinosabb nemzeteknél, felette fontosnak tartatott 's minden miveltebbek' nevelésében nevezetes helyet foglalt el.

Tudom, hogy mikor a' beszéd' és írás' mesterségéről van szó, könnyen támadhatnak az ellen különféle balvélekedések: sokan nem egyebet gondolnak alatta, mint bizonyos kérkedékeny és csalárd mesterséget, csupa szókkal bajlódó csekély foglalatосkodást, kifejezésbeli pompát, ékesszólási szántszándékos ámitást, 's haszon' helyébe plántált hiu czifrázást. Nem lehet csodálni, ha az efféle vádak' igazságának feltevése mellett az ékesszólás' mesterségének becse az értelmes emberek' szemei előtt nagyon alászállott, 's épen nem is tagadom, hogy a' retorika 's kritika a' mint egyszer 's másszor tanítottak, a' jóízlésnek 's igaz ékesszólásnak inkább kárára, mint hasznára

czéloztak. De másfelől még is bizonyos az, hogy az okosság és józan ész' elveit ezen mesterségre is szint' ugy lehet alkalmazni, mint akármely másra, mely az emberek között becsben tartatik. 'S ha az itt következő leczkének valamely érdemök lesz, főképen abban fog az állani, hogy teljes szándékom a' scholasticusok' mesterkelt rhetorikája helyett, okos és józan szabályokat adni, a' fagyú czifraságokat száműzni, a' figyelmet inkább a' valóságra, mint külső színiére intézni, 's megmutatni, hogy a' józan ész, minden helyes előadásnak alapja, 's az egyszerűség minden szépségnek valóságos alkotó része.

Midőn ezen tárgyról bővebben akarok szólni, legyen szabad egynéhány gondolatokat az efféle foglalatosságok' hasznáról és arról a' rangról, mely azokat a' tudományos nevelés' körében illeti *), előre hocsátanom. Épen nem szándékom azoknak fontosságát a' tudományok' valamely más nemének alázásával magasztalni. Sőt inkább megvallom, hogy az ékesszólás' és széptudományok' tanulása megkívánja, 's felteszi a' többi tudományok' eszméretét; azokra mindnyájokra kiterjed 's legnagyobb tiszteletet ajánl irántok. Mindeneknek, kik vagy mint írók becsülettel akarnak megállani, vagy mint szónokok a' közönség' figyelmét magokra akarják vonni, arra kell első gondjokat fordítani, hogy minél több 's alaposabb eszméreteikkel birjanak azondolgoknak, melyekről utóbb alkalmok lesz beszélni vagy írni. Azért a' régieknél alap törvény volt 's gyakran sürgettetett az: *Quod omnibus disciplinis et artibus debet esse instructus orator*; hogy

---

*) A' szerző legelőször tartott ezen tárgyról leczkéket az edinburghi tudományi egyetemen. 1759-ben maga szerint 's nyilvánvalanul kezdette el azokat. A' következő esztendőben a' városi tanács által a' rhetorika' professorává választatott, 's 1762ben a' király azon egyetemen a' széptudományoknak tanítószéket állított, 's elsőben őtet nevezte ki királyi professornak.

a' szónok tökéletes tudós 's a' tudományok' minden részeiben jártas tartozik lenni. Valóban nem gondoltathatik 's ha gondoltathatnék is, veszedelmes volna olyan mesterség, melly a' kifejezésekben gazdag és fényes, de a' gondolatokban meddő vagy hibás munkákra üthetné az érdem' bélyegét. Azon boldogtalan próbák, mellyek egy illy mesterség' tanítása végett tétettek, voltak azok, a' mik az ékesszólást sokak előtt megvetés' tárgyává tették, 's igaz hecsén alól lealacsonítottak. Az előadás' kecssei a' gondolatok' nem-létének eltakarására vagy ki-pótolására fordítottak 's a' tudatlanok' ideigleni dicsérete inkább kerestetett, mint az értelmesek' állandó jóváhagyása. De az efféle ámitás nem soká állhat meg. Esméret és tudomány tartozik a' jóelőadásnak testet és valóságot szolgáltatni. Az ékesszólás' mestersége csak arról való, hogy kicsínosítást adjon; 's tudjuk, hogy csak kemény és tartós testek csínosíthatnak ki.

Azok közül, kik a' következő leczkéket olvasni fogják, némellyeknek hivatalból vagy hajlandóságból az a' céljok lesz, hogy utóbb szónokok, vagy írók a' közönség előtt fellépjenek. Mások ezen cél nélkül lévén csak izlésüket akarják a' beszédre és írásbeli munkákra nézve kimívelni 's a' szükséges szabályokat a' végre megtanulni, hogy az úgy nevezett szépmesterségekről saját érzésük szerint tudjanak ítélni.

A' mi az elsőket, t. i. azokat illeti, kiknek alkalmok lehet gondolatjaikat a' közönséggel közölni, szembetűnő dolog, hogy céljok' elérése végett szükségök van bizonyos készületre. A' világos, csinos, tiszta, kellemes és hathatós előadás' vagy írás' mestersége mindenekre nézve felette fontos, kik élőszóval, vagy írásban a' közönség előtt meg akarnak jelenni. Ezen ügyesség nélkül senki sem fejezheti ki gondolatjait helyesen, 's akármennyi esmérete 's akármelly jó esze legyen is, kevesebb hasznát veheti ezeknek mint az, a' ki ezen kincsekkel

felényi mértékben sem bír, de azt, a' mit tud, helyesen előadni képes. Azt sem kell hinnünk, hogy az e' végre kívántató tehetségeket csupán a' természetnek kellene köszönni. Igaz, hogy a' természet némelly embereket e' részben egyebek felett megkülönböztet; de itt is, valamint csaknem minden talentomoknál, melyeket oszt, sokat bír az ember saját szorgalmára. A' saját szorgalom, és tanulás munkálatja az ékesszólás minden részeiben olly szembetünő, 's azokról, kik iparkodások által a' mostoha természet' híjánosságát kipótolták, olly nevezetes példák találatnak, hogy a' tudósok között soká per alatt volt, 's még most sem határoztatott el az a' kérdés, ha valjon a' természet nyújt-e több segítséget a' beszéd- és írásbeli tökéletesség' elérhetésére vagy a' mesterség?

A' módra nézve, melly szerint a' mesterség az említett végre használhat, különbözök a' vélekedések. Én részemről épen nem állítom azt, hogy az ékesszólási szabályok, ha még olly jók is, egyedül magok elégségesek jó szónokot vagy író formálni. Ott, a' hol természeti talentomokat fel lehet tenni, sokkal többet használna a' saját szorgalom és gyakorlás, mint az előszóval közölhető tanítás' rendszere. Mindazáltal, noha a' tanítás és a' szabályok nem mindent adhatnak, a' mi megkívánatik, még is nagy mértékben hasznosak. Igaz, hogy nem lehelhetnek belénk új lelki tehetségeket; de azokat, melyekkel birunk, jó útra intézhetik, 's kimívelhetik. Nem orvosolhatják 's nem pótolhatják ki a' lélek' terméketlenségét; de felesleges és buja bőséget határok közé szoríthatják. Az utánaözásra alkalmas remekeket állítanak előnkbe. Szemünk eleibe rajzolják a' fő szépségeket, és hibákat, melyeket követnünk vagy kerülnünk kell; 's az által az izlést kimívelik, az elmét a' természet elleni kicsapongásoktól megőrzik 's illő korlátok között tartják; 's ha kitetsző 's különös szépségek' alkotására nem birhatnak is, legalább szembetünő hibák' elkövetésétől megóalmazhatnak.

Mindaz a' mi az ékesszólás' és irás' mesterségéhez tartozik, annál nagyobb figyelmet érdemel, minthogy értelembeli tehetségeinknek kiműveltetésével is szorosan össze van kapcsolva; mert tagadhatatlan, hogy midőn az előadás' mesterségével illendő módon foglalatoskodunk, egyszersmind okosságunkat is gyarapítjuk. Az igaz retorika 's józan logika szorosan egyben függenek. Midőn magunkat gondolatink' jól elrendelésében gyakoroljuk, egy úttal helyesen gondolkodni és beszélni is tanulunk. Érzéseink 's gondolataink az által, hogy azokat szókbá foglaljuk, mindenkor tisztábbakká és világosabbakká lesznek. A' ki az írásbeli gyakorlásokkal csak valamennyire is esmérletes, az tapasztalásából tudja, hogy, ha kifejezései valamelly tárgy felett helytelenek, ha azokban jó rend nincsen, 's ha mondásai erőtlének, az előadásnak ezen hibái csaknem mindenkor a' dolog feletti gondolatjainak zavaros voltából származnak; ily szorosan összefüggenek a' gondolatok azon szókkal, melyekbe öltöztetve vannak.

Ha az előadásra vigyázás már magában is és minden időben fontos, még nagyobb fontosságot nyer az a' mi időnk' gondolkozása' 's izlése' módja által. Olyan idő ez, melly a' tudományok' minden részeinek tökéletesítésére nagy buzgósággal törekedik. Minden szabad mesterségre nagy gond fordítatik; 's egyre sem nagyobb, mint a' nyelv' szépségére 's az irás' minden nemeinek csínosságára 's ékességére. A' közönség' füle sokkal kényesebb lett, 's nem könnyen tűr el semmi darabosságot és csinatianságot. Minden írónak, mind kifejezései-re, mind gondolatjaira nézve valamelly jelességgel kell bírni, ha azt akarja, hogy el ne mellőztessék 's meg ne vettessék.

Meglehet, hogy az előadásnak bizonyos csekélyebb szépségei 's alsóbb rendű kellemei mai napon nagyobb mértékben magokra vonják a' közönség' figyelmét, mint

kellene. Valóban én részemről azt hiszem, hogy mi ezen tulságra hajlunk és gyakran nagyobb gondunk van az előadás' csinosítására, mint annak gondolatokkal kitöltésére. De épen ez új okot ad a' jó előadás' mesteriségének tanulására. Ha a' szépségre és ékesgetésre egy olyan időben, mellyben ezen jelességek olly nagyra becsülttetnek, néznünk szükséges, még szükségesebb arra: az ügyességre szert tennünk, mellyel a' csalárd szépségeket az igazaktól megkülönböztethetjük; hogy a' fattyu és félszaku izlés' árja által el ne ragadtassunk, melly az olvasók' miveletlen 's tudatlan részét mindenkor elviszi magával. Azok, a' kik az ékesszólás' szabályaival esmeretlenek 's a' jó előadás' igaz 's férfias szépségeire figyelmesekké nem tétetnek, mindenkor legelőbb forognak veszedelemben, a' kifejezés' csupa külső fénnye által megvakítatni: dolgozásaikban nem tudják magokat más mérték szerint alkalmazni, mint a' melly akkor, mikor irnak, szokásban van; ha szinte az minden tekintetben rossz és hibás is.

De minthogy sok ollyan olvasók vannak, kiknek nem szándékok írókká, vagy a' közönség előtt szónokokká lenni, lássuk meg, melly hasznok lehet azoknak is, azon tárgyak' esmeréséből, mellyekkel ezen leczkék foglalatostkodnak. Ezekre nézve az ékesszólás' mesterisége, nem annyira gyakorlási, mint vizsgálódási tudomány, 's az az oktatás, melly másoknak saját dolgozásaikban vezérül szolgálhat, nekik az előadás' szépségeinek megítélésére 's izlelésére fog segítségül lenni. A' mi az elmét a' jóldolgozásban elősegíti, ugyan az az izlést a' helyesen ítélésre alkalmatossá teszi, vagy józan kritikára tanítja.

Midőn a' kritikát említjük, sokakban talán ugyanazon előítéletek támadnak, az ellen is, a' millyenekről az ékesszólás' mesteriségére nézve emlékeztünk. Történt néha, hogy valamint a' retorika nem egyébnek nézetett,

mint szok', szólások' és mesterséges kifejezések' pusztán iskolai feszegetésének, úgy a' kritika sem tartott egyébnek, mint csupa hibák' keresése' mesterségének, vagy bizonyos mesterszavakkal a' végre hidegen élésnek, hogy valamely írónak érdeme tudományosan, de egyszerűs mind vak kény szerint is lealáztassék. De ez csak a' pedánsok' kritikája. Az igaz kritika nemes természetű, szelíd indulatu mesterség, 's józan észnek és kimivelt izlésnek gyermeke. Arra céloz, hogy az írók' való érdeme igazságosan szabattassék ki. Érzésünket minden szépség iránt előmozdítja, míg másfelől attól a' vak, és határtalan tisztelettől megóvjá, melly a' szépségeket és hibákat részrehajló bírálásaiban egymással összezavarja. Egy szóval arra tanít minket, hogy értelemmel csodáljunk, és gáncsoljunk 's a' sokaságot vakon ne kövessük.

Olly időben, midőn az elme' munkái 's a' szépliteratura olly gyakran tárgyai a' beszélgetésnek, midőn kiki bírálóvá teszi magát, midőn alig lehetünk valamely csinosabb társaságban a' nélkül, hogy efféle értekezésekben részt ne kellene vennünk: ilyen időben az illy dolgokbeli jártosság minden kétség kívül csak azért is fontos, minthogy annak a' társalkodásbeli beszéd' mindennapi tárgyaiban hasznát vehetjük, 's általa a' társalkodásban tisztességes helyet foglalhatunk el.

Mindazáltal sajnálnám, ha a' nyelvel 's nyelvet illető munkákkal foglalatosságnak érdemét állandóbb 's olly belső hasznára nem alapíthatnók, melly a' külső színtől 's árnyéktól egészen független. Az izlés' 's a' józan kritika' gyakorlása valóban értelmünk' kimivelésére nézve egyik leghasznosabb foglalatosság. Midőn az igaznak 's illendőnek okfejeit az írás' mesterségére alkalmazzuk, ezekben a' szépet 's a' szépnek okát vizsgáljuk, 's magunkat abban gyakoroljuk, hogyan kelljen az igaz szépséget a' fattyu szépségtől, a' természeti ékességet a' mesterkelt czifraságtól élesen megkülönböztetni: bizonynyára a'

bölcselkedés' leghecsesebb részében, az emberi természet' alapos esméretében nem kevéssé kell gyarapodnunk. Mert az ilyen vizsgálódások igen szorosan összefüggnek saját természetünk' esméretével. Azok szükségképen a' képzelődés' munkálatjairól 's a' szív' indulatjairól elmélkedésre vezetnek 's természetünknek némelly legfinomabb érzéseivel esmérkedtetnek meg minket.

A' logika 's az erkölcsi tudomány' vizsgálódásai magasabb körben forognak és fentebb tárgyokkal foglalatosskodnak t. i. annak vizsgálásával, miképen juthat az értelem az igaznak megismerésére és az akarát a' jónak gyakorlására. Azok azt a' czélt akarják elérni, hogy az ember, mint okossággal bíró 's erkölcsi köteleztetés alá tartozó lény tökéletesedjék. A' kritika és a' szépmesterségek főkép' úgy tekintik az embert, mint izlés' és képzelés' tehetségével bíró valóságot, melly arra van rendeltetve, hogy elméjét szépítse 's annak okos 's egyszersmind hasznos mulatságot adjon. Ezek tehát a' vizsgálódásnak egy egészen új és saját mezőt nyitnak. Valami a' szépséget, illendőséget, nagyságot, és kellemekeket illeti; valami a' szívet szelidítheti, a' képzelést gyönyörködtetheti, vagy az indulatokat gerjesztheti: mindaz körökbe tartozik. Ezek az emberi természetnek egészen más oldalát mutatják, mint a' mellyet rajta egyéb tudományok velünk szemléltetnek. Az emberi cselekedetek' sok olly rugóit esmérтетik meg, mellyeket az ő segedelnök nélkül soha sem vennénk észre, 's mellyek noha igen finom természetűek, mindazáltal még is az emberi élet' különféle környülményeiben nagy befolyással bírnak.

Az ilyen tanulmányoknak még egy különös hasznok abban is áll, hogy gondolkodó tehetségünket elfárasztás nélkül gyakorolják. Ollyan vizsgálódásokra vezetnek, mellyek élesek, de nem lankasztók, mélyek 's még sem szárazok 's nem nehéz megfoghatásuak. Virágokat hintenek a' tudomány' ösvényére, 's míg a' lelket bizonyos

mértékben foglalatatoskodtatják, egyszersmind azon nehéz munkától is, melly a' tulajdonképen tudós esméretek' szerzésével, vagy az elvont igazságok' nyomozásával együttjár, pihenést adnak.

Az izlés' kimívelése továbbá azon szerencsés befolyás által is ajánlja magát, mellyet természete szerint az emberi életben mutat. A' legmunkásabb emberek sem töltetik szünet nélkül idejeiket fontos és nehéz dolgok' gyakorlásában. Azok sem merülhetnek szüntelen mély gondolatokba, kiknek hivatalok komoly nyomozódást kíván. Még a' legfényesebb és a' legkedvezőbb szerencse sem töltheti ki annyira akárkinek is minden óráit örömmel 's gyönyörűségekkel, hogy nála üresség ne maradjon. Az életnek a' hivalkodás' és henyélés' karjai között el kell lankadni, sőt még a' szorgalmasoknál is gyakran szükségesképen előadja magát ezen eset, ha nincs valamelly mellékes foglalatosságok azon kívül, a' mit hivatalok magával hoz. Mikép' töltsessenek ki tehát az ilyen hézagok, 's szabad órák, a' millyenek kisebb vagy nagyobb számmal minden ember' életében találtnak. Lehet-e az illy üres időre nézve, magában kellemesebb 's az emberi lélek' méltóságával megegyezőbb időtöltést gondolni, mint az, mellyet a' szépliteratúrával 's az izlés' munkáival foglalatatoskodás ad. A' ki olly szerencsés, hogy az efféle időtöltésben kedvét leli, az minden üres óráiban találártatlan 's illendő mulatságot, melly őtet egyszersmind sok veszedelmes indulatoktól megmentheti. Nem félhet attól, hogy maga magának terhére legyen. Nem kénytelenítetik alacson 's rossz társalkodáshoz folyamodni, vagy az unalom' gyötrelmének eltávoztatása végett, nemtelen örömeket keresni.

A' gondviselés, úgy látszik, épen ezen hasznos végre rendelte az izlés' örömeit, 's erre célozott, midőn azokat a' testi és lelki örömek között, mintegy középre helyezte. Nem azért vagyunk alkotva, hogy mindenkor

csak olly alacsony tárgyak körül forgolódjunk, mint az elsőben említettek, de más felől arra sem vagyunk alkalmasok, hogy szünet nélkül olly magasán repüljünk, mint az utóbbiak kívánják. Az izlés' örömei a' léleknek, midőn az értelem' és ész' megerőtetésében 's az elvont igazságok' nyomozásában elfáradt, kívánt pihenést adnak; 's más felől azt apródonkint a' csupa testi örömkön felülemelik 's az erények' magasabb és nemesebb örömeire elkészítik.

Ez annyira megegyez a' tapasztalással, hogy a' bölcsek minden időben a' nevelés' egyik legfontosabb részének tartották az ifjakkal az izlés' multságait jóidején megkedveltetni. Ezekről könnyű és természeti általmenetel van az élet' föntebb és fontosabb kötelességeinek teljesítésére. Méltán minden jót lehet reményleni az olyanok felől, kikben illy szép és nemes hajlandóság találtatik; mert könnyű beléjük különbréle erényeket oltani. Ellenben az az ifju, ki az ékesszólásban, poezisban vagy egyéb szép mesterségben semmi kedvét sem leli, felette keveset ígér maga felől; sőt attól lehet tartani, hogy az alacsony gyönyörökre felettébb hajlandó, vagy csak az élet' köznapi és szolgai foglalatosságaira van rendelve.

Valóban az izlés' kimivelése az emberi léleknek csaknem minden jó és nemes elveivel kisebb vagy nagyobb mértékben össze vagyon kötve. A' szívet minden finomabb 's emberibb indulatokra nézve gyakorlás által érzékenynyé teszi, míg más felől a' heves és vad szenvedélyeket gyengíti.

— — *Ingenuas didicisse fideliter artes*
Emollit mores nec sinit esse feros.

A' felséges érzések 's a' magas példák, mellyeket a' poezis, az ékesszólás 's a' történetírás gyakran szemünk' eleibe terjesztnek, természetök szerint élesztik és táplálják szívünkben a' haza' szeretetét, a' dicsőségre

vágyást, a' külső szerencse' megvetését 's minden igazán dicsőnek és nagynak csodálását.

Nem állítom azt, hogy az izlésnek 's erkölcsi érzésnek kimívelése egészen mindegy volna, vagy hogy ennek a' kettőnek mindenkor egyenlő mértékben együtt kellene lenni. A' megromlott hajlandóságoknak, melyek az emberekben igen gyakran elhatalmaznak, megzabolázására hathatósabb eszközök kívántatnak, mint a' mellyet az izlés adhat. Nem ritkaság az, hogy a' szépség' képei lebegnek a' lélek' felső színén, míg a' szív' belső részeit rut indulatok foglalják el. De mind a' mellett nem lehet tagadni, hogy az izlés' kimívelése, természete szerint, az erkölcsi érzést élesíti 's tisztítja. Ha akár kötött akár folyó beszédben jeles munkákat olvasunk, azok csaknem minden kivétel nélkül tisztességes benyomásokat hagynak magok után, 's habár ezen benyomások nem mindenkor tartósak is, legalább olyan eszközök gyánánt nézethetnek, melyek a' szívet a' jóra elkészítik, 's az erényekre hajlandóvá teszik. Az bizonyos, 's utóbb alkalmam lesz bővebben megbizonyítani, hogy senki sem tehet az ékesszólás' főntebb nemeiben tökéletességre szert, ha maga nagy mértékben nem nemes lelkű. A' ki az emberekben figyelmet és forró részvételt akar gerjeszteni, annak magának is jó embernek kell lenni. Egyedül a' becsületérzésnek, erénynek, nagylelkűségnek, hazaszeretetnek forró 's eleven érzése éleszthet az elmében olly tüzet, 's támaszthat a' lélekben olly magas gondolatokat, melyek minden idők' csodálkozását magokra vonják; 's ha az ékesszólás' legszebb munkáinak készítésére illyen gondolkodás kívántatik, ugyanilyen akkor is mulhatatlanul szükséges, ha azoknak szépségeit illendőképen érezni 's izlelni akarjuk.

Ezen általános jegyzeteknél nem késem tovább, hanem azon tárgyak', dolgok' vizsgálatára megyek által, melyek a' következő leczkék' tárgyait teszik. Ezek magoktól öt részre oszlnak. Az első bevezetőé rtekézést

foglal magában az izlésről 's az izlés' örömeinek kutfejel-
ről. A' második a' nyelvet vizsgálja közelebbről. A'
harmadik az írásmód' szabályait adja elő. A' negye-
dik a' tulajdonkép' ugy nevezett ékesszólást, vagy köz-
keleti ünnepélyes beszédeket teszi czéljává. Végre a' kö-
tött és kötetlen beszéd' jelesebb neveiről fog szó lenni.

MÁSODIK LECZKE.

AZ IZLÉSRŐL.

Ezen munkám' természete azt kívánja, hogy legelőször az izlésről értekezzem, minthogy az írás- és beszéd-beli előadás' érdemének megítélésében ezen tehetséget úgy szokás nézni, mint legfensőbb bírót.

Kevés tárgy van, mellyről az embereknek zavarosabb 's bizonytalanabb képzeitek volnának, mint az izlésről; kevés, mellyet nehezebb volna tisztán meghatározni; 's egy sincs, mellyet ezen leczkék' folyamatjában szárazabbnak 's homályosabbnak tartanék. A' mit itt ezen tárgyról mondani akarok, azt a' következő renddel fogom előadni: elsőben az izlés' természetét magyarázom, a' mennyiben az az emberi léleknek egy külön ereje, vagy tehetsége; azután azt vizsgálom, mennyiben lehet ezen tehetséget kimivelni; továbbá, kimiveltetésének kutsfejeit 's tökéletességének esmértető jeleit mutatom meg; végre azon sokféle különbözőzéseket, mellyeknek alája vagyon vetve, adom elő 's azt nyomozom, ha van-e valamely közös mérték, melly szerint a' különféle izléseket megítélni kell, hogy az igaz és romlott izlést egymástól biztosan megkülönböztethessük.

Az izlést a' természet' és mesterség' szépségeiben gyönyörködés' tehetségének lehet mondani. Az első kérdés, melly itt előfordúl, az, ha valljon: az izlést ugy kell-e nézni, mint külön belső érzést, vagy csak mint az okosság' egyik tulajdonságát. Ez a' szó: okosság, igen általános kifejezés; de ha alatta a' léleknek azt a' tehetséget értjük, melly a' vizsgálódási tárgyakban az igazat fölfedezi, a' cselekedetiekben pedig az eszközöknek' cél-

irányos- vagy céliránytalanságát megítéli, úgy a' kérdésre vélekedésem szerint könnyű felelni. Mert semmi sem lehet világosabb mint az, hogy az izlést az okosság, efféle mutatkozásának nem tarthatjuk. Nem az értelem észrevételének vagy okoskodásnak munkája az, midőn valamely szép kilátásban, vagy tökéletes költeményben gyönyört lelünk. Az efféle tárgyak közvetlenül, 's mintegy nézés által hatnak szívünkbe, 's mély benyomást okoznak a' nélkül, hogy képesek volnánk gyönyörködésünknek okát adni. Azok néha egyiránt meghatják mind a' bülszelkedőt, mind a' földművelőt, mind a' gyermeket, mind a' férfiat. Az a' tehetség tehát, mellyel efféle szépségeket érzünk, inkább látszik rokonságban lenni valamely testi érzéssel, mint az értelemmel. 'S ezen okból is kölcsönözte nevét egy külső érzéstől, mert az az érzés, mellyel az eledetek' ízét kóstoljuk és megkülönböztetjük, csaknem minden nyelvekben eredetet adott az izlés' azon hasonlatossági jelentésének, mellyben azt itt vizsgáljuk. Aazonban, minthogy az olly dolgokban, mellyek a' lélek' munkálkodásait illetik, nagy figyelemmel szükség a' szókkal gondatlanul élést távoztatnunk, itt mindjárt megjegyzem, hogy abból, a' mit mondtam, nem kell azt következtetni, mintha az izlés' mutatkozásaiban az okosságnak semmi része sem volna. Jóllehet az izlés tagadhatatlanul a' szépségnek egy bizonyos természeti ösztönforma érzésén alapúl, mindazáltal az okosság sok esetekben segítségére van 's erejét neveli.

Az izlés az itt meghatározott értelemben ollyan tehetség, melly bizonyos mértékben minden emberekkel közös, 's az emberi természetnek egy tulajdonsága sem olly igen egyetemes, mint a' 'szépség' egy vagy más nemének érzése, a' rendnek, arálynak, illőnek, újnak szeretete 's a' nagynak, jelesnek 's a' t. csodálása. Mert a' gyermekekben is számtalanszor jóidején látszanak az izlés' jelei, példának okáért abban: hogy a' rendszeres testeket

gyönyörködve nézik, a' festett 's faragott képeket 's egyéb utánazásokat csodálják; hogy mindazt, a' mi új és csodálatos, nagyon szeretik. A' legtudatlanabb paraszt emberek is gyönyörködnek némelly dalokban 's regékben, 's a' természetnek a' földön 's az égen látszó szépségei mélyen hatnak rájuk. Még Amerika' pusztáiban is, hol az emberi természet legdurvább állapotjában jelenik meg, vannak a' vadaknak öltözetbeli czifraságaik, hadi dalaik, halotti énekeik, 's szónokaik. Ebből tehát azt kell következtetnünk, hogy az ízlés' elvei mélyen az emberi természetben alapulnak. A' szépség' egy bizonyos érzése nem kevesebbé tartozik az ember' valóságához, mint az okossággal és beszélő tehetséggel birás *).

---

*) L. Gerard's Essay on taste — D'Alambert Reflexions sur l'usage et sur l'abus de la philosophie dans les matieres de gout. — Du Bos Reflexions critiques sur la poesie et sur la peinture. — Home's Elements of criticism. — Hume's Essay on the standard of taste — Burke's Introduction to the Essay on the sublime and beautiful.

Egyébiránt az ízlésről, ha az úgy nézetik, mint a' léleknek külön tehetsége, sokkal kevesebbet találunk a' rhetorika' 's kritika' régibb tanítóinál, mint az újabbnál. Mindazáltal Cicerónak következő nevezetes helye, úgy látszik, azt mutatja, hogy gondolatjal ezen tárgy felett egészen megegyeznek a' főntebb előadott szabályokkal. Az írásmód' és kellemes hang' szépségeiről szól; „Illud autem nequis admiretur, quoniam modo haec vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quaedam est vis, incredibilisque naturae. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte aut ratione, quae sint in artibus et rationibus recta et prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis et in signis et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt, magis in verborum, numerorum vocumque iudicio; quod ea sunt in communibus infixis sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem.” Cic. de Orat. LIII.

Azonban noha senki sem születik ezen tehetség nélkül, még-is igen különböző mértékben adatik az, az emberereknek. Némelyeknél az izlésnek csak gyenge csillámlása látszik; az ilyeneknek csak a' legalacsonyabb nemű szépségek tetszenek, 's még azok is csak erőtlen

---

cap. 50. Senki se csodálkozzék azon, hogy a' hallgatók közül a' köznép is észrevesz illyeket; mert van egy bizonyos természeti érzés, mellynek ereje általjában mindenütt's különösen e' részben rendkívül messze hat. Ezen természeti érzés' segítségével minden ember mesterség és mesterséges rendszer nélkül is alkalmas biztossággal ítél arról, a' mi a' mesterségekben és mesterséges szerkeztetésekből álló vagy nem álló. Így van a' dolog a' festésekre, álló képekre 's egyéb mesterségi művekre nézve, mellyeknek megítélésére nekik a' természet kevesebb módot adott; 's méginkább így van mindenre nézve, a' mi a' szókat, a' szók' kellemes hangzását 's a' kifejezéseket illeti; ennek oka az, hogy az efféle dolgokra nézve egy bizonyos közös érzés van, mellyel a' természet minden embert felruházott. — Quintilianus úgy látszik, hogy az izlést (mellynek olly értelemben, mint vétetik, kitévésére a' régieknek saját szavok nincsen) abba foglalja, a' mit *judicium* szóval fejez ki: „*Locus de iudicio mea quidem opinione adeo partibus huius operis omnibus connexus ac mixtus est, ut ne a sententia quidem aut verbis, saltem singulis possit separari, nec magis arte traditur, quam gustus aut odor. Ut contraria vitemus et communia, nequid in eloquendo corruptum obscurumque sit, referatur oportet ad sensus, qui non docentur.*“ Institut. L. VI. C. 3. Edit. Obrechtii. Azaz: A' helyesnek 's illendőnek megítéléséről szóló tudomány vélekedésem szerint ezen munkámnak minden részével olly szorosan öszve van kötve 's elegyedve, hogy azt még az egyes gondolatoktól sem lehet különválasztani, 's szinte úgy lehetetlen tanítás által mással közölni, mint a' szagolást és izlést. Az egymással ellenkező vagy igen alacsony gondolatok távoztatása, 's a' homályosságnak 's az előadás' egyéb hibáinak kerülése bizonyos értelemben a' tanítás alá nem eső érzések' dolga.

's alig érezhető benyomást tesznek rájuk; másoknál az izlés a' legfinomabb szépségek' éles megkülönböztetésévé 's eleven érzésévé gyarapodik. Általában azt a' jegyzést tehetjük, hogy az izlés' tehetségeire nézve az emberek között sokkal észrevehetőbb a' különbözés, mint az értelemre, okosságra és ítélő tehetségre nézve. Természetünk' alkotása e' részben is, valamint minden egyéb tekintetben csodálkozásra méltó bölcsességre mutat. A' természet, úgy látszik, az ember' boldogítására mulhatatlanul szükséges talentumok' kiosztogatásában gyermekei között kevesebb különbséget tett. De az élet' csupán szépitésére szolgálókra nézve sokkal fősvényebb kézzel osztogatta kedvezéseit. Ezeknek nemcsak magvát szűkebben hintette el, hanem az elhintett magvnak foganatosítására is több munkát rendelt.

Az izlésnek ezen különbözését részről kétségen kívül az emberek' természetének különböző minemisége, a' finomabb vagy durvább érző eszközök, a' kisebb vagy nagyobb, tökéletesebb vagy hibásabb lelki tehetségek okozzák. De ha szinte ezen különbség egy részben a' természetnek tulajdoníthatik is, még nagyobb részben tulajdoníthatik a' nevelésnek 's kimivelésnek. Ennek magyarázása második értekezésemhez vezet, hogy t. i. ha valami tehetség van az emberi természetben, melyet tökéletesíteni lehet, az izlést különösen nagy mértékben ilyennek kell tartani: melly környülmény egyszersmind azon tárgynak, mellyről e' munkám szól, kedvelésére is nagy mértékben serkenthet. Ezen állítás', igazságáról könnyen meggyőződhetünk, ha meggondoljuk, melly rendkívül nagy felsőséget ad az izlésre nézve a' nevelés és kimivelés a' csinosabb nemzeteknek a' vad nemzetek felett, 's még a' kimívelt nemzetekben is azoknak, a' kik a' szép tudományokat tanulják, a' tanulatlanok 's műveletlenek felett. A' különbség olly nagy, hogy talán semmi tárgy sincsen, mellyben az embereknek ezen két osztályai

olly messze eltávoznának egymástól, mint izlésük' mine-miségre 's mértékére nézve: 's ezen különbözés' okát bizonyosan semmiben egyébben nem lehet találni, mint a' nevelésben és kimívelésben. Már most tovább megyek 's azon eszközöket fogom kimutatni, mellyek által az izlés olly szembetűnőképen kimíveltethetik 's gyarapíthatik.

Elsőben is gondoljuk meg természetünknek azon nagy törvényét, hogy a' gyakorlás minden tehetségeink' gyarapítására leghathatósabb eszköz. Ez mind a' testi, mind a' lelki tehetségekről igaz, sőt igaz még külső érzéseinkre nézve is, ha szinte ezek kevesebbé tökéletesíthetők is. Látjuk, melly élesekké lesznek ezen érzések az olly embereknel, kiket foglalatosságaik azoknak gyakorlására vagy gondos használására kényszerítnek. A' tapintás p. o. az ollyanoknál, kiknek dolgok a' testek' simaságának próbálgatásában áll, sokkal finomabb mint egyebeknél; azok, kik nagyító üvegekkel bánván, ezeken gyakran néznek, vagy a' kik köbe-metszéssel foglalatoskodnak, felette éles látást nyernek, 's a' legkisebb tárgyakat is egy tekintettel észreveszik; a' vegyített nedvek 's italok' árulói bámulásra méltóképen meg tudják azoknak állató részeit a' kóstolás által különböztetni. Ha tehát az elmebeli izlést úgy tekintjük, mint valamelly belső érzést: bizonyos, hogy annak gyakorlása is, a' körébe tartozó tárgyakra gondos figyelmeztetése is nagy mértékben tökélesítheti. Ennek igen világos és szembetűnő bizonyosságát látjuk az izlés' azon részében, melly muzsikális fülnek mondatik. A' mindennapi tapasztalás mutatja, hogy semmit sem lehet nagyobb mértékben tökélesíteni, mint ezt. Eleinten csak a' legkönnyebb 's legegyszerűbb muzsikai darabokat kedveljük; a' gyakorlás neveli gyönyörködésünket, a' finomabb melodiákban is kedvet találtat velünk, 's kicsinyenkint annyira visz, hogy a' legmesterségesebb 's legtöbbréléből elegyült hár-

monióban is gyönyörködünk. Hasonlóképen a' festés' szépségeire nézve is senki' szeme sem eléggé ügyes egyszerűre, hanem lassankint kell azt jeles képek' szemlélése 's a' legjobb remekek' sokszori vizsgálása által kimivelni 's alkalmassá tenni.

Egészen ekképen lehet a' nyelv' és írásbeli előadás' szépségeire nézve is az izlést a' legjobb példáknak figyelmes vizsgálása, a' legjelesebb írók' gondos olvasása 's az azon egynemű kisebb és nagyobb szépségek' összehasonlítása által kimivelni 's tökélesíteni. Midőn valaki először esmérkedik meg valamely elmének jeles munkájával, ennek olvasása csak homályos és zavaros érzést hágy a' szívben. A' kezdő teljességgel nem képes az általa olvasott munkának egyes szépségeit, vagy hijánosságait meghatározólag kimutatni; nem tudja, mire alapítsa ítéletét; mindaz, a' mit tőle várni lehet, abban áll, hogy általánosan megmondja: tetszett-e neki a' munka vagy nem; de engedtessek csak neki több idő az efféle munkákkal foglalatoskodásra, izlése apródonkint meghatározottabb és értelmesebb lesz. Kicsinyenkint nem csak az egésznek mineműségét, hanem egyes részeinek szépségeit és hijánosságait is észreveszi, 's az egyes tulajdonságokat, mellyek neki dicséretet vagy gáncsot látszanak érdemelni, ki tudja mutatni. A' köd, melly reá-nézve a' tárgyat előbb befedte, eloszlik, 's végre bátran és minden habozás nélkül kimondhatja ítéletét iránta. Így tehát az izlés a' mennyiben úgy nézetik, mint érzés, gyakorlás által nagy mértékben tökélesíthetik.

De habár az izlés jól megvizsgálva végre érzésen alapul is, nem úgy kell azt nézni, mint csupa belső érzést. Az okosságnak 's józan értelemnek is, mint már előbb említettem, oly nagy befolyások van annak minden ítéleteire, hogy az izlés, mikor legtökéletesebb, olyan ügyességnek nézethetik, melly a' szépnek természeti érzéséből elegyült össze. Ha erről teljesen meg akarunk

győződni, gondoljuk meg, hogy az elme' szép munkái legnagyobb részint nem egyebek, mint a' természet' után-
nozásai, 's az emberi gondolkodások', cselekedetek' és
erkölcsök' rajzolatjai. Az a' gyönyör, melyet az efféle
utánozásokból és rajzolatokból érzünk, csupán az izlésen
alapul; de azt, ha az utánozás és rajzolat jól ütött-e ki,
az értelem ítéli meg, melly az utánozott képet az eredet-
tivel összehasonlítja.

Ha p. o. egy költeményt olvasunk, mint az Aeneis, gyönyörködésünknek nagy része nem egyébblől származik, mint a' tárgyának, vagy alapul szolgáló történetnek jól vezetéséből 's elbeszéléséből, minden részeknek egymással természeti és helyes összeszövéséből, a' személyeknek hív lerajzolásából, a' gondolkodásoknak a' személyekhez, 's a' kifejezésnek a' gondolatokhoz tökéletes alkalmazásából. Azt a' gyönyört, melyet ezen itt említett tekintetben egy tökéletes költemény bennünk támaszt, az izlés érzi, mint belső érző-tehetség; de a' költemény' ezen mesterséges tökéletességeit az okosság veszi észre, 's minél alkalmasabbakká tesz minket ezen jelességek' észrevételére az ész, annál nagyobb mértékre hág gyönyörködésünk. A' gyönyörködés magában véve a' szépség' természeti érzéséből származik; az okosság ellenben gyönyörködésünk' okait mutatja meg. Valahol tehát az izlés' munkáiban a' természet' lerajzolása vétetik célba, valahol a' részeknek az egészhez vagy az eszközöknek a' célhoz irányosságára van tekintet (a' mi csaknem minden beszéd- és írásbeli előadásnál történik), ott az izlésen kívül az értelemnek és ítélő tehetségnek is nagy mértékben kell foglalatoskodni.

Itt tehát az okosságnak széles mező nyílik tehetségeit az izlés' tárgyaira 's különösen a' beszéd- és írásbeli előadások' megítélésére nézve kimutatni; 's innét izlésünk' tökélesítésének egy másik 's nagyon fontos kútfeje ered, t. i. abból, ha az okosság' 's józan értelem' szabályait az

izlés' munkáira alkalmazzuk. A' fattyu szépségek, milyenek a' természetelleni erkölcsi képek, erőtetett érzések, mesterkélt írásmód, első tekintettel tetszenek, de csak azért tetszenek, minthogy azoknak a' természettel 's az illendőséggel ellenkezéseket nem vettük észre, vagy még nem vizsgáltuk meg. Mutassa csak meg valaki, hogy ezen esetben a' természet helyesebben utánoztathatik 's igazabban füstethetik, hogy tárgyát az író céliránysabban adhatta volna elő; a' csalódás azon szempillantásban megszűnik 's ama' hamis' szépségek többé nem tetszenek.

Az izlés tehát, ha úgy tekintetik, mint természeti tehetség, ezen két kutfőből: a' gyakorlásból, 's az okosságnak 's józan értelemnek az izlés' munkáira alkalmazásából veszi kimiveltetését. Tökéletes állapotjában tehát tagadhatatlanul a' természetnek és mesterségnek közös munkája. Feltételi, hogy a' szépség' természeti érzését szép tárgyak' sokszori szemlélése által gyakoroltuk, de egyzersmind kimivelt értelem által is vezéreltük és oktattuk.

Nem tartom helytelennek itt azt megjegyezni, hogy valamint a' jó ész, úgy a' nemes szív is szükségképen megkívántatik a' jó izléshez. Az erkölcsi szépségek nem csak magokban a' szépség' minden nemeit fölülhaladják, hanem az izlés' sok tárgyaira nézve is, hol kisebb hol nagyobb mértékben befolyással bírnak. Valamikor emberi érzésekről, erkölcsi tulajdonokról 's cselekedetekről van szó (ezek pedig minden bizonynyal legnemesebb tárgyakat szolgáltatnak az elmének), mindannyiszor ezeket sem igazán 's szívrehatóképen le nem festhetjük, sem lefestésök' szépségét elevenen nem érezhetjük, ha saját szívünk' indulatai nem nemesek. A' kinek szíve érzéketlen vagy kemény, a' ki igazán nemest és nagyot csodálni, 's a' szelíd és gyengéd tárgyak által részvételre gerjedni nem képes, az az ékesszólás' és poezis legnagyobb szépségeinél csak kevés gyönyört érezhet.

A' teljesen kimívelt izlés' tulajdonságai kettőben egyesülnek: a' finomságban és csinosultságban.

Az izlés' finomsága főképen azon természeti érzékenységre tartozik, mellyen az izlés alapul. Azon finomabb érző eszközöket és tehetségeket foglalja magában, mellyek minket a' köznép' szemei előtt elrejtve maradó szépségek' észrevételére alkalmasokká tesznek. Lehet valaki nagyon érekeny szívé, 's még sem finom izlésű. A' szépségek, mellyeket észrevesz, mélyen hathatnak rája; de csak olyanokat vesz észre, mellyek nagy mértékben szembeötlők, vastagok, 's mintegy kézzel foghatók; a' szelídebb 's egyszerűbb kellemek pedig elkerülik figyelmét. Általában véve rendszerint ilyen állapotban találhatik az izlés a' durva 's míveletlen nemzeteknél. Ellenben a' finom izlésű ember erősen, egyszersmind élénken is érez. Ott is lát különbségeket, a' hol mások nem látnak; a' legrejtélyesebb szépségek sem maradnak előtte sejtetlenül, 's a' legkisebb hibát is észreveszi. Az izlés' finomságát ugyanazon jelek szerint kell megítélni, mellyek szerint valamely külső érzés' finomságát ítélni szoktuk. Valamint nyelvünk' és ínyünk' kényességét nem olly dolgok által próbálhatjuk meg, mellyeknek igen erős izök van, hanem az által, ha többféle dolgokat összekeverünk 's a' vegyíték között is minden egyes részecskéket megérzünk: ugy hasonlóképen a' belső izlés' finomsága is abból tetszik ki, ha legfinomabb, legvegyültebb 's legrejtélyesebb tárgyait is gyorsan 's elevenen észreveszi.

Az izlés' csinosultsága főképen azon tökéletességet illeti, mellyre ezen tehetség az értelemmel egybefüggés által tesz szert. Csinosult izlésű ember az, kit hamis szépségek soha sem csalnak meg 's ki ítéleteit mindenkor a' józan ész' mértékéhez szabja. Az ilyen a' különböző szépségeknek, mellyeket valamely jeles munkában talál, hasonlítási becsét jól ítéli meg, azokat azon osztályba

helyezi, melybe tartoznak; a' mennyire kimutatni lehet, kimutatja azon kútfőket, melyekből gyönyörködtető erők ered, 's maga is nem több hanem csak annyi gyönyörködést talál benne, a' mennyit találni kell.

Igaz, hogy az izlésnek két tulajdonságai, t. i. a' finomság és csinosultság egymást kölcsönösen magokba foglalják. Nem lehet az izlés nagy mértékben finom a' nélkül, hogy csinosult is volna, sem tökéletesen csinosult, ha egyszersmid nem finom is. Mindazáltal még-is gyakran ezen két tulajdonságok közül valamelyik kitűnőbb, mint a' másik. A' finomság leginkább valamely tudományos munka' saját érdemeinek megítélésében, a' csinosultság ellenben annak, a' mi ok nélkül tartszámot érdemre, elvetésében mutatja ki magát. A' finomság jobban az érzéshez, a' csinosultság pedig jobban az okossághoz 's ítélethez tartozik. Az első inkább a' természet' adománya, az utolsó inkább a' kimíveltetés' és mesterség' munkája. A' régi műbírálok között Longinus legtöbb finomsággal, Arisztoteles legtöbb csinosultsággal bírt. Az újabbak között Addison jeles példája a' finom izlésnek; Swift pedig, ha műbírálati tárgyokról írt volna, talán a' csinosult izlésben szolgálna remekül.

Minekutána eddig az izlést legkimíveltebb 's legtöbbkéletesebb állapotjában szemléltem, már most annak ezen állapottól eltávozásaira, hábozásaira 's változásaira térek; 's azt vizsgálom, ha vagy-on-e valamely mód, mely által ezen eltévedések között az igaz izlést a' romlottól meg lehet különböztetni. Ez a' jelen munkának legnehezebb részére vezet. Mert meg kell vallani, hogy az emberi léleknek egy eredeti tehetsége sem mutatja magát munkálatjaiban olly változékonynak, 's vakkényűnek, mint az izlés. Ennek változásai ollyan nagyok 's olly számosak voltak, hogy sokan az izlést olly szabadkényűnek tartják, mely semmi alapon sem épül, semmi mértékhez sem szabathatik, 's csupán változékonny képze-

lődéstől függ: a' miből, ha igaz volna, az következne: hogy minden értekezések, mellyek az izlést tárgyozzák, hiúk 's haszontalanok. Az építés' mesterségében a' görög példányok sok ideig a' legtökéletesebbeknek tartattak. Egynéhány századok múlva egyedül a' gothusok' építési mestersége uralkodott, 's utóbb a' görög izlés ismét föléledett, 's közcsodálkozás' tárgya lett. Az ékesszólásban és poezisben az ázsiaiak soha sem kedveltek egyebet, hanem csak az olly ékességgel teljes és pompás munkákat, a' mit mi piperének nevezünk, míg a' görögök csak az egyszerű szépségeket csodálták 's az ázsiai pompázást megvetették. A' mi hazánkban is hány olly írók estek le polczokról 's mentek feledékenységre, kik ezelőtt két vagy három századokkal nagy mértékben magasztaltattak? Ha a' régi példákra vissza nem akarunk is menni, melly igen különbözik a' poezisbeli izlés, melly most Nagy-Brittaniában uralkodik, attól, melly második Károly királynak, az akkori írók által Augustus' századjának vélt országlása alatt divatban volt; midőn egy bizonyos, hamis és erőtetve fénylő elmésségen kívül semmi sem talált kedvességet, midőn Miltonnak egyszerű fönnisége megvettetett 's elvesztett paradicsoma csaknem egészen esméretlen volt; midőn Cowley természetelleni 's kényszerített ötletei az elme' legnagyobb 's legfelségsőbb ereje gyanánt csodáltattak; midőn Valler' pajkos elevensége a' gyengéded szerelem' poezisének tartatott, 's az olly írók, mint Suckling és Etheridge theatromi munkáikért kedvesek voltak.

Itt az a' kérdés: millyen következéseket kell az illyen példákából az izlésre nézve huzni? Valljon lehet-e mindennyi szembetűnő különbözések mellett is valamelly általános mértéket gondolni, mellynél fogva a' jó és hamis izlés egymástól megválasztathatik, vagy semmi illyen megválasztó jel sincsen, 's azt kell állítanunk, a' mit a' köz példabeszéd mond: hogy az izlés felett nem kell cziva-

kodni, hanem akármilyen tetszik valakinek, az mind szép. Ez itt a kérdés, még pedig kényes és nehéz kérdés, 's ennek megfejtéséhez kell most bocsátkoznunk. Ezen fejtegetést azzal a jegyzéssel kezdem el: hogy azon esetben, ha az izlésnek teljességgel nincsen általános mértéke, szükségképen meg kell engedni, hogy minden izlés egyiránt jó. Egy olyan állítás, mely addig míg csekély dolgokról 's csekély izlésbeli különbségekről van a szó, nem gerjeszt figyelmet; de ha az említett különbségek legszélsőbb határaitra alkalmaztatik, képtelensége szembeütköző. Mert valljon lehetne-e valaki képes azt erősíteni: hogy egy hottentottnak vagy lapplandinak izlése olyan finom és tiszta, mint Longinusé vagy Addisoné? vagy hogy az, a ki egy mindennapi ujságitól olyan jeles történetírónak tart, millyen Tacitus, nem vádoltathatik-e értetlenséggel? Minthogy az efféle ítéleteleket egyenesen képtelenségnek kellene tartani, szükségképen azt kell következtetni: hogy van valamely bizonyos ok, mellynél fogva egyik ember izlését a másikénál jobbnak kell tartani, vagy más szókkal: hogy valaminthoz minden egyéb dolgokban, úgy az izlésben is a jót a rossztól, az igazat a hamistól meg lehet különböztetni.

De minden balra-magyarázat eltávoztatása végett szükséges mindjárt eleintem megjegyeznem, hogy az izlésnek az emberek között találtató különbözősége nem minden esetben kell romlott izlés jelének tartanunk, 's ugyan azért nem mindenkor szükség olyan sinormértéket keresnünk, mely szerint megítélhessük: melyiknek van a két fél között igaza. Több emberek izlése a tárgyra nézve nagyon különböző lehet a nélkül, hogy közülök akármelyik is hibáznék. Az egyik ember nagyobb gyönyörködést talál a költeményben, a másiknak semmi sem tetszik más, mint a történetírás; az egyik a víg, a másik a szomorú játékot kedveli inkább; egyik az egyszerű, másik az ékes írásmódot csodálja. A fiataloknak

a' vidám 's eleven előadása, az öregebbeknek ellenben a' komoly tartalmu munkák kedvesebbek. Némelly nemzetek az erkölcsük' és szenvedélyek' eleven festését, mások mind a' gondolatokra, mind az előadásra nézve a' rendszeres csinossgot becsülik nagyobbra. Jóllehet mindezek izlésükre nézve észrevehetőképen különböznek, mindazáltal a' különbözés' oka csak az, hogy kiki közülök a' szépség' valamelly nemének, melly gondolkozása' módjával leginkább megegyez, tulajdonít nagyobb becset, 's azért egyiknek sincs elég oka, a' többieket romlott izlésüeknek tartani. Az izlés' munkáival nem ugy van a' dolog, mint a' csupa okosság' kérdéseivel, mellyeknél csak egy következtetés lehet igaz, a többinek pedig hamisnak kell lenni. Az igazság, a' mi az okosságnak tárgya, csak egy; a' szépség pedig, a' mi az izlés' tárgyát teszi, különféle. Az izlés tehát tárgyaira nézve különbözhetik a' nélkül, hogy szükségképen hibás volna.

De ezen dolog' teljes megvilágosítása végett azt is meg kell továbbá jegyezni, hogy az izlésnek ezen megállható különbsége csak akkor lelhet helyet, mikor az izlésnek különböző tárgyairól van szó. Ha ellenben az emberek azon egy dolog felett különböznek izlésükben; ha az egyik rutnak tartja azt, a' mit a' másik mint szépet nagy mértékben csodál; akkor már az izlésben nem különbözés, hanem egyenes ellenkezés van, 's csak egyiknek lehet igaza, ha csak azt a' képtelenséget nem akarjuk állítani, hogy minden izlés egyiránt jó és igaz. Tegyük fel, hogy valaki Virgiliust följebb becsüli Homerusnál; én pedig másfelől Homerust jobban csodálom, mint Virgiliust, ekkor még nincs okom azt mondani, hogy izléseink egymással ellenkeznek. Egyikünkre leginkább az a' csinossg és gyengédség hat, melly Virgiliusnak tulajdona, a' másikunkra pedig az az egyszerűség és tűz, melly Homerusban van. Míg egyikünk sem tagadja, hogy

mind Homerus mind Virgilius nagy szépségekkel bírnak, addig vélekedésünk' különbsége az izlés' azon különbségéhez tartozik, melyről azt mondtam, hogy természeti és megállható. De ha a' másik azt erősíti, hogy Homerusnak épen semmi szépségei sincsenek, hogy ő azt egy unalmas és lelketlen írónak tartja, hogy valamely kaland vitéznek régi legenda-forma történeteit szintén olly gyönyörrel olvassa, mint az Iliást: akkor fennszóval kimondom, hogy ellenkezőmnek semmi izlése sincs, vagy nagy mértékben megromlott izlése van, 's megczáfolása végett arra hivatkozom, a' mit az izlés' dolgában mértéknek tartok.

Mi legyen ez a' mérték, melyhez az illy ellenkezősek' alkalmával folyamodni szükség, azt kell már most vizsgálnunk. — Ha azt mondjuk, hogy az izlés' mértéke a' természet, ollyan okfőt támasztunk, mely annyiban nagyon igaz és jó a' mennyiben alkalmaztathatik. Kétséget nem szenved, hogy mindenütt, a' hol valamely a' természetben találtató tárgynak utánazása fordul elő, mint az emberi indulatok' 's cselekedetek' festésében a' természettel megegyezés, az igaz szépségnek elégséges esmérhető jeléül szolgál. Az illyen esetekben az okosságnak teljes szabad mezeje van tekintetét kimutatni, 's az utánazásnak az eredeti képpel összehasonlítása után valamit jóváhagyni, vagy gáncsolni. De számtalan esetek vannak, melyekre ezen szabályt nem lehet alkalmazni, 's a' természet' utánazása, vagy is a' természettel megegyezés olly kifejezés, mellyel ezen tekintetben nagyon sokszor szokás élni a' nélkül, hogy vele tiszta 's meghatározott értelem kapcsoltnék össze. Valamit ollyat kell tehát keresnünk, a' mi az izlésnek kétségtelenebb 's bizonyosabb mértéke lehessen.

Az izlés, mint fentebb megmagyaráztattott, utóján a' szépségnek egy bizonyos belső érzésen alapul, melly az ember' természetében gyökerezik, 's külön tárgyakra

alkalmaztatva az okosság' vezérlése alatt nagyobb tökéletességre emelkedhetik. Ha tehát volna olly ember, ki az emberi természet' minden tehetségeit teljes tökéletességben bírná, 's kinek belső érzését minden esetekben igaznak 's helyesnek, 's okosságát hibátlanoknak és csálhatatlannak lehetne tartani, az ollyannak a' szépség iránti ítélete minden kétségen kívül mindenek' érzésének tökéletes sinormértékéül vetethetnék. Mások' érzéseit, valamikor ezétől különböznék, ugy lehetne nézni, mint természeti tehetségeik' tökéletlenségének bizonyosságát. De minthogy sehol sincs illyen élő remek 's ollyan ember, kinek magokat alája vetni mindenek hajlandók volnának, miben lehet az egymással ellenkező izlések' elegendő erejű mértékét találni? Bizonyosan semmiben sem másban, hanem magában az emberi természetnek izlésében, a' mennyiben ez kitaláltathatik 's megtudathatik. A' minnek csodálásában az emberek leginkább megegyeznek, azt szépnek kell tartani, annak az izlésnek, melly az emberek' közös érzésével összehangzik, jónak 's igaznak kell lenni. Ezen mértékhez kell tehát magunkat tartanunk. Egyedül az emberek' közös érzése lehet az a' legfelsőbb törvényszék, mellyhez az izlés' munkáira nézve hivatkozhatunk. Ha valaki azt állítaná, hogy a' nádméz keserű, 's a' dohány édes, annak minden okoskodása, mellyel állítását meg akarná bizonyítani, haszontalan lenne. Az illyennek izlése bizonyosan romlottnak tartatnék csupán azért, minthogy minden egyéb maga' neméhez tartozóknak izlésétől eltávoznék. Az emberek' közös érzése a' belső izlés' tárgyaira nézve is hasonló tekintettel bír 's minden egyes emberek' izlésének törvényt szab.

De valljon nincsen-e, ezt lehetne mondani, más esmértető jele a' szépnek, mint a' sokaság' jóváhagyása; meg kell-e mások' szavazásait várnunk, minekelőtte magunk megítélhetnők, mi érdemel az ékesszólásban és

poezisban kedvelést? Épen nem; vagynak az okosságnak 's józan ítéletnek bizonyos alapszabályai, mellyek szintén úgy alkalmaztathatnak izlés' tárgyaira is, valamint tudományos és bölcselkedési tárgyokra. Az, a' ki valamelly elmeszüleményt csodál vagy aláz, mindenkor kész, ha izlése csak valamennyire is ki van mívelve, ítélete' támogatására némelly okokat előhozni; bizonyos, általánosan megesmért alapszabályokra fog hivatkozni 's ki fogja azon okokat fejteni, mellyek szerint itél. Az izlés tehát több tehetségek' vegyült neme, mellyben az értelem' világa az érzés' homályos sejtéseivel kisebb vagy nagyobb mértékben mindenkor össze van kapcsolva.

De ha bár az okosság az izlés' munkáinak megítélésében segítségül lehet is, nem kell elfelejtkeznünk, hogy okoskodásunk' következései végtére érzésen és észrevevésen alapulnak. Hogy valamelly szomorujáték' vagy vitézi költemény' mívelései helyesen vagynak-e vagy nem, azt bizonyos szabályok szerint 's okoskodás által ítéldhetjük meg. A' regulák szerinti helyes okoskodás jó utba igazíthatja a' kimíveletlen izlés' vak kényét 's bizonyos szabályokat adhat annak megítélésére, mi érdemel dicséretet. De ezen okoskodások utóbb csakugyan mindenkor az érzésre hivatkoznak, mint fő törvényszékre; mert annak tapasztalásán alapulnak, a' mi az emberek' legnagyobb részének 's leginkább tetszik. Ez az oka annak, hogy az egyszerű 's természeti írásmódot a' meszterkéltnél 's erőtetettnél, 's a' rendszeres 's jól egybe-függő elbeszélést az össze nem függőnél 's imígy amugy elhánytnál; a' dolog' szivreható kimenetelét az ollyannál, melly minket hidegen hágy, feljebb becsüljük. A' saját képzelődésünkre és szívünkre 's egyebek' érzéseire vigyázás az, a' miből azon szabályok származnak, mellyek az izlés' tárgyában tekintettel bírnak.*)

*) Azon írók' vélekedése, kik az izlést az emberi természetnek minden idő'k' megegyezéséből következtetett közös ér-

Midőn azt állítom, hogy az emberek' közös érzését végső próbaköve gyanánt nézem annak, a' mit a' mester-ségekben szépnek kell tartani, azt csak olyan emberek-ről kell érteni, kik az izlés' kimivelésére nézve kedvező helyzetben vagynak. Kiki általlátja, hogy a' durva 's műveletlen nemzeteknél a' tudatlanság' állapotjában találtató csekély 's bizonytalan esméretek az izlés' dolgá-ban nem birhatnak tekintettel. A' polgári társaság' ilyen állapotjában az izlés nem foglalatoskodik olyan tárgyok-kal, melyeknél magát kimutathatná, 's azért vagy egészen el van nyomva, vagy csak alacsony 's igen tökéletlen formában tűnik elő. Csak kimívelt 's virágzó társaságheli emberekről lehet tehát itt szó, kik olyan időben élnek,

---

zés ére alapítják, azokétól, kik azt okosság által alkotott okfökre építik, nem annyira valósággal különböz, mint csak látszik különbözni. Valamint sok egyéb tudós perlekedés, úgy ez is főképen a' kifejezés' módjából származik. Azok, a' kik az érzést teszik az izlés' sínórmértékévé, tartózkodás nélkül okoskodnak az izlés' tárgyaiban is. Ők is, mint egyéb írók, midőn az ékesszólás' és poezis' szépségeiről ítélnek, bizonyos megállapított okfökre hivatkoznak, 's az által világosan megmutatják, hogy a' sokaság' jóváhagyása, melyet ítéletök' okának tartanak, nemcsak érzésből, hanem okoskodásból is származik. Más felől pedig azok is, kik az izlést a' vak kény' gyanújától megakarván menteni azt állítják, hogy azt okoskodás által bizonyossá lehet tenni, szintén úgy megengedik, hogy azt, a' mi mindeneneknek tetszik, ugyan azért, hogy mindenenek tetszik, igazán szépnek kell tartani, és hogy semmi okoskodási következtetések sem birhatnak az izlés' tárgyaiban elegendő tekintettel, ha az emberek' közös érzéseivel ellenkeznek. Ezen két vélekedési rendszer tehát a' valóságra nézve keveset különböz egymástól. Az érzés és az okosság mind a' kettőben helyet talál, 's mind a' kettő megállhat, ha eme' két tehetségeknek illő mértékben adatik rész. 'S én a' dolgot ilyen mérő pontból igyekeztem itt szemléltetni.

mellyben a' mesterségek gyakoroltatnak 's a' csinos erkölcsök divatban vagynak, 's midőn az elme' munkái szabadon megbíráltathatnak, 's az izlés tudomány és bölcselkedés által ki van mívelve.

De még az ilyen nemzetek között, 's a' társaság' ilyen állapotjában is, némelly környülmények néha eltévesztetik az izlés' munkálkodásait; néha a' vallás' állapotja, néha az igazgatás' formája egy időre megvesztegetheti az izlést. Egy feslett erkölcsű udvar hamis ékességeket és rut könyveket szerettethet meg. Valamelly csodált nagy elme még hibáinak is kedvelést szerezhet 's azokat ideig óráig uralkodó szépségekké teheti. Néha ismét az irigység nagy érdemű munkákat is egy időre elnyomhat, míg a' nép' változékony kedve vagy a' felekezetszínálás' lelke kevés betű dolgozatokat is emelhet magas, de rövid ideig tartó becsületre. Azonban jóllehet az efféle környülmények miatt az izlés' ítéletei vak kény' munkálatjainak látszanak lenni: mindazáltal a' valóság nem sokára napfényre jő. Az emberi természet' igaz izlése időjáráttal mindenkor kimutatja magát 's elnyomja az izlésnek azon megvesztegetett nemeit, mellyeket a' vak történet szült. Ezek egy ideig uralkodókká lehetnek ugyan 's a' gyengébb elméket elcsábíthatják; de a' megvizsgáltatás után kicsinyenkint elenyésznek, míg az, a' mi józan okosságon 's az emberek' természeti érzésén van alapulva, állandóúl megmarad.

Ezzel éppen nem azt akarom mondani, hogy van az izlésnek valamelly olly csalhatatlan mértéke, mellytől minden peres esetben bizonyos és világos elhatározást lehetne várni. 'S vagyon-e, ha igazat akarunk mondani, ilyen mérték az okosság' 's bölcselkedés' körében is ama' fontos vizsgálódásokra nézve, mellyek iránt az emberek szüntelen különböző vélekedésekre oszolnak? A' jelen esetben, mint nekem látszik, nincs is szükség illy elhatározó okot kívánni. Mikor arról kell itélni, mi legyen

erkölcsi tekintetben jó vagy rossz 's mit kelljen az embernek tenni vagy nem tenni: akkor szükség, hogy a' természet világos és elhatározó oktatást adjon. De pontosan megítélni, mi legyen szép és kellemes: nem mulhatatlanul szükséges az emberi boldogságra. Ugyanazért ezen tekintetben az érzésnek bizonyos különbsége találhat helyet, 's az elme' munkái' becsének és szépségének mértéke felett a' vélekedések eltávozhatnak egymástól.

A' következtetés, mellyen megnyughatunk, abban áll, hogy az izlést épen nem tarthatjuk olly vak kénynek, mellynek ítélete csupán egyes emberek' képzelődésétől függene 's melly szerint épen nem lehetne meghatározni, mi legyen az izlés' tárgyaiban igaz vagy hamis. Az izlés minden embereknél egy alapon épül t. i. ollyan érzéseken, mellyek természetünkben vagynak 's általában véve szintén olly egyforma törvények szerint munkálkodnak, mint egyéb lelki tehetségeink. Habár ezen érzések a' tudatlanság és előítéletek által elbódíthatnak is, az okosság által ismét igaz utra téríthetnek. Ezeknek természeti 's józan állapota meghatározható az által, ha az emberi nemzet' közös érzésével összehasonlíthatnak. Vítassák bár némelley az izlés' bizonytalanságát 's szabad kényét, valamint nekik tetszik, azt minden idők' tapasztalása bizonyítja, hogy vagynak olly szépségek, mellyek ha illendőképen kifejtetnek 's megvilágosítatnak, mindeneknél tartós csodálkozást nyernek. Az elme' akarmiféle munkáiban is az, a' mi a' képzelődést foglalatoskodtatja 's a' szívre hat, minden időben 's minden nemzeteknél fog tetszeni. Van egy bizonyos hur, melly ha illendőkép' megpendítetik, az emberi szívet megindítja.

Innét van az a' közös kedvelés, mellyel a' legmíveltebb nemzetek több századok alatt némelly munkákat, olyanokat millyenek Homerus' Iliása 's Virgilius' Aeneise, megkülönböztettek. Innét van az a' tekintet, mellyet az

ilyen munkák magoknak szereztek 's melly szerint azok a' poetai előadásban remekeknek nézetnek; a' mennyiben t. i. azokból megtanulhatjuk, miben álljon az emberek közös-érzése azon szépségek iránt, mellyek legnagyobb gyönyört szülnek, 's azért a' poezis' legméltóbb tárgyainak tartathatnak. Tekintet vagy előítélet valamely időszakban vagy valamely tartományban szereshet alávaló költőnek vagy művésznek is ideig óráig hírt és nevet; de ha a' külföld vagy a' maradék azoknak munkáit megvizsgálja, akkor hibáik észrevétetnek 's az emberi természet' igaz izlése világosságra jő. *Opinionum commenta delect dies; naturae judicia confirmat.* A' vélekedések' költeményeit az idő eltörli; de a' természet' ítéleteit megerősíti.

HARMADIK LECZKE.

KRITIKA. ZSENI. AZ IZLÉS' GYÖNYÖREI FENNSÉG A' TÁRGYAKBAN.

Izlés, kritika és zseni olly szók, mellyekkel az írók nagyon gyakran élnek, a' nélkül hogy velek tiszta képzeteket kapcsolnának össze. Minthogy olly tanítással foglalatostokodom, mellyben ezen szóknak sokszor elő kell fordulni, szükség azoknak értelmét előre szorosán meghatároznom. Mintán az előbbeni leczkében az izlésről már szólottam, most a' kritika' természetének 's minemiségének vizsgálására megyek által. Az igaz kritika az izlésnek 's a' józan értelem' szabályainak a' szépmesterségekre alkalmaztatása. Célja az, hogy az elme' munkáiban a' szépet a' hibástól megválassza, egyes esetekről általános okfökre menjen fel, 's ekképen az írásbeli dolgozatok' különbséle szépségeinek megítélése végett bizonyos szabályokat adjon.

A' kritika' szabályai, nem a priori tett következtetés által formáltatnak, azaz nem tetteken épülő észrevételektől független 's elvont okoskodás' szüleményei. A' kritika olly mesterség, melly egészen tapasztaláson, 's olly szépségek' észrevételén alapul, mellyek a' főntebb kijelelt mértékhez legközelebb járulnak, vagy más szókkal, mellyek eleitől fogva az embereknek leginkább tetszettek. Így p. o. azon szabályok, mellyeket Aristoteles a' drámai 's eposzi költeményekben a' mivélés' egységére nézve adott, nem okoskodás által, kitaláltatások után alkalmaztattak a' poezisra, hanem Homerus' és Sophokles' munkáik' megvizsgálásából vétettek 's azon észrevételen alapultak, hogy az egy egészet tevő miveletek' előadása nagyobb gyönyört szül, mint az egybe nem függő 's el

szaggratott történetek' elbeszélése. Az illy észrevételek, melyek eleinten az érzésből 's tapasztalásból származtak, utóbbi megvizsgálás után az okossággal 's emberi természet' okfejeivel olly megegyezőknek találtattak, hogy érdemeseknek tartattak szabályokká tételni 's a' költői munkák' szépségeinek megítélésében mérték gyanánt nézetni. Ez a' kritikának legtermészetibb eredete.

Igaz, hogy a' nagy elme, már magától 's efféle tanítás nélkül is, olly munkákat dolgozhat ki, melyek a' kritika' legszükségesebb szabályaival megegyeznek; mert minthogy azon szabályok a' természetben alapulnak, már maga a' természet is az írókat sokszor rájuk vezeti. Több mint hihető, hogy Homerus a' költés' mesterségének semmi tudós rendszerét nem esmérte. Csupán elméje által vezéreltetve készített olly rendszeres elbeszélést versekben, melyet a' maradék minden időben csodál. Mindazáltal ez nem bizonyítja meg a' kritikának mint mesterségnek haszontalan voltát; mert valamint egy emberi elme sem tökéletes minden tekintetben, úgy egy író sem lehet gondolni, ki azon bírálati jegyzetekből, melyek az előtte élt íróknak szépségei 's hibái felett tételnek, hasznót nem vehetne.

Bizonyos ugyan, hogy semmiféle jegyzetek, észrevételek, vagy szabályok, az elme' nem létét ki nem pótolhatják, vagy a' költőbe olly lelket, melly benne nincsen nem lehelhetnek; de sokszor az elmét az utba, mellyen mennie kell, beleigazíthatják, a' félre csapongásoktól megőrizhetik, 's a' természet' leghelyesebb utánmozgására vezérelhetik. A' kritika' regulái leginkább arra való, hogy a' hibákat, melyeket kerülnünk kell, megmutassák. Ellenben jeles szépségek' alkotására csak a' természet tehet minket alkalmasokká.

Abból, a' mi eddig mondatott, kitetszik, mit kelljen azon panaszokról itélni, mellyekkel egy időtől fogva némelly csekélyebb írók a' kritikusok és a' kritika ellen

ki szoktak kelni. Ezek a' műbirálókat olly önkényű uralkodóknak festik, kik az elme' természeti szabadságát bekorlátolják 's az írókra természet elleni békákat vetnek, 's kiknek kegyetlen üldözése ellen a' közönséghez kell folyamodni 's attól védelmet kérni. Az efféle esedező előbeszéddek nem igen jó vélekedést támasztanak íróik' elmebeli tehetségeik iránt. Mert minden jó írónak örömet kell látni azt, ha munkája a' józan ész' 's igaz izlés' szabályai szerint megítéltetik. A' kritika ellen kifakadó zugolódások rendszerint annak feltevéséből származnak, hogy a' kritikusok csupa szabályok 's nem egyszersmind saját érzések után is ítélnék; a' mi annyira távol van az igazságtól, hogy azok, a' kik ekképen ítélnék, pedantok, nem kritikusok. Mert az igaz kritikának minden szabályai, mint már. fentebb megmutattattott, utolján érzésen alapulnak; 's egyedül az izlés és érzés együtt vezérelhetnek minket a' szabályoknak az előforduló egyes esetekre alkalmazásában. Minthogy semmi sincsen, a' mi felett mindenféle emberek hajlandóbbak volnának magokat bírálók tenni, mint a' szépelmé' munkái felett, nem lehet kételkedni, hogy a' hivatlan 's ügyetlen kritikusok' száma mindenkor nagy fog lenni. De ez nem ad több just a' kritikát általán fogva ócsárolni mint a' mennyit a' rossz bölcselkedők' 's okoskodók' nagy száma ad, az okosság' és bölcselkedés' becsét kétségbe hozni.

Látszatósabb vádat lehet a' kritika ellen formálni abból, hogy a' közönség némelly munkákat nagy kedveléssel fogadott, mellyek gondos megvizsgálás után a' kritikának megállapított szabályaival ellenkezésben találhattak lenni. Már pedig az utolsó szakaszban előadott okfők szerint a' közönség az a' legfőbb bíró, kinek ítélete az elme' minden munkáinak becsét kiszabja 's kihez az elme' minden munkáira nézve hivatkozni kell; minthogy az izlés' ítéletei a' természeti 's minden emberekkel közös érzéseken alapulnak. De ezen tekintetben meg kell je-

gyezniünk, hogy a' közönség' gondolkozásáról gyakran hirtelenkedve szoktunk itélni. A' közönség' gondolkozása nem mindenkor igazán tetszik ki azon tapsoláshól, melyet valamely új munka mindjárt a' közreboesátás után nyer. Van olly fő és alsó köznép, melly csupa külső színű szépségek által vakítatik meg 's csodálkozásra ragadtatik, 's mellynek csodálkozása hamar elenyészik, 's néha valamely író ideig óráig csupán azért is nyerhet hirt 's nevet, minthogy bizonyos szenvedélyekkel, előítéletekkel, felekezetekkel 's babonás vélekedésekkel, mellyek egy egész nemzethen vagy egy egész időszakban egy ideig uralkodnak, egy értelemben van. Illy esetekben a' kritika a' közönség' dicséretének ellenére is méltán találhat gáncsot, 's időjárástával győzni is fog, mert az igaz kritika' ítélete és az ítéletekből 's részrehajlásokból kigyógyult közönség' szava, elébb vagy utóbb megegyeznek egymással.

Nem tagadom, vagynak példák némelly munkákról, mellyek a' kritika' törvényeinek szembetünő általhágásai mellett is közös, sőt tartós csodálkozásra tettek szert. Illyenek Shakespeare' játéakai, mellyek, ha úgy tekintetnek, mint drámai költemények, nagy mértékben törvényrontók. De itt úgy kell gondolkoznunk, hogy azok nem a' törvényrontásért, vagy a' mesterség' szabályainak általhágásáért, hanem ezen általhágás mellett is nyerték meg a' közönség' csodálkozását. Vannak benne egyéb szépségek, mellyek az izlés' helyes szabályaival egészen megegyeznek, 's ezen szépségek olly erővel bírnak, hogy minden gáncsot meggyőztek, 's a' közönségnek ollyan gyönyörködést szereztek, melly a' hibákból származó kedvetlenséget feljülhaladta. Shakespeare nem azért tetszik, minthogy egyegy játékba több esztendőkbéli történeteket összeszorít; egyegy darabjába szomorú- és vigjátéki tulajdonságokat csodálatosan egybekever 's munkáiba néha elcsavart gondolatokat

és erőtetett elménczskéket elegyít. Ezeket úgy nézzük mint hibákat; 's azon idő' durvaságának tulajdonítjuk, melyben élt. Hanem az emberi természet' lelkes és mesteri előadásáért, festésének elevenességéért, gondolatjainak hatáságáért 's a' szenvedélyek' legnagyobb mértékben természeti nyelvéért; egy szóval olyan szépségért tetszik, melyeket mind a' kritika a' legfőbb rangra emelni parancsol, mind a' természet érezni kényszerít. — Ennyi elég: legyen a' kritikának eredetéről, kötelességeiről, 's fontosságáról.

Most már egy másik kifejezés' magyarázására megyek által, mellyel ezen oktatásokban igen gyakran van alkalom élni: azaz a' zseninek magyarázatjára.

Az izlés és zseni olyan szók, mellyek gyakran összefoglaltatnak 's azért a' kevés figyelmű olvasók által sokszor egymással felcseréltetnek. Mindazáltal két egészen különböző dolgokat jelentenek. Ezen különbséget világosan észre lehet vetetni 's szükséges is észrevenni. Az izlés a' megítélésnek, a' zseni pedig a' végrehajtásnak tehetségében áll. Birhat valaki a' poezisban, ékes-szólásban, vagy valamelly egyéb szép mesterségben az izlés' nagy mértékével, a' kinek talán kevés vagy csaknem semmi zsenije nincs efféle munkák' kidolgozására. A' zsenit tehát felsőbb rendű tehetségnek kell tartani, mint az izlést. Az egy bizonyos találó vagy teremtő erőt foglal magában, melly nem elégszik meg azzal, hogy mindenütt észreveszi a' szépséget, hanem egyszersmind új szépségeket is tud alkotni 's olly móddal előadni, hogy azok a' szívet nagy mértékben meghatják. A' kimivelt izlés jó kritikust formál; de a' költő' vagy szónok' formálására izlésen kívül zseni is kívántatik.

Azt is szükség itt megjegyezni, hogy a' zseni szó a' beszédbeli szokás által nemcsak az izlés' tárgyaira alkalmaztatik, hanem szélesebben is kiterjesztetik. Néha azt a' talentomot vagy ügyességet jelentjük vele, mellyet

a' természettől akármelly dologra nézve nyeriünk. Így p. o. azt szoktuk mondani, hogy valakinek van zsenije mathesisra, poesisra, hadi tudományokra, országkormányozásra, sőt még kézi mesterségekre is.

Ez a' talentom vagy jeles ügyesség, a' mint már mondtam, a' természet' adománya. A' mesterség és gyakorlás nagy mértékben tökéletesíthetik azt, de egyedül magok meg nem szerezhetik. Minthogy a' zseni felsőbb rendű tehetség mint az izlés, azért a' természet' takarékosági törvénye szerint munkálatjaiban keskenyebb korlátok közé van szorítva. Nem ritkaság olly embereket találni, kiknek jó izlése többféle mesterségekre p. o. muzsikára, poezisra, festésre, ékesszólásra kiterjed. De ollyan, ki mindezen mesterségek' gyakorlásában nagyon jeles, igen ritkán találtatik, vagy igazabban szólván, még eddig nem is találtatott. Az ugy nevezett egyetemes zsenik, vagy ollyan emberek, kik többféle mesterségekre 's foglalatosságokra egyenlő természeti ügyességgel bírnak, rendszerint egyikben sem szoktak igen jelesek lenni. Lehetnek ugyan némelly kivételek, de általjában véve igaz az, hogy akármelly foglalatosságban is, ott lehet legnagyobb jelességet várni, a' hol a' lélek' ereje valamelly tárgyra csaknem minden egyéb tárgyak kirekesztésével van fordítva. A' világosság' sugárjai csak ugy égethetnek nagy mértékben, ha egy pontban egyesülnek. Ezen jegyzést azért teszem, minthogy az ifjakra nézve nagyon fontos, mert arra serkenti őket, hogy a' természettől nekik adott tehetségeket gondosan megvizsgálják, 's azt az utat, mellyet ezek eleibe szabnak, 's mellyen legnagyobb jelességre tehetnek szert, illő szorgalommal járják.

A' zseni akármelly szépmesterségek iránt mutatkozik, mindenkor feltéteti kisebb vagy nagyobb mértékét, 's bizonyos, hogy az izlés' kimivelése a' zseni' munkáit előmozdítja 's jó úthra igazítja. Mennél finomabb valamely

költőnek vagy szónoknak izlése az előadás' szépségei iránt, bizonyosan annál tökéletesebb szépségeket fog az munkáiban mutatni. Mindazáltal valamely költőben vagy szónokban néha nagyobb mértékben találhatik zseni, mint izlés, azaz: lehet valakiben merész és erős elme, ha bár izlése nem igen finom és nem igen csinos is. Ez az eset sokszor fordul elő a' mesterségek' gyermeki korában, azon időszakban, midőn sokszor a' zseni nagy erőben mutatja ki magát 's nagy tüzzel dolgozik, míg a' tapasztalást kívánó 's lassankint tökéletesedő izlés a' kimiveltetés' fő pontjától még távol van. Ezen állítást bizonyítják Homerus és Shakespeare, kiknek csodálkozásra méltó írásaikban olyan durvaságnak 's műveletlen izlésnek példái találhatnak, a' millyeneket a' kimiveltebb izlés sokkal kevesebb talentum, de későbbben élő írókkal is elkerültetett volna. Minthogy minden emberi tökéletesség keskeny határok közé van szorítva, hihetőképén törvénye az természetünknek, hogy lehetetlen egy embernek valamit nagy tüzzel 's lelkesedéssel teremteni egyszersmind a' munka' tökéletességéhez tartozó minden kisebb 's finomabb szépségekre is figyelmezní; valamint másfelől az ilyen kisebb szépségekre nagy mértékben figyelmezésnek is rendszerül kevesebb fennség és erő szokott kísérője lenni.

Mintán ekkép' az izlés' természetét, a' kritika' tisztét 's fontosságát 's az izlés' és zseni' különbözését megmagyaráztam, már most az izlés' gyönyöreinek kettejeit 's okait fogom vizsgálni. Itt egy nagyon tágos mező nyílik, melly a' képzelődés' mindazon gyönyöreit magában foglalja, mellyeket akár a' természeti tárgyak, akár azoknak utánózásai és leírásai a' mesterségekben szűlnek. De mostani tanításom' célja nem kívánja meg, hogy minden ide tartozó érzésekről külön és körülmenyesen szójak, minthogy tulajdonképen csupán az írásbeli munkák annak tárgyai. Csak általában fogok az izlés' gyönyörei

íránt némelly világosításokat adni, 's azután különösen a' fennségesről és szépről szólni.

Messze vagyunk még attól, hogy ezen tárgy felett valamely bizonyos rendszert alapíthatnánk meg. Addison volt az első, ki a' képzelődés' gyönyöréi iránt valamennyire rendszeres vizsgálódást adott azon értekezésében, melyet a' Néző' hatodik kötetében közrebocsátott. Ő ezen gyönyöröket három nemre szorította: a' szépségre, nagyságra és ujságra. E' részben közlött vizsgálódásai ha nem igen mélyek is, legalább kellemesek 's mulattatók, 's neki az az érdeme van, hogy olly utat nyitott, mellyen előtte senki sem járt. Az ő idejétől fogva a' bölcselkedő kritikának ezen részében nem nagy előmenetel tétetett, jöllehet némelly elmés írók foglalatoskodtak a' tárggyal. Ennek okát kétségen kívül abban kell keresni, hogy az izlés' érzései általában véve igen finomak 's nem könnyen megmagyarázhatók. Résztvételt gerjesztők ugyan, de ha őket szemügyre akarjuk venni 's rendes vizsgálat alá vetni, igen könnyen elhibázzuk az igazságot. Nagyon nehéz minden tárgyokat, mellyek az izlést gyönyörködtetik, teljesen előszámolni; még nehezebb mindazokat, mellyek már észrevétettek, megmagyarázni 's illő osztályokba foglalni; 's ha még tovább akarunk menni, 's az efféle tárgyokból származó gyönyörök' okai iránt vizsgálódást tenni, akkor különösen csaknem meggyőzőhetetlen nehézségeket találunk. Azt p. o. mindnyájan tapasztalásból tudjuk, hogy a' testek' bizonyos formái szebbeknek látszanak, mint más formák. Ha tovább vizsgálódunk, úgy találjuk, hogy azon szépségeket, mellyeket rajtok látunk, némelly formáknak rendszeressége, 's másoknak kellemes különbélesége szüli. De ha még egy lépéssel tovább próbálunk haladni 's az iránt vizsgáldni, mért okozza bennünk a' rendszeresség és különbéleség a' szépség' érzését: akkor mindaz, a' mit e' részben okul adhatunk, felette hiányos. Ugy látszik, hogy

maga a' természet belső értéseineknek első okfejeit által-
láthatatlan fedéllel takarta el előlünk.

Mindazáltal itt valamennyire vigasztalásunkra szol-
gál az, hogy ámbár ezen érzéseinknek igaz oka homály-
ban marad is, legalább céljok csaknem minden esetekben
világosan észrevétethetik. 'S e' részben lehetetlen hamar
által nem látnunk, hogy az izlés' és képzelődés' eme' te-
hetségei a' teremtvő' jóságát nagy mértékben bizonyítják.
Midőn ő minket ezen tehetségekkel felruházott, az emberi
élet' örömei' körét nagyon kiszélesítette, még pedig leg-
tisztább 's ártatlanabb nemü örömökkal. Az élet' legszük-
ségesebb céljait az által is el lehetne érni, ha szemeink
és füleink csupán a' külső tárgyak észrehevésére volná-
nak is alkotva, 's ha a' szépség' és nagyság' ama' fino-
mabb érzéseivel nem bírnának is, mellyek minket most
olly nagy mértékben gyönyörködtetnek. A' természet'
ura' jóságának és kegyességének több szembetünő bizony-
ságai közé tartozik az is, hogy örömeink' nevelése vé-
gött munkáira annyi szépséget 's kellemet terjesztett el.
Ezen gondolatot, melly Addisontól származott, Akenside
a' képzelődés' örömeiről irt munkájában nagyon szeren-
csésen adja elő „Nem elégedven meg azzal, hogy az em-
bert az eledel' mindenféle nemével tápláld, a' bámuló ér-
zések' varázslása által az egész természetet is szemeinek
szépséggé 's füleinek muzsikáva teszed.“

A' fönnség' vagy nagyság' érzéséből származó gyö-
nyörökön kezdem el vizsgálódásomat 's ezen dologról va-
lamivel bővebben kívánok szólni, részint azért, minthogy
ezen gyönyörnek azok között, mellyeket a' képzelődés' ad,
legmeghatározottabb 's legkitünőbb esmértető jelei vagy-
nak, részint azért, minthogy azoknak magyarázása cé-
lommal leginkább egybenfügg. Nagyobb világosság' oká-
ért elsőben magoknak a' külső tárgyaknak nagyságáról
's fönnségéről, azután pedig az efféle tárgyaknak előadá-
sáról vagy arról, a' mit az írásbeli munkákban fönnséges-

nek nevezünk, fogok értekezni. Én a' szemmel látható tárgyak' nagyságát az ezen tárgyaknak beszédben vagy írásban előadásától megkülönböztetem; jóllehet a' kritikusok többnyire mind a' kettőt vélekedésem szerint helytelenül egymással fel szokták cserélni. A' nagyságot és fönnséget is egyet vagy csaknem egyet jelentő szók gyanánt nézem. Ha van közöttök valami különbség, az onnét származik, hogy a' fönnség a' nagyság' legnagyobb mértékét fejezi ki.

Azt a' behatást, melyet a' nagy és fönnséges tárgyak' látása tesz ránk, szókkal leírni nem könnyű; de minden embernek van róla képzete, a' csodálkozásnak 's a' lélek' kiszélesedésének egy bizonyos nemében áll; általa a' lélek felülemeltetik rendszerinti állapotján 's olly bámulással töltetik el, melyet szókkal kifejezni nem tud. Az az érzés, melly ilyenkor a' szívben támad, bizonyosan kellemes, de egyszersmind komoly is; 's midőn legfőbb mértékre lép, egy bizonyos, tisztelettel teljes, ünnepélyes 's csaknem komor borzadással van összekötvetve, 's ez által igen különböz azon eleven 's vidám érzésektől, mellyeket bennünk a' szép tárgyak gerjesztenek.

A' külső nagyság' legegyszerűbb formája a' tágos és határtalan kilátásokban jelenik meg; millyenek p. o. a' végig nem látható terjedelmű térségek, az ég' boltozatja, vagy tenger' végetlen felülete. Minden nagy terjedelem fönnséges érzést támaszt bennünk. De mindazáltal meg kell jegyeznünk, hogy a' hosszúra és szélesre terjedés nem hat ránk olly erősen, mint a' magasra vagy mélyre terjedés. Jóllehet a' határtalan sík mező is fönnséges tárgy, mindazáltal az igen magas hegy, mellyre felnézünk, a' borzasztó meredekség vagy torony, mellyről aláttekintünk, még fönnségesebb. Az ég' boltozatjának rendkívüli nagysága annak magasságából 's egyszersmind végetlen kiterjedéséből származik; 's a' tengeré is nem csupán kiterjedésből, hanem egyszersmind a' viz' soka-

ságának szünetlen mozgásából 's elleneállhatatlan erejéből. Világos dolog, hogy a' kiterjedésnek egy vagy más iránya, nagysága és szélessége szükségképen megkívánatik az olly nagysághoz, melly a' tért illeti. Akármelly tárgy is azonnal fönnséges lesz, mihelyt határaitól megszabadítatik. Ez az oka, hogy a' határtalan tér, a' végtelen szám, az örökén tartósság a' lelket nagy képzetekkel töltik el.

Innét némellyek azt hitték, hogy a' kiterjedésnek tárgossága vagy szélessége minden fönnségesnek alapja. De én nem lehetek illyen vélekedéssel, mert sok tárgyak vagynak fönnségesek, mellyeknek a' térhez teljességgel semmi közök nincs. Így van a' dolog például a' nagy hangzattal. A' meny'dörgése, az ágyu' durrogása, a' szél' zugása, valamelly nagy sokaság' tapsolása 's egy nagy vizesés' erős' rohanása: mind ezek tagadhatatlanul nagy tárgyak *). Általában megjegyezhetjük, hogy minden nagy erőnek 's hatalomnak mutatkozása fönnséges képzeteket támaszt; 's talán ez legtermékenyebb forrása a' fönnségesnek. Innét van hogy a' földrengések, tűzokádó hegyek, nagy gyúladások, tengerháborgások, égiháboruk, vizáradások, szélzugások, menydörgések, 's vilámlások 's az elemeknek minden rendkívül nagy munkái bennünk a' nagyság' érzését gerjesztik. Semmi sem fönnségesebb, mint az igen nagy erő és hatalom. A' folyó, melly partjai között csendesen csergődez, szép tárgy; de ha sebes árvízzé válván partjai közül nagy zajjal kicsap, akkor fönnségesse lesz. Az oroszlányok 's egyéb nagyon erős állatok sok fönnséges hasonlításokra adtak alkalmat a' költőknek. A' nyargaló lovat látni kellemes

---

*) P. o. Jan. Jel. 19, 6. És hallék mint nagy sokaságnak szavát, és mint sok vizeknek zugását, és mint nagy menydörgéseknek szavát, kik ezt mondják vala: Halleluja!

tárgy; de a' nagyság' képzetét csak a' hadi paripa, „mellynek nyaka menykövel van körül övedzve“, támasztja bennünk. Két nagy hadi seregek' összeütközése, minthogy az emberi erő' legnagyobb példáját mutatja, a' fönnségesnek sok igen termékeny forrásait foglalja magában; 's azért mindenkor a' leghámulandóbb látványok közé számíltatott, melyek a' szem' vagy képzelődés' eleibe terjesztethetnek.

Ezen dolog' bővebb megvilágosítása végett, meg kell jegyezni, hogy mind az, a' mi természete szerint ünnepestes 's tiszteletet gerjesztő, sőt még az is, a' mi a' rettenetessel határos, p. o. a' sötétség, magány és csend, nagyon elősegíti bennünk a' fönnségesnek érzését. Mik a' természetnek azon mutatkozásai, melyek lelkünket leginkább felemelik, 's bennünk a' fönnség' érzését gerjesztik? Nem a' nyájas tájék, vagy a' virágos mező, vagy a' népes városok' látása; hanem a' mőhval fedett hegy, a' magányos tó, a' koros erdő 's a' köszikláról mélységbe lerohanó folyam. Ezen okból az éjjeli látományok rendszerint legfönnségesebbek. A' számtalan csillagokkal olly tékozolva behintett ég a' nagyság' bámulásának sokkal mélységesebb érzésével tölti el képzeletünket, mint midőn ugyan ezen eget a' nap' legszebb fénye megvilágosítja. Egy nagy haragnak egyforma hangja vagy tartó zúgása mindenkor fönnséges, de kétszeresen az, ha ezen hangot az éjszaka' hallgató csendjében halljuk. Ugyan azért a' sötétséget sokszor alkalmazzák a' költők a' végre, hogy általa képzeleteinknek az Isten felől fönnségesebb érzést adjanak. Azért mondatik a' Zsoltárookban az Istenről gyakran, hogy a' sötétséget sátorává teszi, és sűrű felhőkben lakik. Azért mondatja Milton is: „Hányszor választja az ég' mindenható ura dicsőségének teljes fényében az éjt és sötétséget lakhelyévé 's hányszor fedezi királyi székét fönnséges homálylyal.“

„— How oft, amidst
Thick clouds and dark, does Heav'n's all-ruling Sire
Chuse to reside, his glory unobscured,
And, with the Majesty of darkness round
Covers his throne —“

Lássuk, mely mesterségesen alkalmazza Virgilius a' csend', üreg', és homály' ezen képzezeit, midőn hőst az alsóvilágba bevezeti 's ezen rejtélyes ország' minemüségét fel akarja fedezni: „Ti földalatti Istenek, kik a' lelkeken uralkodtok, ti néma árnyékok, te Chaosz és Flegeton, és az éjnek hallgató lakhelyei, engedjétek meg elbeszélmem, a' mit hallottam, 's jóváhagyástokkal felfedeznem, a' mit a' föld és a' sötétség mélyen elrejt. Csupán a' magányos éj' homályától körülvéve járanak az árnyékok között Plutó' lakhelyeiben 's puszta országában; mint az utazók szoktak jární a' hold' kétes világánál az erdőben, midőn Jupiter az eget homálylyal elborítja 's az éjszaka minden szint elenyésztt.“ *)

Ezen helyeket itt nem úgy hozom elő mint főnnséges versek' példáit, jóllehet nagy mértékben ilyenek is, hanem úgy, mint a' mellyeknek mély behatásából által lehet látni, hogy azon tárgyak, mellyeket ezek rajzolnak, a' főnnségeshez tartoznak.

Továbbá a' homály is igen kedvező környülmény a' főnnségesre nézve. Ha szintén a' tárgyat nem hagyja is tisztán megválasztani, még is főnnséges az a' behatás,

*) Di, quibus imperium est animarum, umbraeque silentes,
Et Chaos et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
Sit mihi fas audita loqui; sit numine vestro
Pandere res alta terra et caligine mersas.
Ibant obscuri sola sub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas et inania regna;
Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in silvis, ubi coelum condidit umbra
Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.

mellyet ránk tesz. Mert egy éles eszü műbirálónak megjegyzése szerint egészen más dolog valamit világosan adni elő, 's más azt úgy rajzolni le, hogy a' képzelésre legnagyobb mértékben hasson. A' képzelő tehetség sokszor, nagy mértékben megillettethetik 's megillettetik olly tárgyak által, mellyekről nincs világos képzetünk. Így csaknem minden rajzolatok, mellyek a' költőknél természet feletti lények' megjelenését tárgyozzák, foglalnak magokban valami fönnségest, ha bár a' képzetek, mellyeket bennünk támasztanak, nem kevésbé zavarosok 's háttározatlanok is. Az efféle jelenéseknél t. i. a' fönnség abból származik, hogy velek mindenkor nagyságnak és erőnek 's egyszersmind tisztelettel eltöltő homálynak képzelei is vagynak összeköttetve. Jób' könyvének következő szép helye bizonyoságul szolgálhat erre. Job. IV. 12—16.

„Annak felette titkon hozzám hozatott egy beszéd, mellyből tanultam valamit. Az éjjeli látások miatt való gondolatim között, mikor az emberekre mélységes álm szokott szállni, nagy félelem és rettegés jöve rám és az én csontaimat igen megrémíté. Mivelhogy az én arczám előtt egy lélek méne el, melly az én testemnek minden szörít felborzasztá. Melly megállá, mellynek ábrázatját nem esmérhetém, noha az ő képe az én szemem előtt forogna; és ilyen lassu szót hallék: valljon a' halandó ember az Istennél igazabb lehet-e?“

Lucretiusnak a' babona' uralkodásáról festett képe, hol az úgy rajzoltatik le mint egy utálatos kísértet, melly fejét a' felhőken felülemeli 's ábrázatjával az egész emberi nemzetet ijeszti, az ellene kikelő Epicurusnak nagylelkiségével együtt a' fönnségesnek, homályosnak és tisztelettel eltöltőnek minden nagyságát magában foglalja. „Midőn az emberi nemzet még rutul a' porban hevert, elnyomatva a' babona által, melly fejét a' felhőkön felül mutogatta, 's komor borzasztó ábrázatjával a' halandókat ijesztette: akkor elsőben egy görög férflu merészlette

ellene fejét felemelni 's vele szembeszállani; sem az Istenek' neve, sem a' villám, sem a' fenyegető menydörgés vissza nem tartóztathatta ötét, sőt annál inkább égett a' természet' legtitkosabb 's legelzártabb rejtekébe betörni." *Lucretius L. 1. 63. et ss.*

„Humana ante oculos foede cum vita jaceret
In terris oppressa gravi sub religione,
Quae caput a coeli regionibus ostendebat
Horribili super aspecta mortalibus instans,
Primum Grajus homo mortales tollere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra:
Quem neque fama deum, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compressit coelum; sed eo magis arcem
Irritat virtutem animi, confringere ut arta
Naturae primus portarum claustra cupiret.“

Világos dolog, hogy semmi képzetek sem fönnsege-
sebbek, mint a' mellyek a' legfőbb valóságot, a' leges-
méretlenebb, legnagyobb tárgyat, melyet ember gondolni
tud, illetik. Mert jóllehet az isteni természet' végetlensége,
örökké tartása 's mindenhatósága minden képzeteinket
felülhaladják, mindazáltal azokat a' lehetőségig feleme-
lik. Általában mindazon nagy tárgyak, mellyek nálunk-
nál sokkal magasabbak vagy tőlünk akár időre akár
helyre nézve távol vagynak, mélyen szoktak ránk hatni.
Az a' környülmény, hogy az ilyeneket a' távolságnak
vagy régiségnek homályában látjuk, a' fönnségesnek ér-
zését előmozdítja 's elevenebbé teszi.

Valamint a' homály úgy a' rendetlenség és zavar is
nem csak összefér a' fönnséggel, hanem gyakran an-
nak hatását is előmozdítja. Csak kevés olly dolgok lát-
szanak fönnségeseknek lenni, mellyeken rend és arányos-
ság tűnik szembe. Az ilyeneknek minden felől látjuk ha-
táraikat, magunkat ezen határok közé érezzük szorítva
lenni; lelkünknek nincs elég helye magát igen magasra
felemelni. A' részek' arányossága a' szépséghez sokszor

multhatatlanul szükséges, de a' fönnséghez egészen szükségtelen. A' roppant nagyságu kősziklák, melyeket a' természet' keze durván és rend nélkül szórt széllel, nagyobb mértékben támasztják bennünk a' nagyság' érzését, mint ha szép renddel és illő irányosságban volnának egymás mellé rakva.

Azon csekély próbáknál is, melyekkel az emberi mesterség nagyságot akar alkotni 's melyeket a' természet' erejéhez képest méltán csekélyeknek nevezhetünk, a' nagy kiterjedés mindenkor fő dolgot tesz. Semmi épület sem támaszthat fönnséges képzetet, ha csak vagy terjedelme vagy magassága által magát meg nem különbözteti. Az építés' mesterségének is van úgy nevezett nagy neme, melly főképen abból látszik származni, hogy a' tárgyat egyszerre egészen láttatja velünk, úgy hogy ez által az egész hat ránk elosztatlanul 's egész erejében. Egy gothus főtemplom terjedelme, magassága, tiszteletet gerjesztő homálya, erőssége, régisége 's tartóssága által lelkünkben, a' nagyság' képzetét támasztja.

A' fönnséges tárgyaknak még egy osztályáról kell emlékeznünk, melyet erkölcsi vagy lelki fönnségnek nevezhetünk 's melly az emberi lélek' bizonyos munkálataiban, embertársainknak bizonyos indulataiban 's cselekedeteiben mutatja ki magát. 'Side tartoznak főképen azon cselekedetek 's gondolkozásmódok, melyeket a' nagylelkűség' 's hősi bátorság' neveivel szoktunk kifejezni. Ezek igen olyan forma hatásokat tesznek ránk, mint a' természetnek nagy tárgyai; lelkünket csodálkozással eltöltik 's mintegy magán felül emelik. Esméretes példa erre Corneile' „Horatius“ czimü szomorujátékának ezen minden franczia kritikusok által felhozott helye: „Qu'il mourut.“ Az öreg Horatius, hallván, hogy a' Horatiusok és Curiatiusok közötti harczon két fia elesett, a' harmadik pedig elfutott, eleinten nem akarja elhinni a' hirt, de, miután annak bizonyos volta felől meggyőződik, egészen

eltelik a' becsület' magas érzéseivel 's azon boszonzkodással, hogy életben maradott fija magát, vélekedése szerint, méltatlanul viselte. Értésére adatik, hogy fia csak egyedül maga maradott három ellen, 's kérdik tőle: mit akar-na, hogy fija cselekedett volna? „Halt volna meg“, e' volt felelete. Hasonló példája az efféle fönnségnek az, midőn Polus, vitéz ellentállás után, Sándor által elfogatván, ennek azon kérdésére: milyen vele bánást kíván? azt feleli: királyhoz illőt; vagy midőn Caesar annak a' révésznek, ki vele, egy szélvész' támadásakor megijedvén nem akart utnak indulni, dorgálva ezt mondja: „Mit félsz? Caesart viszed.“ Általjában valamikor valamely igen kétséges vagy veszélyes helyzetben olyan embert látunk, ki rendkívüli bátorságot vagy magához bizást mutat, magát minden félelmen 's egyéb indulaton felülemeli 's nagy okfő által a' köznép' balvélekedéseivel, saját hasznával, veszélylyel sőt halállal is nemgondolásra lelkesítetik, mindannyiszor meghatja szívünket a' fönnség' érzése. *)

---

*) A' természeti 's erkölcsi tárgyakban kitetsző fönnség együtt terjesztetik szemünk eleibe 's egymással összehasonlítatik Akensidenek a' képzelés' gyönyöreiről írt költeményének következő szép helyén: „Tekints körül az egész természetben 's lásd a' planétákat, napokat 's gyémánt sphaerákat, ragyogó csillagokat a' végetlen üregben megakadás nélkül forogni; 's mond meg oh ember, ha valljon ezen nagy pompájú látmány hat-e csak felényi dicsőség' erejével is rád, szélesíti-e ki csak felényire is szívedet, — mint midőn Brutus még Caesar' megölésétől tündöklő homlokkal a' hazafiak' seregében áll, kezeit felemeli, a' bűnöst menykövel agyon sújtó örök Jupiter' módjára karjait ki terjeszti, Tullius' nevét kiáltja, vérengző fegyverét megrázza, 's a' haza' atyjait idézli. Mert íme az önkényű tyrannus a' porban hever 's Róma ismét szabad.“

A' magas erény, melly a' közepszeren felülemelkedik, legtermészetibb 's legtermékenyebb forrása az erkölcs-i fönnségnek. Mindazáltal néha még ott is, hol az erény vagy épen nem lel helyet, vagy csak hijánosan mutatja magát, érezzük bizonyos mértékben a' lélek' nagyságát, ha cselekedeteiben vagy gondolkozása' módjában az erőnek 's bátorságnak nagy mértéke tetszik ki; 's a' fényes győzödelmi hódoltatótól, a' merész pártütőtől, ha bár tettét épen nem hagyjuk is helyben, nem tudjuk csodálkozásunkat megtagadni *).

„Look then abroad through nature; to the range
Of planets, suns, and andamantine spheres,
Wheeling, unshaken, thro' the void immense;
And speak, o man! does this capacions scene
With half that kindling majesty, dilate
Thy strong conception, as when Brutus rose
Refulgent, from the stroke of Caesar's fate
Amid the crowd of patriots; and his arm
Aloft extending, like eternal Jove
When guilt brings down the thunder, call'd aloud
On Tully's name and shook his crimson steel,
And bade the father of his country hail!
For lo! the tyrant prostrate on the dust
And Rome again is free.“

- *) Silius Italicus nagyon fönnséges festést kívánt adni Hannibálról, midőn őtet úgy festi le, mintha testőrző sereg helyett győzödelmeivel volna körülvéve. Azt, a' ki olylan szándékot forralt magában, „hogya őtet egy vendégség' alkalmával megölje,“ így szólítja meg: „Csalatkozol, ha őtet az asztali vendégségnél fegyvertelennek gondold lenni, számtalan háborukkal 's győzödelmekkel szerzett örök dicsőség vesziezen vezért mindenütt körül. Ha hozzá közelítesz, a' Trebiai 's Cannael győzödelmet 's a' Trazymeni sirhalmokat és Paulus' nagy árnyékát fogod szemeid előtt látni.“

„Fallit te, mensas inter quod credis inermem;
Tot bellis quaesita viro, tot caedibus armat

Eddig különféle példákat hoztam elő mind lelketlen dolgok, mind emberi életbeli tárgyokról, melyekben fönnség vagyon. Mindezen példáknál egyenlő érzés támad bennünk, bár a' tárgyak, melyek azt bennünk támasztják, különbözők is. Az tehát a' kérdés, ha valljon vagy-e mind ezen tárgyakban valamely közös tulajdonság, melly oka annak, hogy ezek egyenlő érzést gerjesztenek. Erre nézve többféle magyarázatok próbáltattak; de vélekedésem szerint még eddig egy sem tett eleget. Némelyek azt állították, hogy az egyszerűséggel párosuló bűhelyiség vagy nagy kiterjedés közvetve vagy közvetlenül alapos tulajdona minden fönnségnek; de az előbbiekben láttuk, hogy a' nagy kiterjedés csak a' fönnséges tárgyak' egy bizonyos nemének tulajdona, 's

---

Majestas aeterna ducem. Si admoveris ora,
Cannas et Trebiam ante oculos, Trasymenaque busta
Et Pauli stare ingentem miraberis umbram.

Hasonló gondolat fordul elő egy franczia irónál is Fléchiernél Turenne felett mondott halotti beszédében. „Hijában rejti el magát; tettének hire 's neve felfedezi őtet. Kiséret és pompa nélkül megyen, de gondolatjában őtet kiki győzödelmi szekerére emeli; a' ki őtet látja nem kísérő szolgálát, hanem meggyőzött ellenségeit számlálja; ha egyedül maga jelenik is meg, mindenek körülötte képzelik lenni erőnyeit és győzödelmeit, melyek őtet kísérik. Minél kevesebbé pompás, annál tiszteletre méltóbb.”

„Il se cache; mais sa reputation le decouvre: il marche sans suite et sans equipage, mais chacun, dans son esprit, le met sur un char de triomphe. On compte en le vocant, les ennemis, qu'il a vaincus, non pas les serviteurs, qui le suivent. Tout seul, qu'il est on se figure autour de lui, ses vertus, et ses victoires qui l'accompagnent. Moins il est superbe, plus il devient venerable.”

Ezen két hely inkább fényes mint fönnséges. Az első a' gondolatok' igazságának, a' második a' kifejezés' egyszerűségének hijával van.

szembetűnő erőltetés nélkül nem alkalmaztathatik minden nemekre. „A’ fönnségés’ és szép’ képzeatinek eredetéről bölcselkedve értekezés“-nek írója, kinek ezen tárgyak iránt sok elmés és éles jegyzeteket köszönhetünk, a’ fönnségésről egy teljes theoriát adott, melly azon az állításon alapul, hogy minden fönnségésnek félelem a’ kútfeje, és csak olyan tárgyak szülik bennünk annak érzését, mellyek fájdalomtól és veszélytől félelést okoznak. Az bizonyos, hogy sok rémítő ’s rettenetes tárgyak nagy mértékben fönnségések, és hogy a’ nagyság sokszor párosul a’ veszély’ képzetével. De jöllehet az író ezen környülmény iránt több szerencsés magyarázatokat ád (mellyek közül némellyeket az előbbiekben én is használtam), még is igen messze látszik menni, midőn a’ fönnségest egészen úgy adja elő, mint a’ fájdalomnak és veszélynek bizonyos neveit. Mert a’ fönnségés’ érzése, az én vélekedésem szerint, eme’ két érzéstől észrevehetőképen különbözik, ’s némelly esetekben semmi összeköttetésben sincs vele. Vagynak több olyan nagy tárgyak, mellyeknél a’ félelemnek semmi nyoma sem látszik, p. o. a’ nagy kiterjedésű síkságnak, vagy a’ csillagos égnek szivemelő látásánál, vagy némelly erkölcsi tulajdonságoknál ’s gondolkozás-módoknál, mellyeket nagy mértékben csodálnunk kell. ’S más felől sok olly fájdalmas és rémítő tárgyak is vagynak, mellyeket világosan lehetetlen fönnségéseknek tartani. Valamelly tagnak a’ testről lemetszése vagy a’ kigyócsipés nagy mértékben rettenetes; de azért egyik sem mondathatik fönnségés tárgynak lenni. Én hajlandó vagyok azt állítani, hogy a’ nagy erő és hatalom akár legyen vele rémülés összekötve, akár sem, akár hasznunkra akár kárunkra szolgáljon, sokkal inkább tartathatik a’ fönnségés’ fő okának, mint az eddig előszámlált tulajdonságok közül akármellyik; minthogy az eddig felhozott példák’ újabb megvizsgálása után azoknak egyikét sem találom olly fönnségésnek, mellynek az erő ’s

hatalom szükséges alkotó része nem volna; vagy képze-
tünkben erővel 's hatalommal legalább annyiban össze
kapcsolva nem volna, a' mennyiben olyan rendkívüli ha-
talomra mutat, melynek az efféle tárgyak' alkotását tu-
lajdonítjuk. Mindazáltal ezzel nem akarom azt hosszasan
vitatni, hogy a' fönnségesnek teljes teoriáját erre le-
hetné építeni. Én itt megelégszem azzal, hogy a' fönnsé-
ges tárgyak' különféle nemeiről 's tulajdonságairól né-
melly gondolatimat kinyilatkoztattam, melyek által, re-
ménylem, elegendő alapot vetettem a' végre, hogy a' be-
széd és írásbeli fönnségest helyesebben meg lehessen itélni.

NEGYESEDIK LECZKE.

AZ IRÁSBELI FÜNNSEGRŐL.

Mintán a' külső tárgyakban kitetsző nagyságról vagy fűnnsegről értekeztem, úgy hiszem, eléggé elkészítettem az utat arra, hogy már most fogatosabban szólhassak az efféle tárgyak' előadásáról vagy arról, a' mi a' könyvekben fűnnségesnek neveztetik. Ha bár úgy látszhatnék is; mintha ezen értekezés itt még igen korán állana: mindazáltal, minthogy a' fűnnséges olyan neme az írásnak, melly kevesebbé függ az ékesszólás' mesterségének szépítéseitől, mint az írásnak akármelly más neme, szintén olly helyesen lehet róla itt értekezni, mint tanításomnak akármellyik utóbbi részeiben.

A' kritikának kifejezései sokszor szerencsétlenül igen tágos és bizonytalan értelemben vétetnek; de egy sem többször mint ez a' szó fűnnséges. Kiki esmérí Caesar' commentariusainak mineműségét 's írásmódjait, melly tisztasága, egyszerűsége 's ékessége által különbözteti meg magát; de a' fűnnségtől távolabb van, mint akár-melly classicus írónak írásmódja. Mind e' mellett még is egy német kritikus, Berger Vilmos, ezen író 1720dik esztendő körül úgy jelelte ki, mint a' fűnnséges' tökéletes remekét, 's negyed részben illy cím alatt: „De naturalis pulchritudine orationis“ egy munkát irt, mellynek czélja nem egyéb, mint azt megmutatni, hogy Caesar' commentariusai legtokéletesebb példákat foglalnak magokban, minden szabályokra, mellyeket Longinus az írásbeli fűnnségre nézve adott. Ezt úgy említem, mint annak

világos bizonyosságát, melly zavaros képzetek uralkodtak ezen tárgy iránt. Az írásbeli fönnség' igaz értelme tagadhatatlanul nem egyébben áll, hanem a' fönnséges természetű tárgyaknak 's érzéseknek olyan leírásában, melly azoknak ránk hatását velünk nagy mértékben érezteti. De van még egy más meghatározatlan 's azért igen helytelen jelentés is, melly ezen szóval sokszor össze szokott kapcsoltatni, midőn azzal valamely kötött vagy kötetlen írásbeli előadás' akármelly nevezetes jelességének kifejezése végett élünk: akár a' nagyságnak, akár a' kellemnek, ékességnek, vagy a' szépség' egyéb nemének képzetét támaszsza bennünk. Ilyen értelemben igaz, hogy Caesar' commentariusai is; sőt sok sonettek, pásztori költemények és szerelmes elegiák is, szintén ugy fönnségeseknek neveztethetnek, mint Homerus' Iliása. De ez világosan annyit tesz, mint a' szók' értelmét összezavarni, 's az írás' neveinek megkülönböztetését nehézzé tenni.

Sajnálom, de kötelességemnek tartom, megjegyezni, hogy Longinus, ez a' híres kritikus is azon munkájában, mellyet a' fönnségesről irt, sokszor ezen utóbbi értelemben veszi ezen szót. Azzal kezdi ugyan el munkáját, hogy ezen szónak igaz és tulajdon értelmét adja elő, 's ollyas mit ért alatta, a' mi a' lelket magán felülemeli, 's magas képzetekkel és egy bizonyos nemes büszkeséggel tölti el. De ezen nézősponttól sokszor eltávozik, 's a' szót szélesebb értelemben mindenről veszi, valami az írásbeli előadásban igen tetszeni szokott. Sok helyek, mellyeket a' fönnségesre például hoz fel, csupán szépek, a' nélkül, hogy az igaz fönnséghez tartoznának. Ilyen Sapho' híres Odája, mellynek szépségeit hosszasan leírja. Szerinte a' fönnségesnek öt kufjeje van. Első a' gondolatok' merészsége vagy nagysága, második a' pathos, vagy szenvedélyesség, harmadik a' figurák' helyes alkalmazása, negyedik a' tropusokkal és szép kifejezésekkel élés, ötödik

a' szók' kellemes hangzása, 's azoknak kellemes hangzásu helyezése. Az ilyen felosztás illenék az olyan munkába, mely általjában az ékesszólásról vagy az írásbeli szépségekről tanítana; de olyanban, mely különösen a' fönniségről szolt, épen nincs helyén. Mert az említett öt részek vagy fejezetek közül csak a' két első, t. i. a' gondolatok' merészsége és nagysága, 's némelly esetekben a' pathos vagy a' szenvedélynek érezhetőbb kifakadása tartozik valamennyire különösebben a' fönniséghez; az, a' mit a' többi három magában foglal, a' tropusok, t. i. figurák 's kellemes hangzás, nem tartoznak különösebben a' fönniséghez, mint az írásbeli előadás' akármely más neméhez, 's talán még kevesebbé is, mint akármelyikhez; mert a' fönniség kevesebbé kívánja az ékesítés' és szépítés' segédelmét. Ebből ki tetszik, hogy ezen műbírálonál nem várhatunk világos és meghatározott képzetet azon tárgy iránt, melyről itt szó van. Mindazáltal nem akarok úgy értetni, mintha ezen gáncsolásom által értekezését kevés becünök tartanám. Nem esmérek sem a' régiek, sem az újak között egy műbírálot is, ki az írásbeli előadás' szépségei iránt elevenebb érzést 's jobb izlést mutatna mint Longinus; 's azzal az érdemmel is bír, hogy maga is igen jeles, sőt némelly helyeken fönniségű író. De minthogy munkája általjában ezen tárgyra nézve sinórmérték gyanánt szokott nézetni, kötelességem volt vélekedésemet kimondani az iránt, millyen hasznát lehet munkájának venni. Megérdemli, hogy tanácsot kérjünk tőle, nem annyira a' fönniségre, mint általjában az írásbeli előadás' szépségeire nézve.

Visszatérek az írásbeli előadásban kitetsző fönniségnek természeti 's való képzetének magyarázására. Annak mindenkor a' leírt tárgy' természetén kell alapulni. Ha a' tárgy nem olyan tulajdonságú, hogy valóságában előnkbe terjesztetve, 's szemeinkkel láttatva hennünk azt a' felemelő 's tisztelettel eltöltő ünnepélyes 's dicső nemű

képzetet támasztaná, mellyet fönnségesnek hívunk: úgy annak festése akármelly szép 's helyes legyen is, nem lelhet itt helyet. Ez által minden, csupán szép, kellemes vagy kecses tárgyak kizáratnak ezen osztályból. Továbbá megkívántatik, hogy a' tárgy ne csak magában fönnséges legyen, hanem olly fényben is adassék 's terjesztessék előnkbe, melly szerint az ránk teljes mértékben hathasson, azaz hogy hatósan, röviden 's egyszerűen adassék elő. Ehhez legfőkép az szükséges, hogy a' költő vagy szónok maga mélyen meg legyen a' tárgy által, melyet leír, hatva. Ha a' dolgot maga elevenen nem érzi, bennünk sem támaszthat nagy mértékű részvételt 's megillettetést. A' példák, mellyek e' részben felette nagyon szükségesek, világosan meg fogják mutatni a' most említett tulajdonságoknak fontosságát.

Általánosan szólva a' legrégebbi írók azok, kiknél a' fönnségesnek legbizonyítóbb példáit keresnünk kell. Én hajlandó vagyok azt hinni, hogy a' világ' régebbi időszakai 's a' polgári társaság' durva 's miveletlenebb állapotjai a' fönnség' mély érzésére nézve legkedvezőbbek. Az emberek olyankor leghajlandóbbak a' csodálásra és bámulásra. Mindenütt sok olly tárgyak tűnnek szemeikbe, mellyek nekik még újak 's idegenek, képzelődésük szüntelen tűzben van 's szenvedélyeik sokszor legnagyobb mértékre hágnak. Merészen gondolkodnak, 's merészen 's tartózkodás nélkül fejezik ki magokat. A' társaság' kimiveltebb állapotjában az elmében 's az erkölcsökben olyan változás lel helyet, melly őket alkalmasabbakká teszi a' pontosságoknak mint az erőnek 's fönnségnek érzésére.

Minden régebbi 's újabb munkák között a' Szent-Irás legfőbb példáit adja a' fönnségesnek. Abban az Istenség' leírásai legnagyobb mértékben nemesek 's csodálkozásra méltók mind a' tárgy' nagyságának, mind az előadás' módjának tekintetében. Mennyi fönnséges és tisztelettel eltöltő képzetek terjesztetnek előnkbe p. o. a' XVIII-dik

'soltárnak azon verseiben, melyekben a' Mindenható' megjelenése rajzoltatik le: „Az én nyomoruságomban segítségül hivtam az urat, és kiáltottam az én Istenemnek, és meghallgatta szómat az ő templomából, és az én kiáltásom ő előtte jutott az ő füleibe. Megindult és reszketett a' föld, és a' hegyeknek fundamentomi megháborodtak és megindultak, mert felgerjedett az ő haragja. Füst jött ki az ő orrából, és emésztő tűz az ő szájából és eleven szenek ő tőle. Felettünk be vonta az eget felhőkkel és leszállott és homály volt az ő lábai alatt. És vitetett a' kerubimokon és repült a' szelek' szárnyain. Bevonta az ő sátorát setéséggel, az ő sátorát körülvette setét vizekkel és sűrű felhőkkel. A' fényesség miatt, melly volt ő előtte, az ő sűrű felhői elmultanak. Kőeső és eleven szenek következének. És dörgött az égből az úr, és a' felséges Isten adta az ő szavát: kőesőt és eleven szeneket. És kibocsátá az ő nyilait és elszéleszté őket; a' villámlásokat megsokasította és megháborította őket. Akkor a' vizeknek örvényi láttatának, és kinyilatkoztának a' földkerekségnek fundamentomi.“ Látni való itt, hogy a' fentebb megállapított szabályokkal egyezőleg a' setéség és egyéb rettenetes körülmények nagyon szerencsésen vagynak a' fönnséges' érzésének elevenítésére alkalmaztatva. Ugyanezt lehet Habakuk prófétának egy hasonló helyéről is mondani: „Felállá az Isten és elosztá a' földet, rája tekintett és elosztá a' pogányokat; megfélemlettek az örökké való hegyek; megaláztattak az örökké való halmok: örökké valók az ő utai. Látának tégedet és megrémülének a' hegyek; a' vizeknek sokasága elméne: a' tengernek mélysége szót ada néked és az ő kezeit felemelé. A' nap és hold megállának az ő helyekben: a' napnak világánál nyilaid leszállottak és annak fényességénél a' te villogó kópjád.“

Azt az esméretes példát, melyet Longinus, Mózsasból, említ: „Monda az Isten: legyen világosság, és lön

világosság“ nem érdekli az a' vád, melly szerint fűntebb azt mondtam, hogy némelly általa előhozott példák, nem illenek értekezése' tárgyára. Sőt ez valósággal főnnséges; 's főnnsége abból a' magas képzetből származik, mellyet bennünk egy a' legnagyobb dolgokat csodálkozásra méltó gyorsasággal 's könnyűséggel véghezvinni tudó hatalom felől támaszt. Hasonló gondolatot pompásan 's még bővebben fest le Esaiás XLIV, 24. 27. 28. „Ezt mondja az úr, a' te megváltód, és ki téged anyád méhétől fogva formált. Én vagyok az úr, ki mindeneket cselekszem, az egeket egyedül kiterjesztem, a' földet elszélesítem az én erőmmel. Ki azt mondja a' mélységnek: száradj meg, és a' te folyó vizeidet megszárazsztom. Ki Czirusnak azt mondja: én pásztorom, és minden akaratomat véghez viszi; és Jeruzsálemnek ezt mondja: megépítetel; és a' templomnak: megfundáltatol.“ Ugy szintén a' CXLVIII-dik 'soltár is a' következő versekben: 15—18. „Ki kibocsátja az ő igéjét e' földre, nagy gyorsan foly az ő beszéde. Ki a' gyapjuhoz hasonló havat adja, és hinti a' zuzmarázt, mint a' hamvat. Ki a' jeget darabokra fagyralja, mellynek hidegségét ki állhatja meg. Kibocsátja az ő beszédét és elolvasztja azokat: az ő szele fű, és a' vizek folynak.“

Nem kevesebb érdemel itt említést az a' hely is, hol a' LXV-dik 'soltár' írója az Istenről ezt mondja: „Ki megnyihited a' tengereknek zugásokat, és azoknak habjaiknak zugásokat, és a' népeknek háborgásokat.“ Midőn két olly nagy tárgyak, mint a' habok' zúgása 's a' nép' háborgása, mellyek között olly nevezetes és a' képzelődésben egymással önkényt párosadó hasonlatosság van, összekapcsoltatnak, 's ugy adatnak elő, mint az Isten' parancsolatjának tüstint 's egy szempillantatban engedelmeskedők, — valóban nagy behatást tesznek a' szívre.

Homerus ollyan költő, ki minden időben 's minden műbirálók által főnnségeért nagy mértékben csodáltatott;

's ő nagyságának nem kicsiny részét annak a' természeti 's erőtetés nélküli egyszerűségnek köszöni, mellyel előadása' módja magát kiváltképen megkülönbözteti. A' harczok' leírása az a' lelkesedés, tűz, és sebes gyorsaság, mellyel az ütközeteket festi, Iliás' minden olvasóinak sok jeles példát ad a' főnnséges előadásról. Az által, hogy az istenekkel a' csatákban részt vetet, sokszor nagy mértékben neveli a' hadi ábrázolatok' ünnepélyességét 's méltóságát. Azért dicséri Longinus olly igen, és méltán az Iliás' 15dik könyvének azon helyét, hol Neptunus' az ütközetbe részt venni készülvén, úgy festetik le, hogy szerkerével a' tengeren nyargal, 's minden lépésénél a' hegyeket megrázkódtatja. Midőn az Iliás' ötödik könyvében Minerva az ütközetre fegyverkezik, 's a' tizenötödik könyvben Apollo a' trojaiak' seregét vezérelvén rettenetes pajzsának fényével a' görögöket megijeszti, hasonló példái annak, melly főnnséget tud Homerus az ütközetek' festésének az istenek' megjelenése által adni. A' huszadik könyvben, hol az istenek mindnyájan a' szerint, mint vagy a' görögökkel vagy a' trojaiakkal tartanak, személyesen vesznek a' harczban részt, úgy látszik, hogy a' költő maga is elméjének egész erejével felrepül, 's a' festés a' nagyságnak 's ünnepélyességnek legmagasabb mértékére emelkedik. Az egész természet felindulásban rajzoltatik. Jupiter az éggel dörögtet; Neptunus tridensével a' földet megrázkódtatja, úgy hogy a' hajók, a' városok és a' hegyek megrázkódnak, a' föld közép pontjában megrendül; Pluto megijedve felugrik királyi székéről, attól félvén, hogy az alsó világ' titkai a' halandók' szemei előtt felfedeztetnek. Ez a' hely megérdemli, hogy ide iktattassék.

„Αὐτὸρ ἐπεὶ μεθ' Ὀλύμπιοι ἤλυθον ἀνδρῶν,
 ὦρτο δ' Ἐρις κρατερῇ, λαοσυδὸς αἶε δ' Ἀθήνη,
 σταῶ' ὅτε μὲν παρὰ τάφρον δρυκτὴν τείχεος ἐκτός,
 ἄλλοι' ἐπ' ἀκτῶν ἐριδοῦσιν μακρὸν αὖτεν

αὐε δ' Ἄρης ἐτέρωθεν, ἐρεμνῇ λαίλαπι ἴσος,
 δξύ κατ' ἀκροτάτης πόλεως Τρώεσσι κελεύων,
 ἄλλοτε παρ Σιμόεντι θεῶν ἐπὶ Καλλικολώνη.
 Ὡς τοὺς ἀμφοτέρους μάκαρες θεοὶ ὀτρύνοντες,
 σύμβalon, ἐν δ' αὐτοῖς ἔριδα ῥήγγυντο βαρεῖαν.
 δεινὸν δ' ἐβρόντησε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε
 ὑψόθεν· αὐτὰρ ἐνερθε Ποσειδάων ἐτίναξε
 γαῖαν ἀπειρεσίην, ὄρεων τ' ἀπεινὰ κάρηνα.
 Πάντες δ' ἔσσειοντο πόδες πολυπιδάκου Ἰδης,
 Καὶ χορυφαί, Τρώων τε πόλις καὶ νῆες Ἀχαιῶν.
 Ἐδδευεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων, Ἀἰδωνεύς,
 δεικας δ' ἐκ θρόνου ἄλτο, καὶ ἔαχε· μὴ οἱ ὑπέρθε
 γαῖαν ἀναρῶῃξει Ποσειδάων ἐνουσίχθων,
 δίκια δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη
 σμερδαλέ', εὐρῶνεντα, τάτε συγέουσι θεοὶ περ·
 Τύσσοις ἄρα κτύπος ὦρτο θεῶν ἐριδι ξυνιόντων.“

„De miután az olympusiak a' férfiak' seregéhe lejjővének, Eris, a' népeket egymásra bujtó, igen dühösködék. Athene is kiáltoza 's majd a' bástyán kívül a' sánczon, majd a' 'tenger' messze zúgó partján állván, erősen harsoztatá kiáltozását. Másfelől Ares ordított, hasonló lévén a' tengeri setét fergeteghez; majd a' város' legmagasabb részéről harsányan biztatván a' trojaiakat, majd ismét a' Simois mellett Callikolone felé futván.“

„Így tüzelék a' boldog istenek egymás ellen a' két se-reget, gyújták közöttök a' rettenetes harczot. Főnt iszonyuan dörögteté az eget az emberek 's istenek' atyja; 's alatt Poseidaon a' határtalan földet 's a' hegyek' magas tetejét megrázá. A' forrásos Idának minden lábai rengé-nek, a' trojaiak' városával 's az achaeusok' hajóival együtt. Megrémüle a' föld alatt a' halottak' királya Aidoneus, felugrék királyi székéből, reszketvén, hogy a' min-dent rázkódtató Poseidon talán felülről meghasítja a' föl-

det, 's halandóknak 's halhatatlanoknak láthatóvá teszi utálatos, dohos 's még isteneknek is irtózatos hajlékát. Illyen zaj zugott, midőn az istenek a' harcra készültek."

Ossian' munkái (mint már másutt megmutattam) bővelkednek főnnséges példákkal. Ezen írónak mind tárgyai, mind előadása' módjai különösen előmozdítják a' főnnségesnek érzését. Ő a' régi idők' egyszerű 's tiszteletre méltó beszédmódját teljes mértékben bírja. A' figyelmet nem oszlatja el felesleges és buja ékességekkel, hanem képeit olly gyorsan 's röviden hinti el, hogy lehetetlen szivre nem hatniok. A' kimíveltebb idők' költőinél a' csinos előadás' kellemeire, a' részek' helyes idomzatira, 's az elbeszélés' mesterségére szoktunk nézni; 's a' mosolygó festések 's kellemes tárgyak között az elevenségnek és szépségnek kétségkívül leginkább is kell tetszeni. De a' főnnséges tulajdonképen a' természet' és társaság' durvább jelenései között, millyeneket Ossian fest, a' kősziklák, hegyről lerohanó vizek, forgó szelek 's ütközetek között talál helyet; 's az illyen főnnséges természeti módon párosul az olly komoly és ünnepélyes elmével, millyennel a' Fingál' éneklője magát megkülönbözteti. „Mint az ősz' komor szélveszei, két zúgó halmokról rohannak a' völgybe, úgy közelítenek egymáshoz a' hősek. Mint két sebes folyamok a' magas kősziklákról esve, egymással össetalálkoznak 's összeelegyednek, 's a' sik mezőn elzuhognak, úgy rohantak egymásra az ütközetben durván, hevesen és komoran Lochlin és Inisfail. Vezérek vezérekkel, katonák katonákkal verekedtek; fegyver fegyverrel csapott össze; sisakok hasadoztak, vér csorgott a' sebekből 's gőzölgött mindenfelé. Mint a' zavaros ocean' zúgása midőn hab habra tornyasodik, mint a' menydörgés' végső hangzatja, úgy harsogott az ütközet' zaja. A' seregek' kiáltozása messze elterjedett a' hegyeken túl, és az éjjeli égi háborúhoz hasonlított, midőn a' felhő Cona' kőszikláján megütközve elpattanik 's ezer lelkek egyszerre

rázzák meg a' levegőt rettenetes rémítő szavokkal.“ Soha sem vétettek ezeknél fönnségesebb képek az ütközet' rettenetességének leírására.

Ezen példákat annak megmutatása végett hoztam elő, mely mulhatatlanul szükséges legyen a' tömött rövidség's egyszerűség a' fönnségéhez. Az egyszerűséget a' keresett és tékozlatozók ékességeknél's a' tömött rövidséget a' felesleges kifejezéseknek teszem ellenekbe. Annak okát, miért árt mind a' rövidség' mind az egyszerűség' nem léte a' fönnségnek, ki fogom itt fejteni. Az a' megillettetés, melyet valamely nagy és nemes tárgy a' lélekben okoz, azt rendszerinti állapotjánál sokkal magasabbra felemeli. Ez által egy bizonyos lelkesedés támad, mely addig, míg tart, igen kellemes, de a' melyből a' lélek minden szempillantásban törekedik rendszerinti állapotjára visszajutni. Ha tehát az író, midőn minket ilyen lelkesedésbe hozott, vagy akar hozni, a' szokat szükségtelenül sokasítja; ha a' fönnség tárgyat, melyet előnkbe ad, csillogó ékességekkel körülruházza, vagy talán éppen olyan mellékes képzetet iktat be, mely csak valamennyire is a' fő gondolat' képénél hátrább marad: úgy azon szempillantásban megmászítja lelkesedésünket, a' lélek' kifeszülését megtágítja; az érzés' ereje ellankad; maradhat valami szépség, de a' fönnség' ereje elenyészik. — Midőn Julius Caesar a' révésznek, ki a' szélvész-től megrettenvén, nem akar vele a' tengerre indulni, ezt mondja: „Quid times, Caesarem vehis“, nagy mértékben meghat minket annak a' férfinak, ki ügyéhez és szerencséjéhez oly igen bizik, bátorsága és merészsége. Ezen kevés szó mindent magában foglal, a' mi ezen meghatást tökéletessé teheti. Lucanus ezen gondolatot bővíteni's ékesíteni próbálta. Lássuk mikép távozik el festése' minden vonásaival a' fönnségestől's mely pöffedté lesz utóbb *) :

*) Sperne minas, inquit, pelagi ventoque furenti

Trade sinum : Italiam, si, coelo auctore recusas.

„Vessd meg a' tenger' fenyegetéseit, 's bocsásd a' dühöngő szélnek vitorládát. Ha Italiába az ég' szavára nem akarsz menni, menj az enyimre. Félelmedet csupán az az egy ok mentheti, hogy nem esméred azt a' győzöt, kit az istenek soha sem hagynak el, 's ki iránt a' szerencse csak akkor mostoha, ha kívánságát meg nem előzi. Védelmemre támaszkodva rohanj ellenébe a' szélvésznek; ez csak a' levegőnek 's tengernek, nem hajónknak okoz bajt. A' hajót saját terhe, Caesar, megmenti a' veszélytől, sőt ez a' hajó nyertésekkel teszi a' habokat. Nem tudod-e mi készül ezen nagy csata által. A' szerencse az égnek és tengernek háborításával azon aggódik, mi jót tegyen velem.“

Minthogy az egyszerűség 's tömörttség a' fönségeshez olly igen szükséges: úgy hiszem, hogy az Anglus versekben a' rimek ha nem egészen összeférhetetlenek is a' fönséggel, legalább kárára vagynak. Az efféle versek mesterkelt ékessége, 's a' minden sor' végén rendszeresen egymással egyező hangok' erőtetett simulása a' szelid érzésekkel ugyan megállhat, de a' fönségesnek természeti erejét gyengíti, 's azonkívül azon felesleges szók is, mellyekkel a' költő a' rimek' kitöltése végett gyakran élni kénytelen, hasonló gyengülést okoznak. Az a' hely, hol Homerus Jupitert úgy festi, hogy fejének egy intése-

---

Me pete. Sola tibi causa haec est justa timoris
Victorem non nosse tuum; quem numina nunquam
Destituunt; de quo male tunc fortuna meretur
Cum post vota venit medias. Perrumpe procellas
Tutela secure mea. Coeli iste fretique
Non puppis nostrae labor est. Hanc Caesare pressam
A fluctu defendet onus; nam proderit undis
Iste ratls. — Quid tanta strage paratur
Ignoras? Quaerit pelagi coelique tumultu
Quid praestet fortuna mihi.“

Phars. V. 578.

vel az egeket megrázta, minden időben igen fönnségesnek tartatott. Az szóról szóra fordítva így vagyon: „Szólt 's barna szemöldökét ingatván intett, 's ambroziát illatozó haja az istenek' királyának fejéről lefolyt, 's a' nagy olympust megrendítette.“ *) Pope ezt így fordította:

„He spoke, and awful bends his sable brows,
Shakes his ambrosial curls, and gives the nod,
The stamp of fate, and sanction of a God.
High Heaven with trembling the dread signal took
And all Olympus to its centre shook.“

Itt a' kép ki van szélesítve 's a' költő azt szépíteni akarta; de valósággal meggyengítette. Ez a' harmadik sor — „The stamp of fate, and sanction of a God“ — csupa pótolék 's csak a' rim' kedvéért készült; a' füstést félbe szakasztja 's a' képet homályosítja. Hasonló okra nézve, 's egyedül a' rim' kedvéért mondatik Jupiterről, hogy hajfűrtjeit, még minekelőtte intene, megrázza. — „Shakes his ambrosial curls, and gives the nod“ — ; a' mi gyermekes 's az értelemmel ellenkezik; holott az eredeti írásban a' fűrtök' megrázása a' fővel intésnek következője 's a' festésnek egygyik szerencsés vonása **).

Rimetlen verseink' merészsége, szabadsága 's különfélesége végetlenül nagyobb mértékben illik a' fönnséges költés' minden nemekre. Legjobb bizonyosság erre Milton, ez a' költő, kinek elméje különösen hajlandó a' fönnségesre. Elvesztett paradicsomának első és második könyvei ennek csaknem félbenszakadatlan példái. Vegyük itt világosítás' kedvéért csak a' következő esméretes helyet, melyben a' sátán úgy festetik le megbukása után, mint

*) Ἡ, καὶ κινάεσθαι ἐπ' ὀφρύσι νεύσε Κρονίων,
Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χεῖται περὶ ὤσαντο ἄνακτος,
Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.

**) L. Webb on the Beauties of Poetry.

a' pokolbeli seregek' vezére *) : „Ő ábrázatjával 's természetével minden egyebek felett büszkén kiválva úgy állott mint egy torony ; formája még nem vesztette volt el egészen eredeti nagysága' fényét, 's most sem kevesebbnek, hanem megbukott arch-angyalnak látszék ; csupán dicső fényének fölösleges mértéke vala elhalaványulva ; mint midőn a' nap reggel a' ködös láthatáron sugáritól megfosztva magát, vagy a' hold miatt megsetétülve szerencsétlenséget jövendőllő alkonyt borít a' fél világra, 's véletlen változások' képzelésével rémíti a' fejedelmeket : így meghomályosodva ugyan, de még is minden egyebek felett fénylett az arch-angyal.“

Itt a' főnnségesnek különféle kutfejei foglaltatnak : a' fő tárgy rendkívül nagy ; egy főtebb nemű lény, melly megbukott ugyan, de mégis a' szerencsétlenség ellen maga magát felemeli. Ezen fő tárgy' nagysága igen neveltetik az által, hogy olly szép képpel hasonlítatik össze millyen a' fogyatkozást szenvedő nap, 's ezen festéshez a' változásnak, nyugtalankodásnak, setétségnek 's félelemnek mellék képzetei kapcsoltatnak, mellyek mindnyájan olly igen elősegítik a' főnnséges' érzését. 'S minden könnyű, természetes, egyszerű 's egyszersmind pompás és ünnepélyes versnemben is adatik elő.

*) — — — — He, above the rest,

In shape and gesture proudly eminent,
 Stood like a tow'r: his form had not yet lost
 All her original brightness, nor appear'd
 Less than Archangel ruin'd; and th' excess
 Of glory obscur'd: As when the sun, new risen
 Looks through the horizontal misty air
 Shorn of his beams; or, from behind, the moon,
 In dim eclipse, disastrous twilight sheds
 On half the nations, and with fear of change
 Perplexes monarchs. Darken'd so, yet shone
 Above them all th' Archangel: —

Par. lost. B. I. v. 589.

Eddig az egyszerűségről 's rövidségről szóltam, mint az írásbeli előadás' fönnségéhez szükségképen megkívántató dolgokról. Midőn a' fönnségest fentebb általánosán leírtam, azt mondtam, hogy annak az erő is egy igen szükséges tulajdonsága. Valamelly rajzolatnak vagy festésnek ereje nagy részint az egyszerű rövidségből származik ugyan, de még több is kívántatik hozzá, t. i. a' festés' környülményeinek olyan választása, melly szerint a' tárgy a' legkedvezőbb nézőpontból láttathassék. Minden tárgy, úgy szólván, többfélele ábrázatban mutathatik azon mellékes környülmények által, mellyek vele összekapcsoltnak, 's vagy nagy mértékben fönnséges lesz, vagy nem, a' szerint, a' mint ezen környülmények fönnséges nemüek, vagy nem. Ezen választásban áll az írónak nagy mestersége, egyszersmind a' fönnséges festésnek nagy nehézsége is. Ha a' festés igen általános, 's nincs mellékes környülményekkel összefoglalva, úgy a' tárgy nagyon homályos fényben jelenik meg, 's vagy gyengén vagy éppen nem hat az olvasóra. Más felől, valamelly mindennapi vagy illetlen mellékes környülmények a' festést egészen elronthatják.

Egy fergeteg, vagy égi háború p. o. fönnséges tárgy a' természetben. De ha azt a' leírásban is azzá akarjuk tenni, nem elég az égi háborúnak erejét csak általános kifejezésekben adni elő, vagy annak mindennapi következményeit, mellyek szerint házakat eldönt 's élő fákat kiszaggat, említeni; hanem a' festésben olly vonásoknak kell előfordulni, mellyek a' lelket nagy és borzasztó képzetekkel eltöltik. Virgilius ezt nagyon szerencsésen cselekedte a' következő festésben *): „Maga az istenek' atyja fergetegben ültözködve lángoló jobbájával villámokat szór; a' föld remeg és reng, a' vadak elfutnak 's a'

---

*) Ipse Pater, media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra; quo maxima motu

halandók' szivét a' félelem mindenütt a' földhez sújtja ; 's a' nagy hatalmúnak lángoló nyilai Athost, Rhodopét, vagy a' Ceraunusi magas bérceket szélelhajgálják."

Ezen főnnséges festésben minden környülmény olyan képzelődés' szüleménye, melly a' tárgy' nagysága által el van telve 's bámulásra ragadva. Ha van hiba benne, azt a' sort lehetne annak mondani, melly mindjárt a' felhozottak után következik: „ingeminant austri et densissimus imber“, mellyben a' festés az elébbeni főnnséges képekről aligha nem igen hirtelen megyen által a' zápor esőre 's a' süvöltő szélvészre: ez is azt mutatván, melly igen nehéz legyen a' magasról egyszerre le nem esni, hanem lassankint szállani alá.

Ezen szabályt, mellyet itt a' mellékes környülményeknek gondos választásáról a' főnnséges festésekre nézve adtam, ugy látszik, nem tartották az írók olly fontosnak mint kellett volna. Mindazáltal olly igen a' természetzen alapul az, hogy tőle csak valamennyire is eltávolozni káros. Ha az író csak szépség által akar tetszeni, akkor festései, némelley csekély helytelenségek mellett is, talán szépek lehetnek. Egy két mindennapi, vagy elhibázott vonást könnyen elnézhet az olvasó azon különbségnél, melly azok által okoztatik, csak a' többről vagy kevesebből van szó, a' már előbb támasztott kellemes, eleven 's vidám érzés, ezen különbség mellett is, megmaradhat. De egészen máskép van dolog a' főnnségessel. Ennél egyetlen egy helytelen mellékes környülmény, egyetlen egy alacsony képzet is elronthatja az egésznek bájoló erejét. Ennek okát azon behatásnak természetében kell keresni, mellyet a' főnnséges festés a' szivben tenni

---

Terra tremit; fugere ferae; et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: Ille flagrantia
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Dejicit —

Georg. I.

akar; mivel a' fönnség semmi közepszerűséget sem szenvedhet meg, hanem vagy nagy mértékben elragad, vagy, ha az eszközök elhibáztatnak, nagy mértékben elkedvetlenít. Az íróval együtt felemelkedni törekedünk, — a' képzelődés föl lévén ébresztve 's mint egy kifeszítve, ezen állapotjában kíván megmaradni; de ha törekedésében az író által nem segítetik, hanem inkább váratlanul elhagyatják, hirtelenül 's kedvetlen megütközéssel esik alá. Midőn Milton az angyalok' ütközetét festi, velek hegyeket szaggrattat fel, 's azokkal hajgáltatja egymást; ezen festésben — mint Addison megjegyezte — egy környülmény sincs, melly tökéletesen fönnség nem volna. Claudianus ellenben a' gígrások' háborujáról fennmaradott töredékében ugyanezen gondolatot, hogy az óriások egymás ellen hegyeket hajgálnak — a' mi magában olly igen fönnség kép — egyszerre nevetségessé és tréfássá tette, még pedig csupán azon környülmény által, hogy egyik óriással Ida hegyét vállára veteti 's az ezen hegyen fakadó folyót annak álláról folytatja le. Virgiliusban is van egy festés, melly hasonló tekintetből, ha bár sokkal kevesebb mértékben is, hibásnak mondathatik. Ez az égő Aetnának leírása; melly tárgy bizonyosan igen megérdemli egy költő' fönnség festését:

„Horrificis juxta tonat Aetna ruinis;
 Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
 Turbine fumantem piceo et candente favilla;
 Attollitque globos flammaram et sidera lambit:
 Interdum scopulos, avulsaque viscera montis
 Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
 Cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.“

Aen. III, 571.

„Melléte iszonyu pusztításokkal dörög az Aetna; sokszor fekete felhőket tódolgotat fel a' levegőbe, mellyek szurokőzt 's égő hamut terjesztnek széllel, 's lánggolyókkal verdesi az eget; gyakran a' hegy' kebeléből szag-

gatott köveket okád fel 's elolvasztott kősziklákat hány ki nyögő ropogással."

A' költő ezen helyen több pompás képek után a' hegyet megszemélyesíti, 's vele belső részeit (cum gemitu) nyögések között kihányatja. Ez által a' hegy egy beteghez vagy részeghez hasonlítatik, 's a' festés' méltósága szembetünöképen lealacsonyítatik. Híjába mondaná valaki azt, hogy itt a' költő az Aetna hegy alatt fekvő óriást Enceladust tárgyazó mesére céloz, 's ezen óriásnak rángatózásait mondja a' tűzokádás' okának lenni. A' cél nem egyéb volt, mint fönnséges tárgy' festése; 's azon természeti képzetek, melyeket egy égő hegy bennünk támaszt, bizonyosan akarmelly rémítő óriásnak rángatózásainál is végtelenül magasabbak. Az itt támasztott képzet' helytelensége még jobban kitetszik, ha meggondoljuk, millyen formát vesz az magára Blackmore Richardnak egy költeményében, ki a' legromlottabb izléssel épen ezen környülményt teszi festésének fővonásává, 's, Arbutnot' szeszélyes megjegyzése szerint, Aetna' hegyét kólikában szenvedőnek festi:

Aetna, and all the burning mountains find
Their kindled stores with imbred storms of wind
Blown up to rage, and roaring out complain,
As torn with inward grepes and torturing pain;
Labouring; they cast their dreadful vomit round,

And with their melted bowels spread the ground; — azaz „Aetna és minden tűzokádó hegyek' égő szereiket bennük lakó szélvészek által dühös lángokká felfuvatni tapasztalják, 's nagy ordítással panaszolkodnak, mintha belső has-szaggasásoktól kinoztatnának; szörnyű vajadások között okádják széllel azt, a' mi bennük van, 's a' földet eltöltik megolvadt belső részeikkel." Az efféle példák megmutatják, melly igen a' mellékes környülmények' helyes választásától függjön a' fönnséges, 's melly szükséges legyen mindent eltávoztatni, a' mi valameny-

nyire is az alacsonynyal vagy csak a' vidámmal és enyelgővel is határos, minthogy a' lelkesedést mind a' kettő megsemmisíti.

Ha már az a' kérdés: mik a' fönnségesnek igaz kufjei? azt felelem, hogy azokat mindenkor csak a' természetben kell fölkeresni. Az értelemmásító és képes kifejezések, 's általjában az úgy nevezett rhetorikai segédeszközök' vadászása épen nem vezet célra: nem; mert a' fönnséges távol van a' mesterségnek efféle erőtetett finomságától. Keresés nélkül kell támadnia, ha támadni akar, 's egy férfiasan erős képzelődés természeti szüleményének kell lennie.

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.

Valahol nagy és ünnepélyes tárgy mutatkozik a' természetben, vagy valahol az emberi léleknek nemes és nagy érzése fejtőzik ki: ott annak, a' ki a' behatást erősen érezni 's tüzesen előadni tudja, mindenütt adatik tárgya' fönnséges festésekre. Egyedül ezek az igaz kufők. Midőn előadásbeli nagy szépségről akarunk itélni, akar tartozzék az ezen osztályhoz akar máshoz, főképen az érzésre kell figyelmeznünk, mellyet bennünk támaszt, 's egyedül akkor érezhetünk valamit fönnségesnek, ha az érzés — fölemelő, ünnepélyes és megható; minthogy ezek a' fönnségesnek tulajdonai.

Abból, a' mit a' fönnségesnek természetéről eddig fejtegettem, világosan az következik, hogy a' fönnséges olly megillettetés, melly soká nem tarthat. A' lélek hosszú időre akarmelly nagy elmének munkája által sem vitethetik szokott hangján feljül; hanem, természete szerint, rendszerinti állapotjába ismét hamar visszaesik 's felemeléséből visszatérni igyekezik. Másfelől akarmelly irónak lelki tehetségei sem elégségesek az olvasóban folyvást és sokáig csupán fönnséges képzeteket támasztani. A' legfőbb, a' mit várhatunk, az, hogy a' képzelődés'

ezen tüze sugárát villámként ránc veti, 's ismét eltűnik. Homerushan 's Miltonban az elmének ezen fénye többször 's nagyobb ragyogással tetszik fel, mint csaknem minden egyéb írónál. Shakespeare is sokszor felemelkedik az igaz fönnségre. De egy íróról sem lehet mondani, hogy mindenkor 's mindenütt fönnséges volna. Vagynak azonban néhányan olyak, kik képzeleik' ereje és méltósága 's képeik' tartós magassága által az olvasó' lelkét mindenütt olly fölemelkedésben tartják, melly a' fönnségeshez nagyon közel járó, 's ezen okból bizonyos értelemben egészen fönnséges írónak nevezethetnek. Demosthenest és Platót méltán ezen osztályba tehetjük.

A' mit rendszerint fönnséges írásmódnak szoktak nevezni, az többnyire az előadásnak egy nagyon nyomorult módja, 's az igaz fönnséggel semmi összeköttetésben nincsen. Némelyek azt képzelik 's hiszik, hogy a' pompás szók 's egymásra halmozott epithetonok 's a' kifejezésnek a' szokottnál vagy mindennapinál fölebbemelkedő bizonyos áradozása megközelíti a' fönnségest, vagy épen teszi is. De alig lehet ennél nagyobb tévelygést gondolni. Mindazon példák között, mellyeket eddig előhoztam, egy sincs efféle. „Monda az Isten: legyen világosság és lön világosság“, ez bizonyosan nagy és fönnséges gondolat. De öltöztessük ezt ollyan írásmódba, mellyet fönnségesnek hívni szokás, 's tegyük így: „A' természet' legfőbb szabados ura a' világosságot egyetlenez szavának mindenható ereje által teremtette“; 's azonnal fogjuk — mint Boileau helyesen jegyzette — érezni, hogy az írásmód ugyan fölebbemelkedett, de a' gondolat alább esett. Általában minden jó írónál a' fönnséges a' gondolatokban, nem a' szókban van; 's ha a' gondolat igazán nemes, többnyire magától 's önkint egy bizonyos természeti méltósággal bíró írásmódba öltözködik. Igaz, hogy a' fönnséges az alacsony 's köznépi vagy mindennapi kifejezésekkel nem fér össze, de szinte ugy ellensége a' duzzadt-

nak is. A' fönnséges írásnak igaz titka abban áll, hogy nagy dolgokat kevés 's egyszerű szókkal fejez ki. Minden kivétel nélkül úgy találjuk, hogy a' legfönnségesebb írók az írásmódban legegyszerűbbek; valahol tehát látjuk, hogy az író rendszerintnél nagyobb pompát 's czifraságot keres a' szókban, 's tárgyát szüntelen epithetonokkal igyekezik fölemelni, tüstint az a' gyanú támadhat bennünk, hogy, érzése erőtlen lévén, csupa szókkal akar magán segíteni.

Hasonló vádat érdemelnek mindazon mesterséges és keresett módok is, mellyekkel némelly írók valamely helynek vagy festésnek — mellyet fönnségesnek akarnak tartatni — pompás előbeszédet csinálnak, p. o. a' muzához folyamodnak, vagy általános és semmit sem mondó kifejezésekkel 's felkiáltásokkal magasztalják a' leirandó tárgynak nagyságát 's dicső vagy rettenetes voltát. Addison efféle hibába esett, midőn a' Blenheimi ütközet' leírásában így szólt:

„But o! my Muse! what numbers wilt thou find
To sing the furious troops in battle joined?

Me thinks, I hear the drum's tumultuous sound

„The victor's shouts, and dying groans, confound; etc. azaz:

„De o muzám, hol találasz hangokat az ütközetben egymásra rohanó hadi seregek' éneklésére? Ugy tetszik, hallom már a' dobok' lármás zaját, a' győzők' kiáltozását, a' haldoklók' jajgatását összevegyülni.“ Az efféle bevezetések, erőtetett próbák, mellyekkel az író magát 's olvasóit mintegy sarkantyuzni akarja, mert érzi, hogy képzelődése erőtlen. Ez egy ollyforma cselekedet, mint midőn valaki a' természeti elelenség' nemlétét erős ita-
lokkal akarja kipótolni. Mindazáltal ezen jegyzéssel épen nem akarom Addison' említett munkáját ocsárolni, melly egyes helyeken épen nincs érdem nélkül; 's mellyben különösen az az esméretes hely, hol hőse a' forgó-

szél' szárnyán repülő 's a' fergeteget kormányozó angyallal hasonlítatik össze, valósággal fönnséges képet ad.

A' fönnséggel két hiba ellenkezik, a' hidegség és a' puffedség. A' hidegség abban áll, ha a' magában fönnséges tárgy vagy érzés valamely csekély képzet —, vagy erőtlén, mindennapi 's gyermekes festés által lealacsonyítatik. Ez az elmének vagy épen nem létét, vagy nagy szegénységét árúlja el. Swift a' lebukás' mesterségéről irt értekezésében sok példákat hoz fel erre, kivált Blackmore Richardból, 's azokat nagyon szeszélyesen megvilágosítja. Egyet ezek közül az Aetna' leírásában már említettem; többet szükségtelen volna előhoznom. A' másik hiba, t. i. a' puffedség vagy bombast, az által követtetik el, ha valamely alacson 's mindennapi tárgyat erőszakosan felemelni 's fönnségesnek rajzolni akarunk; vagy még az által is, ha a' valósággal fönnségest a' természet' és illendőség' határain túl akarjuk vinni. Még jeles elmék is eshetnek ezen nagyon közös hibába, ha szerencsétlenségükre a' fönnséges' igaz pontját szemek elől eltévesztik. Shakespeare, ez az igen lelkes, de kifejezéseiben sokszor gondatlan író sem szenved itt kivételt; Dryden és Lee pedig, szomorujátékaikban, igen gyakran követik el ezen hibát.

Ennyit a' fönnségesről, mellyről azért értekeztem bővebben, minthogy az írásnak legfőbb jelességeihez tartozik, 's, a' mennyire tudom, e' részben még a' legjobb kritikuskoknál sem lehet tiszta képzeteket találni.

Előbb mint ezen leczkét befejezném, még egy jegyzést teszek ide, azzal az ohajtással, hogy olvasóim arról utóbb se felejtkezzenek el. Ezen jegyzés azon hibákat vagy inkább fogyatkozásokat illeti, mellyeket híres írókból vagy eddig előhoztam, vagy ezután is elő fogok hozni. Épen nem szándékom ez által azt a' köz tiszteletet, mellyben azon írók vagynak, kevesebbíteni. Sőt magamnak is lesz alkalmam szépségeiket más helyeken érdemök

szerint dicsérni. Nem is ocsárlása az valamelly emberi munkának, ha azt nem egészen tökéletesnek tartjuk. Nekem kevesebb fáradságba került volna rossz írókból szedni hibás példákat; de a' példák nem vonnának magokra anynyi figyelmet, ha olyan írókból vétetnének, kiket senki sem olvas. Továbbá, azt is hiszem, hogy az általam választott 's követett mód még nagyobb gyönyörködéssel fogja olvastatni a' legjobb írókat, ha az olvasó azoknak szépségeit hibáiktól megkülönböztetni tanulja, és csak annak utánazása's csodálásához szokik, a' mi utánazásra és csodálásra igazán méltó.

ÖTÖDIK LECZKE.

A' SZÉPSÉGRŐL, 'S AZ IZLÉSNEK EGYÉB GYÖNYÖREIRŐL.

Minthyogy a' főnnséges az előadásnak egy különös nemét teszi, 's az ékesszólás' és poesis' jelességei között fő helyet érdemel, azért illendőnek tartottam róla hosszabban szólni. Az izlésből származó egyéb gyönyörökről, úgy látszik, nem szükséges olly különösen értekezni, mivel némellyek közülök fő tárgyunkkal kevesebbé függenek össze. Egyedül a' szépségről fogok még némelly jegyzeteket ide iktatni; minthyogy ezen tárgy nem csak magában nevezetes, hanem annak felvilágosítása az izlést is tökéletesíti, 's az ékesszólás és poesisbeli rajzolatok' tetszésének okát is kimutatja. *)

A' főnnség után bizonyosan a' szépség szerez a' képzelődésnek legnagyobb gyönyört. Az érzés, melyet ez gerjeszt, a' főnnséges' behatásától észrevehetőképen különböz. Csendesebb nemű, nyájosabb 's kedvtöltőbb, nem emeli fel olly igen a' lelket, de kellemes vidámságot támaszt benne. A' főnnségszülte gyönyör, mint megmutattam, sokkal hevesebb, mintsem hogy tartós lehetne; a' szépségből származó gyönyör nagyobb állandósággal párosulhat. Sokkal többféle tárgyokra is kiterjed ez, mint

---

*) L. Hutchinson's Enquiry concerning Beauty and Virtue — Gerard on taste, chap. iii. — Enquiry into the Origin of the Ideas of the Sublime and Beautiful. — Elements of Criticism, chap. iii. — Spectator, vo. vi. Essay on the Pleasures of Taste.

a' főnnséges; oly igen sokfélékre, hogy azon érzések, mellyek a' szép tárgyak által támasztatnak, nemcsak mértékükre, hanem nemökre nézve is egymástól nagyon különböznek. Ugyanazért egy szónak sincs a' nyelvben oly sokféle csapó jelentése mint a' szépségnek. Az csaknem minden a' szemnek és fülnek tetsző tárgyra, az írásbeli előadás' kellemeinek sok nemeire, a' lélek' különféle belső állapotjaira, sőt még a' csupa elvont 's száraz tudományok' némelly tárgyaira is szokott alkalmaztatni. A' köz életben szép fákról és virágokról, szép költeményről, szép erkölcsről, 's mathesisi szép theoremákról is szoktunk szólni.

Innét könnyen elgondolhatjuk, hogy a' tárgyak' illy nagy különbségében nehéz, vagy talán lehetetlen valamely egyes tulajdonságot kitalálni, mellyben mindnyájan megegyeznének, 's melly az azok által gerjesztet kellemes érzésnek közös oka volna. Azon tárgyak, mellyeket szépeknek nevezünk, oly sokfélék, hogy tetszésöknek okát hihetőképén nem valamely mindnyájokkal közös tulajdonságban, hanem az emberi természet' többféle különös okfejeiben kell keresni. A' kellemes érzés, melyet mindezen tárgyak bennünk gerjesztenek, alkalmasint egyenlőnemű, 's azért bir a' szépség' közös nevével; de különféle okok által gerjesztetik.

Mind e' mellett több éles eszű tudósok különféle hypothesiseket, vagy próba okföket gondoltak ki, a' minden tárgykobeli szépség' alaptulajdonságának feltalálása végett. Különösen a' különbségek közötti egyformaság az, a' miben ezen alaptulajdonságot feltalálni vélték. A' különféle formák' szépsége ez által talán elégségesen meg is magyaráztathatik. De ha ezen okföt másféle szép tárgyra, p. o. a' színeknek vagy a' mozgásnak szépségére próbáljuk alkalmazni, ugy fogjuk találni, hogy nem lehet helyet. Még a' külső tárgyak' formájára nézve sem igaz, hogy ezeknek szépsége mindenkor a' benne

található különféleség' 's egyformaság' vegyítékének mértékéhez volna szabva. Sok tárgyak nagy mértékben szépeknek látszanak lenni, melyek magokban csaknem semmi különféleséget sem foglalnak, valamint viszont más olyanok is, melyekben a' különféleség igen össze van bonyolódva. Azért is félre tévén az efféle tudós rendelkezéseket, legjobbnak tartom czéломra nézve azon tárgyaknak, melyekben a' szépség leginkább szembe tűnik, némely osztályait előszámlálni, 's azután a' mindenik osztályban különösen előforduló szépségnek okait, a' menyire tudom, kimutatni.

A' szín talán legegyszerűbb példája a' szépségnek, 's azért leghelyesebb lesz azon kezdenünk. Itt sem a' különféleség, sem az egyformaság, sem egyéb előttem eszméretes okfő nem mondathatik a' szépség' alapjának lenni. A' szépség' ezen neme' okát semmiben sem találhatjuk fel, mint szemünk' eredeti alkottatásában, mely szerint a' világosság' sugárban bizonyos módosodásokat nagyobb gyönyörrel nézünk mint egyebeket. Azért ugy is tapasztaljuk, hogy mint az emberekben a' látás' eszköze különböz, ugy különböznek magok az emberek is a' színek' kedvelésére nézve. Hihető, hogy némely esetekben a' képzetek' összekapcsolódása észrevehetőképen elősegíti azt a' gyönyört, melyet bizonyos színekben lelünk. Így p. o. a' zöld színt szebbnek szoktuk tartani, minthogy az lelkünkben szép mezei tájakok' képzetével van összekapcsolva. Hasonlóképen a' fehér szín képzetünkben az ártatlansággal, a' kék a' tisztasággal van összekapcsolva. Mindaz, a' mit az efféle összekapcsolódásokon kívül a' színekre nézve észrevehetünk, abban áll, hogy azon színek, melyek szépeknek tartatnak, általában véve inkább csendesesen 's szelíden mint elevenen hatnak a' lélekre. Illyenfélék azon színezetek, melyekkel a' természet sok tárgyakat felékesített, 's melyeket a' mesterség híjában próbál utánazni; példának okáért, némely mada-

rak' tollai 's virágok' levelei, 's a' színek' azon vegyülete, melyet a' felkelő 's lenyugvó nap az égen mutat. Ezen tárgyak a' színek' szépségének legtökéletesebb példái, 's ugyanazért a' poetai leírásokban is minden nemzeteknél legkedvesebbek.

A' színekről a' formákra megyünk által, melyek a' szépséget már vegyesebb 's különfélebb ábzázatokban mutatják. Itt legelsőben a' rendszerességet kell a' szépség' egyik forrásának tartani. Rendszeres formákon olyak értetnek, melyeken látható, hogy bizonyos szabályok szerint vagynak alkotva, 's melyeknek részei nem vak kény vagy vak eset által tétettek össze. Így p. o. a' kerek, négy-, három- vagy hat-szegű formákat a' szem szépeknek tartja rendszerességükért. De ebből épen nem kell azt következtetnünk, hogy minden formák rendszerességük' kisebb vagy nagyobb mértékeért tetszenének, vagy, hogy a' rendszeresség külső formájok' szépségének egyetlen egy vagy legfőbb oka volna. Sőt inkább úgy találjuk, hogy egy bizonyos kellemes különféleség a' szépségnek sokkal termékenyebb forrása, 's azért azon művészek által, kik csupán tetszeni kívánó munkát akarnak készíteni, inkább vétetik czélba, mint a' rendszeresség. Én részemről hajlandó vagyok azt hinni, hogy a' rendszeresség főképen 's talán egyedül azért tetszik szépnek lenni, minthogy azzal az illendőséggel, ügyességgel, 's hasznosságnak képzeiteit szoktuk összekapcsolni, mely képzetek a' rendszeres és idomos formákkal nagyobb egybefüggésben vagynak, mint az olyanok, melyek nem bizonyos szabályok szerint vagynak alkotva. Világos dolog, hogy a' természet, mely kétségenkívül a' legbájo-lóbb művész, minden munkáinak ékesítésében igen nézett a' különféleségre, 's úgy látszik, mintha e' miatt a' rendszerességet el is mulatta volna. A' szobák, ajtók, ablakok 's a' t. rendszeresen, koczkák vagy parallelogrammok' formájára, 's részeik' egymás iránti illő mértékének

mindig szem előtt tartásával készítetnek; 's minthogy így vannak készítve, tetszenek a' szemnek, kétségkívül azon helyes okból, mivel haszonra szolgálók lévén, az ilyen formák által legalkalmasabbak azon célra, melyre rendeltetnek. Ellenben a' plánták, virágok és falevelek a' legnagyobb különbözősü formákban mutatkoznak. Egy egyenes árku csatorna egy folyóvíznek meander-csavar-gásához képest nyomórult figura. A' tevék és pyramisok szépek; de a' természeti szabadságokban felnőtt élőfák végtelenül szebbek, mint mikor pyramisok' és tekék' formájára megnyiretnék. A' ház' szobáinak rendszeresen kell készíttetni, hogy a' benne lakásra alkalmasabbak legyenek; de egy kert, melynek célja csupán az, hogy szépsége által tessenek, felette igen megünatná magát, ha minden részeiben olyan rend 's egyformaság volna, mint egy lakhelynek osztályaiban.

Hogarth a' szépség' részekre osztatásáról irt munkájában azt jegyezte meg, hogy a' görbe lineákkal körül vett figurák általjában szebbek, mint azok, melyek egyenes lineákkal 's szegletekkel vagynak körülkerítve. Különösen két lineát említ, melyektől — vélekedése szerint — valamely figurának szépsége főképen függ: 's ezen állítását számtalan példával világosítja 's támogatja. Egyik a' hullám-linea, vagy S formájú előre 's hátrafelé görbülő linea. Ezt ő szépség' lineájának nevezi, 's megmutogatja, mely sokszor találta az a' csigahéjakon, virágokon 's a' természet' egyéb szép munkáin, valamint a' képfaragók' olyan figuráin is, melyek ékesítés' kedvéért készítetnek. A' másik linea, melyet kellem' lineájának nevez, az előbbi hullám-linea, midőn valamely kemény test körül tekeredik: 's ennek példájául a' csiga' formájára tekerülő oszlopokat, közönséges ágasokat, szobrokat és szarvakat hozza elő. Minden példákban, melyeket említ a' különféleség olly szükséges része a' szépségnek, hogy nem igen látszik hibázni, midőn a'

tetsző figurák' készítésének mesterségét a' jól változtatás' mesterségének mondja lenni. Mert a' görbe linea, mellyel a' képirók oly igen szeretnek élni, az ő vélekedése szerint leginkább azért tetszik, minthogy szünet nélkül változik, 's az egyenes lineának feszes rendszerűségétől eltávozik.

A' mozgás a' szépségnek egy másik, a' most említettől különböző forrása. A' mozgás már magában tetsző dolog, 's azért a' mozgó testek ceteris paribus tetszőbbek, mint az olyanok, mellyek nyugalomban vannak. Mindazáltal csak a' gyenge, mértékletes mozgás mondathatik szépnek; mert ha igen sebes vagy igen erős, mint p. o. a' hegyről lerohanó vízé; akkor a' fennséggel rokon. A' levegőben csendesen lebegő madár' repülése felette szép; az a' gyorsarág, mellyel a' vilám' sugarai a' felhőkön keresztül lövelnek, innepélyes és bámulásra méltó látomány. 'S itt azt is meg kell jegyezni, hogy a' fönnségesnek és szépnek érzései nem egészen összeférhetetlenek, 's nem mindenkor vagynak különös határok által egymástól messze elválasztva, hanem némelly esetekben egymáshoz igen közelitenek. Így p. o. egy csendesen csergedező patak egyik legszebb tárgy a' természetben; de a' mint apródonkint nagy folyóvá válik, a' szépség is apródonkint fönnségbe megyen által. Egy fiatal élőfa szép tárgy; egy régi 's terebélyes cserfa nagy és tiszteletre gerjesztő tárgy. Egy tavaszi reggel' csendes vidámsága szép; egy tiszta egű estvének messzeterjedő csendje nagy mértékben fönnséges. De hogy ismét a' mozgás' szépségére térjek, úgy tartom, általánosan igaz az, hogy az egyenes linea szerinti mozgás nem oly szép, mint az, melly változó 's csavargó utat követ. 'S a' fölfelé mozgás rendszerint kellemesebb az aláfelé mozgásnál. A' lángnak és füstnek könnyüded 's csavargó mozgása különösen kellemes tárgynak mondathatik: 's itt Hogarth' hul-

lámlineája ismét úgy tűnik szemünkbe, mint a' szépség' egyik fő oka. Ezen művész nagyon elmésen jegyzi meg, hogy az élet' foglalatosságaira szükséges mozgások legnagyobb részint egyenes vagy egyirányos, a' kellemes és ékességül szolgáló mozgások pedig hullám-lineák szerint tétetnek; melly jegyzés megérdemli azoknak figyelmét, kik testök' illő tartására 's tagjaik' helyes alkalmazására gondosabban akarnak vigyázni.

Jóllehet a' szín, a' figura és a' mozgás a' szépségnek egymástól egészen elvált és független okai; mindazáltal több rendbeli szép tárgyoknál mind a' hárman együtt vagynak, 's egyesülések által a' szépséget nevelik 's mintegy többoldalúvá teszik. Így néha a' virágok, élőfák, állatok, nemcsak színek' kelleméért 's formájok' ékességeért tetszenek, hanem mozgásaikért is. Jóllehet ezen említett tulajdonságok közül maga is mindegyik kellemes érzést tud okozni, még is bizonyos tekintetben olly hasonló természetűek, hogy könnyen a' szépség' általános érzésévé vegyülhetnek, melly szépséget az egész tárgyra, mint okára szoktunk ruházni. Mert a' szépséget mindenkor úgy nézzük, mint a' tet-sző tárgyban lakozó valamit, mint valamelly dicső fényt, melly azt körülveszi.

A' szép tárgyak' legteljesebb egyesülése talán az olly mezei tájékban találhatik, mellyben sokféle kellemes tárgyak, mint zöldelő rétek, köröskörül látszó élő-fák 's virágok, folyóvizek 's legelő harmok stb. mutatkoznak. Ha ezen említett tárgyakhoz még a' mester-ségnek némelly oda illő művei is járulnak, p. o. egy folyó-víz felett épült bolthajtásos híd, egy fák megett fekvő falusi kunyhó' felemelkedő füstje, egy távolról látszó 's a' felkelő nap' sugári által megvilágosított helyes épület stb: akkor talán legnagyobb mértékre lép ben-nünk az a' csendes, vidám 's édes érzés, mellyet a' szépség okozni szokott. Az efféle látomány' különös

szépségei iránt okvetetlenül kell izléssel bírni annak, a' ki költői festéseket akar készíteni.

Az emberi arczat' szépsége még többféleből áll, mint az eddig említetteknek akármellyike. Magában foglalja az mind a' szín' sépségét, mely a' pirosság' és fejrőség' gyenge vegyüléséből származik, mind az ábrázat' szépségét, melyet a' különféle arczvonatok formáló lineák szűlnék. De az arczat' legfőbb szépsége azon titkos mivoltában áll, mely szerint a' lélek' tulajdonságait, az ész, jószívűséget, jókedvet, nyílt-szívűséget, jóakaratot, érzékeny szívet, 's egyéb szeretetre méltó tulajdonságokat magán kimutatja 's kinyomja. Mi legyen annak az oka, hogy az arczvonatok' bizonyos mineműségével képzeinkben bizonyos erkölcsi tulajdonságok kapcsoltnak össze, 's valljon belső ösztön vagy külső tapasztalás bír-e minket arra, hogy e' kétfélét összekapcsoljuk, 's a' lelket az arczaton olvassuk? annak fejtegetése nem tartozik ide, 's megfejtése valóban nem is könnyű. Maga a' dolog bizonyos, 's mindenek megvallják, hogy az emberi arcznak legmegkülönböztetőbb szépségét az úgy nevezett arci kinyomás, vagy azon tulajdonság adja, mely szerint az arc az embernek belső erkölcsi mivoltát lefesti.

Ez arra a' jegyzésre vezet, hogy vagynak a' léleknek némely tulajdonságai, mellyek, ha akár arczvonatok, akár szók, akár cselekedetek által kifejeztetnek, mindenkor olyanforma érzést támasztanak benne, mint a' szépség. Az erkölcsi tökéletességeknek két fő nevei vagynak: egyik azon magas és nagy erényeket foglalja magában, mellyek rendkívüli megerőltetést kívánnak, p. o. a' hősi indulat, nagylelkűség, a' gyönyörök' 's a' halál' megvetése. Az ilyenek, mint már fön-
tebb megjegyeztem, a' nagyság' és fönnség' érzését támasztják a' nézőben. A' másik osztályba átaljában a'

társasági 's szelídebb és gyengébb erények tartoznak: millyenek a' szánakozás, jóság, barátság, nemes szívűség. Ezek a' vizsgáló' szívében olly gyönyörérzést gerjesztenek, melly a' külső tárgyak' szépségéből származóval annyira rokon, hogy ámbár magokban nemesebb természetűek is, mégis emezekkel egy osztályba tétethetnek.

A' szépségnek egy másik, 's minden oddig említettétől különböző neme abból származik, ha célzást vagy mesterséget veszünk észre; vagy más szókkal: ha látjuk, hogy az eszközök bizonyos szándékokkal, 's a' részek az egésznek céljával megegyezők. Ha valamelly plántának vagy élőfának szerkezetét vizsgálván tapasztaljuk, hogy gyökere, töve, héja 's levelei, szóval minden részei az egésznek tápláltatását 's növést előmozdítják; vagy még inkább, ha valamelly élő állatot minden tagjaival együtt, vagy valamelly jeles mesteri művet, p. o. harangot, hajót, vagy egyéb mesterséges műszert szemügyre veszünk: ollyankor az a' gyönyör, mellyet a' szemlélés okoz, egészen a' szépség' illyen érzésén alapul. 'S ezen érzés világosan különböző a' színből, formából, különféleségből, vagy egyéb főntebb említett okokból származó szépségnek érzésétől. Ha p. o. egy órát látok, mellynek tokja mesterségesen van készítve, az nekem a' főntebb említett okokért fog tetszeni, azaz a' szép színért, jeles kisimításért, a' jól kimetszett képekért. Ha ellenben a' rugó-toll' minéműségét vizsgálom, a' kerekék' mesterséges alkottatását 's a' belső elrendelés' helyességét dicsérem: akkor gyönyörködésem egyedül azon csodálkozásra méltó mesterség' látásából származik, melly szerint olly sok és különféle részecskék egy közös végre összeegyeztettek.

A' szépségnek a' helyességből és célirányosságból származó ezen érzése sok képzeleteinkre nagy befo-

lyással bír. Ezen alapul azon szépség, melyet az ajtók, ablakok, bolthajtások 's oszlopok és egyéb építéssel rendelkezők' arányosságában észreveszünk. Ha valamely épület' czifraságai még oly mesterségesen vagynak is készítve, mégis elvesztik szépségüket, 's megütköztetnek minket, mihelyt a' helyesség és célirányosság ellen vétének. A' kerengő oszlopok p. o. magokban véve tagadhatatlanul ékesek; de, minthogy erőtlenség látszik ki belőlök, visszatetszenek, ha egy nagy épület' oly részének emelésére fordítanak, melly erősebb támadékot látszik kívánni. Általában akármi-féle művet vagy munkát sem vizsgálhatunk a' nélkül, hogy képzeleteinknek természeti összekapcsolódásánál fogva annak céljáról ne gondolkodnánk, 's következésképen részeinek a' célhoz irányását is ne tekintenők. Ha ezekben célirányosságot 's helyességet veszünk észre, akkor a' munka mindenkor szépnek látszik lenni; de ha az a' helyességnek 's célirányosság-nak hijával van, nem tartathatik szépnek. Következésképen a' helyesség' és célirányosság' érzése oly erővel 's egyéb érzéseink között oly fő ranggal bír, hogy egyéb képzeleteinket is a' szépség felől nagy részint az határozza el. Ezen jegyzést annál szükségesebb szem előtt tartani, minthogy az mindenekre nézve, kik írásbeli munkákat akarnak megítélni, felette igen fontos. Mert az eposban, történetírásban, szónoki beszédben, vagy egyéb elmeműben is, valamint minden egyéb munkákban mindenkor megkívánjuk az eszközöknek azon célhoz, melyet vélekedésünk szerint az író elérni akar, helyes irányását. Ha az író' festése még oly gazdag, 's írásmódja még oly ékes is; de ha az ékes-ség vagy festés nincsen a' maga helyén, ha nem illik mint helyes rész az egészhez, 's ha a' munka' célzását elő nem mozdítja: minden szépsége elenyészik, sőt rút-sággá válik. Olly nagy befolyása van a' helyesség' és

illőség' érzésének a' szépség' megítélésébe, hogy valamely tárgyat, mely különben szép lett volna, egészen megváltoztathat.

Miután a' szépség' különféle nemeiről általánosan röviden emlékeztem, már most csak a' van hátra, hogy a' szépségről még annyiban szóljak, a' mennyiben az írásra vagy beszédre alkalmaztatik: mely kifejezéssel rendszerint és gyakran igen határozatlanul szokás élni. Mert mindenre, a' mi tetszik, szoktuk azt alkalmazni, akármely okfölből származik is a' gyönyörködés; 's egy szép költeményen, vagy szép szónoki beszéden rendszerint nem egyebet értünk, hanem olyan munkát, mely a' maga nemében jól van készítve. Ezen értelemben a' szó világosan nagyon határozatlanul vétetik, 's nem jelenti a' szépségnek valamely különös nemét. De van egy másik valamivel határozottabb értelem is, mely szerint az írásbeli munkák' szépsége az előadásnak különös módját teszi; midőn vele a' kifejezések' vagy gondolatok' választásában 's összekapcsolásában egy bizonyos kellemet fejezünk ki, mellyel némely írók magokat megkülönböztetik. Ezen értelemben olly írásmódot jelent, mely nem észrevehetőkép főnnséges, sem igen tüzes és szenvedelmes, sem igen elmés, hanem az olvasó' szívében ollyan szelíd csendes nemű megindulást okoz, mint a' természetbeli szép tárgyak' vizsgálása szokott okozni, melly a' lelket sem igen föl nem emeli, sem igen meg nem indítja, hanem a' képzelődésre egy bizonyos kellemet és tetsző vidámságot terjeszt. Addison egészen illyen tulajdonságu író, 's egy azok közül, kik az illy nemű írásmódnak legjobb példáit adják. Fenelon, a' „Telemak' bujdosása" szerzője, hasonlóképen ezen nemhez tartozik. Virgilius is, noha némelykor nagyon szerencsésen fölemelkedik a' főnnségesre, még is általánosan véve inkább szépség és kellem, mint főnnség által különbözteti meg magát. A' szóno-

kok közt Ciceróban több van a' szépségből, mint Demosthenesben, kit elméje egészen a' hatóságra 's erőre vezet.

Ennyi elég legyen a' szépség' tárgyáról. Annak főbb neveit elő kívántam itt adni, minthogy a' főnnséges után a' szépség legtermékenyebb forrása az izlés' gyönyöreinek, 's minthogy annak különféle nemei' vizsgálása az izlés' kimiveltetését sok tekintetben előmozdítja.

De a' tárgyak nemcsak a' főnnségesnek és szépnek alakjaiban gyönyörködtetik a' képzelődést, hanem több egyéb okfökből is veszik gyönyörködtető erejeket.

Az újság p. o. mind Addison, mind mások által, kik a' dologról írtak, ilyenféle tulajdonságnak nevezetik. Az olyan tárgy, melyet a' szokatlanságon 's újságon kívül semmi egyéb érdem sem ajánl, már csupán ezen tulajdonság által is eleven és kellemes megindulást 's érzést gerjeszt a' szívben. Innét van az újságkiváns' azon nagy ösztöne, mely az emberek között olly igen uralkodik. Az olly tárgyak és gondolatok, melyek előttünk már régen esméretesek, sokkal erőtlenebb behatusúak, mint hogy lelki tehetségeinknek kellemes gyakorlást adhatnának. Az új és szokatlan tárgyak a' lelket mintegy felrázzák álmából 's eleven és kellemes megindulást okoznak benne. Az a' mulatság, melyet a' költemények és mesék adnak, nagy részint innét származik. Az újság által gerjesztett érzés elevenebb 's kecsegtetőbb természetű, de egyszersmind kevesebb ideig is tartó, mint a' szépség' érzése. Mert ha a' tárgynak magában kecsé 's ingere nincsen, melylyel figyelmünket fenntarthatná, az a' csillámló fény, melyet az újság ad, csak hamar elenyészik.

Az újságon kívül az utánazás is egy kútfeje az izlés' gyönyöreinek. Innét származnak azon gyönyörök, melyeket Addison a' képzelődés' másodrendű gyönyö-

reinek nevez, 's mellyek tagadhatatlanul egy igen nagy terjedelmű osztályt tesznek. Mert minden utánazás gyönyörködtet valamennyire bennünket, még pedig nem csak a' szépség' és nagy tárgyak' utánazása, az által, hogy az efféle tárgyak' eredeti szépségének vagy nagyságának képzeteit bennünk megújítja; hanem még a' sem szépséggel, sem nagysággal nem bíró, sőt rút és borzasztó tárgyak is tetszenek, ha helyesen utánaztatnak.

A' melodia' és harmonia' gyönyörei is az izlés' tárgyai közé tartoznak. Sem a' szépség, sem a' fönnség nem támaszthat olly kellemes érzést, melly a' muzsika' hangjainak ereje által főlebb nem emeltethetnék. Innét van a' poezis' versmértékeiből, valamint 's a' kötetlen beszédnek rejtettebb 's szabadabb szó és szólásbeli mértékeiből származó gyönyör is.

Az elmesség, szeszély és nevetséges is sok olly gyönyörökre adnak az izlésnek alkalmat, mellyek az eddig említettektől egészen különböznek.

Ez uttal nem szükség az izlés' gyönyöreiről bővebben értekezni. Legfőbb forrásait általánosan kimutattam; ideje már, hogy azokat fő tárgyunkra alkalmazzam.

Ha az a' kérdés, hogy az izlés' eddig előszámlált gyönyöreinek mellyik osztályához tartozzék az a' gyönyör, mellyet a' poesis, az ékesszólás, vagy általjában a' szép előadás ad: az a' feleletem, hogy egyikhez sem különösen, hanem mindnyájokhoz. Az írás és széd-beli munkák annyiban minden egyebet felülhaladnak, hogy minden oldalról nagyon tágas mezővel bírnak, 's nemcsak egy bizonyos nemhez tartozó tárgyakat, hanem mindent, valami csak az izlést és képzelődést gyönyörködteti, nagyon tökéletesen le tudnak rajzolni, akár a' fennségesnek és szépnek különbféle nemeiből, akár célzásnak és mesterségnek sejdítéséből, akár er-

kölcsi érzésből, akár ujságból, akár harmoniából, akár elmésségből, akár szeszélyből, akár neveltető tárgyból származzék is a' gyönyörködés. Minden olvasó bizonyos lehet, hogy az itt említetteknek akármellyik neméhez hajoljon is izlése, egyik vagy másik író által ki fog elégíteni.

Az ékesszólásnak 's poezisnek ezen nagy erejek, melly szerint az izlésnek 's képzelődésnek olly széles kiterjedésű gyönyöröket adhatnak, abból származik főképen, hogy a' tárgyak' lefestésére 's utánazására sokkal nagyobb mértékben alkalmasok, mint akármelly más mesterség. Minden eszközök között, mellyeket az emberi elme a' valóságos tárgyak' képeinek megújítására 's életbe hozására, 's az eredeti tárgyakéval megegyező hatásnak utánazás által lehető szerzésére 's előhozására feltalált, egy sincs olly tökéletes, olly kiterjedő, mint a' szó és az írás. Nincs semmi az egész természeti és erkölcsi világban, a' mit ezen szerencsés találmány' segítségével eleven színekkel lefesteni 's a' lélek elébe terjeszteni nem lehetne. Ugyanazért szokások a' kritika' íróinak a' beszédet úgy nézni, mint a' legjelesebb utánazó mesterséget vagy munkát; összehasonlítják ezt a' képirás' és képfaragás' mesterségével, 's annak, több mint egy tekintetben, méltán elsőséget tulajdonítanak.

Ezen szólásmóddal elsőben Aristoteles élt Poeticájában, 's az ő idejétől fogva csaknem minden újabb írók szoktak vele élni. De — minthogy igen fontos dolog a' kritika' tárgyaiban a' kifejezéseket úgy meghatározni, valamint csak lehet — meg kell jegyeznem, hogy a' kifejezésnek ezen módja nem egészen helyes, sem általjában a' beszédet, sem különösen a' poezist, ha a' dolog szorosan vétetik, nem lehet utánazó mesterségnek mondani. Az utánazás és leírás között különbséget kell tenni, 's a' kettőt nem kell egymással felcse-

rélni. Az utánazás olyan eszközök által megyen véghez, melyeknek természeti hasonlóságok és egyenlőségek van az utánazott dologgal, 's következésképen mindenek által megértetik, millyenek p. o. a' szobrok és irott képek. A' leírás ellenben abban áll, hogy a' lélekben valamelly tárgynak képzele bizonyos önkényü vagy megegyezésbeli jelek által támasztatik, melyeket csak azok értenek meg, kik azoknak alkatásában megegyeztek: millyenek a' szók és az írás. A' szóknak nincs természeti hasonlítások azon képzetekhez vagy tárgyakhoz, melyeket általok jelenteni akarunk; de a' szobor vagy irott kép természeti módon hasonlít az eredeti képhez; ugyanazért az utánazás' és leírás' természetökre nézve nagyon különböznek egymástól.

Igaz ugyan, hogy a' mennyiben a' költő vagy történetíró ugy hoz elő valamelly személyeket munkájában, mintha szólának, 's az általa azoknak szájába adott szókkal azt, a' mit azok valósággal mondhattak volna, előadatja: annyiban annak mestersége utánazónak nevezethetik, — 's ez az eset meg is van minden dramai munkákban. De a' csupa elbeszélő vagy leíró munkákat épen nem lehet utánazónak helyesen nevezni. Ki mondaná példának okáért Virgilius' Aeneisének 1-ső könyvében a' szélvész' leírását a' szélvész' utánazásának. Ha egy ütközet' utánazását emlitenők, természet szerint mindenki azt hinné, hogy valamelly játéki ütközetről vagy valamelly ütközetnek játékszíni előadásáról van szó; de azt senki sem gondolná, hogy azt a' leírást kell érteni, mely Homerus' Iliászában foglaltatik. Azonban megengedem azt, hogy az utánazás és leírás egymással következményekre nézve megegyeznek, minthogy mind az utánazás mind a' leírás külső jelek által valósággal jelen nem lévő dolgok' képzeleit támasztják bennünk. De, jóllehet e' részben mind a' ketten egyenlők, még sem kellene elfelejtenünk, hogy az utánazás és leírás nem egyet jelentő kife-

jezések, hanem különböző eszközök által akarnak egy czélt elérni; következésképen különbözőbb behatást tesznek a' lélekre *).

*) Jóllehet a' poezis vagy a' költés' mestersége egyes részek' kidolgozásában bizonyosan inkább leíró mint utánazó; még is, egy bizonyos értelemben, általjában utánazó mesterségnek lehet azt nevezni. A' költő' foglalatosságának — mint Gerárd az izlésről irt értekezésének toldalékában megmutatta — nem a' valóságban találató, hanem a' természetben alapult dolgok' utánazásának kell lenni, azaz olyan történeteket vagy látományokat kell költenie, melyek, ha szintén a' valóságban soha sem voltak is, de lehettek volna, 's melyeknek ugyanezen hihetőségökért a' természethez hasonlítások van. Hihető, hogy Aristoteles a' költés' mesterségét ezen értelemben nevezte utánazó mesterségnek. Mennyiben haladja fölül a' poezis' utánazása vagy leírása a' képirás' és muzsika' mesterségeinek utánazó tehetségét, azt Harris jól megmutatta a' muzsikáról, képirásról és poezisról irt értekezésében. A' poezisnak, vagy általjában a' beszédnek, nyertessége és elsőbbsége abban áll: hogy, míg a' képirót mestersége egyetlen egy szempillantat' festésére szorítja, a' beszéd és irás az esetet vagy cselekedetet egész folyamatjában előadhatja. Igaz, hogy a' képiró azon szempillantatot, melyet festése' tárgyául választ, nyertesebben adhatja elő, mint a' költő vagy szónok, a' mennyiben egy tekintettel láttatja velünk a' történetnek minden hozzájáruló kicsiny környülményeit is, úgy a' mint a' természetben vagynak; míg a' beszéd azokat egymásután 's kicsinyenkint kénytelen elbeszélni 's mintegy feldarabolni: melly feldarabolás által, midőn értelmes akar lenni, könnyen unalmas lehet, 's ha unalmas nem akar lenni, a' homályossá lételtől félhet. De másfelől a' képiró, minthogy az egyszer választott időpontra, vagy szempillantatra, van szorítva, nem adhatja elő a' történetnek vagy cselekedetnek többféle szakaszát; 's azon kívül még az a' hiánosság is van benne, hogy egyedül ugy adhatja elő a' tárgyakat, mint azok a' szembe tűnnek; 's az er-

Egyébiránt akár utánazásnak akár leírásnak tartunk a' beszédet 's különösen a' poezist; mindenik esetben világos dolog, hogy azok minden erejeket, mellyek szerint a' valóságos tárgyak' benyomásait megújítani tudják, a' szók' jelentőségének köszönik. Minthogy tehát fő becsők ezen kutsföböl ered, ennél kell a' kezdetet tennünk, ha további értekezésünkre jó utat akarunk készíteni. Mihez képest a' legközelebbi leczkében a' nyelv' vizsgálásához fogok 's annak eredetéről, növekedéséről 's alkatjáról valamivel bővebben szölok.

---

kölesöket és a' lélek' gondolkozását, mellyek az utánazásnak vagy leírásnak legnemesebb tárgyal, csak igen tökéletlenül festhetik. Ezen utólsóknak teljes mértékben előadhatása a' beszédnek és írásnak minden egyéb utánazó mesterségek fölött nagy elsőbbséget ad.

HATODIK LECZKE.

A' NYELV' EREDETE 'S NÖVEKEDÉSE.

Eddig néhány jegyzeteket az izlés' gyönyöreiről olly czéllal, hogy fő tárgyamra bevezetésül szolgáljanak, közölván, már most értekezni kezdek a' nyelvről, melylyen az ékesszólás' egész ereje alapúl. Itt hosszas fejtegetésre nyílik előttünk mező, 's kevés tárgyai vagynak a' szépliteraturának, mellyek az ilyen fejtegetést jobban megérdemelnék. Elsőben előadom, mint eredett a' nyelv, 's mint növekedett főbb részeiben kezdetétől fogva kimíveltebb koráig; azután az írás' eredetének 's növekedésének történeteit rajzolom le; tovább a' nyelv' szerkeztetését 's az általános nyelvmesterség' okfejeit vizsgálom; 's végre jegyzeteimet az angol nyelvre alkalmazom *).

---

*) Lásd Dr. Adam Smith's Dissertation of the Formation of Languages. — Treatise of the Origin and Progress of Language, in 4 vol. — Harris's Hermes, or, a Philosophical Enquiry concerning Language and Universal Grammar. — Essai sur l'Origine des Connaissances Humaines, par l'Abbé Condillac. — Principes de Grammaire par du Marsais. — Grammaire Generale et Raisonnée — Traité de la Formation Mechanique des Langues, par le Président de Brosses. — Discours sur l'inégalité parmi les Hommes par Rousseau. — Grammaire Generale par Batteaux Beauzée. — Principes de la Traduction par Batteaux. — Warburton's Divine Legation of Moses, vol. iii. — Sancti Minerva, cum notis Perizonii. — Les vrais principes de la langue Française par l'Abbé Girard.

A' nyelv áltáljában véve képzeinknek bizonyos ágazatos hangok' mint képzeink' jelei által kinyilatkoztatását jelenti. Ágozatos hangok alatt a' szózatnak, vagy a' torokból jövő hangnak olyan hajlításai vagy módosításai értetnek, mellyek a' száznak 's ennek különféle eszközeinek azaz a' fogaknak, a' nyelvnek, az ajakoknak 's a' szájpádlásnak segítségével formáltatnak. Mennyiben legyen ezen hangok és a' kifejezendő képzetek között valamelly természeti összefüggés, az az utóbb mondanókból fog kitetszeni. De minthogy a' természeti egybefüggés akármelly állítás szerint is a' nyelvnek csak kevés részére terjedhet, azért a' szók' és képzetek' egybefüggését áltáljában kény szerintinek 's olyan dolognak lehet tartani, melly az emberek' kölcsönös megegyezéséből származik; a' minek világos bizonyosága az, hogy különféle nemzeteknek különféle nyelveik, vagy a' gondolatok' közlésére különféle összetett hangjaik vagynak.

A' gondolatok' közlésének ezen mesterséges módját mai napon a' tökéletesség' legfőbb pontján szemléljük. A' nyelv olly eszközzé lett, melly által a' legfinomabb 's leggyengédebb érzéseket is egyik lélek a' másiknak általadhatja, vagy úgy szólván bele öntheti. Nemcsak minden körülöttünk találtató tárgyoknak vagynak nevek adva, mellyek által az élet' szükségerei iránt magunkat másokkal könnyen és hamar megértethetjük, hanem ezen tárgyak' minden viszonyait és különégeit is pontosan kijelenthetjük, a' szív' láthatatlan érzéseit leirhatjuk, a' legelvontabb dolgok' fogatjait is érthetőkké tehetjük; 's minden képzeteket, mellyeket akár az ész talál ki, akár a' képzelődés alkot, saját szók' által megesmértethetünk. Sőt a' nyelv annyira van tökélesedve, hogy fényt is a' legnagyobb mértékben üzhetünk vele. Nem maradunk a' csupa érthetőség' mellett, hanem ékességet is kívánunk; nem elég, hogy mások' gondolatjaival megesmérkedhetünk, hanem azt is akarjuk, hogy azok olly öltözetben jelenje-

nek meg, melly képzelődésünket gyönyörködtetheti: 's ezen kívánságnak, mint mindennap tapasztaljuk, igen lehetséges eleget tenni. Illyen állapotban látjuk most a' nyelvet 's illyen állapotban volt az némely nemzeteknél már több ezer esztendővel ezelőtt is. A' dolog minden napivá vált előttünk, 's valamint a' csillagos ég' boltozatját 's egyéb nagy tárgyakat, mellyeknek látásához hozzá szoktunk, ugy ezt is csodálkozás nélkül nézzük.

De menjünk vissza gondolatinkban oda, hol a' nyelv az emberek között ugy szólván hajnallott; gondoljuk meg, melly csekély 's gyenge kezdetekből támadott, 's melly sok és nagy akadályok között növekedett, 's elég okunk lesz a' legnagyobb mértékben bámulni azon a' magasságon, mellyre az a' jelenkorban emelkedett. Csodáljuk a' mesterségnek egyik 's másik találmányait; kérkedünk az újabb idők' sok olly felfedezéseivel, mellyek eszméreteinket nevelik vagy az életet kellemesebbé teszik; ugy beszélünk azokról mint az emberi ész' legnagyobb dicsőségéről.

De bizonyára egy találmány sem érdemli meg olly nagy mértékben csodálkozásunkat, mint a' nyelv; kivált ha meggondoljuk, hogy azt a' legrégebb 's legtudatlanabb idők' szüleményének kell tartanunk: ha ugyan általán fogva emberi találmánynak lehet mondani.

Gondoljuk meg az emberi nemzet' akkori állapotját, midőn a' nyelvek formáltatni kezdettek. Akkor az emberek egymástól elszéledve ide 's tova vándoroltak; nem volt közöttök semmi más társaság, hanem csak a' házi vagy familiai 's ez is igen tökéletlen állapotban, mint-hogy a' vadászat vagy baromlegeltetés a' familia' tagjait sokszor elválasztotta egymástól. Az illyen állapotban, midőn az emberek egymástól elszakadva éltek is, csak nagyon ritkán jöhettek össze, mikép lehetett bizonyos hangokat és szókat bizonyos képzetek' jeléül közösen megállapítani? Feltéven is, hogy néhány kevés emberek,

kiket a' történet vagy a' szükség összehajtott, bizonyos jelek iránt egymással valami módon megegyeztek, akkor is fönmarad az a' kérdés: valljon mely tekintet által lehetett azon jeleket más familiák vagy csapatok között elterjesztetni 's azokból egész nyelvet csinálni? Azt kellene gondolni, hogy valamely nyelv' készítése 's elterjesztése végett az embereknek szükséges volt előre alkalmas nagy számmal együtt, 's a' társaságnak már valamennyire gyarapodott állapotban lenni, 's másfelől mégis a' nyelv is multhatatlanul szükségesnek látszik lenni ahhoz, hogy valamely társaság formáltathassék. Mert valljon millyen kapocs által szoríthatottak az emberek valamely közös cél' elérése végett együvé, míg a' nyelv' segítségével szükségüket és céljaikat egymással nem közölheték? És így egyiránt nehéz megmagyarázni mind azt, mikép formáltathatott társaság nyelv nélkül, mind pedig azt, mikép lehetett a' szókból nyelv, minekelőtte társaság volt formálva. Ha továbbá meggondoljuk, mely hasonlatosság talál helyet csaknem minden nyelvek' alkotmányaiban, 's mely mély és elmés logicán alapulnak minden nyelvek:, annyira növekednek minden oldalról a' nehézségek, hogy nem kevés okunk van a' nyelv' első eredetét isteni tanításnak vagy kijelentésnek tulajdonítani.

De ha felteszszük is, hogy a' nyelvnek isteni eredete van, azt még sem tehetjük fel, hogy az emberekkel a' nyelv egyszerre egész tökéletességében közöltetett. Sokkal természetibb dolog azt hinni, hogy az isten első szüleiinknek olyan nyelvet adott, mely akkori szükségükhöz volt alkalmazva, és hogy mint minden egyéb dolgokban, úgy ebben is rájuk volt hagyva azt a' szerint bővíteni 's tökéletesíteni, mint utóbbi szükségüik kívánták. Ezen föltétel szerint a' nyelv' első kezdetének nagyon tökéletlennek és nagyon keskeny határok közé szorítottanak kellett lenni, 's teljes szabadságunk van vizsgálni, mely móddal 's millyen lépcsőkön vitetett a' nyelv kicsinyen-

kint a' míveltetés' azon állapotjára, melyben azt ma találjuk. Azon történetek, melyeket ezen növekedésről itt elő fogok hozni, sok felvilágosításokat adnak, melyek magokban is nevezetesek és utóbbi értekezésünkre nézve is igen hasznosak. Ha olly időszakot teszünk fel, melyben még semmi szók sem voltak feltalálva vagy esmérve, világos dolog, hogy akkor az embereknek nem volt más módjuk azt, a' mit éreztek, másokkal máskép, hanem csak felkiáltások, 's a' test' ollyan mozgatásai, 's a' tagok' ollyan vonogatásai által közölni, melyek a' lélek' belső indulatját kimutatták. Mert ezek azon jelek, melyekre a' természet az embereket tanítja, 's melyek mindenek által megértetnek. Ha valaki mást ollyan helyre menni látott, hol ő az előtt megijedett vagy veszélyben forgott, 's ha szomszédját a' veszély iránt meg akarta inteni, nem talált e' végre más módott, hanem csak azt, hogy felkiáltott 's testével félelemjelentő mozdulásokat tett, egészen úgy, mint még ma is két emberek cselekednének, kik együtt egy puszta szigetre vettetvén 's egymás' nyelvét nem értvén, magokat egymással megértetni igyekezénének. Az illyen felkiáltások tehát, melyek a' nyelvtudósok által interjectióknak neveztetnek, 's melyeket indulatosan 's erősen kimondottaknak kell gondolnunk, minden kétségen kívül első kezdetei vagy elemei voltak a' nyelvnek.

Midőn a' gondolatok' bővebb közlése lett szükségesé, 's midőn már a' tárgyaknak neveket kellett adni, valljon melly módot követhettek az emberek akkor a' nevek' adása és szók' feltalálása végett? kétségkívül nem mást, hanem azt, hogy, a' mennyire lehetett, a' megnevezendő tárgy' természetét azon névnek, mellyel azt kijelenteni akarták, hangja által utánazni igyekeztek. Valamint a' képiró, ki a' füvet lefesteni akarja, zöld színt választ: úgy a' nyelv' kezdetében az, a' ki valamelly kemény 's durva tárgyat akart megnevezni, kemény 's durva

hanggal élt. Ez mulhatatlanúl szükséges volt, ha hallgatójában azon dolognak képzetét kívánta támasztani, melyet meg akart nevezni. Azt feltenni, hogy a' szók vagy dolgoknak adott nevek egészen önkényesen 's minden ok nélkül találtak fel, annyit tenne, mint okozatot ok' nem léte nélkül gondolni. Mindenkor kellett valamely indító oknak lenni, mely azt cselekedte, hogy valamely dolog ez vagy amaz és nem más szóval neveztetett, 's nem gondolhatunk semmi indító okot, mely az embereket a' nyelv' első próbáiban inkább vezérelhetette volna, mint azt, hogy a' megnevezendő dolgokat igyekeztek utánazni tökéletesebb vagy tökéletlenebb mértékben, a' szerint, mint beszédi eszközeik az utánazásra alkalmasabbak vagy alkalmatlanabbak voltak.

Mikor olyan tárgyakat kellett megnevezni, melyek magokat hang, nesz, vagy mozgás által megkülönböztették, akkor a' szókkal utánazás úgy szólván maga kínálkozott. Igen természeti dolog volt a' szó' hangjával, annak a' hangnak, nesznek, vagy zajnak, melyet valamely külső tárgy csinált, mineműségét utánazni, 's a' tárgy' nevét a' szerint alkotni. Találunk itt minden nyelvekben sok olly szókat, melyek világosan ezen törvény szerint készültek. Egy bizonyos madár a' hangért, melyet ád, kakuknak hívatik. Ha a' szélnek egy neméről azt mondjuk, hogy leng, 's a' másikról, hogy zúg, a' kígyóról hogy sziszeg, a' légyről hogy döng, a' ledülő fáról hogy zuhan, a' folyamról hogy foly, a' jégesőről hogy zörög, ezen és sok efféle esetekben a' szók és az azok által jelentett tárgyak között a' hasonlatosság szembetűnő.

Midőn olly tárgyakat kell megnevezni, melyeknek csupán a' látáshoz van közök, hol sem zaj, sem nesz, sem mozgás nincsen, 's még inkább, midőn erkölcsi képzeteket kell kifejezni: olyankor a' tárgy és a' kifejezés közötti hasonlatosságnak, úgy látszik, épen nincsen

helye. Mind e' mellett sok tudósok még is olly vélekedéssel voltak, hogy az említett hasonlatosság az ilyen esetekben is kevesebbé tűnik ugyan szembe, de még sem marad el egészen, hanem minden nyelvek' gyökszavaiban a' hangnak a' tárgy iránt kisebb vagy nagyobb mértékben egy bizonyos viszonyát lehet észrevenni. A' mi az erkölcsi és értelembeli képzeteket illeti, azt mondják ezen tudósok, hogy az azokat kifejező szók minden nyelvekben olly külső tárgyak' neveiből származnak, mellyekhez valamelly hasonlatosságok gondoltathatnak; a' csupa látáshoz tartozó tárgyra nézve pedig azt állítják, hogy az ilyeneknek legkitetszőbb tulajdonságai sok nyelvekben bizonyos gyökérhangokkal rokonságban vagynak, 's az illy hangok által fejeztettek ki. Azt hiszik, hogy p. o. az állandóság, folyóság, üregr, símaság, szelidség, heveesség stb, ollyan betűkkel vagy szótagokkal festettek le, mellyek a' látható tárgyak' éme' tulajdonságival viszonyban állanak, minthogy a' beszélés' eszközei éme' külső tulajdonságokat képesek, habár hijánosan is, utánazni. Ezekből azt hozzák ki, hogy minden nyelvek legelsőben ezen természeti mechanizmus szerint szerkeztettek össze, 's főbb szavaiknak gyökereik a' szerint alkottattak. *)

---

*) Ezen tárgy iránt vizsgálódásában legtovább ment Des Brosses, a' nyelvek' mechanical formáltatásáról írt értekezésében. Azon gyökérhangok közé, mellyek az ő vélekedése szerint csaknem minden nyelvekben illy lefestő erővel bírnak, általa különösen ezek számláltatnak: *sz*, *fl*, *cl*, *r*, *c*. Az ő állítása szerint *sz* állandóságot vagy egy helyben lételt, az *fl* folyást, a' *cl* gyenge lejtést, az *r* sebes mozgást, a' *c* üreget vagy odvasságot jelent stb. Előtte száz esztendővel Wallis már emlékezett angol grammaticájában ezen lefestő gyökhangokról, 's az angol nyelv' saját elsőségei közé számlálta azt, hogy az

Ha ezen állítás igazságon épül, a' nyelv' eredetét 's kifejlődését nem lehet egészen önkény' munkájának tartani. A' régi stoicus és plonicus bölcselkedők sokképpen vitatták ezen kérdést. „Utrum nomina rerum sint natura an impositione, *φύσαι ἢ θεσαι*“, mellyel azt fejtegették, ha valljon a' szók csupa olly önkényű jelek-e, mellyeket a' nyelv' első feltalálóinak szabad kényén kívül semmi ok nem szült; vagy volt valamelly természeti ok, mellynél fogva a' dolgoknak e' vagy ama' név adatott: 's a' plonicusok ezen utóbbi vélekedéshez hajlottak. *)

Mindazáltal azt az alapmondást, hogy a' szók 's az általok jelentett tárgyak között valamelly természeti viszonyzat van, a' nyelvre csak kezdetbeli állapotjában lehet alkalmazni. Mert noha, mint már megmutatám, efféle nyomok minden nyelvekben találtatnak, mégis haszontalanul 's hijában fáradozna az, a' ki azokat valamelly új nyelv' egész szerkeztetésében fel akarná keresni. Mikor valamelly nemzetnél a' szók sokasodnak, 's a' nyelv végetlen mezeje egészen megmunkáltatik:

---

minden nyelvek felett alkalmas a' tárgyak' természetét ahhoz mérséklett nevekkal kijelenteni; minthogy a' szerint, a' mint a' kifejezendő tárgyak' tulajdonsága kívánja, majd éles, majd szelid, majd gyenge, majd erős, majd homályosabb, majd zengőbb hangokkal élhet. Felette sok példákat hoz elő, mellyek kétségen kívül látszanak tenni azt, hogy a' hang' hasonlatosságának nem kevés része volt a' szók' formálásában. Azonban az efféle vizsgálódásokban a' képzelődés' játékanak olly tágas mezeje van, hogy felette vigyázónak kell annak lenni, ki azokra valamelly általános tudományos rendszert akar építeni.

*) Vide Plat. in Cratylo. „Nomina verbaque non posita fortuito, sed quadam vi et naturae facta esse, P. Nigidius in grammaticis commentariis docet, rem sane in philosophiae dissertationibus celebrem. In eam rem multa

a' kifejezések ezerfélekép önkényesen származtatván 's tetetvén össze, gyökereiknek eredeti minemiségétől mind tovább-tovább eltávoznak, 's a' hangnak az általa jelentett dolgokhoz hasonlatossága egészen elenyészik. Ilyen állapotban találjuk most a' nyelvet. A' szókat úgy, a' mint most velek élünk, átaljában véve csak jeleknek, nem utánazásoknak, a' képzetek' nem természeti hanem csak önkényű 's megegyezésbeli kifejezéseinek lehet tartani. De abban, vélekedésem szerint, nem lehet kételkedni, hogy minél főlebb megyünk a' nyelv' eredetéhez, annál több nyomait találjuk benne a' természeti kifejezéseknek. Minthogy az eleinten nem másképp, hanem utánazás által formáltatott, azért eredeti állapotjában nagy mértékben festő tulajdonságu volt, kifejezései' számára nézve ugyan szegényebb mint most; de a' mennyire kifejezései értek, a' jelentett dolgokat hangok által jobban leíró, mint most. Ezen tulajdonságot tehát méltán úgy nézhetjük, mint a' míveletlen nemzetek között a' nyelv' eredeti állapotjának esmértető jelét.

Egy másik esmértető jelét annak, millyen volt lé-

---

argumenta dicit, cur videri possent verba esse naturalia magis quam arbitraria: „*Vos*, inquit, cum dicimus, motu quodam oris conveniente cum ipsius verbi demonstratione utimur, et labias sensim primores emovemus, ac spiritum atque animam porro versum, et ad eos, quibus consermocinamur, intendimus. Aut contra cum dicimus *nos*, neque profuso intentoque flatu vocis, neque projectis labiis pronunciamus; sed et spiritum et labias quasi intra nosmet ipsos coercemus. Hoc fit idem in eo, quod dicimus, *tu* et *ego*, et *mihi* et *tibi*. Nam sicuti cum adnulum et abnulum, motus quidam ille, vel capitis, vel oculorum, a natura rei, quam significat, non abhorret: ita in his vocibus quasi gestus quidam oris et spiritus naturalis est. Eadem ratio est in Graecis quoque vocibus, quam esse in nostris animadvertimus.“ A. Gellius Noct. Atticae, lib. X. cap. 4.

gyen legrégibb állapotjában a' nyelv, az által határozhatjuk el, ha meggondoljuk, mint mondatnak ki eleint a' szók. Az interjectiók, vagy szenvedélyes felkiáltások, mint már említém, a' nyelvnek első elemei valának. Az emberek azon jelentéssel felkiáltások és tag-, vagy vonatmozgatások által igyekeztek érzéseiket egymással közleni, mellyekre őket a' természet tanította. Az ily természeti jelek által beszélésnek módja akkor sem szűnt meg mindjárt, mikor a' tárgyak' megnevezésére már szók találtattak. Mert a' nyelvnek, míg gyermekkorában volt, szükségképen felette szűknek kellett lenni, 's bizonyosan minden míveletlen népeknél volt olly időszakasz, mellyben a beszélgetés csak kevés szóból 's azok közé vegyített felkiáltásokból, 's arcz' 's egyéb tagok' jelentéssel mozgatásából állott. Az akkor esméretes szók' kevés száma az ilyen segédelmet a' gondolatok' kinyilatkoztatása végett műhatatlanul szükségessé tette; 's a' durva 's míveletlen emberek, kiknek még a' kevés esméretes szók sem mindenkor jutottak eszükbe, természet szerint kénytelenek voltak magokat az által érthetők tenni, hogy szavók' hangjait sokfélekép változtatták, 's tagjaik' jelentéssel mozgatásával 's arczok' vonogatásával a' lehetőségig kísérték. Még ma is, ha az emberek olly nyelven beszélnek egymással, mellyet csak híjánosan értenek, ily módon segítenek magokon gondolatjaiknak egymással közlésében. Már a' nyelv' eleinteni kifejlésének főntebb érintett azon módja is, melly szerint a' kifejezések a' jelentett dolgokhoz a' lehetőségig hasonlítottak, természet szerint arra bírta az embereket, hogy szavaikat erősebben 's hevesebben mondták ki, mindaddig, míg a' nyelv bizonyos tekintetben a' dolgoknak hang által festése volt. Mindezen okokra nézve bizonyosnak lehet gondolni, hogy a' szók' kimondása a' nyelvnek kezdetében több tagmozgatással 's a' szózatnak kitetszőbb hajlongásaival

volt összekötve, mint mai napon; több testmódosítás volt benne, 's a' hang kiáltóbb és éneklőbb volt.

A' beszélés' ezen módját eleinten a' szükség szülte. De meg kell jegyeznünk, hogy még akkor is, midőn ezen szükség a' nyelvnek nagyobb kiterjedése 's gazdagodása által nagy részint megszűnt, a' beszélés' régi módja egy ideig fennmaradott, 's a' mi előbb a' szükség' szüleménye volt, az ékesség gyanánt használtatott. A' melly nemzetek' lelke nagyobb tűz 's elevenség által különböztette meg magát, azok természet szerint hajlandók maradtak a' beszélgetés' ezen módját, melly a' képzelődésnek oly igen tetszett, fenntartani; mert a' meleg képzelődés mindenkor szereti a' beszélgetést jelentéses testmozgatások és változtatott hangok által eleveníteni. Warburton ebből magyarázta meg az ó-testamentomi proféták' azon szokását, melly szerint gyakran cselekedetek által beszéltek, p. o. azt, hogy Jeremiás a' cserép edényt a' nép előtt összetörte, egy könyvet az Eufrates' vizébe vetett, nyakába jármot vett 's házi eszközeit kihányta. Mindezen példázatokat, ezen tudósnak állítása szerint, úgy kell nézni, mint a' kifejezésnek egy oly időben természeti módjait, mellyben az embereknel annyira szokásban volt gondolatjaikat az egész testnek vagy némelly tagoknak cselekvései 's mozgatása által kimagyarázni. Hasonlóképen az éjszak-amerikai népek is minden innepélyes összejöveteleknél 's alkudozásoknál bizonyos alakozások által nyilatkoztatják ki gondolkozásokat, 's azt nem csak beszéd, hanem a' Wampum' kötőjének megeresztése vagy összehuzása által is adják másoknak értésükre.

A' mi a' szózat' különféle hajlításait illeti, azok oly igen természetszerintiek, hogy némelly nemzetek könnyebbnek tartották képzeteiket hangjaik változtatása által kijelenteni, mint minden képzet' számára saját szót formálni. Ezen eset van különösen a' chinaiaknál.

Ezeknek nyelve, mint a' hozzáértők mondják, csak kevés szókkal bír; de a' helyett minden szó ötfélekép mondatik ki, 's az által öt különböző dolgot jelent. Azért nyelvöknek nagyon muzsikához 's énekhez hasonlónak kell lenni. Mert a' szózat' azon különféle hajlításai, mellyek a' nyelv' gyermekségében nem egyebek, hanem csak durva zajú kiáltások, utóbb, midőn a' nyelv kicsinyenkint csinosodik, szükségképen szelídebb 's kellemesebb zengő hangokká válnak; 's innét származik az, a' mi a' nyelv' prosodiájának neveztetik.

Nevezetes dolog 's figyelmet érdemel, hogy mind a' görög, mind a' romai nyelvben ezen muzsikáló hanggal 's testmozgatással járó kimondás későbbben is nagy mértékben megmaradott. Ha ezt szemünk előtt nem tartjuk, teljességgel nem érthetjük meg a' classicusok' sok olyan helyeit, mellyek a' régiek' közhelyi szónokkodását 's színjátéki beszélgetését illetik. Minden környülmények arra mutatnak, hogy a' görögök és romaiak' prosodiája sokkal nagyobb tökéletesedésre vitétt, mint a' mienk; vagy, hogy ezen nemzetek a' szózatnak több és kifejezőbb hajlításaival éltek mint mi. Náluk a' szótagok' mértéke sokkal szorosabban meg volt határozva, mint akármely mostani nyelvben, 's a' fülnek sokkal észrevehetőbbé volt a' kimondás által téve. A' szótagok' mértékén, vagy a' hosszú és rövid szótagok' különbözősén kívül még több hangjelentések is leltek helyet, mellyek szerint a' szótagokat magasan vagy mélyen, élesen vagy terjedten kellett kimondani. Ezen hangjelentések egészen elvesztek, 's csak annyit tudunk felőlők, hogy általuk a' beszélőnek tudtára adott, mikor kelljen a' szózat' hangját felemelni vagy alászállítani. A' mi kimondásunk a' régieknek bizonyosan lelketlennek 's igen egyformának látszott volna lenni. Az ő szónokaik' szavalása 's színészeik' kimondása a' muzsika' recitatiojához hasonlított, 's azt kótákba

lehetett volna tenni 's muzsika szerszámmal utánazni, mint ezt több tudósok elegendőképen megbizonyították. 'S ha, mint ezek megmutatták, a' romaiaknál ez volt az eset, tudjuk, hogy a' görögök még muzsikálisabbak voltak 's a' kimondásra és hangra minden ünnepélyes alkalmakkal még nagyobb mértékben vigyáztak. Aristoteles úgy nézi poeticájában a' szomorujáték' muzsikáját, mint annak egyik fő alkotó részét.

Hasonlókép' volt a' gestálással vagy a' tagok' hordozásával is a' dolog, mert a' hang' elevensége és a' tagok' lelkes hordozása mindenkor együtt jártak. A' tagok' beszélése Görögországban és Romában mind a' szónokoknál mind a' színészeknél sokkal elevenebb 's hevesebb volt, mint a' melly nálunk szokásban van. Roscius a' mi játékszineinken örülnek tartatnék. A' tagjártatás a' régi színészeknél olly nagy fontosságú dolog volt, hogy, a' mint elégséges okból hihetjük, némelly alkalmakkal nem volt szokatlan dolog a' nyelvvel és tagjártatással beszélést (a' mit alig képzelhetünk) két különböző személyek között felosztani, úgy hogy az egyik játszó szókkal beszélt illendő hangokon, a' másik pedig azokhoz alkalmazott testmozgatással 's taghordozással felelt. Cicero' munkáiból tudjuk, hogy ő és Roscius azon vitázkodtak, ha bizonyos gondolatokat ő tudna-e szólással, vagy Roscius többféle jelentéses tagjártatással kifejezni. Utóbb a' tagok által beszélés az egész játékszint maga birta; mert Augustus' és Tiberius' uralkodások alatt a' közönség' legkedvesebb mulatsága a' pantomim volt, melly egészen néma gestálással ment véghez. A' nézőket ez szint' úgy, mint a' szomorujáték, egész a' könnyhullatásig meghatotta, kik ezen mesterséget olly szenvedélyesen megszerették, hogy a' senátorokat törvények által kellett annak gyakorlásától eltiltani. Habár kétséget nem szenved is, hogy a' közhelyi szónokoskodás és játékszíni előadás' alkalmával a' hangmódosítás 's alakozás nagyobb mérték-

ben gyakoroltatott, mint a' barátságos beszélgetésben; mindazáltal az efféle közhelyi szavaknak a' mindennapi társalkodásbeli beszéléssel bizonyos arányban kell lenni, 's az olly közhelyi mulatságokat, millenyeket most említék, egy a' beszélgetésben olly lankadt hangadásu 's alakozásu nemzet, mint mi vagyunk, bizonyosan nem kedvelhetett volna.

Midőn a' barbarusok a' romai birodalomban eláradtak, ezen tunyább természetű nemzetek nem tartották meg azon hangokat, hangmódosításokat 's testhordozásokat, melyeket a' görögök' és romaiak' nyelvében eleintén a' szükség szült, 's utóbb a' szokás és a' kény olly soká fennmarasztott. Midőn a' deák nyelv ezek által elnyomott, a' kimondás' módja is egész Európában kicsinyenkint egészen elváltozott. A' nyelv' kellemes hangzására 's a' szónokszéki előadásra korántsem fordítatott annyi figyelem, mint előbb. Mind a' társalkodásbeli beszélgetés, mind a' közönség előtti szolás olly egyszerűvé 's mesterségtelenné lett, a' milleny most; 's mind inkább és inkább elváltozott a' hangoknak 's tagjártatásnak azon lelkesítő vegyítékétől, mellyel a' régi nemzetek magokat megkülönböztették. A' tudományok' újra feléledésekor a' nyelv' természete 's a' népek' szokása már olly igen meg volt változva, hogy alig lehetett megérteni azt, a' mit a' régiek a' szónoki 's játékszíni előadás' módjáról mondtak. A' beszélés' azon egyszerű módja, melly nekünk éjszaki népeknek tulajdonunk, kifejezi ugyan a' szenvedelmeket, annyira, hogy az ollyan embereket, kik a' kifejezés' elevenebb módjával esméretlenek, meghathatja; de még is bizonyos az, hogy a' különfélebb hangok 's elevenebb testmozdulatok a' forróbb érzések' természeti kifejezései. Azért ugy is találjuk, hogy a' különféle új nyelvekben a' kimondás és hangmódosítás abban a' mértékben közelít a' muzsikához, mellyben az azokat beszélő nemzet elevenebb 's érzékenyebb. A' francziák több hangmódo-

sítással 's tagjáratással beszélnek, mint az angolok; az olaszok még többel, mint mind a' kettő. A' muzsikához közelítő és a' jelentésszerű tagjáratás mai napon az olaszok' megkülönböztető jelei.

A' kimondás után vizsgáljuk már most — harmadszor — a' nyelv' belső mineműségét kezdetétől fogva, 's lássuk, melly változásokon ment az által. Minthogy az emberek eleinten a' szókat a' társalkodásbeli beszélgetésben hevesen mondták ki, 's képzeik' kifejezéseinek hiánosságát a' hangmódosítás által igyekeztek pótolni, nyelvöknek szükségképen képes szólással teljesnek 's határozatlannak ugyan, de nagy mértékben festőnek, kellett lenni.

Ha ezen tárgyat csak fél figyelemmel tekintjük, könnyen azt gondolhatjuk, hogy a' kifejezésnek azon nemei, mellyeket képes szólásoknak nevezünk, a' nyelv' fő finomságai közé tartoznak, 's hogy csak a' nyelvek' nagyobb tökéletességre jutása 's a' nemzetek' kimíveltetése után gondoltattak ki, és hogy azok következőképen csak a' szónokok' és ékesszólástanítók' találmányai. De egészen ellenkezőképen van a' dolog. Az emberek soha sem éltek azon képes szólásokkal gyakrabban mint akkor, mikor gondolatjaik' jelentésére még tulajdon szók nélkül szütködték.

Mert elsőben épen azért, hogy nem minden tárgynak voltak tulajdon szavaik, az emberek kénytelenítettek több tárgyak' kifejezésére azon egy szót alkalmazni, következőképen képekkel, hasonlatosságokkal, célzásokkal, 's a' kifejezés' mindazon nemeivel élni, mellyek a' nyelvet képekkel bővelkedővé teszik. Továbbá, minthogy azon tárgyak, mellyekkel legtöbbször foglalatostkodtak, leginkább a' körülöttöki külső dolgok voltak, az ilyen tárgyaknak sokkal előbb kellett neveket adni, mint a' lélek' tulajdonságainak, 's általjában az erkölcsi és értelembeli képzeteknek. Ugyanazért eleinten a' nyelvnek, melly nagy részint külső tárgyak' megnevezéséből állott,

nagy mértékben képekkel bővelkedőnek kelle lenni. Mert ha az emberek akármelly kívánságot vagy szenvedelmet vagy belső érzést és művelést akartak magyarázni, az efféle dolgokra épen nem találtak tulajdon szókat, hanem kénytelenek voltak azon megindulást vagy szenvedelmet, melyet éreztek, olyan külső tárgyakra czélozás által kifejezni, mellyekhez azok leginkább hasonlítottak 's mellyek azokat némiképen láthatókká tehették.

Mindazáltal a' képes szólásokat nem csupán a' szükség szülte; egyéb körülmények is adtak a' nyelv' kezdetében azokra alkalmat. Az emberek a' társaságok' gyermeki korában a' képzelmények' 's szenvedelmek' uralkodásának nagy mértékben alája vagynak vetve. Egymástól távol 's elszéledve élnek, a' dolgok' folyamatjával esméretlenek, 's mindennap találnek új és szokatlan tárgyakat. Félelem és meglepetés, csodálkozás és bámulás igen gyakran támad lelkökben, 's lelkök' ezen állapotját a' nyelvben is kénytelenek kitüntetni. A' nagyításokra 's túlságokra különösen hajlandók; mindent a' legszembe-tünőbb színekkel 's a' leghevesebb kifejezésekkel festenek, sokkal nagyobb mértékben, mint azok, kik a' társaság' későbbi 's csinosultabb idejében élnek, midőn a' képzelődés hidegebb, a' szenvedelmek' szelídebbek 's az életben előforduló dolgok hosszabb tapasztalás után esméretesebbek. Még a' szóknak azon kimondása is, melly, mint már említém, a' legrégibb időkben szokásban volt, nem kevéssé módosította a' nyelv' természetét. Valahol a' beszélgetésben felkiáltások, hangoztatások és tagjartatások gyakran fordulnak elő, ott e' képzelődés nagyobb mértékben gyakoroltatik, 's a' szenvedelmek' jobban felevenítetnek. Ezen elevenség, melly a' kimondás' módja által szüntelen fenntartatik, a' nyelvet is elevenebbé teszi.

Ezen okoskodást a' tapasztalás ellenmondhatlanul megerősíti. Ugy találjuk, hogy csaknem minden régi nyelvek azon nemzeteknél, mellyek a' társaság' első 's

míveletlenebb korát élük, teljesekek képekkel, 's nagy mértékben túlságosak és festésesek. Szóló bizonyosságai ennek az amerikai nyelvek, mellyek — mint hiteles tudósításokból tudjuk — igen bővelkednek képekkel. Az irokézok és illinézek a' legmerészebb metaphorákkal élnek, frigykötéseikben 's országos alkudozásaikban pompásabb kifejezéseket használnak mint mi költői munkáinkban *).

Egy másik nevezetes példa erre az ó testamentomi Sz. Irás' nvelve, melly csaknem minden kifejezésekben érzéki

---

*) Így p. o. a' canadai öt nemzetek, midőn velünk békeséget akartak kötni, következőképen fejezték ki magokat vezérjeik által: „Szerencsések vagyunk, hogy eltemethetjük azon piros fejszét, melly atyánkfiai' vérével olly sokszor festetett meg. Most itt e' várban temetjük ezen fejszét, 's a' békeség' élőfáját ültetjük. Ollyan élőfát ültetünk, mellynek teteje a' napig ér, 's ágai olly szélesen kiterjednek, hogy messzéről megláttathatnak. Vajha növéstét semmi se gátolja meg, vajha galyaival mind a' tí hazátoknak, mind a' miénknek árnyékot adjon. Erősítsük meg annak gyökereit 's terjeszszük ki legszélsőbb gyarmataitokig is. Ha a' franczia ezen élőfát meg akarja rázni, megtudatja azt velünk hozzánk érő gyökereinek mozgása. Engedje a' nagy lélek, hogy csendesen nyughasunk gyékényeinken, 's ne kelljen soha ismét felásnunk a' fejszét a' békeség' fájának levágására. Tiporjuk le erősen a' földet, hol az el van temetve; foljon egy sebes forrás' vize rajta keresztül, 's mossa el szíveink elől minden szerencsétlenségeink' emlékezetét. A' tűz, melly Albaniában olly soká égett, eloltatott; a' véres ágy tisztára mosatott; 's a' könnyek letöröltettek szemeinkről. Most megújítjuk a' barátság' szövetséges lánczát. Tartsuk azt mindenkor ezüst fényében 's tisztaságában, 's ne hagyjuk soha megrosdásodni; senki se huzza el kezeit tőle.“ Ezen hely Cadwallader Coldens History of the Fire Indian Nations czimű könyvéből van kionva, 's az ezen munkában előhozott oklevelekből világos: hogy azon nemzetknél illyen szólás- és írásmód van szokásban.

tárgyokra ezélez. Az igazságtalanság és vétek bemocsolt vagy megfertőztetett ruhának nevezetik, a' boldogtalanság keserű pohár ivás, a' haszontalan igyekezet por- és hamuevés, a' bűnös élet görbe ösvényenjárás, a' boldogság az ur' világosságának fénylése által 's a' t. festetik le. Ennél fogva, a' kifejezés' illy módját 's az illy nyelvet napkeletinek szoktuk nevezni, azt vélvén, hogy az a' napkeleti nemzetek' tulajdona; holott az amerikaiak' szólásmódjából és sok egyéb példából világosan kitetszik, hogy egy tartománynak vagy éghajlatnak sem tulajdona az, hanem a' társaság' és nyelv' történeteinek bizonyos szakaszában minden nemzetekkel közös.

Ez valamennyire felvilágosíthat bennünket azon első tekintettel különösnek látszó állításra nézve, mely szerint azt szokás mondani, hogy a' poesis régibb mint a' prósa vagy folyó beszéd. Utóbb, midőn a' poesis' természetéről 's eredetéről szólok, lesz alkalmam ezen kérdést bővebben fejtegetni. Itt elég legyen azt megjegyeznem, hogy abból, a' mit eddig mondtam, eléggé kitetszik, hogy eredetiképen minden nyelv' természete rokon volt a' poesissal, vagy: nagy részt vett azon lelkesedésben és festéses előadásban, mely a' poesist megkülönbözteti.

A' mely mértékben időjárástával a' nyelv megbővült, elvesztette kicsinyenkint azon képes szólásmódot, mely eleinten megkülönböztető bélyege volt. Midőn az emberek mind a' testi érzéki, mind az erkölcsi tárgyak' kifejezésére tulajdon szokat találtak ki, nem voltak többé kénytelenek olly sok körülírásokkal élni. A' kifejezés meghatározottabb 's következőképen egyszerűbb lett. A' képzelődés annál kevesebb mértékben uralkodott az embereken, minél nagyobb tökéletességre lépett a' társaság. A' beszélésnek a' hangoztatás 's taghordozás által elevenítése mind jobban-jobban elenyészett. Az értelem hovátovább több 's a' képzelődés kevesebb gyakorlást talált. Minthogy a' társalkodás jobban szokásba jött, a' gondolatok' vilá-

gosan közlése a' figyelem' fő tárgyává vált. A' költők helyett a' bölcselkedők lettek az emberi nemzet' tanítói, 's ezek, különféle dolgok felett okoskodván, az előadásnak azon értelmesebb 's egyszerűbb módját hozták be, melyet mai napon próásának hívunk. A' görögöknél, azt mondják, hogy a' scyrosi Pherecydes, Pythagoras' tanítója, volt az első, ki ilyen értelemben próát írt. Ekkor már a' nyelvnek elébbeni költői és czifra öltözete a' társalkodási beszélgetésben elmellőztetett 's csak az olyan alkalmakra tartatott fenn, melyekben a' nyelvnek ékes-séggel kellett diszeskednie.

E' szerint eddig előladtam a' nyelv' történeteit 's némelly változásait. Értekeztem róla a' szók' eredeti alkotására és kimondások' módjára 's a' beszélés' természetére nézve. Most még az van hátra, hogy azt egy más oldalról, a' szók' helyzésének tekintetéből, vizsgáljam. Ugy fogjuk találni, hogy e' részben is hasonlított növekedése ahhoz, melyről eddig szólottunk.

HETEDIK LECZKE.

A' NYELV' 'S AZ IRÁS' EREDETE 'S NÖVEKEDÉSE.

Ha a' rendet vizsgáljuk, mellyel a' szók valamelly szó-lásban vagy egész értelmű mondasban egymásra követ-keznek, nagy különbséget találunk a' régi és mai nyelv-vek között. Ennek bővebb fejtegetéséből az a' hasznunk lesz, hogy a' nyelv' természetét jobban megismerjük 's a' változások' okát is áttallássuk, mellyeken az a' társaság' tökéletesedésével keresztül ment.

Hogy a' változást, mellyről itt szó vagyon, jobban meg-magyarázhassuk, menjünk vissza itt is, mint föntebb cse-lekedtünk, a' nyelv' legrégibb időszakáig. Gondoljunk ma-gunknak egy vad embert, ki valamelly tárgyat p. o. vala-melly gyümölcsöt megkíván, 's a' másik embert kérni akar-ja, hogy adja neki azt. Ha felteszszük, hogy az a' vad ember még esméretlen a' szókkal, az által ígyekezík ma-gát megértetni, hogy a' megkívánt tárgyra mutat 's egy-szersmind szenvedelmes hangon kiált. Ha ellenben azt teszszük fel fölöle, hogy már a' szókat esméri, az első szó, mellyet ilyenkor mondani fog, természet szerint a' megkívánt tárgynak neve lesz. Nem fog a' mi módunk szerint ekképen szólani: adj nekem gyümölcsöt, hanem a' deák szórakás szerint így: gyümölcsöt adj nekem, fructum da mihi. Így pedig azon természeti okból szól, mivel egész figyelme a' gyümölcsre, kívánsága' tárgyá-ra, van függesztve. A' gyümölcs volt az, a' mi benne kép-zetet támasztott 's ötet a' szólásra birta, 's ugyanazért legelsőben is az fog általa neveztetni. A' szók' illy elren-

delése tulajdonképen nem egyéb, mint szóba általtatása a' tagok' beszédjének, melyre a' természet a' szót még nem esmérő vad embert tanítja; 's ugyanazért fel lehet tenni, hogy a' vad embernek természet szerint ilyen rendet kell a' szórakásban tartani.

Mi, kik a' szók' rakásában más módot szoktunk követni, ezen régibb rendet inversionnak vagy visszás rendnek, vagy elfordításnak hívjuk, 's erőtetett és természetelleni beszédmódnak tartjuk. De habár ezen régibb szórend nem egészen a' logica' törvényeihez van is alkalmazva, mégis más tekintetben igen természettel egyező; mert azt a' képzelődés és kívánság szüli, mellyek mindenkor arra ösztönöznek minket, hogy tárgyaikat legelső helyen nevezzük. Azért már a priore azt következtethetjük, hogy ennek kellett a' szokott rendnek lenni a' nyelvek' kezdetében, 's úgy is találjuk, hogy a' szók a' régi, p. o. a' görög és romai, nyelvekben többnyire ekképen voltak elrendelve, 's azt írják, hogy az orosz, tót, gael és némelly amerikai nyelvekben is ugyanezen eset van.

A' deák nyelvben a' legszokottabb szórend abban áll, hogy legelső helyen az a' szó tétetik környülményeivel együtt, melly a' beszéd' fő tárgyát fejezi ki, 's azután a' személy vagy a' dolog, melly vele valamit tesz. Így Salustius, midőn a' lelket és testet összehasonlítja, ekképen szól: „Animi imperio, corporis servitio, magis utimur“; melly szórend a' gondolatot bizonyosan, elevenebben 's hatóbban adja elő, mint az új nyelvek szokták, mellyek nagy részint a' tevést jelentő szót előre bocsátják; p. o. az angol így: „We make most use of the direction, of the soul, and of the service of the body“; a' franczia így: „Nous nous servons plus du commandement, de l'esprit et du service du corps“; a' német így: „Wir bedienen uns am meisten der Herrschaft der Seele und der Dienstbarkeit des Kör-

pers“ *). A' deák szórend jobban kedvez a' képzelődés' elevenségének, melly természet szerint legelsőben fő tárgyára siet, 's mikor egyszer megnevezte, azután azt az egész mondás' folyamatjában szeme előtt tartja. Hasonló módon van a' dolog a' poezisban is:

Justum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava jubentium
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida —

Minden jó izlésűnek észre kell venni, hogy itt a' szók' helyezése sokkal jobban megegyez azon helylyel, melylyet a' különböző tárgyak képzelődésünkben elfoglalnak, mint az angol nyelv' szórendje, melly ezt: „Justum et tenacem propositi virum“, jöllehet tagadhatatlanul fő-tárgy a' mondásban, az utolsó helyre kívánja tétetni.

Azt mondtam, hogy a' görög és romai nyelvekben a' legszokottabb szórend az, hogy az tétetik legelől, a' mi a' beszélőnek képzelődésére legerősebben hat. Mindazáltal nem akarom ezzel azt állítani, hogy ez mindenkor és minden kivétel nélkül talál helyet. Né-mellykor a' mondás' kellemes hangzatja más rendet kíván, 's az olly nyelvekben, mellyek a' muzsikai szépség' elfogadására olly igen alkalmasok 's olly igen hang-módosításuak, mint a' két említett nemzet' nyelvei, a' szólás' kellemes hangzatjára igen nagy gond fordítatott. Továbbá némellykor az értelem' világosságára 's nagyobb hatáságára ügyelés, vagy a' beszélő' gondolatjainak egy ideig befejezés nélkül tartása is megváltoztatja ezen rendet, 's olly sok különbféleséget szerez a' szók' helyezésében, hogy nem könnyű azokat egy okfő alá venni. De általjában véve a' régi nyelvek' nagyobb részének sajátsága abban állott, hogy a' szóhelyezésben

*) A' magyar e' részben közelebb járul a' deák szórendhez ekképen: „A' léleknek az uralkodásra, a' testnek a' szolgálatra vesszük leginkább hasznát.“

igen nagy szabadsággal bírtak, 's tetszésükre hagyatott azt a' rendet választani, melly a' beszélőnek képzelődésével leginkább megegyezett. Azonban a' zsidó nyelv itt kivételt szenved, melly, habár a' visszás rendet némellykor megengedi is, mégis ritkábban él azzal, 's közelebb járul az angol szóhelyezéshez, mint akár a' görög, akár a' deák.

Minden europai újabb nyelvek más rendet vettek fel a' szóhelyezésben, mint a' régiek. A' folyóbeszédbeli munkákban a' szóhelyezés igen kevés különféleséget enged meg, hanem többnyire egy bizonyos meghatározott rendhez szabja magát, melly rend az értelem rendjének neveztetetik. Ez azt kívánja, hogy minden mondásban a' személy vagy a' dolog, melly szól vagy cselekszik, első helyen álljon, utána a' cselekedet, 's legutoljára a' cselekedet tárgya vagy czélja; itt tehát a' képzetek nem azon fontosság' vagy hatás'g' mértéke szerint következnek egymás után, mellyet a' képzelődés előtt bírnak, hanem a' természetnek és időnek rendje szerint.

Egy angol író, kinek valamelly nagy embert kellené dicsérni, így szólana: „Lehetetlen nekem hallgatással elmellőznöm olly rendkívüli szelidséget, olly szokatlan és hallatlan kegyelmet 's olly nagy magamérséklést a' legfőbb hatalom' gyakorlásában“. Itt legelsőben a' beszélő személy adatik elő: „lehetetlen nekem“; azután az, a' mit a' személy cselekszik: „lehetetlen hallgatással elmellőznöm“; utoljára a' tárgy, melly őtet az így tevésre bírja: „a' szelidség, kegyelmesség és magamérséklés“. Cicero, kiből ezen szókat általtettem, egészen megfordítja a' rendet; a' tárgyon kezdi el: legelől teszi azt, a' mi a' beszélőnek lelkében a' képzetet támasztotta, 's a' beszélőt 's annak cselekvését leghátul adja elő: „Tantum mansuetudinem, tam inusitatum inauditamque clementiam, tantumque in summa potestate

rerum omnium modum tacitus nullo modo praeterire possum.“ *Orat. pro Marcello.*

A' deák szórend lelkesebb 's elevenebb; az angol világosabb 's értelmesebb. A' romaiak többnyire olyan renddel helyezték szavaikat, melyben a' beszélőnek képzelődésében a' képzetek támadtak. Mi olyan renddel helyezzük, melyben az értelem a' képzeteket egymás után mások eleibe terjesztetni kívánja.

A' mi helyzetünk tehát, úgy látszik, a' beszélés' mestersége' tökéletesedésének következménye; a' meny nyiben a' közlés' világossága 's értelmessége fő czélja a' beszédnek.

A' poezisban, hol az írás a' szokott kifejezésen feljül emelkedik, 's a' képzelődés' és szenvedély' nyelvén beszél, szórendünk nincs oly keskeny határok közé szorítva, hanem a' szók' elforgatásában nagyobb szabadsággal bír. Mindazáltal ez a' szabadság még itt is a' régi nyelvekhez képest nagyon szűk. Az új nyelvek e' részben igen különböznek egymástól. A' franczia nyelv a' szórendre nézve leginkább meg van határozva, legkevesebb elfordítást enged mind a' kötetlen, mind a' kötött beszédben. Az angol valamennyire több szabadsággal bír. Az olasz legtöbbit tartott meg a' régiek' elforgatásából, de, úgy látszik, az értelmesség' kárával, legalább némely írónál, kik ezen elforgatásokkal legnagyobb mértékben élnek.

Itt illik továbbá megjegyezni, hogy minden új nyelv' alkatjában vagyon egy környülmény, mely azokat a' szóhelyzés' szabadságára nézve nagy mértékben megszorítja 's meghatározott rendre kényszeríti. Ez abban áll, hogy nálunk oly különböző végződésesek nincsenek szokásban, millyenek a' görög és deák nyelvben a' nevek' ejtegetéseit 's ige'k' hajtogatásait egymástól megkülönböztetik, 's az egy mondáshoz tartozó szók' kölcsönös viszonyait még akkor is világosan észrevetetik,

mikor az összetartozó szók egymástól el vannak hányva *). A' legközelebb következő leczkében lesz alkalmam a' nyelvek' alkatjának ezen változásáról bővebben szólani. Annak egy szembetünő következése az, hogy mi többnyire nem tudjuk az egymáshoz tartozó szók' kölcsönös viszonyait máskép kijelenteni, mint azoknak egymáshoz közel tevésök által. A' romaiak p. o. homályosság nélkül szólhattak nyelvökben így:

Exstinctum Nymphae crudeli funere Daphnim

Flebant — —; minthogy mind exstinctum, mind Daphnim a' szenvedő végződésével bélyegesek: mi megmutatja, hogy ezen szók, mint fő- és mellék-nevek, ha szinte egymástól távol állanak is, összetartoznak, 's mind a' ketten ezen íge által igazgattatnak: flebant; a' Nymphae szó pedig szembetünőképen ezen utolsó-nak nevezője. A' végzések' különbözése itt mindent rendben tart, 's az egyes szók' összefüggését tökéletesen világossá teszi. De fordítsuk ezen szókat, betű szerint 's olly renddel mint a' deákban vagynak, angolra: „Dead the nymphs by a cruel fate Daphnis lamented“ — 's olly rejtélylő válnak, mellyben lehetetlen valamelly értelmet találni.

A' régi nyelvek épen azért bírtak a' szók' és szó-lások' elforgatásában olly nagy szabadsággal, 's azért helyezték azokat úgy, a' mint a' képzelődésnek 's a' fülnek legkellemesebb volt, minthogy a' nevek' és ígék' végződéseinek különbözése által kimutathatták: mi igaz-gatja az egy mondasban előforduló szókat. Midőn utóbb az éjszaki népek, mellyek a' romai birodalmat elborították, a' nyelvben különféle módosításokat tettek, a' névszók' 's ígék' különböző végzödéseit annál könnyebben el hagyták enyészni, minél kevesebbet gondoltak a' nyelv' afféle alkatjából származó hasznokkal. Ők

*) A' magyar nyelv erre nézve is közelebb jár a' régiekhez, mint sok esméretes új nyelvek.

csak a' kifejezés' világosságára 's bőségre figyelmeztetek. Sem a' hang' kellemére nem ügyeltek, sem a' szók' helyzése által a' képzelődésnek kedveskedni nem igyekeztek. Gondolatjaiknak csupán értelmes és világos rendben előadása volt fő céljuk. 'S ugyanazért ha a' mi nyelvünk a' szók' szorosan meghatározott rendje miatt kevesebb szépséggel, kellemes hanggal 's erővel bír is, mint a' görög és a' deák, mindazáltal a' gondolatokat világosabban 's értelmesebben adja elő.

E' szerint megmutatám, millyen természeti előmenetelt tett több fontos czikkelyekre nézve a' nyelv; 's ezen fejtegetés különféle hasznos és érdekes észrevételekre vezet. Abból, a' mi ezen és az előbbi leczkében mondatott, kitetszik, hogy a' nyelv eleinten ugyan szók' dolgában szegény, de azoknak hangjára nézve nagyon beható, 's a' kimondás' módja 's az azzal együtt járó tagbeszéd által igen jelentő, az írásmód képes és poetai, 's a' szórend eleven és képzelődéshez alkalmazott volt. Kitetszik továbbá, hogy az egymásra apródonkint következett változások által, mellyeket a' nyelv időjártával szenvedett, az értelem mind inkább és inkább erősített a' képzelődésen. A' nyelv' növekedése ezen tekintetben hasonló az egyes embernek idejére nézve növekedéséhez. A' képzelődés legelevenebb 's leguralkodóbb a' fiatal korban, a' később esztendőkhben a' képzelődés hidegül 's az értelem érettebbé lesz. Hasonlóképen a' nyelv is, midőn a' szegénységből bőségre lépett, egyszersmind az elevenséget pontossággal, a' tűzességet 's lelkesedést hidegvérűséggel 's szabatossággal cserélte fel. A' korábbi nyelvek' sajátosságai 's bélyegei, t. i. az utánazó zengés, a' heves hang és tagbeszéd, a' képes írásmód, 's a' szórend' elforgatása, kölcsönös befolyással voltak egymásra, 's kicsinyenkint önkényű hangoknak, csendesebb kimondásnak, egyszerűbb írásmódnak, 's világosabb szórendnek adtak helyet. A' nyelv az

újabb időkben szembetűnőképen meghatározottabbá 's pontosabbá, de más felől gyengébb hatásúvá 's kevesebb lelkeségűvé lett; régi állapotjában alkalmasabb vala a' poezisra 's ékesszólásra, a' mostaniban pedig alkalmasabb az okoskodásra 's bölcselkedésre.

Miután eddig a' nyelv' növekedéséről értekeztem, most már annak vizsgálására megyek által, mikép növekedett az írás, melly a' nyelv után leginkább megérdemli figyelmünket, noha nem kíván olly hosszás fejtegetést, mint az elébbeni tárgy.

A' nyelv után tagadhatatlanul az írás a' leghasznosabb mesterség, mellyel az emberek birnak. Ez minden kétségen kívül a' beszédnek tökélesedése, 's ugyan azért időre nézve ennél későbbinek kell lennie. Az emberek eleinten nem igyekeztek egyébre, hanem csak arra, mikép adhatnák gondolatjaikat szók' és hangok' segítségével által élő szóval egymásnak tudtára. Utóbb azt az újabb módot találták ki, melly szerint bizonyos szemmel látható jelek által távollétökben is beszélgethetnek egymással: mit írásnak nevezünk. Azt írt jelek kétfélék: vagy dolgoknak, vagy szók'nak jelei. Az első osztályhoz, vagy dolgok' jeleihez tartoznak, a' festések, a' hieroglyphék és példázatok, mellyekkel a' régi nemzetek éltek; az utolsóhoz, vagy szók' jeleihez, a' betűk, mellyek ma minden európaiaknál szokásban vagynak. Az írásnak ezen két nevei természetök szerint különböznek egymástól.

A' festések minden kétségen kívül legelső próbái voltak az írásnak. Az utánazás olly igen természetében van az embernek, hogy az érezhető tárgyak' hasonlatosságának valamennyire lemásolása minden időben 's minden nemzetek között lelt helyet.

Efféle másolásokkal korán próbálták az emberek részint azt, a' mi körülöttük történt, azoknak, kik tőlök távol voltak, akármi híjánosan is értésükre adni;

részint a' nevezetes dolgok' emlékezetét fennmarasztani. Így ha azt akarták hírüladni, hogy valaki valakit megölt, egy földhez sujtotott embernek képét rajzolták le, egyszersmind egy másikat is, ki mellette állott 's kezében gyilkos fegyvert tartott. Valóban úgy is találjuk, hogy, midőn Amerika feltaláltatott, az írásnak egyedül ezen neme volt esméretes a' Mexikóországban. Azt írják a' mexicóiak felől, hogy legfontosabb országos dolgaik' emlékezetét illy történetirási festések által tartották fenn. Mindazáltal az illy történetirásnak fölöttébb tökéletlennek, 's azon nemzeteknek, mellyek ezen kívül mást nem esmértek, igen durváknak 's miveletleneknek kellett lenni. A' festések nem egyebet, hanem csak külső történeteket adhattak elő; sem ezeknek egymással összeköttetésüket észre nem vetethették, sem a' szemmel nem látható tulajdonságokat nem rajzolhatták, sem az emberek' gondolkozásmódjáról vagy beszélgetéseikről képzetet nem támaszthattak.

Hogy ezen fogyatkozást valamennyire orvosolni lehetne, időjártával az találtatott fel, a' mi hieroglyphnak neveztetett, 's a' mit úgy nézhetünk, mint az írás' mesterségének második lépcsőjét. A' hieroglyphok nem egyebek, mint láthatatlan tárgyak helyett álló 's azokhoz valamennyire hasonlító jelek vagy példázatok. Így p. o. a' szem az esméretnek 's értelemnek képe volt, a' karika pedig az öröklété, mellynek sem kezdete, sem vége nincsen. A' hieroglyph tehát csak a' festésnek finomabb 's terjedelmesebb neme volt. A' festések a' kívül érezhető tárgyak' hasonlatosságát rajzolták le; a' hieroglyphok pedig a' láthatatlan tárgyakat, olyan hasonlatosságok által mellyek a' külső világból voltak véve.

A' mexicobelieknél is találtattak a' hieroglyphoknak nyomai, történetirási festéseik között. De Egyiptom volt az az ország, hol az írás' ezen módja legna-

gyobb szorgalommal gyakoroltatott 's rendszeres mester-séggé tétetett. Minden bölcseség, melyért ezen ország' papjai magasztaltatnak, hieroglyphokba volt foglalva. A' sajátságokat, melyeket bizonyos állatoknak tulajdonítottak, vagy a' mineműségeket, melyeket egyik vagy másik természeti tárgyakban föllelni véltek, erkölcsi tárgyak' jelei vagy hieroglyphok gyanánt vették, 's e' végre éltek velek írásaikban. Így p. o. a' hálátlanságot vipera, a' vigyázatlanságot légy, a' bölcseséget hangya, a' győzdelmet sólyom vagy keselyű, az engedelmes gyermeket gólya által jelelték ki; a' mindenektől került 's elhagyott embert pedig angolna által, melyről az hitték, hogy soha sem találtaik más halak' társaságában. Néha két vagy több hieroglyphokat is összekapcsoltak egymással, p. o. egy kígyót egy keselyűnek fejével, mikor a' természetet 's az abban kitetsző isteni gondviselést akarták jelenteni. De minthogy a' tárgyak' sok olly tulajdonságai, melyeket hieroglyphaik' alapjául felvettek, csupán képzelődésbeliek, 's az azokkal czélozások nagy részint erőltetettek és kétségesek voltak; 's minthogy a' több jelképek' összefoglalása a' hieroglyphokat még homályosabbakká tette, 's a' dolgok' összefüggését 's viszonyait csak nagyon hiányosan fejezhette ki: az írás efféle nemének nagy mértékben rejtélyesnek 's nehezen érthetőnek kellett lenni, 's akármiféle esméretnek is közlésére vagy fenntarthatására csak igen hiányos segéd eszköz lehetett.

Némelly tudósok a' hieroglyphokat az egyiptomi papok' ollyan találmányának tartották, mely által azok a' község elől tudományokat el akarták rejteni, 's ezen okból becsülték volna ezek azt többre, mint a' betűkkel írást. De ez bizonyosan tévelygés. A' hieroglyphokkal élés eleinten tagadhatatlanul nem a' szabad választás, vagy a' kíméltség, hanem a' szükség' munkája volt és soha sem jutott volna az senkinek is eszébe, ha a' betűk

esméretesek voltak volna. Ezen találmány' természete világosan megmutatja, hogy az egy volt azon írásheli durva 's tudatlan próbák közül, melyek a' világ' első esztendejében a' végre tétettek, hogy a' csupa festésekből vagy a' látható tárgyak' lerajzolásából állott régibb próbák valamennyire tökéletesíthetnének. Az mindazáltal tudva vagyon, hogy a' papok még akkor is, mikor későbben a' betűkkel írás Egyiptomban szokássá lett, 's a' hieroglyphokat kicsinyenkint elnyomta, megtartották a' hieroglyphokat, minthogy azokat úgy nézték, mint az írásnak egy bizonyos szent 's nekik tulajdonokká vált nemét, melly által tudományoknak 's vallásoknak egy bizonyos titkos leplezetet adhattak. A' görögök, midőn az egyiptomiakkal megismerkedtek, a' hieroglyphokat ilyen állapotban találták, 's némelly íróik úgy vélekedtek, hogy ugyanaz a' környülmény adott azoknak feltalálására alkalmat, melly azokat akkor fenntartotta.

Valamint az írás a' látható tárgyak' festéséből hieroglyphokká vagy láthatatlan dolgok' jeleivé vált, úgy ezen utolsókból némelly nemzeteknél kicsinyenkint a' tárgyak' csupa önkényü jelei lettek, a' nélkül, hogy ezen jelek a' jelentett tárgyakhoz csak valamennyire is hasonlítottak volna. Illyen természetü volt az írásnak a' peruiaknál gyakorlott módja. Ezek különféle színü vékony zsinnegekkel éltek, mellyekkel bizonyos különböző nagyságu 's különfélekép' módosított csomóknál fogva, gondolatjaikat kijelenteni 's egymást megértetni tudták.

Hasonló minemiségűek azon írásheli jelek, mellyek még mai napon is az egész Chinai-birodalomban szokásban vagynak. A' chinaiaknak nincsenek betűik, vagy olyan egyszerű hangjaik, mellyekből a' szók össze vannak téve; hanem minden jel, mellyel írásokban élnek, egy képzetet jelent, 's valamelly különös tárgyat vagy viszonyzatot sejez ki. Következésképen az illyen írásheli jelek' számának csaknem végetlennek 's annyinak kell

lenni, a' hány tárgyakat vagy képzeteket ki akarnak fejezni, és így nem lehetnek kevesebb számmal, mint a' hány szó nyelvükben van. Sőt még a' szók' számát is feljül kell haladniok, minthogy azonegy szó, a' szerint a' mint különböző hangon mondatik ki, egészen különböző dolgokat jelent. Azt írják, hogy hetven ezernél több írásbeli jelek, vagy betűik vagynak. Ezeket esmerni és olvasni tudni, egy egész élet' foglalatossága, melly környülmény nálok; a' tudósságnak végetlen nagy kárára szolgál 's minden tudomány' gyarapodását nagy mértékben gátolja.

Ezen chinai írás' eredetére nézve a' tudósok között különböző vélekedések és sok vitázkodások támadtak. A' leghihetőbb tudósítások szerint a' chinaiak' írása is, valamint az egyiptomiaké, festésekkel 's hieroglyphokkal kezdődött. Ezen hieroglyphok időjárával könnyebben irhatás végett megrövidítettek, új jelekkel megszorítottak, 's utóbb olyan jelekké váltak, millyenekkel a' chinaiak most élnek, 's millyenek a' napkeletnek több nemzetek között elterjedtek. Mert azt írják az utazók, hogy a' japániak, tunkiniak és coraiak is, jóllehet nyelvökre nézve mind egymástól mind a' chinaiaiktól különböznek, mégis olyan írásbeli jelekkel élnek, mint az utóbb említettek, 's azok által írásban egymást megértetik, a' nélkül, hogy egyik nemzetbeli a' másik nemzetbeli nyelvét értené, a' mi elégséges bizonyysága annak, hogy a' chinai írásbeli jelek, mint a' hieroglyphok, a' nyelvtől függetlenek, 's nem szókat, hanem dolgokat és képzeteket jegyeznek.

Europában is van az írás' nemének ilyen példája. A' mi számbetűink, mellyeket az arabsoktól tanultunk, egészen olly természeti jelek, mint a' chinaiak' írásbeli jelei. Nem függenek a' szóktól, hanem mindenik betűjel egy tárgyat ad elő, lerajzolja azt a' számot, melly helyett áll, 's következésképen minden nemzetek: olaszok, spanyolok, francziák 's angolok által, mellyeknél szo-

kásban van, egyiránt, minden akadály nélkül, megértetik akármely különböző név adatik is neki ezen nyelvekben.

Eddigi értekezésünkben semmit sem vettünk észre, a' mi vagy mostani betűinkel megegyezne, vagy olyan értelemben írásnak neveztetethnék, millyenben mi mai napon ezen szót venni szoktuk. A' miket eddig látánk, azok, mint a' dolgok' közvetetlen jelei, nem hangokra vagy szókra ügyelés által nyertek lételt, hanem részint ábrázoló jelek; mint a' mexikobeliek' festései, részint hasonlatossági jelek, mint az egyiptomi hieroglyphok, részint önkényű 's szabad választási jelek voltak, mint a' peruiak' csomói, a' chinaiak bélyegzetei 's az arabsok' számbetűi.

Végre több nemzetek között érezték a' gondolkodni tudók a' gondolatok' egymással közlése' azon módjainak, melyekről eddig szólék, hiányosságát, bizonytalanságát és unalmas voltát. Kezdték sejdíteni, hogy az olyan jelekkel élés, melyek nem egyenesen a' dolgok hanem a' beszédben dolgokat nevező szók helyett állának, nem csekély nyereséget eszközölne. Mert huzamos gondolkodás után áttallátták, hogy akármely nagy is valamely nyelvben a' szók' száma, mégis azon ágazatos hangok, melyekből a' szók' összetételnek, összehasonlítólág csak kevés számuak. Azon egyszerű hangok, melyeknek különféle helyzéséből a' szók' egész sokasága származik, sokfélekép' összekapcsoltatva szünet nélkül ismételtetnek a' nyelvben. Ez alkalmat adott olyan jeleket kitalálni, melyek nem az egész szókat, hanem a' szók' formálására szolgáló egyszerű hangokat, ábrázolják le, 's utóbb bizonyossá lett, hogy efféle kevés számú jelek' összefoglalása által lehetséges minden hangokat, melyeket a' szók' kívánnak, írásban tökéletesen kifejezni.

Az első lépés ezen új uton a' szótagok' abéczejének feltalálása volt, melly hihetőképén a' betűk' abéczejének feltalálását több régi nemzeteknél megelőzte, 's mellyel —

mint az utazók írják — a' szerecsenek 's némelly indusok még mai napig is élnek. Az által, hogy a' nyelvben minden szótag' számára különös jel vagy bélyeg határozott meg, az írásra szükséges jegyek' száma a' nyelvben találtató szók' számánál sokkal kevesebb lett. Azonban ezen jegyek' száma még ekkor is elég nagy maradt, 's az olvasás' és írás' mesterségét még igen nehezzé tette; míg végre egy szerencsés' elme előállott, 's az emberi szózat' hangjait legegyszerűbb elemeiben nyomozván azokat kevés számú magokban- és mássalhangzókra visszavitte, 's ezek közül mindenik' számára saját jeleket, a' miket ma betűknek hívunk, rendelvén; az emberek megtanította, miképen kelljen ezen jelek' összerakása által, minden szókat vagy összetett hangzatokat, mellyek a' beszédben előfordulnak, írásba foglalni. Ezen egyszerűsége visszavivés az írás' mesterségét legtökéletesebb állapotjára emelte; 's ilyen állapotjában bírjuk mi azt most Európának minden országaiban.

Kinek kelljen ezen finom és felséges találmányt köszönnünk, az nem tudatik. A' régiség' homálya elrejtí szemeink elől a' nagy feltalálót, 's megfosztja azon tisztelttől, mellyel emlékezetének még ma is mindenek, kik az esméreteket és tudományokat szeretik, örömet adóznának. Mózsés' könyveiből kitetszik, hogy a' zsidóknál 's hihetőleg az egyiptomiaknál is a' betűk már az ő ideje előtt fel voltak találva. A' régiek' egyetemes hagyománya azt tartja, hogy azokat Görögországba legelsőben a' főnicziai Kadmus vitte be, kit a' közösen bevett időszámolás Jozsuével, Newton Izsák' időszámálási rendszere pedig Dávid királylyal tesz egy időbelivé. Minthogy a' főnicziaiak nem hiresek arról, hogy valami mesterséget vagy tudományt találtak volna fel, ha szintén messze terjedett kereskedésük által más nemzetek' új találmányait mindensfelé elplántálták is, leghihetőbb 's legtermészetibb vélemény az, hogy a' betű-írás Egyiptomban, ebben, a'

történetírók szerint legrégibb kimivelt országban 's a' régieknél virágzott mesterségek' 's tudományok' termékeny hazájában, vette eredetét. Ezen nemzetnél a' hieroglyphokkal gyakori foglalatосkodás nagy figyelmet fordítatott az írás' mesterségére. Tudva vagyon, hogy ott a' hieroglyphok megrövidített képekkel 's önkényű bélyegekkel voltak elegyítve; a' honnét utóbb könnyű volt olyan jelek' feltalálására általmenni, melyek nem magokat a' dolgokat, hanem a' hangokat fejezték ki. Plato ugyan azért Phaedrusában a' betűk' feltalálását az egyiptomi Theuthnak tulajdonítja, kiről azt vélik, hogy a' görögök' Hermesével vagy Merkuriusával azonegy személy volt. Kadmusról is azt állítják némely régiek, hogy jól lehet Föniciából ment Görögországba, mégis eredetére nézve tulajdonképen az egyiptomi Thebéből származott. Igen hihető, hogy az egyiptomi betűket Mózes vitte magával Kanaanba, 's azokat a' fönicziaiak, kik annak egy részében laktak, ott elfogadván, utóbb Görögországba vitték.

Az az ábécze, melyet Kadmus Görögországba vitt, hiányos volt, 's azt mondják, hogy csak tizennégy betűből állott. A' többi betűk későbbben találtattak fel, midőn bizonyos hangok' jelenthetésére szükség tapasztaltatott. Különös jegyzést érdemel, hogy azon betűknek, melyekkel mi mai napon élünk, eredetét könnyű megmagyarázni, ha Kadmus' ábéczéjeig visszamegyünk. A' romai ábécze, melly nálunk 's csaknem minden europai nemzetknél divatban van, kevés változtatással világosan a' görög szerint van formálva. 'S minden tudósok észreveszik, hogy a' görög betűk, kivált úgy, a' mint a' régi felülírásokban taláztatnak, nagyon hasonlítanak a' zsidó és samaritanus betűkhöz, melyek minden tudósok' vélekedése szerint a' fönicziaiak', vagy Kadmus' ábéczéjével, egészen megegyeznek. Ha a' görög betűk jobb kéz felől, balkéz felé, a' fönicziai és zsidó írásmódok szerint fordí-

tatnak, csaknem egészen fönicziai és zsidó betűkké válnak. A' formának ezen hasonlatosságán kívül a' betűk' nevei is p. o. alpha, beta, gamma, 's a' t. 's a' betűk' rendje is a' fönicziai, zsidó, görög és romai ábéczével annyira megegyeznek, hogy egy kutfőből származásokat bizonyosnak lehet tartani. Egy illy hasznos és egyszerü találmány a' különböző nemzetek között örömet elfogadtatott 's mindenütt hamar és könnyen elterjedett.

A' betűk eredetiképen jobbkéz felől balkéz felé íratlak az ellenkező renddel, mint mi most azokat írni szoktuk. Az írásnak illyen módja lelt helyet az assyriusoknál, fönicziaiaknál, arabsoknál, zsidóknál 's, mint némelly régi fölülírásokból kitetszik, eleinten még a' görögöknél is. Utóbb a' görögök más módot követtek, 's a' rendeket változtatva jobbról balra, 's ismét balról jobbra írták, melly írásmódot bustrophaedonnak vagy ökörszántásnak hívtak. Illyen írásnak még maig is maradtak fenn példái, különösen a' sigaeumi híres fölülírásban. 'S az írás' ezen módja egész Solonnak, az athenaei törvényszerzőnek idejéig szokásban maradt. Végtere a' balkézről jobb felé írás természetibbnek 's könnyebbnek találattván, az illyen irányzatu írás minden europai tartományokban uralkodó szokássá vált.

Az írás sok ideig a' bemetszésnek bizonyos neme volt. Eleinten oszlopok 's kőtáblák használtattak a' végre, utóbb pedig puhább nemü érczlapok, p. o. ónlapok. Minél inkább szokássá 's mindennapivá lett az írás, annál könnyebb és hordozhatóbb szerek fordítottak az írásra. Némelly tartományokban bizonyos élőfák' levele 's héja használtatott e' végre, másokban lágy viaszszal megkent fatáblák, mellyekbe a' betűk vas vesszővel metszettek be. Utólján némelly állatok' jól elkészített 's pergamenná simított bőrei szolgáltak anyagnak az írásra. A' papirosra írás, melly ma nálunk szokásban van, olly találmány,

melly régiségre nézve nem megy fölebb a' tizennegyedik századnál.

Eddig előadtam röviden mind eredetét mind növekedését a' beszédnek és írásnak, ezen két fontos mesterségnek, mellyek által az emberi gondolatok közöltetnek, 's minden esméretnek 's műveltségnek terjedése eszközöltetik. Most még azzal fejezem be a' tárgybeli értekezésemet, hogy röviden összehasonlítom a' nyelvet, a' mennyiben beszéltetik 's a' mennyiben iratik; vagy, a' füllel hallott és a' szem eleibe terjesztett szókat: 's úgy fogjuk találni, hogy mind a' két részen vagynak mind elsőbbségek mind hiányosságok.

Az írás abban följülhaladja az előszóval előadást, hogy a' közlésnek messzebb terjedő 's maradandóbb neme. Messzebb terjedő, mert nem szorítatik azoknak, kik beszélésünket hallják, keskeny körébe, hanem irt jeleink' segítségével gondolatinkat mindenfelé 's az egész világon széjjeljuttathatjuk, úgy emelhetjük fel szavunkat, mintha a' föld' legtávolabb tartományaihoz beszélénk. Maradandóbb is, mert szavunkat a' legkésőbb nemzetség' számára is fennmarasztja; módot ad érzéseinket a' késő világnak általadni 's a' nevezetes tettek' emlékezetét örökíteni. Továbbá az olvasókat még annyiban is nyertesebbekké teszi a' hallgatóknál, hogy az első szemeik előtt látván az irt betűket az író gondolatját feltartóztathatják, megállapodhatnak, az olvasást ismételhetik, egyik helyet a' másikkal összehasonlíthatják. Az előszó ellenben mulékony 's elrepülő; 's ha azt abban a' szempillantatban, mellyben kimondatik, fel nem fogjuk, könnyen végképen elveszthetjük. De jöllehet az írás annyival följülhaladja az előszóval előadást, hogy a' beszéd írás nélkül csak nagyon hiányosan taníthatta volna az emberi nemzetet, mégsem kell elfelejtenünk megjegyezni, hogy erőre és hatóságra nézve az előszóbeli előadás sokkal följebb áll az írásnál. A' beszélőnek

szava a' lélekre sokkal mélyebb benyomást tud tenni, mint akármely írásnak is olvasása. A' szózat' hangja, a' szemnek, arcznak 's egész testnek alakzása, melly az előszóbeli előadást kíséri, 's az írásnál egészen elmarad, a' jól előadott beszédet végtelenül világosabbá, érthetőbbé 's behatóbbá teszi, mint a' legjobban kidolgozott írás. Mert a' hangok, tekintetek 's alakzatok természeti magyarázói az emberi érzéseknek. Azok minden kétértelműséget elvesznek, a' benyomást erősebbé teszik, 's a' sympathia' segítségével munkálkodnak lelkünkben, melly az egyik leghatalmasabb eszköze az elhitetésnek. A' sympathia mindenkor nagyobb mértékben felébred bennünk, ha a' beszélőt hallgatjuk, mintha munkáit bezárt szobánkban olvassuk. Azért, habár az írás a' tanításra nézve hasznosabb is mint a' beszéd, mindazáltal az ékesszólás' nagy és főnységes ereje csak az előszóbeli előadásban mutathatja ki magát.

NYOLCZADIK LECZKE.

A' NYELV' SZERKEZETE.

Mintán a' nyelv' eredetéről 's növekedéséről értekeztem, már most annak szerkezetéről vagy az általános grammaticáról fogok szólni. A' nyelv' szerkezete felette igen mesterséges, 's kevés tudomány van, mellyben mélyebb vagy finomabb logica találtatnék, mint a' grammaticában. Ezt a' sikéren gondolkodók rendszerint meg szokták vetni, mint ollyasmit, a' mi az első ifjúságbeli tanulás' kezdeteihez tartozik. De ha arról, a' mit gyermekségünkben az okok' megsértése nélkül tanultattak meg velünk, érettebb korunkban gondosabban értekezőnk, szorgalmunk bőven megjutalmaztatik: 's ezen szorgalom' elmulasztásának kell azt tulajdonítani, hogy írásaikban sokan olly sok sarkalatos hibákat ejtenek.

Az általános grammatica' törvényeiről kevesen irtak bölcselkedőkhöz illő pontossággal, 's a' mit még inkább kell sajnálni, még kevesebben alkalmazták azokat az angol nyelvre. Míg a' franczia nyelv már régtől fogva azon nemzet' sok ügyes és elmés írói' figyelmének tárgya volt, 's azok által annak szerkezete és sajátságai nagy szorgalommal megvizsgáltattak, az alatt — hazánk' szégyenére legyen mondva — az angol nyelv' grammaticája 's természete épen nem vizsgáltatott hasonló gondnal, 's nem határozottatott meg hasonló pontossággal. Nem régebbe tétettek ugyan ezen hiányosság' kipótolására próbák, 's némelly jeles írók szerencsésen

dolgoztak ezen tárgyban; de mindazáltal még sok tenni való van e' részben hátra.

Nem szándékom itt sem az általános grammaticának, sem különösen az angolnak teljes rendszerét írni. A' nyelv' különféle sajátságainak környülményes fejtegetése messze elvinne egyéb tárgytól, melyek a' következő leczkékben figyelmünket kívánják. Csak általában fogok az ezen tárgyat illető jelesebb okfökről szólni, e' végre azon egyes részekre, melyekből a' beszéd vagy nyelv össze van téve, néhány jegyzeteket tenni, 's egy uttal a' mi nyelvünk' némelly sajátságairól emlékezni, 's utóbb az angol nyelv' természetéről valamilyen különösebben vizsgálódni.

Legelsőben a' beszéd' részei kívánják vizsgálatunkat. A' beszéd' léteges részei minden nyelvben ugyanazok. Mindenikben szükségesek olyan szavak, melyek a' tárgyak' nevét jegyzik, továbbá olyak, melyek ezen tárgyak' tulajdonságait 's azt, a' mit mi rólok ítélünk, kifejezik; 's végre ismét olyak, melyek azoknak összeköttetését 's viszonyait észrevetetik. Következésképen minden nyelvben kell főneveknek, vagy magokban érthetőeknek, névmásoknak, mellékneveknek, igéknek, praepositióknak vagy névhatározóknak és kötőszóknak lenni. A' beszéd' részeinek legegyszerűbb 's egtágasabb felosztása abban áll, ha a' nyelv átaljában főnevekre, tulajdonító és kötő vagy foglaló szókra szorítatik *). Főnevek mindazon szók, mely-

*) Quintilianus szerint ez volt a' legrégibb felosztás: „Tum videbit quot et quae sunt partes orationis. Quamquam de numero parum convenit. Veteres enim quorum fuerant Aristoteles atque Theodictes, verba modo et nomina, et convictiones tradiderunt. Videlicet quod in verbis vim sermonis, in nominibus materiam (quia alterum est quod loquimur, alterum de quo loquimur), in convictionibus autem complexum eorum esse iudicarunt,

lyek a' tárgyak' neveit, vagy a' beszéd' tárgyozatát fejezik ki; tulajdonító szók azok, mellyek a' tárgyak' tulajdonságait, minemiségét vagy mivelését adják elő; kötők pedig azok, mellyek a' tárgyak' összefoglalását, viszonyait és egybefüggését jegyzik. A' beszédnek 8 részre, úgymint: névre, névmásra, igékre, részesülőkre, igehatározókra, névhatározókra, indulatjelekre 's kötszókra felosztása, melly a' grammaticában szokássá vált, nem igazán logicai: a' mit könnyen meg lehetne mutatni, minthogy nemcsak a' főneveket, hanem a' mellék neveket is, mellyek a' beszédnek létegesen különböző részei, a' névszók alatt összefoglalja; más felől pedig a' részesülőket, mellyek nem egyebek, mint igékből lett melléknevek, a' beszéd' külön részévé teszi. Mindazáltal, minthogy ezen kifejezésekhez füleink hozzá vagynak szokva, 's a' logica szerinti felosztás jelen célunkra nézve nem igen fontos, azért tanácsosabbnak tartom emez esmérletes kifejezéseket megtartani, mint másokat választani.

Itt vizsgálódásunkat természet szerint a' főneveken kell kezdenünk, mellyek az egész grammaticának alapjául szolgálnak, 's a' beszéd' legrégebbi részének tartathatnak. Mert mihelyt az emberek az indulat' és érzés' csupa hangjainál vagy felkiáltásainál tovább mentek 's gondolatjaikat beszélés által egymással közölni kezdték, bizonyosan mindjárt kénytelenek voltak a' körülötteki tárgyaknak neveket adni, vagy — a' grammatica'

---

quas conjunctiones a plerisque dici scio, sed haec videtur ex συνδεσμων magis propria translatio. Paulatim a philosophis ac maxime a stoicis auctus est numerus, ac primum convectionibus articuli adjecti; post praepositiones; nominibus appellatio, deinde pronomen, deinde mistum verbo participium; ipsis verbis, adverbis." Instlt. Orat. L. 1. C. 4.

nyelvén szólván — főneveket (substantívumokat) feltalálni *). 'S itt mindjárt eleintem egy különös környülmény mutatja magát. A' minket körülvevő egyes külső

---

*) Ezzel nem azt állítom, hogy minden nemzeteknél a' legelőször feltalált szók rendszeres főnevek vagy substantívumok voltak. Semmi sem nehezebb 's bizonytalanabb, mint azt pontosan meghatározni, mely lépcsőkön mentek tovább-tovább az emberek a' nyelv' alkotásában. A' tárgyaknak minden kétségen kívül mindjárt a' nyelv' kezdetében kellett neveket kapniok. De mint ezen czímű könyvnek: „On the Origin and progress of Language. Vol. I. p. 371. 395.“ tudós írója mondja, nagyon hihető, hogy a' különféle vad népeknél a' legelőször feltalált ágozatos hangok inkább egy egész mondást, mint valamely egyes tárgynak nevét jelentették, a' mi által másokat értesíteni 's kívánságokat vagy félelmöket, környülményeikhez vagy szükségükhöz képest, kifejezni próbáltak; p. o. ezt: az oroszlán jó, a' víz árad stb. Az is hihető, hogy nem minden először felalált szavak voltak egyszerű főnevek, hanem némelyek holmi tulajdonságokat 's környülményeket is foglaltak magokban, mellyek a' tárgyokon legtöbbször vétettek észre, p. o. nagy medve, kicsiny kunyhó, fejszével ejtett seb stb. Az említett író több efféle példákat hoz elő az amerikai nyelvekből; 's bizonyosan az emberi lélek' kifejtődésének természeti menetelével igen megegyez, testi érzékekbe legtöbbször ötlő egyes környülményeken kezdeni, 's azokról áttolánosabb kifejezésekre áttalmenni. Ugyanazon író azt is megjegyzi, hogy a' legrégebb nyelvek' szavai épen nem voltak durvák és rövidek, vagy sok mássalhangzókból állók, hanem inkább nagy részint soktaguak és hangzókkal bővelkedők; a' mi önkényt következik annak meggondolásából, hogy a' szavak azon természeti hangokból származtak, mellyeket a' nyelv legkönnyebben kimond, 's csakhogy az ágoztatás által valamennyire elváltoztattak 's egymástól megkülönböztettek, a' mint ezt legtöbb vad népek' nyelvében még most is lehet látni.

tárgyak számtalanok. A' vad ember akárhová tekint, mindenütt erdőket 's fákat lát. Mindenik fának saját nevet adni végetlen munka 's teljes lehetetlenség volna. Első foglalatossága tehát abban állott, hogy azon egyes fának adott nevet, mellynek gyümölcsével éhségét elűzte, vagy árnyéka alatt a' nap' hősege ellen védelmet talált. De észrevevén azt, hogy noha a' többi élőfák attól, mellynek ő nevet ad, nagyságokkal 's formájokkal különböznek is, mégis sok közös tulajdonságokban, p. o. abban, hogy mindnyájoknak gyökereik, ágaik, leveleik vagynak, egymással megegyeznek: ezen közös tulajdonságaikból egy általános képzetet vagy fogalmat formált magának, mindazokat, mellyek ezen tulajdonságokkal bírtak, egy osztályba rendelvén; ezen egész osztályt vagy nemet élőfának nevezte. Hoszasabb tapasztalás által tanítatván, utóbb ezen nemet vagy főosztályt ismét apróbb osztályokra vagy fajtákra, p. o. cserfák', fenyőfák', kőrösfák' fajtáira osztotta fel a' szerint, mint jobban-jobban észrevette azon különös tulajdonságokat, mellyekre nézve azon fák egymástól különböztek, vagy egymással megegyeztek.

De a' vad ember még akkor is csak általános kifejezésekkel élt beszédében. Mert a' cserfa, fenyőfa 's kőrösfá egész osztályoknak nevei voltak, mellyek közül mindenik nagy számú, meg nem különböztetett egyes dolgokat foglalt magában. Innét kitetszik, hogy ámbár az elvont 's általános fogatok' 's képzetek' formálását a' lélek' egyéb legnehezebb munkájának szoktuk is tartani, mégis mindjárt a' nyelv' kezdetében elő kellett azoknak fordulni. Mert ha a' személyek' tulajdon neveit, p. o. Czézár, János, Péter, kiveszszük, a' többi főnevek, mellyekkel a' beszédben élünk, nem egyes tárgyaknak, hanem magokban sok tárgyakat foglaló osztályoknak, nemeknek, vagy fajtáknak nevei; p. o. ezen szók: ember, oroszán, ház, folyóvíz stb. Azt

mindazáltal nem kell gondolnunk, hogy az efféle elvont vagy általános nevek' feltalálása igen éles metaphysikai észet kívánt volna; mert akárminth jár is el az emberi lélek ezen dologban, az bizonyos, hogy mihelyt az emberek a' tárgyak közt hasonlatosságot vettek észre, természetök szerint hajlandók voltak mindazon dolgokat, mellyek egymáshoz hasonlítottak, közös névvel nevezni, 's egy osztályba tenni. Ezt most is minden nap tapasztaljuk a' gyermekeknél, mihelyt beszélni tanulnak.

De még azután is, midőn a' nyelv az itt leírt lépést megtette, a' tárgyak' esmértetése igen hiányos volt; mert ha egyik ember a' másiknak a' beszédben valami főnevet, p. o. ember, oroszán, élőfa, említett, hogyan lehetett megtudni, mellyik embert, mellyik oroszánt, mellyik élőfát akarja azon sok tárgyak közül, mellyek egy név alá tartoznak, értetni? Ez a' nehézség adott alkalmat, annak a' tárgynak, mellyről szó volt, megesmértetése végett a' beszéd' azon részét feltalálni, melly nemszónak vagy articulushoz neveztetik.

A' nemszó' ereje abban áll, hogy meghatározza 's mintegy a' közös tömegből kiveszi azt a' külön tárgyat, mellyről szó vagyon. Az angol nyelvben két nemszó van, *a* és *the*; az *a* általánosabb 's határozatlanabb; a' *the* határozottabb és különösebb. Az *a* csaknem annyit tesz, mint *one*, 's csupán a' nemnek vagy fajnak valamely egyesét jelenti, melly vagy nem egészen esméretes, vagy nincs egészen meghatározva, p. o. *a lion*, *a king*. A' *the*, melly a' nemszó' erejével nagyobb mértékben bír, a' nemnek vagy fajnak valamely esméretes vagy meghatározott egyesét bizonyosabban kijeleli, p. o. *the lion*, *the king*.

A' nemszók igen hasznosok a' beszédben; de némely nyelvekben még sem találhatunk. A' görögöknek csak egy nemszavok van, *o*, *i*, *to*, melly az angolok'

határozott nemszavának felel meg. Ellenben nincs nekik olly szavok, melly az *a* angol nemszónak felelne meg, hanem azt a' határozott nemszó' elhagyása által pótolják ki. Így p. o. βασιλευς annyit tesz mint a king, ὁ βασιλευς mint the king. A' deák nyelvben semmi nemszó sincsen. A' helyett ezen névmások: *hic, ille, iste*, tétetnek a' tárgyoknak, mellyeket közelebb meg nem határozhatnak, kijelentésére. A' mi nyelvünk, így szól Quintilian, el lehet nemszó nélkül, 's azért azokat a' beszéd' más részeibe szórja el. „Noster sermo articulos non desiderat; ideoque in alias partes orationis sparguntur.“ Azonban nekem úgy látszik, hogy ez hiány a' deák nyelvben; minthogy a' nemszók a' nyelv' értelmességét 's határozottságát nagyon előmozdítják.

Hogy ez világosabban kitessék, lássuk, melly különböző értelem van a' következő angol kifejezésekben, 's melly igen a' nemszókkal éléstől függ a' különbözőzés: The son of a king. The son of the king. A son of the king. Ezen három szólás közül, mint minden, a' ki a' nyelvet érti, első tekintettel látja, mindeniknek különböző értelme van, 's csupán azért, hogy az *a* és *the* nemszavak különböznek. Ellenben a' deák nyelvben ez: filius regis egészen határozatlan, 's több szóból álló körülírás kívántatik annak kitevésére, mellyiket akarjuk az említett három szólások közül kifejezni. Hasonlóképen egészen különböző kérdések ezek: Are you a king?, és: Are you the king?; 's mégis ezek deákul csak ezen egy szólásban olvadnak össze: Esne tu rex? Ez a' mondás: Thou are a man, általános 's nem különös jelentésű; de ez: Thou are the man, olly mondás, melly némelly környülmények között, mint tudjuk, rettegést és bűt okozhat. Ezen jegyzések nemcsak a' nemszó' erejét és fontosságát világosítják fel, hanem egyszersmind angol nyelvünk' e' részbeli némi elsőségét is mutatják.

A' főnevek vagy substantivumok azonkívül, hogy a' nemszó által közelebb meghatározatnak, még a' száma, nemre és ejtegetésre nézve is megkülönböztethetnek, 's ezen tekintetben is vizsgálast érdemelnek.

A' szám az egy nembeli főneveket arra nézve, ha egyet vagy többet jelentenek-e, különbözteti meg, és ezen különböztetés minden nyelvekben talál helyet, 's mindjárt a' nyelv' kezdetében támadott, minthogy az emberek kevés dolgokra találtak több alkalmat, mint az egy és sok közötti különbségnek kifejezésére. Ezen különbség, hogy annál könnyebben kifejeztethetnék, a' főnév végződésének különbözése által jegyeztetett meg, p. o. az angolban rendszerint, a' szó' végén egy s betűnek hozzáadása által. A' zsidó, görög és némely egyéb régi nyelvekben nemcsak többes, hanem kettős számot is találunk, a' mi hihetőképén onnét származott, minthogy a' többes szám' megválosztására még nem voltak külön kifejezések, és az *one*, *two* és több szók vagy egyedül, vagy főképen szolgáltak az egy, két vagy több dolgok számszerinti megkülönböztetésére.

A' nem a' főneveknek egy másik tulajdonságok, melly hosszasabb fejtegetést kíván mint a' szám. Minthogy ezen tulajdonság a' két természeti nemnek különbözésén alapul, világosan kitetszik, hogy az e' részbeli különbség tulajdonképen csak az élőállatok neveinél lelhet helyet, és hogy hím és nő nemről lehet szó. Minden egyéb főneveknek a' grammaticában az úgy nevezett neutrumhoz kellene tartozni, melly nevezettel mind a' két nem' megtagadása jelentetik. De a' nyelvek' alkotmánya ezen felosztásra nézve valami különöst mutat; minthogy az emberek az állatok közötti nembeli különbözést utánazván csaknem minden nyelvekben az élet nélküli dolgoknak nagy részét is hímekre és nőkre osztották fel. Így találjuk ezt mind a' görög mind a' deák nyelvben, *gladius* p. o. himszó, *sagitta* pedig nőszó. Az életlen dolgokat je-

lentő szóknak efféle nembeli megkülönböztetése sokszor egészen önkényű és semmi egyéb okon nem alapul, hanem csak a' nyelv' vak történeti szerkezetén, melly szerint bizonyos végződéseknak valamelly meghatározott nem tulajdonítatik. Mindazáltal a' görög és deák nyelvben nem minden lelketlen dolgok nézetnek hímeknek és nőknek, hanem azoknak nagy száma azon osztályba tétetik, mellyhez tulajdonképen mindnyájan tartoznának, azaz a' nemet megtagadó osztályba p. o. *templum sedile*.

De a' francia és olasz nyelvek' természete különböz e' részben a' görögtől és deáktól. A' francziában és olaszban, akármilyen legyen az oka, bizonyos, hogy a' tagadó nem egészen esméretlen, 's hogy azokban minden lelketlen tárgyak' nevei élő állatok gyanánt tekintetnek, 's kivétel nélkül hímekre és nőkre osztatnak. A' francia nyelvben két nemszó van, a' him szók' számára *le*, a' nő-szók' számára *la*, 's ezeknek valamelyike a' nem' kifejezése végett minden főneveknek elébe tétetik. Az olasz nyelv hasonlóképen él nemszavaival, mellyek közül az *il* vagy *lo* a' him, *la* pedig a' nőnemet jelenti.

Az angol nyelvben nevezetes dolog az, hogy egészen ellenkező különösség talál helyet. A' francia és olasz nyelvekben épen nincs neutrum vagy tagadó nem. Az angolban, legalább a' köz élet' nyelvében minden főnevek, mellyek nem élő állatokat jelentenek, minden kivétel nélkül a' neutrumhoz tartoznak. A' három nemet ezen szók jelentik, *he*, *she* és *its*, 's minden szóknál, mellyek természeti nemmel nem bíró dolgokról szólnak, vagy melyeknél a' nem esméretlen; az *it* van szokásban. Az egy chinai nyelvet kivéven, mellyet hasonló tulajdonságának mondanak lenni, az angol nyelv talán egyedül maga van az esméretes világon, mellyben a' nem különbsége a' szókkal élésben philosophiai pontossággal tekintetbe vétetik, 's úgy, a' mint kell, a' valóságos him és nőnemek' jelentésére szorítatik.

Innét az angol nyelvnek egy nagyon jeles elsőbbsége származik, melly figyelmet érdemel *). Jóllehet mi angolok a' közbeszédben, mint már fentebb megjegyeztünk, a' nemet csak ott különböztetjük meg, hol az tulajdonképen a' természetben alapul, mégis megengedi nyelvünk' természete, az olly esetekben, mellyekben a' beszédnek nagyobb szépséget akarunk adni, a' lelketlen dolgok' neveit is metaphora szerint hímezzé vagy nőkké tenni, 's mikor azt cselekedszük, mindenki tudja, hogy a' közbeszédtől eltávozzunk, 's képes beszéddel élünk.

Ha p. o. a' mindennapi beszédben, vagy okoskodó értekezésben az erényről szölok, akkor ezen szónak nincsen neme, vagy, tagadó nemhez tartozik, 's így kell mondanom: „Vertue is its own reward;“ vagy: „It is the law of our nature.“ De ha a' beszéd' hangját fel akarom emelni 's annak nagyobb szépséget 's hatóságot adni, akkor az erénynek nemet tulajdonítok 's így szölok: „She descends from Heaven“ — „She alone confers true honour upon man“ — „Her gifts are the only durable rewards. E' szerint az angol nyelvben az írónak hatalmában van, írásmódját tetszése szerint változtatni. Egy nagyon csekély másítás által azt a' tárgyat, mellyet méltóságosabbá akar tenni, megszemélyesítheti, egyszersmind ugyanazon másítás által az olvasónak azt is értésére adhatja, hogy előadása a' szoros logikai írásmódból az ékesre és rethoricaira ment által.

Ez olly nyereség, mellyet nemcsak minden költő, hanem minden folyó beszédben író is, gyakran fordít hasznára, 's, a' mennyire tudom, a' miénken kívül egy nyelv sem dicsekedhetik vele. Mert egyéb nyelvekben minden szó meghatározott neműek 's előtők a' nemszó nem változtathatik el; p. o. a' görögben αἰετῆρ, a' deák-

*) A' következő jegyzetek a' nemekkel metaphora szerinti életről Harris' „Hermes“éből vagynak véve.

ban *virtus*, a' francziában *la vertu*, mindenkor nőneműek. Akár folyó, akár kötött beszédben, akár értekezve 's sokoskodva, akár szónoki lelkesedéssel irjunk, mindenkor azon egy nemszót kell használni; holott az angol nyelvben az írónak hatalmában van magát vagy bölcselkedési pontossággal fejezni ki, melly szerint a' lelketlen dolgoknak nincsen nemök; vagy pedig ezeknek nemet adni, 's az által őket megszemélyesíteni 's költői írásmódra alkalmassokká tenni, 's, mikor illik, a' folyó beszédet nagyobb mértékben meglelkesíteni.

Továbbá megjegyzést érdemel itt az is, hogy az író, ha az említett szabadsággal élni 's a' lelketlen dolgoknak nemet tulajdonítani akar, nem váloszthatja a' him- vagy nő-nemet tetszése szerint, hanem általjában a' kettő közül azt kell válosztania, a' mellyet a' nyelv szokás divatba hozott. Harris illy című munkájában: „*Philosophical Enquiry into the principles of Grammar*“, azt hiszi, hogy ezen nyelv szokás eredetiképen valamely távolabbi hasonlatosságon alapul, melly a' lelketlen dolgok és a' természeti két nem között helyet talál.

Így ezen író szerint a' him-nemet rendszerint az olly főneveknek szoktuk a' képes írásban adni, mellyek közlő vagy részesítő tulajdonsággal különböztetik meg magokat, mellyek természetük szerint, vagy jó vagy rossz tekintetben, nagyon erősek 's hatásak; vagy, akár dicséretes akár nem dicséretes dolgokban, felsőbbbséggel bírnak. Nőneműek gyanánt pedig, vélekedése szerint, olly főnevek vétetnek, mellyeknek tárgyai valamit foglalnak magokban, vagy valamit előhoznak, vagy inkább szenvedő mint mivelő természetűek, vagy különösen szépek és szeretetre méltók, vagy inkább asszonyi mint férfi nemben találta tő kicsapongásokkal vagynak rokonságban. Ezen feltételekhez képest történőnek állja azt, hogy a' nap az angol nyelvben a' férfi-, a' hold pedig, melly világrát amattól kölcsönözi 's magában foglalja, a' nő-nemhez

tartozónak nézetik. A' föld általjában nőnemű, valamint azon névszók is, mellyek hajót, országot, várost jelentenek, minthogy mindezek valamit foglalnak magokban. Ez a' szó *Isten* minden nyelvben férfi nemű. Az idő az angol nyelvben hasonlóképp annak vétetik azért, hogy nagy hatása van; az erény pedig nő-neműnek azért, hogy szép és szeretet' tárgya. A' szerencse is mindenkor nőneműnek tartatik. Harris azt hiszi, hogy azon okok, mellyek az illy főszókban a' nemet meghatározzák, valamint az angolban, úgy csaknem minden más nyelvekben is, feltaláltnak. De ezen állítás nekem kétségesnek látszik lenni. A' nyelvek' első alkatásakor tagadhatatlanul sok olly környülmények munkálkodtak, mellyeket mi vak történetieknek tartunk, minthogy bizonyos okfökre vissza vinni nem tudunk, 's úgy látszik, hogy a' nyelv semmi tekintetben sem cselekedett olly önkényesen 's minden szabály nélkül; mint az életnélküli dolgok' nemének meghatározásában, kivált az olly nemzeteknél, mellyek a' nembeli különbséget minden főnevekre alkalmazták.

A' nemnek megvizsgálása után már most a' főneveknek egy másik nevezetes sajátására térek, melly a' grammatica' nyelvén esetek szerinti ejtegetésnek nevezetik. Lássuk legelsőben mit tesznek itt az esetek. Ennek megértése végett meg kell jegyeznünk, hogy mikor már az emberek a' külső tárgyaknak neveket adtak, azokat a' kimutató vagy nemszó által közelebb meghatározták és szám 's nem által megkülönböztették, a' nyelv még akkor is nagyon tökéletlen maradt, míg azon tárgyak' egymás közötti viszonyainak kijelentésére mód nem találtott fel. Kevés haszna lehetett annak, ha p. o. ezen nevek: *ember, oroszán, élőfa, folyóvíz*, tudva voltak is, hacsak egyszersmind az is ki nem jelentethetett, millyen arányban állanak ezek egymáshoz, ha valjón közelebb vagy távolabb mentek-e vagy összejöttek 's a' t. Valóban a' tárgyak' egymás közötti viszonyai számtalanok, 's azért

mindezen viszonyokra nézve neveket találni felette nehéz, 's csak a' nyelv' nagyobb kimiveltetésének idejében volt lehetséges. Azonban csakugyan a' nyelv' első kezdeteinél is mulhatatlanul szükséges volt valami módon a' legfontosabb 's a' közbeszédben leggyakrabban előforduló viszonyokat kifejezni. Így szármoztak azon esetek, melyeket a' grammaticában genitivusok-nak, dativusok-nak 's acusativusok-nak 's a' t. neveznek, 's melyek a' legtöbbszőr fennforgó viszonyokat jelentik ki. Valamelly szót tehát esetek szerint ejtegetni nem egyebet tesz, mint azon állapotot vagy viszonyt, melyben valamelly tárgy más tárgy iránt lenni gondoltatik, azon főnévnek, mely ezen állapotot vagy viszonyt kifejezi, változtatása által megjelenteni: melly változtatás rendszerint a' főnevek' végén, de némelly nyelvekben azoknak elején, lel helyet.

Mindazáltal ezen változtatásra nézve nem minden nyelvek egyenlő természetűek. A' görög, deák és némelly egyéb nyelvek e' végre ejtegetéssel élnek; az angol, francia és olasz nyelvek ellenben vagy épen nem, vagy igen kevés mértékben élnek azzal. Ezen nyelvek a' névszók' végződéseinek változtatása helyett a' tárgyak viszonyait bizonyos határozó szócskák által fejezik ki, melyek praepositioknak neveztetnek, 's a' főnevek eleibe tétetnek. Az angol nyelvben a' névszónak nincsenek esetei, egy néminemű genitivust kivéven, melly rendszerint az *s* betűnek a' névszóhoz adása által formáltatik, mint p. o. Drydens poems. Személyes névmásainknak is vagy-nak eseteik, melyek a' deák acusativusnak felelnek meg, p. o. *I, me, — he, him, — who, whom*. Egyébiránt vagy semmi sincs, vagy igen kevés van benne olyan, a' mi a' régi nyelvek' ejtegetésével megegyezne.

Ezen dologra nézve még két kérdést lehet tenni. Elsőben a' viszonyok' kijelentésének most említett kétféle módjai közül, melyeknek egyike ejtegetés; másika határozó szócskák által méggyen véghez, mellyik volt leg-

előbb divatban?, 's másodszor melyiket kell munkálatjára nézve jobbnak tartani? Az szembetünő, hogy értelmökre nézve egyenlők, 's csak formájokra nézve különböznek. Mert a' romai nyelv' jelentősége semmit sem változnék meg, habár névszavait nem ejtegetné is, hanem a' helyett, mint mi a' mi nyelvünkben cselekszünk, határozó szócskákkal élne is, 's habár, Plató' tanítványát akarván említeni, e' helyett: *discipulus Platonis*, így szólna, mint a' mai olaszok: *discipulus de Plato*.

A' mi az esetek szerinti ejtegetés' régiségét illeti, jóllehet első tekintettel az mesterségesebbnek látszik mint a' másik mód, mégis fontos okaink vagynak azt hinni, hogy az emberek által legelőbb az gyakoroltatott. Ugy is találjuk valósággal, hogy az esetek szerinti ejtegetés csaknem minden eredeti vagy anyanyelvekben, valamint a' görögben és deákban, divatozik. 'S igen természeti 's kielégítő okból is lehet gondolni, hogy az illy ejtegetés előbb gyakoroltatott. A' viszonyok, ha magokban, 's azon tárgyaktól, melyekhez tartoznak, elválosztva, gondolatnak, tagadhatatlanul az emberi lélek' legelvontabb 's legmetaphysicaibb képzetek közé tartoznak. Nagy munkát adna, mint egy író igen helyesen jegyezte meg, a' gondolkodó embernek is, ha az ilyen határozó szócskáknak: *ból, től 's a' t.*, mikor magokban állanak, értelmét tökéletesen meg akarná fejteni. A' nyelv' tudatlan első feltalálói tehát illy általános kifejezéseket nehezen gondolhattak ki. A' helyett, hogy valamelly viszonyt elvont képzet alatt gondoltak 's annak külön nevet adtak volna, könnyebben gondolhatták azt valamelly külön tárggyal összefoglalva, 's homályos gondolatjokat könnyebben fejezhették ki a' főnévnek minden esetek szerinti változtatása által, p. o. *homo, hominis, homini, homine*, 's a' t.

De jóllehet az emberek az ejtegetés által hihetőképén legelőbb próbálták a' dolgok' viszonyait kijelenteni, midőn mindazáltal időjárástával a' névszók' ejtegetése által

kitett viszonyokon kívül még másokat is vettek észre azoknak kifejezése végett, mikor egyszer az általános és elvont képzetek' felfogására alkalmasokká lettek, kicsinyenkint különzőkat is találtak fel, mellyek most a' nyelvben praepositióknak, névhatározóknak, nevezetnek. Miután ezek a' nyelvben divatba jöttek, úgy találatott, hogy azok a' nevező eleibe tétetve az ejtegetés' nem létét egészen kipótolhatják. Innét származott az, hogy midőn a' nemzetek a' kiköltözködés és hódoltatás által egymással összekeveredtek 's egymás' nyelvét tanulni kénytelenek voltak, a' praepositiók az esetek szerinti ejtegetést elnyomták. Mikor p. o. az olasz nyelv a' római-ból támadni kezdett, a' gothus nemzetek könnyebbnek 's egyszerűbbnek találták, minden névszó' nevezője eleibe némelly praepositiót tenni, 's így szólai: *di Roma, al Roma, di Carthago, al Carthago*, mint az illy többféle végzeteket: *Romae, Romam, Carthaginis, Carthaginem* — mellyeket a' régi nyelv' ejtegetése kívánt — fejökből megtartani. A' nyelv' ezen meneteléből nagyon természeti módon meg lehet magyarázni, mikép' enyésztek el az új nyelvekből az ejtegetések, mint ezt Smith Ádám tökéletesen felvilágosítja a' nyelvek' formáltatásáról irt tudós értekezésében.

A' másik kérdésre nézve, t. i. hogy a' két említett mód közül mellyik érdemli, haszon' és szépség' tekintetéből, az elsőbbséget?, azt fogjuk találni, hogy mindeikben a' nyereség, 's a' veszteség csaknem egészen felütik egymást. Az nem szenved kétséget, hogy az ejtegetés' eltörlése által az új nyelvek' szerkezetét egyszerűbbé tettük. Megmentettük azt, az ejtegetéseknek mind sok rendszeres formáiból, mind rendszeretlenségeiből származott nehézségektől; 's az által azt cselekedtük, hogy az új nyelveket könnyebb megtanulni 's megtanulásokban kevesebb szabályokkal kell vesződni.

De jóllehet az egyszerűség és könnyűség becses tu-

lajdonságok a' nyelvekben, mindazáltal az új nyelvek ezen alkatja másfelől annyi veszteséggel jár, hogy általjában véve kétséges, melyik félen van több nyereség; vagy igazabban szólván: e' részben a' régi nyelveket kell nyertesebbeknek tartanunk.

Mert először az által, hogy a' dolgok' viszonyait mindenkor praepositiókkal fejezzük ki, a' nyelvet számtalan apró szókkal megtöltöttük, melyek minden mondatban szünet nélkül újra előfordulnak, 's következésképen a' beszédnek nemcsak menetelét a' kifejezések' sokaságával megnehezítettük, hanem erejét is az előadás' hosszabbításával meggyengítettük. Másodszor a' nyelvet az által, hogy a' hangoknak részint a' szók' hosszúságából részint a' görög és romai ejtegetések' végződéseiből származott kellemes különbséleştől megfosztottuk, kellemtelenebbül zengővé tettük. Harmadszor pedig a' legfőbb veszteség abban áll, hogy az ejtegetéseknek és (a' miről a' következő leczkében lesz szó) az ígék' hajtogatásának elhagyása által magunkat a' szóhelyezésbeli szabadságtól megfosztottuk, mellyel a' régi nyelvek olly szerencsésen élhettek.

A' régi nyelvekben, mint már fentebb megjegyeztem, az ejtegetésből 's hajtogatásból származott különféle végzések, az egy mondatbeli szók' egymás közötti viszonyait, ha egymásmellé nem tétettek is, eléggé meghatározták; következésképen nem lehetett kétes értelemről félni, ha az egymondásbeli szók' olyan renddel helyeztetek is, melly vagy a' gondolatnak nagyobb erőt vagy a' hangnak kellemesebb zengést adott. De mi mai napon, minthogy nyelvünkben a' viszonyok' kifejezései nincsenek magokhoz a' szókhoz ragasztva, az egymondásbeli szók' egymáshoz tartozásának kijelentésére nem lelünk más módot, hanem csak azoknak egymás mellé tevését. Ez által a' mondat' fő gondolatja külön tagocskákra 's részecskékre eldaraboltatik, megtördeltetik 's elosztatik. El-

lenben a' görögöknél 's rómaiaknál a' mondás' szerkezete a' főnevek' 's az igék' igazgattatása által a' gondolatot minden részeiben olly szorosan összeszötte, hogy azt tökéletes egységben lehetett látni. A' periodust befejező szók, annak minden részeinek egymás iránti viszonyait, kétségen kívül tették, 's mindaz, a' mit a' képzetben össze kell foglalni, az előadásban is össze volt foglalva. Ebből velősebb rövidség, több elevenség, 's több erő, származott. A' sok apró szócskák' szemete, melyet az új nyelvek szüntelen magokkal hurczolni kénytelenek — mint egy elmés író helyesen mondja — mind az előadást gátolja, mind a' gondolatot gyengíti *).

---

*) Azon egy szónak, akár ige akár név legyen, különféle végződésel természet szerint azzal a' kifejezéssel, melylyet, mint ragasztékot, meghosszabbítanak, sokkal szorosabban összefüggenek mint azon toldalékul szolgáló elszaggatott és magokban semmit sem jelentő szócskák, melyekkel mi jelentő szavaink' összefoglalása végett élni kénytelenítetünk. Ezen mi módunk a' beszéd' mind jelentő mind nem jelentő részeit egyiránt tünteti szembe; a' régieknél — mint illik — az utólsók többnyire összeforrasztattak az elsőekkel, 's az által erőtlenségek elrejtetett, hasznok pedig mégis megtartatott. A' mi új nyelveink ezen tekintetben a' legtökéletlenebb állapotbeli ácsmesterséggel hasonlíthatnak össze, mikor a' tudatlan mesterember a' munka' különböző részeit csak szegekkel, kapcsokkal 's más hasonló külső eszközökkel tudja össze állítani. A' régi nyelvek ellenben olyanok mint ugyanazon mesterség a' legtökéletesebb állapotban, midőn már a' többféle részek' összefoglalására sok mesterséges eszközök 's módok vagynak feltalálva. Az utolsó esetben az összefoglalás szorosabb, 's azt, a' mi által az összefoglalás eszközöltetik, alig lehet észrevenni. L. *The philosophy of Rhetoric by Campbell. Vol. 11. p. 412.*

A' névmások az olyan szók' osztályát teszik, melyek a' főnevekkel nagyon rokonok, minthogy — mint neveztetésük is mutatja — a' névszóknak képviselői vagy helytartói. Ezen szók, *én, te, ő, az*, nem egyebek mint megrövidített módok azon személyek' vagy tárgyak' kifejezésére, mellyekkel dolgunk van, vagy mellyekre beszédünkben gyakran kell tekintenünk. Következésképen ezek is, valamint a' főnevek, szám, nem és ejtegetés szerint módosíthatnak. Egyedül a' nemre nézve kell azt megjegyeznünk, hogy az *én és te*, vagy, mint a' grammaticában neveztetnek, az első és második személy' névmásai egy nyelvben sem különböztetnek meg a' nemre nézve, még pedig azon természeti okból, minthogy mindenkor jelenlévő és egyes beszélgető személyekre mutatnak, kiknek nemük különben is bizonyos, 's azért nem kíván him- vagy nőnévvel megkülönböztetést. De a' harmadik személy, minthogy távol lehet, vagy talán esméretlen is, a' nemnek kijelelését szükségessé teszi, 's ugyanazért az angol nyelvben arra nézve három nem is különböztetik meg ezen szócskákkal: *he, she, it*. A' mi az ejtegetést illeti, azt még azon nyelvek is, mellyek a' főneveket nem ejtegetik, többnyire megtartják a' névmásoknál, minthogy a' dolgok' viszonyainak kijelentése az által megkönnyebítetik, 's minthogy a' névmások a' beszédben nagyon gyakran előfordulnak. Az angol nyelvben grammaticusaink a' személyes névmásoknak többnyire a' nevezőn kívül még két ejtést adnak, genitivust és accusativust e' képen: *i, mine, me; — thou, thine, thee; — he, his, him; — who, whose, whom*.

A' nyelv' legrégibb idejében a' névmások hihetőképen az által pótolhattak ki, hogy a' tárgyat, ha távol volt, megnevezték, ha pedig jelen volt, rá mutattak. Mert nehéz azt gondolni, hogy a' névmások mindjárt a' nyelv' kezdetében, vagy hamar azután feltaláltattak volna, mint-hogy igen különös és mesterséges természetűek. Ezen

szók, *én, te, ő*, mint kiki átláthatja, olly nevek, mellyek nem egyes tárgyokra illők, hanem olly nagy mértékben általánosak, hogy bizonyos környülményekben minden személyekre vagy tárgyokra alkalmaztathatnak. Ez a' szócska: *az*, a' legáltalánosabb kifejezések közé tartozik, minthogy minden dologról mondathatik, valamiről csak a' nyelvben emlékezet tétethetik. — Egyszersmind pedig ezen névmásoknak az a' tulajdonságok is van, hogy mindenkor nem több, hanem csak egyes dolgot jelentenek, 's azt olly formán, mint a' kimutató, az egész osztályból vagy nemből kiemelik. A' névmások tehát a' nyelvnek legáltalánosabb 's egyszersmind legkülönösebb szavai is; 's azoknak megtanulása minden nyelvekben nagy nehézséggel jár, részint azért, hogy igen gyakran előfordulnak, részint pedig azért, hogy csaknem minden nyelvekben nagyon eltávoznak a' rendszerességtől.

A' mellékszók, vagy mineműséget jelentő szók, milylenek p. o. ezek: nagy, kicsiny, fekete, fehér 's a' többi, minden tulajdonító kifejezések között legkönnyebbek 's legegyszerűbbek. Ezek minden nyelvekben megvagyának, 's minden nyelvekben kétség kívül igen korán találtattak fel, minthogy a' tárgyak nem különböztethettek meg egymástól, 's általjában semmi sem mondathatott rólok addig, míg olly szók nem voltak, mellyek azoknak különböző tulajdonságait kifejezték.

Ezekre nézve csak azt az egy környülményt szükséges megjegyeznem, hogy a' görög és deák nyelvek azokat főnevek gyanánt nézték, szintén úgy ejtegették 's számra 's nemre nézve megkülönböztették, mint a' főneveket. Ebből származott az, hogy a' grammatica' írói mind a' kettőt a' beszéd' azonegy részéhez tartozónak lenni mondották, 's a' névszót fő- és melléknévre osztották fel; melly felosztás csupán a' szók' külső formáján, nem belső természetén 's jelentésén alapul; mert tulaj-

donképen a' melléknevek a' főnevekhez természetök szerint épen nem hasonlítanak, minthogy semmi önállót sem fejeznek ki, a' mi a' főszóknak megkülönböztető foglalatosságok. A' melléknevek bizonyos tekintetben jobban hasonlítanak az ige'khez, mellyek, valamint a' melléknevek, az önálló dolgoknak némi tulajdonságait jelentik.

Első tekintettel különösnek 's képtelennek látszhatik az, hogy a' melléknevek azon régi nyelvekben egészen a' főnevek' formáját vették fel, holott a' tulajdonságoknak, millyenek p. o. *jó, nagy, gyenge, kemény*, a' számhoz, nemhez ejtésekhez 's egyéb viszonyokhoz semmi közük nincsen. Mind a' mellett mégis, mint már említém, ezen szók: *bonus, magnus, tener*, a' régi nyelvekben egyes és többes számban 's férfi és nővégződéssel, genitivusban, dativusban 's a' t. fordulnak elő, valamint az olly szók, mellyek személyeket, vagy önál-lásu dolgokat jelentenek. De ezt ama' régi nyelvek' természetéből könnyen meg lehet magyarázni. Azok a' tulajdonságokat nem a' dolgoktól elválva 's elvonva nézték, hanem azon dolgoknak, mellyeknek megkülönböztetésül szolgáltak, részévé vagy függelékévé tették, 's, hogy a' függés annál inkább kitessék, 's a' tulajdonság azon dologgal, mellyel a' természetben össze van kötve, a' kifejezés által is összeköttetnék, a' melléknevet a' főnévvel végződésre, számra 's nemre nézve egészen összeegyeztették. A' szóhelyezésbeli szabadság is, mellyet azon nyelvek olly nagy mértékben megengedtek, kívánta 's szükségessé tette az illyen mód' követését. Mert ha azok, kik ama' nyelveken irtak, azonegy mondásban a' szokat egymástól messze el akarták választani, szükséges volt, a' mellékneveknek a' főnevekhez tartozását végzések 's egyéb olly környülmények által meghatározni, melyek a' grammatica' nyelvén azoknak összetartozásokat kijelentik. Ha az angol nyelvben ezt mondom: „the

beautiful wife of a brave man“, a' szok' egymás mellé tévése minden két értelműségnek eleit veszi. De ha deákul így szólok: „formosa fortis viri uxor“, akkor ezen melléknévnek: formosa ezen főnévhez uxor tartozását csupán az ejtésnek, nemnek és számnak egyezése teszi kétségtelenné.

KILENCZEDIK LECZKE.

A' NYELV SZERKEZETE. ANGOL NYELV.

Minden szók között, mellyek az ugy nevezett tulajdonítók' osztályába tartoznak, sőt a' beszéd' minden részei között legszüvevényesebb 's legmesterségesebb alkotásu az ige. Főkép' a' beszéd' ezen részében tetszik ki a' nyelvnek finom és mély metaphysicája, 's azért az igeszók' természetének 's különbözőzéseinek vizsgálása hosszas fejtegetésre adna alkalmat. De tudván, hogy a' grammatikai vizsgálódások, ha mélyen beléjek merülünk, homályosak 's nehéz értelműek, csak annyit fogok itt ezen tárgyról mondani, a' mennyit mondani mulhatatlanul szükségesnek tartok.

Az ige annyiban egyenlő természetű a' melléknévvel, hogy az is, valamint ez, a' tárgyról vagy személyről valamelly tulajdonságot vagy mineműséget állít. De még ezenkívül többet is tesz. Mert az igék minden nyelvben háromfélét foglalnak magokban: valamelly főnévnek tulajdonságát vagy mineműségét, ezen tulajdonságnak vagy mineműségnek állítását vagy erősítését 's az időnek meghatározását. Így p. o. ha ezt mondom: a' nap fénylik, a' fénylés a' tulajdonság, mellyet a' nap felől állítok, továbbá megmondom, hogy ez a' jelenidőben történik, 's végre azt is erősítem, hogy a' fénylés a' jelenidőben a' nap' tulajdonsága. Ez a' szó: fénylő, mint az ige' részesülője, csupa melléknév, melly tulajdonságot jelent 's egyszersmind az időt is kifejezi; de állítást vagy erősítést nem foglal magában. Ez a' határozatlan mód:

fén y l e n i, úgy nézethetik mint az igének neve. Sem időt sem állítást nem foglal magában, hanem csak a' dolgoknak azon tulajdonságát, cselekedetét, vagy állapotját fejezi ki, mellyek más módokról vagy időkről gondoltathatnak. Azért a' határozatlan ige némiképen főnév, 's mind az angol, mind a' latin nyelvben gyakran annak is vétetik; p. o. a' latinban „scire tuum nihil est“ és „dulce et decorum est pro patria mori“, az angolban pedig: „to write well is difficult; to speak eloquently is still more difficult“. Az ige' minden egyéb formái 's változásai, kivétel nélkül állítást fejeznek ki, p. o. a' nap fénylik, a' nap fénylő, a' nap fénylék, a' nap fog fényleni, a' nap fénylett volna 's a' t.; az állítás tehát, úgy látszik, az, a' mi által az ige magát a' beszéd' minden egyéb részeitől megkülönbözteti. Ugyanazért egy mondas sem gondoltathatik ige nélkül, melly vagy ki van téve, vagy hozzá gondoltatik. Mert mikor szólunk, mindenkor ki akarjuk jelenteni, hogy valami van vagy nincsen; 's az a' szó, mellyel ezt kijelentjük, az ige. 'S ezen fontosságaért adatott a' beszéd' ezen részének ezen név ige vagy szó, deákul *verbum*, azaz, megkülönböztető értelemben ige vagy szó.

Minthogy tehát az igék a' nyelvben olly fontosak és szükségesek, fel lehet tenni, hogy azoknak feltalálása azon időkbe esik, mellyekben nyelv-formálás végett a' legelső próbák tétettek; ha szintén csak lassankint és sok idő alatt nyerhették is azon mesterséges és pontos szerkezeteket, mellyel mai napon bírnak. Hihetőnek látszik, a' mit Smith állít: hogy a' gyökérigék, vagy az igék' első formái, csaknem minden nyelvben azok voltak, a' miket ma személytelen igéknek nevezünk, mint p. o. villámlik, világosodik, hajnallik, estvéledik 's a' t., minthogy ez az igének legegyszerűbb formája, 's csupán a' dolgok' valamely történetének vagy állapotjának lételet állítja. Csak kicsinyenkint a' névmások' feltalálása után lettek az illy

igék személyesekké, 's ágoztattak el az idők' és módok' minden különféleségei szerint.

Az igének idő szerinti hajtogatása a' különböző idők' meghatározása végett találtatott fel. Erről valamivel bővebben kell emlékezni, hogy kitessek, melly csodálkozásra méltó pontossággal szerkeztetett légyen össze a' nyelv. Mi rendszerint az idő' felosztásánál nem többre, hanem csak háromra, a' *multra* jelenre 's jövőre szokunk ügyelni, 's első tekintettel úgy látszhatnék, hogy elég volna, ha az igék csak ezen háromféle meghatározást fejeznék ki. De a' nyelv e' részben sokkal élesebb szemekkel néz. Ez az időt csaknem szempillantatokra felhasználja. Ollyan minek tekinti azt, a' mi soha sem áll meg egy helyben, hanem folyton foly; az elmúlt dolgokat úgy nézi, mint kisebb vagy nagyobb mértékben véghez menteket, a' jövőket pedig, mint kisebb vagy nagyobb mértékben távollévőket. Innét van, hogy csaknem minden nyelvekben olly sokfélék az időhatározások.

A' jelenidő mindenkor csak egy pontnak tekintethetik, 's nem osztathatik el többfelé p. o. *I write*, vagy *i am writing*; *scribo*, *irok*. De nem úgy van a' dolog a' múlttal. Egy nyelv sem olly szegény, hogy azt két vagy három különböző módon ki nem tehetné. A' mi nyelvünk négyféleképp teheti ki. Az elmúlt cselekedet 1.) úgy tekintethetik, mint nem egészen véghezment: ez az úgy nevezett *imperfectum*; *i was writing*, *scribebam*; 2.) mint csak most véghez ment; ez az úgynevezett *perfectum* ot teszi, melly az angolban mindenkor segédigével formáltatik, *i have written*; 3.) mint valamivel régebben véghezment, de mellynél a' véghezmenetel' ideje nincs közelebből meghatározva: *i wrote*, *scripsi*, a' mi azt is teheti, hogy tegnap irtam, azt is, hogy ezelőtt tizenkét hónappal irtam; ezt a' grammaticusok a *oristus*-nak vagy határozatlan múltnak nevezik. 4.) mint más már hasonlóképen elmúlt dolog előtt véghez ment: ez az

ugy nevezett *plusquamperfectum*, *i have written, scripseram*, előbb mint a' levelet vevém, *irtam vala*.

Ebből örömmel láthatjuk, hogy nekünk ezen tekintetben elsőbbségünk van a' latin nyelv felett, mely a' multnak csak három változásait jelentheti ki. Abban nincs olly tulajdonkép' elimult idő, mely a' csak most véghezment cselekedetet a' régen véghezmenttől megkülönböztetné; mind a' két eseteket csak így lehet benne kifejezni: *scripsi*, jöllehet a' kettő között világos különbség van, melyet a' mi nyelvünk így tesz ki: *i have written*, azaz: *épen most végeztem el az írást*; és így: *i wrote*, azaz: *valamivel régebben irtam*, mióta már más dolgok is történtek. Ezen különbséget a' romaiak csak körülírással jelenthetik ki.

A' jövő időre nézve két fő megkülönböztetés van: az egyszerű vagy határozatlan jövőendő: *i shall write, scribam*, és valami olly dologra vitetett jövőendő, mely hasonlókép' még utóbb fog történni, *i shall have written, scripsero, irandok*, mi előtt ide érkezik. *)

Az időnek eddig említett meghatározásain kívül az igéken még más változást is lehet észrevenni, mely szerint azok cselekvők vagy szenvedők, ahhoz képest, mint a' velek kifejezett állítás cselekvő vagy szenvedő dologról mondatik, p. o. *szeretek, szerettetem*. Továbbá az igék a' módokra nézve is különböznek, melyek által az állítás különböző formákban tétethetik ki, vagy mivelőleg vagy szenvedőleg. A' jelentő mód p. o. egyszerűen fejezi ki a' mondást: *i write, írok; i have written, irtam*; a' parancsoló mód kívánságot, parancsolatot vagy fenyegetést fejez ki; p. o. *write thou, let him write: írj,*

---

*) Az igék' időhatározásra nézve azok, kik e' részben philosophiail pontosságu vizsgálódást kívánnak, olvassák meg Harris' Hermesét és Monboddó' munkáját a' nyelv' eredetéről 's növekedéséről.

irjon; a' subjunctivus vagy összefoglalómód a' mondást kétségesen, vagy feltétel alatt, vagy más dologtól függőleg teszi ki; p. o. *i might write, i could write, i should write, if the case were so and so*. Az állítás' kitevésének ezen különböző nemei ezen három személynék: *én, te, ő*, hozzájárulásával teszik azt, a' mi az *ige'* hajtogatásának neveztetik, 's minden nyelvben a' grammaticának nagy része.

Az eddig mondottakból kitetszik, a' mit föntebb megjegyzék, hogy a' beszéd' minden részei között az igék legmesterségesebbek 's legszövevényesebbek. Gondoljuk meg csak p. o., hányféle dolgok jelentetnek ki ezen latin szóval: *amavissem, szerettem volna*; 1.) jelentetik a' beszélő személy; 2.) a' személynek cselekedete; 3.) ezen cselekedetnek állítása, 4.) az állításnak elmúlt ideje, 's 5.) a' feltétel, melytől a' cselekedet függött. Megjegyzést érdemlő és különös dolog, hogy ezen olly fontos és kisebb vagy nagyobb mértékben mesterséges tulajdonságú szók, a' mennyire tudjuk, minden nyelvekben feltaláltnak.

Igaz, hogy a' hajtogatás' formái, vagy a' most említett különféleségek' kitételének módjai a' sokféle nyelvekben nagyon különböznek. A' hajtogatás legtökéletesebb módjának az tartatik lenni, melly legtöbb mellék környülményeket segédszó nélkül csupán az igeszó' változása által fejez ki. A' napkeleti nyelvek' legnagyobb részében, mint a' dologhoz értők mondják, az igéknek kevés tempusaik vagy időhatározásaik vagynak, de azoknak módjai úgy vagynak alkotva, hogy nagyon sok környülményeket 's viszonyokat jelentenek. A' zsidó nyelvben p. o. az *ige* minden segédszó nélkül egy szóval kiteszi nem csak ezt: *tanítottam*, hanem még ezeket is: pontosan vagy sokszor *tanítottam*; másokkal *taníttattam*, 's magam *tanítottam* magamat. A' görög nyelv, melly minden esméretes nyelvek között legtökéletesebb minden időhatározásokra 's módokra nézve, igen

rendszeres és hiánytalan. A' deák nyelv a' görög nyelv szerint van ugyan alkotva, de annál sokkal tökéletlenebb; kivált a' szenvedő formában, melly idő-határozásait félig a' *sum* segédszóval készíti.

A' hajtogatás minden újabb europai nyelvekben nagyon hiányos. Csak kevés különféleségek jelentetnek ki benne az ige' végződéseivel által; hanem a' végre többnyire némelly segédszók használatnak. A' nyelv az ige' hajtogatására nézve szintén olyan változást szenvedett, mint a' millyenről az utolsó leczkében az ejtegetéseknél emlékeztem. Valamint a' főnevek' elejébe tett határozó szócskák a' végzések' változásai által gyakorlott ejtegetést elnyomták, úgy némelly a' részesülők' elejébe tétetni szokott segédigék is a' régiek' hajtogatásaiknál divatban volt végzések' változásait nagy részint eltörölték. Ezen másítás mind a' két esetben azon egy okból származott, 's főntebb előhozott jegyzeteimből könnyen megmagyaráztathatik. A' segédigék is, valamint a' névhatározó szócskák, igen általános és elvont tulajdonságuk. Csupán magában gondolt és semmi különös dologra nem alkalmazott létnek különféle módosításait fejezik ki. A' nyelv' régibb állapotjában az azok által kijelentett viszonyok magába a' szóba szövettek be, 's a' magában gondolt létet fogatjainak kifejezése végett csak jóval később találtattak fel külön szók. De midőn utóbb a' nyelv' gyarapodásával az említett segédigék feltaláltattak, 's, mint egyéb ige'k, idők és módok szerint hajtogatattak: könnyű volt általlátni, hogy ezen segédigék, mint-hogy természetök szerint olyan állítást jelentenek, melly általjában az ige' megkülönbözteti, minden egyéb ige'knél a' módokat 's időket nagy részint kipótolhatnák, ha az ige' részesülőjével összetétnének. Azért, midőn a' régi nyelvek' omladványaiból az újak támadtak, a' hajtogatásnak ezen módja állapotított meg. Mikor egyszer az ilyen szók p. o. *vagyok, leszek, fogok* 's a' t. divatba jöt-

tek, sokkal könnyebbnek látszott ezeket a' többi igék' elébe tenni, mint azon sok végződéseket megtanulni, melyek a' régiek' hajtogatásában megkívántattak, p. o. *amor, amabar, amavi*, 's e' szerint az új nyelvek' nagy részében a' gyökörszónak csak egykét változtatása tartatott meg, a' többi ellenben elhagyatott 's feledékenységre ment. Ezen szokásnak épen az vala következése itt is, a' mi az ejtegetéseknél. Az a' nyelvet egyszerűbb 's könnyebb szerkezetűvé tette, de egyszer'smind bő beszédűbé 's kevesebbé kellemessé is.

Ennyit tartottam szükségesnek az igékről megjegyezni. A' beszéd' egyéb részei, melyek nem változnak sem nem hajtogattnak, nem soká fognak minket tartóztatni.

Itt legelőször az adverbiumok vagy igehatározók jönnek előnkbe. Ezek minden nyelvben nagyszámmal vagynak, 's általjában a' tulajdonító szók' osztályába szoríthatnak, minthogy természetük szerint módosításul szolgálnak, 's valamely cselekedetnek vagy mineműségnek környülményét jelentik ki, az időre, helyre, rendre, mértékre 's egyéb meghatározandó tulajdonságokra nézve. Legnagyobb részint nem egyebek, hanem a' beszélésnek megrövidített módjai, melyek egy szóval teszik ki azt, a' mit körülírás által a' beszéd' más részeihez tartozó két vagy több szókra lehet eloszlatni; p. o. *felette*, annyit tesz mint nagy mértékben; *vitézül*, mint vitézmódon; *itt*, mint ezen helyen; *gyukran*, *ritkán* mint sok vagy kevés ízben 's a' t. Az adverbiumokat tehát oly kifejezéseknek lehet tartani, melyek kevesebbé szükségesek, 's későbbben jöttek divatba mint a' szók' egyéb nemei; a' minthogy nagy részint olyan szók'ból is származnak, melyek a' nyelvben már előbb divatban voltak.

A' névhatározó és kötő szók' sokkal szükségesebbek a' beszédben mint az időhatározók' legnagyobb része. Azok a' szók' azon osztályát teszik, melye-

ket összefoglalóknak nevezünk, 's mellyek nélkül semmi nyelv sem lehetne; minthogy a' dolgok' egymás közötti viszonyait, kölcsönös függéseit 's összetartozásait azok teszik ki, egyszer'smind azok foglalják össze a' szókat érthető és jelentő mondásokká. A' kötőszók általjában a' mondásoknak vagy azok' tagjainak összefoglalására használtatnak p. o. *és, mind, noha*, 's a' t. A' névhatározók ellenben egyes szókat foglalnak össze az által, hogy megmutatják, millyen viszonyban áll egy főnév a' másikhoz, p. o. *ból, tól, felett, alatt, hoz*, 's a' t. Ezeknek jelentéséről a' legszükségesebbeket megmondottam fentebb, midőn a' főnevek' ejtegetéséről szólottam.

Világos dolog, hogy ezen összefoglaló szócskák általjában véve a' nyelvben igen hasznosak; minthogy azok jelentik a' viszonyokat, 's azt: miképen megyen által a' lélek egy gondolatról a' másokra. Azokon alapul minden okoskodás, melly nem egyéb, hanem a' gondolatok' összefoglalása. Azért, habár a' vad nemzetek között 's a' világ' miveletlenebb korában a' nyelvben az efféle szók kevés számmal voltak is, szükségképen azon mértékben kellett szaporodniok, mellyben az emberek az okoskodás' és gondolkodás' mesterségében tovább mentek. Mennél inkább gyarapodott valamelly nemzet a' tudományokban 's mennél jobban kimiveltetett a' nyelv, természet szerint annál gazdagabbnak kellett lennie összefoglaló szócskákkal, mellyek a' dolgok' viszonyait 's a' gondolatoknak a' gyakorlatlan szemek előtt elrejtező menetelét kijelentik. Azért egy nyelv sem bővelkedik velek olly igen mint a' görög, minthogy ezen nemzet igen éles és kimivelt eszű volt. Minden nyelvben a' beszéd' szépségének 's hatásának nagy része attól függ, ha helyesen tudunk élni a' kötő 's névhatározó szókkal 's a' visszamutató névmásokkal, mellyek, valamint emezek, a' beszéd' különböző részeinek összefoglalására nagyon szükségesek. Főképen az ezekkel helyesen vagy helytelenül élés teszi a' beszé-

det szorosan egybefüggővé 's tömötté vagy esetlenné 's elbomlottá, 's az ád neki vagy egyenesen 's diszesen, vagy sántikálva 's tántorogva járást.

Nem késem tovább a' nyelvek' általános szerkezeténél. De előbb, mint ezen tárgyat elhagynám, legyen szabad azt a' jegyzést tennem, hogy akármelly szározaknak 's szövevényeseknek látszanak is az efféle fejtegetések, mégis nagy mértékben fontosak 's az emberi lelket tárgyazó bölcselkedéssel szorosan összefüggének. Mert ha a' nyelv a' lélek' fogatainak 's képzetjeinek magyarázója 's terjesztője, az annak szerkezete 's növekedése feletti vizsgálódások fogatainknak 's lelkitehetségeinknek mineműségét 's kifejtődését szükségképen nagyon felvilágosítják. „Senki se fitymálja — így szól Quintilian — csekélységek gyanánt a' grammatica' kezdeteit, nem mintha felette nehéz volna a' hangzókat a' mássalhangzóktól megkülönböztetni 's viszont az elsőket félighangzókra 's némákra felosztani; hanem mivel azok, a' kik a' nyelv' szent templomának belsejébe mélyebben behatnak, sok olly finom 's éles fejtegetésre lelnek alkalmat, melly nemcsak az ifjak' eszét élesíti, hanem a' legnagyobb tudósokat is gyakorolhatja. *)

Már most menjünk közelebb a' magunk nyelvéhez. Annak szerkezete iránt mind ebben mind az előbbeni leczkében tettem már egynéhány jegyzéseket. De illendő lesz itt azt valamivel bővebben is megvizsgálni.

Az a' nyelv, mellyen most egész Nagy-Britannia beszél, sem nem ezen sziget' régi 's eredeti nyelve, sem

*) *Nequis tanquam parva fastidium grammaticae elementa. Non quia magnae sit operae consonantes a vocalibus discernere; easque in semivocalium numerum, mutarumque partiri; sed quia interiora velut sacri huius adiutibus, apparebit multa rerum subtilitas, quae non modo acuere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoque eruditionem, ac scientiam possit. Quint. Institut. Orat. I. 4.*

nem abból vette származását, hanem egészen külföldi eredetű. A' mi szigetünk' első lakosi minden kétségen kívül celta vagy gael nyelven beszéltek, mint a' gallusok, kiknek tartománya, mint minden környülményekből kitetszik, legelőször népesítette meg Britanniát. Ez a' celta nyelv, mellyről azt mondják, hogy nagyon gazdag és kifejezésekkel bővelkedő, 's melly, hihetőképén, egyik legrégebb nyelv a' világon, hajdan Europa' napnyugoti felének legnagyobb részében virágzott 's egész Galliának, Nagy-Britanniának, Irlandnak 's hihetőképén Spanyolországnak is nyelve volt. A' melly környülmények elébb a' rómaiak', 's utóbb az éjszaki népek' hódoltatásai által Európának nemcsak politikai igazgatását és nyelvét, hanem bizonyos tekintetben egész ábrázatját is megváltoztatták, ugyanazok kicsinyenkint ezen nyelvet is elnyomták, 's az ma már csak Walles' tartományának hegyei között, felső Skotiában 's a' vad irländiak között találtatik. Mert az ugynevezett irländi welch és erse nyelvek nem egyebek, hanem azoknegy nyelvnek, a' régi celtainak, különböző beszéd módjai.

Ez a' nyelv volt tehát az eredeti britannoknak — kik, a' mennyire tudjuk, szigetünknek első lakosai voltak — nyelve, 's az maradott mindaddig, míg a' 450dik esztendő körül a' szászok Angliába jöttek, kik a' britannokat meghódoltatván, nem egyesültek velek, hanem kikergették őket lakhelyeikből, 's nyelvökkel együtt Wales' hegyei közé szorították. A' szászok azon éjszaki nemzetek közé tartoztak, mellyek akkor Európát elborították; 's az ő nyelvök, melly a' gothus vagy teuto nyelvnek különös beszéd módja, 's a' celtaitól egészen különböző volt, vetette meg alapját a' mai angol nyelvnek. Ez a' nyelv a' dánokéval, melly hihetőképén szász-eredetű, elegyedve, a' sziget' egész déli részén a' Hódoltató Wilhelm' idejéig uralkodóvá lett. Wilhelm a' normann vagy franczia nyelvet udvari nyelvvé tette, a' mi a' nemzet' nyelvében

nevezetes változást okozott, 's az az angol nyelv, melly akkor lábrakapott, 's még most is fennáll, a' régi szász és normann-francia nyelvnek vegyitéke, sok olly új és idegen szókkal megbővítve, mellyek utóbb részint a' kereskedés részint a' tudományok által ezen országba bevittetek.

Az angol nyelv' történeteit e' szerint alkalmas pontossággal elő lehet adni. Az a' nyelv, melly alsó Skotiában divatban van, most nem egyéb már 's több századok előtt is nem egyéb volt, mint az angolnak különös beszéd módja. Azonban mikép 's millyen lépcsőnkint üzetett ki a' régi celta nyelv alsó Skotiából felső Skotiába, azt nem lehet olly pontosan meghatározni, mint azon körülményeket, mellyek Anglia' változását okozták. Ha valljon Skotiának déli része a' szászok alatt volt-e 's a' northumberlandi királyságnak egy részét tette-e, vagy ha valljon azon nagy számú angolok, kik a' normannok' beütésekor 's egyéb alkalmakkal Skotiában menedéköket keresték, vitték-e oda be nyelvüket is, 's tették-e azt utóbb a' két nemzet' kölcsönös közösködése által a' celtain uralkodóvá: az bizonytalan és per alatti kérdés, mellynek vizsgálása czéломtól messze elvinne.

Abból, a' mit itt mondtam, kitetszik, hogy a' mi mostani nyelvünk a' német beszéd módon alapul, 's hezánk a' szász, dán és normann nyelvek' különböző formáik alatt jött be, mellyek mind a' hárman a' mi nyelvünkbe elegyedtek össze. Továbbá szavainknak nagy része világosan a' latinból származott. De ezeket nem egyenesen 's közvetetlen a' deák nyelvből vettük; hanem nagy részint hihetőképen azon normann-francia nyelv' csatornáján jöttek hozzánk, mellyet a' Hódoltató Wilhelm tett uralkodóvá. Mert minthogy a' romaiak sok ideig birtokában voltak Galliának, az a' nyelv, melly a' frankok' és normannok' oda beütésekor virágzott, egy bizonyos elromlott 's a' celtaival összevegyült latin nyelv volt, melly

romániaiainak neveztetett; 's minthogy a' frankok és normannok nem kergették ki, mint a' szászok, a' lakósokat Angliából, hanem a' győzelem után magokat velek egyesítették, a' tartománybeli nyelv a' hódoltatók által bevitt német nyelvnek 's az elébb ott divatozott romlott deák nyelvnek vegyítékévé lett. Innét van az, hogy a' francia és latin nyelv között mindenkor nagy hasonlatosság maradt fenn, 's innét van az is, hogy sok latin eredetű szók, mellyek Franciaországban a' normannok között divatban voltak, akkor, mikor nemzetünk meghódoltatott, a' mi nyelvünkbe bevétettek; noha bizonyos, hogy ezekhez utóbb még egyenesen a' latinból is sok járult, midőn a' római literatura egész Európában nagyon elterjedett.

Többféle patakoknak ilyen összefolyásából 's több különböző részeknek ilyen vegyüléséből természet szerint következik, hogy az angol nyelvnek, mint minden összetett nyelvek valamennyire lenni szoktak, rendszertlennek kell lenni. Nem várhatjuk tőle a' részeknek azon szoros összeegyeztését 's szerkezetének azon tökéletes egyformaságát, melly a' néminemű tekintetben magokból formált 's egy alapon épült egyszerűbb nyelvekben találhatik. Azért, mint már fentebb megmutattam, a' hajtogatásnak 's ejtegetésnek csak kevés nyomai vagynak benne, syntaxisa is nagyon hiányos, minthogy a' szókban csak kevés jelek vagynak, mellyek által azoknak egymáshoz tartozása, vagy, a' grammatica' nyelvén szólván, összeegyeztése 's igazgattatása kimutattathatnék, minthogy szavaink többféle tartományokból hozattak hozzánk, úgy szólván egymástól idegenkedve különszéledeznek 's nem forradnak össze olly természeti módon a' mondas' alkotásában, mint a' görög és romai nyelvek' szavai.

De ezen az összetett nyelvektől elválhatatlan hiányokat, ha azoknak neveztetethetnek, kipótollják más elsőbbségek, különösen azon sokféle 's nagy számú szók, mely-

lyekkel az ilyen nyelv meggazdagodhatik. 'S valóban kevés nyelv is van, melly gazdagabb volna mint az angol. Akármelly fontos tárgyról, különösen akármelly történetírási, kritikai, politikai vagy erkölcsi tárgyról kíván valaki írni, sehol sem lehet nyelvünk' szegénysége vagy terméketlensége iránt méltó panasza. Nemzetünknek gondolkodásra hajlandó lelke mindezen tárgyokra nézve a' kifejezésekben nagy bőséget szerzett. A' poezis' nyelvében is elég gazdagok vagyunk. A' mi kötött beszédbeli írásmódunk a' kötetlentől észrevehetőképen különbözik, nemcsak a' versmértékre, hanem még a' szókra nézve is; a' mi eléggé megmutatja, hogy a' szóknak nagy bőségével birunk, mellyek közül szabadon választhatjuk az írás' minden nemére legalkalmasabbakat. E' részben végtelenül föntebb állunk a' francziáknál, kiknek költői nyelve a' rim' hozzájárulása nélkül a' mindennapi prosától semmit sem különböz.

Igaz, hogy nyelvünk főképen a' komoly tárgyoknál 's az erősebb érzelmek' festésénél mutatja ki jelentésszerűjét. Egy grammaticusunk' állítása szerint a' harag-indulat' különbözéseit legalább harmincz szóval ki tudja fejezni *). Ellenben a' szelídebb érzések 's indulatok' leírására nézve nem olly igen termékeny. Meg kell vallani, hogy a' franczia nyelv az erkölcsi festés' finomabb árnyékszataira 's különösen a' társalkodásbeli gondolkozás', beszélés' 's magaviselet' előadására nézve a' mienket nagy mértékben feljülhaladja. Probáljon valaki Marivaux' novelláiból csak néhány lapot angolra fordítani, azonnal észre fogja venni, melly hiányosság van nyelvünkben az

*) Anger, wrath, passion, rage, fury, ontrage, fierceness, sharpness, animosity, choler, resentment, heat, heart-burning; to fume, storm, inflame, be incensed; to vex, kindle, irritate, enrage, exasperate, provoke, fret; to be fullen, hasty, hot, rough, sour, prevish etc. *Preface to Greenwood's Grammar.*

efféle tárgyakra nézve. Valóban egy nyelv sem képes a' csinoság', vidámság' 's mulatság' körébe tartozó dolgokat olly sokféle kifejezésekkel lefesteni, mint a' franczia. Talán az minden nyelvek között legalkalmasabb a' társalkodásra; de a' főbb tárgyak' előadására nézve az angolt méltán jóval jelesbnek lehet tartani.

Rendszerint azt szokás állítani, hogy a' nyelv' legszembetűnőbb színét annak a' népnek, melly azt beszéli, nemzeti characterétől veszi. Azt ugyan nem kell várni, hogy a' nyelv a' nemzet' természetének 's erkölcsének képét tökéletesen kinyomja, mert minden népeknél a' nyelv' alapja minden időben az első ősoktól vett szók' gyűjteménye marad, míg a' szokások és erkölcsök talán nagy változásokon mennek által. Mindazáltal a' nemzeti character bizonyosan nagy részt vesz a' nyelv' alakításában, 's a' francziák elevensége 's vidámsága, 's az angolok' komoly 's gondolkodó természete elegendőképen ki van nyelvéükön nyomva.

Nyelvünknek 's azoknak, kik azt beszélnek, természetétől azt lehet várni, hogy nyelvünk erővel 's hatósággal bír; igaz, hogy valamennyire szószaporító, minthogy minduntalan sok particulákkal és segédszócskákkal kénytelen élni, 's ezen szószaporítás némi mértékben gyengíti erejét. Mi csak ritkán fejezhetünk ki annyit egy szóval, a' mennyit a' görögök 's romaiak az igeik 's névszók' által kifejeztek. A' mi előadásunk kevesebbé tömött; fogalmaink több szók' által el lévén osztatva 's mintegy részekre hasogatva, szükségképen erőtlenebb benyomást hagynak magok után. De — ezen hiányosság mellett is, minthogy a' lélek' minden erős érzelmeinek kitevésére szók'kal nagyon hővelkedünk, 's összetett szók' formálására csaknem minden nemzeteknél nagyobb szabadsággal bírunk, nyelvünket legalább az új nyelvekhez képest erős és ható kifejezésének kell tartani; habár e' részben a' regieknél sokkal hátrább marad is. Már Milton' írásmódja

maga is, mind a' poezisban mind a' prosában elégséges bizonyossága annak, hogy az angol nyelv épen nem szükködik erő és velő nélkül.

A' nyelv' hajlékonysága, vagy olly mineműsége, melly szerint, úgy a' mint az alkalom vagy az író' elméje kívánja, komoly és erős, vagy könnyű és folyó, szelíd és nyájas, vagy pompás és ünnepélyes tud lenni: mind az élőszóbeli, mind az írásbeli előadásra nézve nagyon fontos tulajdonság. Ez, úgy látszik, leginkább három dologtól függ: a' nyelv' gazdagságától, a' szóhelyezésbeli szabadságtól, 's a' szók' olly kellemes hangzásától és szépségétől, melly szerint ezek a' kifejezendő tárgyaknak megfelelnek. Egy nyelv sem birt ezen tulajdonsággal olly nagy mértékben, mint a' görög, mellyet minden ügyes író úgy módosíthatott, hogy írásmódjával a' maga lelke' sajátságait tökéletesen kifejezhete. Abban mind a' három most említett tulajdonságok feltaláltattak. Ezekhez járult még a' sok beszéd módok' különfélesége, melly által az író mindenféle írásmódot a' legegyszerűbbtől fogva a' legfennségebbig használhatott. A' deák nyelv, jöllehet magában nagyon szép, a' görögénél e' részben sokkal hátrább áll. Annak természete egy bizonyos nyomosságra 's komolyságra hajlandó. Hangja általjában erős és férfias, 's mindenütt egy bizonyos senatori méltóság látszik benne, mellyet az író akármelly alkalommal is nehezen titkolhat el egészen. A' mai nyelvek között az olasz ezen hajlékonyságot jóval nagyobb mértékben bírja mint a' franczia. Gazdagsága, szóhelyezésbeli szabadsága, 's hangjai' szépsége 's kelleme által csaknem minden tárgyra mind a' kötött mind a' kötetlen beszédben szerencsésen alkalmaztathatik; majd ünnepélyes és erős, majd szelíd és nyájas lehet; 's általjában minden új nyelvek között, melyek a' régi nyelv' omladványaiból származtak, legtökéletesebbnek látszik lenni. A' mi nyelvünk, habár hajlékonyságra nézve az olaszt el nem éri is, mégis nem meg-

vetendő mértékben bir ezen tulajdonsággal. Ha valaki azon előadásbeli különféleséget, melly legjobb íróinkban kitetszik, p. o. azt a' különböző írásmódot, melly Shafesbury' és Swift' némelly munkáiban találhatik, gondosan megvizsgálja, meg fogja látni, hogy nyelvünkben a' kifejezéseknek 's szövegeknek olly bősége 's az írók különböző izléséhez olly simulása van, melly nem kevés dicseretére válik.

A' mivel eddig az angol nyelv leginkább vádoltatott, az a' kellemetlen hangzás volt. De jöllehet minden honfi saját nyelve' hangzására nézve könnyen részrehajló lehet, 's azért alha a' gyanuba eshetik, hogy e' részben nem alkalmas bíró: mégis azt hiszem, hogy elégséges okok vagynak, mellyekkel meg lehet mutatni, hogy az említett vád nem egészen igaz. A' mi verselésünk kellemes hangja 's a' rim' segítségével nélkül is szépen folyása, már maga elég bizonyosága annak, hogy nyelvünk nem épen kellemetlen hangzásu. A' mi versünk az olasz után minden új nyelvek között kellemre 's melodiára nézve a' franczia versnél tagadhatatlanul sokkal föntebb áll. Sheridan megmutatta, hogy az angol nyelv hangzókkal és kettős hangzókkal csaknem minden egyéb nyelveknél gazdagabb, hogy azokban a' rövidek és hosszúk kellemesen felcserélik egymást, és hogy az által a' mi versmértékeinkben a' szükséges különféleség fenntartatik. Ezen író' jegyzése szerint a' mi mássalhangzóink, mellyek a' papíroson a' szemnek olly igen összehalmozottaknak látszanak lenni, gyakran a' kimondásban ugy kapcsoltnak össze, hogy a' fül épen nem ütközik meg benne, 's különösen az a' szemrehányás, melly nyelvünknek a' sziszegő s betűnek gyakori előfordulásaért tétetik, igazságtalan és alaptalan. Mert a' kik ezen ellenvetést tették, nem gondolták jól meg, hogy ezen betű igen sokszor 's különösen a' végső szótagokban elveszti az s betű' sziszegő hangját és z betűvé lesz, melly a' fülnek nagyon kellemes, p. o. ezen

szókban: *has these, those, loves, hears* és számtalan egyebekben, melyekben, habár *s* betű iratik is, mégis a' kimondásban *z* betű hallatik.

De mind e' mellett mégis meg kell engedni, hogy a' szép és édes hangzás nem megkülönböztető tulajdonsága az angol nyelvnek. Habár nyelvünk nem épen alkalmatlan is a' kellemesen zengedezésre, mégis inkább az erő és hatóság mint az édesgetés és báj teszi igaz bélyegét. Mi általjában hajlandók vagyunk a' szókat röviden kimondani, 's azért azon szókat, melyeket a' deák nyelvtől kölcsönöztünk p. o. *orator, spectacle, theatre, liberty* 's a' t. megrövidítettük. Ezzel megegyez az angol kimondásnak egy másik nevezetes különössége is, melly szerint az accentust közelebb viszzsük a' szó' kezdetéhez, mint akármely más nemzet. A' görög és latin nyelvekben nem esik az *accentus* a' szó' végétől messzebb vissza, mint a' harmadik szótagra. Ellenben nekünk sok szavaink vagynak, melyekben a' hang a' szó' végétől a' negyedik sőt ötödik szótagon is nyugszik, mint p. o. *memorable, conveniency, ambulatory, profitableness*. Ezen szokásnak, melly szerint az accentussal olly igen sietünk, 's azt a' szó' kezdetéhez olly közel tesszük, az a' következése van, hogy a' kimondásnak egy bizonyos eleven 's lelkes, de másfelől hebehurgya 's nem épen kellemes hang adatik.

Az angol nyelv azzal a' tulajdonsággal tagadhatatlanul bír, hogy szavainak formájára 's összerakására nézve minden europai nyelvek között legegyszerűbb. Megment minden vesződségtől, melyet az ejtegetések 's hajtogatások okozni szoktak. Szavai kevesebbé változtatják el eredeti ábrázatjokat, mint egyéb nyelvek. Főneveiben nincsen egyéb nembeli különség, mint a' melly a' természetben alapul; 's ejtegetés is csak egy van. Melléknevei semmi változást sem esmérnek, kivévén azt, melly a' hasonlítás' lépcsőjét kifejezi. Igéi a' helyett, hogy a' régi

hajtogatás' különféle különbözéseit követnék, a' szók' végződésén nem több, hanem csak négy vagy öt változtatást kívánnak. Kevés névhatározók és segédigék által a' beszédnek elegendő világosságot 's értelmességet ad, míg szavai legnagyobb részint eredeti ábrázatjokat változatlanul megtartják. Azt a' veszteséget, melly az ékességre, rövidsége 's hatóságra nézve nyelvünk' ezen alkatjából hárul, már fentebb megmondottam. De mind a' mellett azt meg kell engedni, hogy az ilyen alkat a' nyelv' könnyűségét nagyon előmozdítja. Ez nyelvünk' megtanulását kevesebb munkába kerülővé, szavaink' rendjét természetesebbé 's világosabbá, 's a' Syntaxis' szabályait kevesebbé 's egyszerűbbé teszi.

Én azt tökéletesen igaznak tartom, a' mit Lowth állít grammaticája' előbeszédében, hogy ezen nagy könnyűség 's egyszerűség okozza azt, hogy nyelvünkben olly sokan hibásan beszélnek és írnak. Az olly nyelveket, mellyek alkatjokban mesterségesebbek, nagyobb gondal kellett megtanulni. Azokban a' nem' jeleire az ejtegetések' 's hajtogatások' különbözésére, 's a' syntaxis' sok szabályaira jobban kellett a' beszédben figyelmezní. Azért ott a' nyelv nagyobb mértékben mesterség' tárgyává lett, meghatározottabb formát nyert, bizonyos szabályok állapítottak benne, mellyektől eltávolzni szembetűnő hiba volt. Minálunk ellenben alig nézetik a' nyelv grammaticai szabályok' tárgya gyanánt. Felteszszük mint bizonyost, hogy benne, szabályai tanulása nélkül is, elegendő ügyességre tehetünk szert, és hogy az olly könnyű syntaxis, mint a' mienk, vagy semmi vagy kevés figyelmet kíván. 'S ennél fogva a' vigyázatlanul 's gondolatlanul írás szokássá válik.

Megengedem, hogy semmi grammaticai szabályok' tekintete sem törölheti el azt, a' mi egyszer a' nyelvben régtől fogva divatban van. Beszéd' 's írás' dolgában minden peres kérdéseknél a' bevett 's megállapított nyelvszo-

kást kell legfőbb törvényhatóság gyanánt nézni. De abból nem következik, hogy a' grammaticai szabályok szükségtelenek vagy haszontalanok. Minden valamennyire kimivelt nyelvekben van a' részeknek bizonyos uralkodó rendje, 's különféle részeik között bizonyos egyformaság, mellyen az általánosan megállapított nyelv szokás alapul, melly mindannyiszor, mikor a' nyelv szokás kétséges vagy határozatlan, nagy tekintettel bír. Minden nyelvben vannak a' syntaxisnak bizonyos szabályai, mellyeket sértetlenül meg kell tartani azoknak, kik jól akarnak írni vagy beszélni. Mert a' syntaxis nem egyéb mint az egy mondat-hoz tartozó szónak olly elrendelése, melly minden szó' értelmét 's minden szó' egymás iránti viszonyát legvilágosabbá 's legérthetőbbé teszi.

Igaz, hogy a' deák syntaxisnak nem minden szabályai alkalmaztathatnak nyelvünkre. Azoknak egy része a' deák nyelv' saját alkatjából származott, melly szerint némelly igék 's névhatározók genitivust, mások dativust ismét mások ablativust kívánnak. De ezen sajátságokon kívül bizonyos, hogy a' syntaxis' fő és sarkalatos szabályai szintén úgy közösek az angol mint a' latin nyelvvel; sőt minden nyelvekre egyiránt alkalmazhatók. Mert minden nyelvekben a' beszédet tevő részek létegesen ugyanazok, t. i. főnevek, melléknevek, igék és összefoglaló szócskák, 's valahol a' beszéd' ezen részei találhatnak, mindenütt vagynak azok között némi szükséges viszonyok, mellyek syntaxisukat, vagy azt a' helyet, hová minden egy mondatbeli szónak tételni kell, meghatározzák. Így p. o. az angolban valamint a' latinban a' melléknévnek a' főnévvel, 's az igének a' maga nevezőjével vagy nominativusával személyre és számra nézve meg kell egyezni; minthogy a' dolgok' természete szerint azon szónak, melly valamely mineműséget vagy cselekedetet fejez ki, azon dolognak, mellynek mineműségét vagy cselekedését jelenti, nevével olly szorosan össze kell kapcsol-

tatnia, valamint csak lehet. Két vagy több főnevek, melyek valamely egybefoglaló szócska által egymással összekapcsoltnak, mindenkor megkívánják, hogy azon igék vagy névmások, melyekre vitetnek, a' többes számba tétessenek; különben ezen igékhez vagy névmásokhoz tartozó közös viszonyaik nem jelentetnének ki. A' cselekvést jelentő igének minden nyelvben accusativust kell kívánni, azaz, világosan valamely főnévre mutatni, melyre a' cselekvés intézve van. A' visszavivő névmásnak a' beszéd' minden formájában azzal a' dologgal, melyre vitetik, nemre, számra és személyre nézve meg kell egyezni, 's a' kötszóknak vagy összefoglaló szócskáknak mindenkor egyenlő casusokat és módokat kell egybekapcsolni, azaz, olly szokat kell összefoglalniok, melyek egymáshoz egyenlő viszonyokban állanak 's egyenlő állapotot fejeznek ki. Ezt csak úgy emlitem itt, mint némely példáit a' syntaxis' azon sarkalatos szabályainak, melyekre még az olly nyelvben is, mint a' mienk, általán fogva szükséges a' jól írni vagy beszélni akarónak vigyázni.

De akármiben álljanak is az angol nyelvnek elsőbbségei vagy hiányai, mégis az, azért, hogy a' mi nyelvünk, nagy mértékben megérdemli figyelmünket a' szóknak mind választására, mind helyzésére nézve. Tudjuk a' romaiakról 's görögökről, melly nagy gondot fordítottak legszebb virágzások' idején nyelvök' kimívelésére. Tudjuk, melly buzgók voltak a' francziák 's olaszok is e' részben nyelveikre nézve. Akármely eszméretek szereztesse is más nyelvek' tanulásával, csak ollyanok által közöltethetnek azok hasszonnal, kik saját nyelvökön írni 's beszélni tudnak. Ha még olly jó és hasznos is valamely könyvnek tartalma, minden esetre kevésre becsltetik annak írója a' közönség által, ha előadása hibás és helytelen. Már pedig a' csinos és szép előadás' megszerzése sok munkát 's fáradságot kíván. Ha ki azt gon-

dolja, hogy arra csupán a' hallás vagy néhány jó írók' futólag elolvasása által szert tehet, az igen megcsalja magát. A' grammatica ellen elkövetett sok hibák, 's a' nyelv' tisztaságának gyakori sértegetései, mellyek nem megvetendő írókban is találatnak, megmutatják, hogy annak előre nagy gonddal meg kell a' nyelvet tanulni, a' ki azon jól akar írni *).

---

*) Ezen tárgy felett olvasást érdemel *Lowth's Short Introduction to english grammar, with critical notes*, melly munka mindeddig legjobb a' maga nemében. Abban tökéletesen meg van az bizonyítva, a' mit itt némelly legjobb íróink' nyelvbéli gondatlanságáról mondtam. Campbell' *Philosophie of Rhetoric* című munkájában is sok jeles jegyzések találatnak mind az angol nyelvre, mind általjában az írásmódra nézve. Priestley' Grammaticája (*Rudiments of english grammar*) hasonlóképen ajánlja magát az által, hogy sok hibákat kijelel, mellyeket az írók könnyen elkövethetnek.

TIZEDIK LECZKE.

STYLUS. ÉRTELMESSÉG, SZABATOSSÁG (PRAECISIO).

Elvégezvén értekezésemet, a' nyelvről, már most a' stylus' vizsgálására 's annak szabályaira megyek által. Mit kelljen a' styluson érteni, azt nem könnyű egész pontossággal meghatározni. Vélekedésem szerint leghelyesebb azt azon különös módnak mondani, melly szerint valaki gondolatjait 's képzezeit a' nyelv' segítségével kifejezi. Különbözik t. i. az a' csupa szóktól és szólásoktól. A' szók, mellyekkel valamely író él, jók és hibátlanok lehetnek, 's mind a' mellett stylusa gráncsot érdemelhet, 's száraz vagy feszes vagy bágyadt vagy erőltetett lehet. Ebből láthatni, hogy a' stylus mindenkor egy bizonyos szoros viszonyban áll az író' gondolkozásmódjával; mert az a' lelkében támadó képzeteknek és a' képzetek' támadásmódjának lefestése. 'S ugyanazért valamely író' munkájának vizsgálásakor némelly esetekben fölötte nehéz a' stylust a' gondolkozástól megválasztani. Nem csoda, ha ez a' kettő egymással olly szorosan össze van kapcsolva, mint-hogy a' stylus nem egyéb, mint a' kifejezésnek azon módja, mellyet gondolatink legkönnyebben fogadnak el. Innét van az, hogy minden tartományban különös stylus vétetik észre, mellyel annak lakosai saját gondolkozásokhoz 's érzésükhöz képest magokat megkülönböztetik. A' napkeleti népek erős és tulságokig menő képekkel lelkesítették stylusokat. Az athenaeiek mint éles és kimí-

velt eszűek értelmes, határozatos és csinos stylust formáltak. Az ázsiaiak, kiknél vigság 's szabad erkölcsök uralkodtak, virágzó 's mesterséges és bő stylust szerettek A' francziák', angolok' és spanyolok' stylusában is rendszerint hasonló különégeket lehet észrevenni. Midőn a' stylus' általános tulajdonságait akarjuk meghatározni, velős, erőtlen, lelkes vagy bágyadt stylusról szoktunk szólni, melly tulajdonságok egyiránt tartoznak az író' mind gondolkozásának, mind pedig előadásának módjára. Annyira nehéz ezen két dolgot egymástól elválasztani. A' stylus' általános tulajdonságairól utóbb fogok szólni; itt az egyszerűbbeken kezdem értekezésemet, mellyeknek egyesüléséből a' szövényesebbek nagy részint származnak.

A' jó stylusnak minden tulajdonságai vélekedésem szerint két fő dolgokban határozódnak, az értelmességben és szépségben. Mert mindaz, a' mit a' nyelvtől kívánni lehet, abban áll, hogy gondolatinkat értelmesen adja elő, egyszersmind olly ruhába öltöztesse, melly figyelemgerjesztés és tetszés által azon gondolatokat 's érzéseket, mellyeket támasztani szándékozunk, mennél fogatosabbakká tegye. Ha ezen kettőben szerencsések vagyunk, bizonyosak lehetünk, hogy a' beszéd és írás' célját elérjük.

Az értelmesség', mint kiki könnyen átláthatja, sarkalatos tulajdonsága a' stylusnak *), 's olly mulhatatlannul szükséges tulajdonság az írás' minden nemében, hogy annak nemlétét semmi sem pótolhatja ki. E' nélkül a' stylus' leggazdagabb ékességei is csak setétségbeli csillamlások, mellyek az olvasót, a' helyett, hogy gyönyörködtetnék, inkább megzavarják 's eltévesztik. Első gondunk-

---

*) Nobis prima sit virtus perspicuitas, propria verba, rectus ordo, non in longum dilata conclusio; nihil neque desit, neque superfluat.

nak tehát annak kell lenni, hogy gondolatinkat tökéletesen megértessük, még pedig minden fáradság nélkül: „Oratio — úgy mond Quintilian — debet negligenter quoque audientibus esse aperta; ut in animum audientis, sicut sol in oculos, etiamsi in eum non intendatur, occurrat. Quare, non solum ut intelligere possit, sed ne omnino possit non intelligere, curandum. Ha valamely író t nagy fáradtsággal kell követnünk, ha kénytelenek vagyunk néha megállapodni 's előadása' megértése végett némely helyeket újra elolvasni: nem sokáig fog az nekünk tetszeni. Az ember, természete szerint, sokkal jobban kedveli a' könnyűséget, minthogy az illy nehéz foglalatosságot szerethetné. Mondhatja egyik vagy másik, hogy csodálja az író' mélységét, miután annak értelmét kitalálta! de ritkán találkozunk olyan, ki hajlandó volna annak munkáját másodszor elolvasni. Némelykor az írók a' tárgy' nehézségét hozzák fel mentségül, ha eléggé értelmesen nem irnak. De ezen mentség vagy sohasem vagy igen ritkán lelhet helyet. Mert a' mit valaki világosan gondol, azt, ha illő gondot fordít rá, világos mondatokba is foglalhatja 's mások előtt értelmessé teheti; nem kell pedig semmiről is írnia, a' mit világosan nem ért. Meg lehet ugyan bocsátani, ha képzelet 's fogatai némely tárgyak felett tökéletlenek 's hiányosak; de a' meddig érnek, világosaknak kell lenniük; 's a' hol világosak, ott azoknak kifejezése is értelmes lehet. A' homály, melly olly sok metaphysicus íróknál találtatik, legnagyobb részint fogalmaik' zavarosságából következik. Tárgyaikat nem másképp' hanem csak homályosan látják; következtetésképen másoknak is csak homályban mutathatják.

Az előadás' értelmességét nem kell nézni mint csupán nemleges tulajdonságot, vagy mint hiba' nem létét. Annak sokkal nagyobb érdeme van, az valóságos szépség' neme. Gyönyörködünk az olly íróban, 's munkáját dicséretre méltónak tartjuk, a' ki gondolatjainak nagy gondal

keresésétől minket megment, a' ki tárgyán megbotlás és zavarodás nélkül víz végig, 's kinek stylusa olly tiszta patak gyanánt foly, mellynek egész fenekéig leláthatunk.

Az értelmesség azt kívánja, hogy először az egyes szókra, 's szólásokra, azután pedig a' mondatok' összetételére is figyelmezzünk. Az elsőt kezdem el, 's ezen leczkében csak arra szorítom értekezésemet.

A' szókra 's szólásra nézve az értelmesség ezen három tulajdonságokat kívánja: a' tisztaságot, sajátosságot és határozottságot vagy praecisiót.

A' nyelv' tisztasága és sajátossága sokszor felcseréltetnek egymással, 's valóban igen is közlről rokonok. Mindazáltal csakugyan van közöttök különbség. A' tisztaság olly szókkal 's szólásokkal élés, mellyek azon nyelvnek, mellyen beszélünk vagy írunk, természetével megegyeznek, 's az olly szóknak 's szólásoknak vagynak ellenökbe téve, mellyek vagy más nyelvből kölcsönözöttek, vagy elavultak, vagy ujonan csináltak, vagy eleendő tekintet nélkül divatoznak. A' sajátosság olly szók' választása, mellyek az uralkodó nyelv szokás által a' kifejezendő képzetekre vagynak szabva. Egyszersmind pedig magában foglalja az illy szókkal és szólásokkal a' nyelv' törvényei szerint vigyázva és gondosan élést, 's ellenkezik egyfelől az alacsony 's köznépi —, más felől az olly szókkal 's szólásokkal, mellyek kevesebbet jelentenek, mint a' mit ki akarunk fejezni. Lehet a' stylus tiszta 's szorosan anyanyelvünkhöz alkalmazott, a' nélkül, hogy idegen nyelvű szók vagy szólások fordulnának elő benne, vagy nyelvünk' grammaticája ellen vétene; 's a' sajátosságra nézve mégis gáncsolást érdemelhet. Az író rossz szókat 's olyanokat választhat, mellyek a' tárgyhoz nem egészen illenek, vagy értelmét nem tökéletesen fejezik ki. Talán minden szavait 's szólásait a' nyelvtömegéből vette, de talán szerencsétlen választást tett az illy szók között. Ellenben nem bírhat a' stylus sajátossággal,

ha egyszer'smind nem tiszta is; 's ha pedig a' tisztaság és sajátosság egymással egyesülnek, a' stylust nemcsak értelmessé, hanem kellemetessé is teszik. Mind a' tisztaságra, mind a' sajátosságra nézve minden nyelvben egyedül a' legjobb írók' példája az a' sinórmérték, melly szerint magunkat alkalmaznunk kell. Midőn főntebb azt említém, hogy az elavult 's ujlag csinált szók a' stylus' tisztaságával nem férnek össze, kiki könnyen általláthatja, hogy e' részben lelnek némelly kivételek helyet. Némelly alkalmakkal az illy szók kellemet is adhatnak. A' poezis uj szók' csinálására vagy legalább a' szók' szokatlan összetevésére nagyobb mértékben enged szabadságot, mint a' kötetlen beszéd; jöllehet ezen szabadsággal még ott is kimélve kell élni. A' folyó beszédben az efféle ujítások kockáztatóbbak, 's ha helytelenül ütnek ki, rosabb következesük; a' stylusnak egy bizonyos mesterkelt 's kérkedékeny ábrázatot adnak, 's azokkal egyedül olyaknak kellene szerencsét próbálni, kik erős alapu jó hírek által a' nyelvre nézve némi dictátori tekintetet szereztek magoknak.

A' külföldi 's tudós' szók' felvevését, ha csak a' szükség nem kívánja, mindenkor távoztatni kell. A' szók' 's nem eléggé kimívelt nyelvek szükölködnek efféle segedelem nélkül; de a' mienk nem tartozik illyenek közé *). Swift, egyik legtisztább 's legcsinosabb írónk, érdemnek tartotta csak olyan szókkal élni, mellyek honi földön termettek; 's valóban az ő írásmódját úgy lehet nézni, mint a' szók' választásában a' tisztaság' és sajátosság' remekét. Mai napon, úgy látszik, eltávoznunk ezen remektől. A' mi időnkben sok latin szók' áradtak nyelvünk közé. Az illyenek némelly esetekben a' stylusnak egy bizonyos felemelkedést és méltóságot adnak. De sokszor azt fészessé 's erőltetetté is teszik; 's a' általjában véve a' természeti 's

---

*) Ez az angol nyelvről van mondva, nem a' magyarról.

mesterségtelen stylus valamint minden olvasókra nézve érthetőbb, úgy a' szók' helyes használása által szintén olly hatóvá 's jelentővé is tétethetik, mint az, a' melly deákos szókkal van vegyítve.

Lássuk most, melly fontos legyen a' nyelvben a' szabatoság vagy praecisio, melly mint az értelmességnek legfőbb része annyival is inkább bővebb magyarázatot érdemel, minthogy arról sokkal ritkábban találtnak tiszta képzetek, mint kívánni kellene.

A' praecisio' nagy fontosságát által lehet látni a' szó' származásából. Az ettől jő: praecidere, megnyesni; 's nem egyebet jelent, mint minden feleslegesnek kihagyását, 's a' kifejezésnek úgy megtisztítását, hogy se többet, se kevesebbet ne adjon, hanem csak az író' képzetének igaz mását. Már fentebb megjegyzém, hogy sokszor nehéz a' stylus' tulajdonságait a' gondolat' tulajdonságaitól megválasztani, 's itt is ez az eset van. Mert jöllehet a' praecisio szorosan véve a' stylus' tulajdonsága, mégis annak, a' ki praecisióval vagy szabatosan akar írni, gondolkodása' módjában a' világosságnak 's élénkségnek nagy mértékével kell birni.

A' szók, mellyekkel valaki gondolatjainak kifejezése végett él, három tekintetben lehetnek hibások: vagy nem azt a' gondolatot fejezik ki, mellyet az író ki akar fejezni, hanem valamelly más ahhoz hasonlót, 's vele rokont; vagy kifejezik ugyan azt a' gondolatot, de nem egészen; vagy talán kifejezik azt, de egyszer'smind valamivel többet is, mint a' mit az író gondolt. A' praecisio mind a' három hibának, de kivált az utólsónak, ellenkezője. A' sajátosságos írásmód már magában foglalja azt, hogy az író a' két első hibát elkerülte. A' szók, mellyekkel él épen saját helyükön vagynak, azaz, azt a' gondolatot fejezik ki, 's egészen kifejezik, mellyet az író' kifejezni akar; de hogy tökéletesen meghatározottak legyenek,

semmivel sem kell többet kifejeznie, mint csak ezen gondolatot. A' határozott írásmódban semmi szó nem fordul elő, melly valamely idegen képzetet vagy felesleges és oda nem tartozó dolgot fejezne ki, 's azt a' fő tárgygyal összevegyítené, és így ennek képzetét hennünk megosztatná 's megzavarná. Ez olyan író kíván, ki a' tárgyat, mellyet elő akar adni, tökéletesen érti, világosan felfogja, 's akármelly szempontból akarja is mutatni, állhatatosan szemei előtt tartja: valóban olly tökéletesség, mellyet csak kevés írók érnek el. A' praecisionak vagy szabotosságnak fontosságát és hasznát az emberi lélek' természetéből könnyen által lehet látni. A' lélek soha sem láthat egynél több tárgyat egyszerre tisztán és világosan. Ha kettőre vagy háromra kell néznie, kivált olyanokra, mellyek egymáshoz hasonlítanak, homályosok 's zavarosak lesznek képzelei. Nem veheti tisztán észre, mennyiben hasonlítanak vagy különböznek azok. Ha valaki nekem valamely tárgyat, p. o. valamely állatot, mutat, mellynek testi alkotásáról világos képzetet akarnék nyerni, azt kívánom, hogy arról minden, a' mi a' testet elfedi, levéssék, úgy hozassék hozzám, 's egyedül maga állíttassék előmbe, hogy semmi se oszlathassa el figyelmemet. Ugyanez az eset van a' szókkal is. Ha gondolatidat velem közölni akarván többet mondasz, mint a' mennyi szükség; ha a' fő tárgyhöz idegen 's oda nem tartozó környülményeket keversz; ha a' kifejezés' szükségtelen változtatása által a' nézőpontot mintegy megmánsítod, 's most magát a' tárgyat majd ismét valamely más vele rokon dolgot láttatsz 's az által egyszerre több dolgokra kényszerítesz figyelmezni: a' fő tárgyat elvesztem szemeim elől. Azt az állatot, mellyet nekem mutatni akarsz, olly sokféle takaróval 's ruhával fedezed be, 's annyi, részint hasonlító, részint különböző dolgokat állítasz előmbe, hogy egyiket sem láthatom meg tisztán 's igaz valóságában.

Ebből támad az, a' mit tágos stylusnak hívunk 's a' mi a' praecisiónak egyenesen ellenében van. Ez általtjában a' felesleges szókkal élésből származik. A' silány írók egész sereg szókkal fejezik ki magokat, azt gondolván, hogy úgy jobban megértetnek; holott az által csak eltévesztik 's megzavarják az olvasót. Érzik, hogy annak, a' mit mondani akarnak, kijelentésére nem találták el az igaz szót; valósággal pedig magok nem fogták fel saját gondolatjokat határozottan, 's azért úgy, a' mint tudnak, majd ez, majd más szókkal segítnék magokon, mellyek, vélekedésük szerint, a' hibát kipótolják 's minket gondolatjokhoz közelebb visznek. Az ilyenek szüntelen, majd innen, majd onnan forognak a' tárgy körül, de a' tárgyat tökéletesen nem találják el. Szemök a' képen, mellyet mutatni akarnak, káprázik, 's a' káprázó szem nem lát igazán. Ha valamelly író azt mondja hőséről, hogy az ütközetben bátor, úgy a' kifejezés szabatos és azt egészen megérttem. De ha szavait sokasítani kívánván a' hősnek bátorságát 's erejét dicséri, mihelyt ezen szókat összekapcsolja, képzetem azonnal bizonytalanná lesz. Az író egy tulajdonságot akar hatóbban kifejezni; valósággal pedig kettőt fejez ki. A' bátorság a' veszedelemnek áll ellent, az erő pedig a' fájdalmat tudja eltűnni. Minde-
 nik tulajdonság' kimutatására más alkalom kívántatik, 's ha mind a' kettőre vonatik figyelmem, midőn csak egyiket kellene nézmem, figyelmem megoszlik, többfelé vonatik, 's a' tárgy' képzeete hennem zavarossá lesz.

Abból, a' mit eddig mondek, ki tetszik, hogy valamelly író bizonyos tekintetben értelmesen szólhat 's mégis távol lehet a' szabatosságtól. Sajátos szókkal él 's helyesen rendeli el azokat; a' gondolatot olly világosan adja, mint maga azt felfogta: 's ennyiben értelmesen szól; de lelkében a' gondolatok nem eléggé világosak, hanem tágok 's általánosak 's ugyanazért nem is fejeztethetnek ki szabatosan.

Nem minden tárgyak kívánják a' praecisiót egyenlő mértékben. Némelly esetekben elég, ha a' gondolatot általjában megértjük. Talán a' tárgy már magában is eszméretes, 's nem lehet félni, hogy az író' értelmét elhibázzuk, ha szintén nem minden kifejezése szabatos is.

Az angol nyelvben p. o. kevés írók érthetőbbek 's világosabbak általjában véve mint Tillotson és Temple William, 's mind a' mellett egyik sem különbözteti meg magát praecisio által. Írásmódjuk tág és szószaporító; gondolatjaikat sok olly szókkal fejezik ki, mellyekkel észrevétetik, hogy körülbelül mit akarnak mondani, de nem választanak gondosan olyanokat, mellyek sem többet sem kevesebbet nem jelentnének, mint a' mit magok mondani akarnak. Addison' stylusának sem különböztető bélyege a' praecisio; jóllehet ő e' részben nem olly igen hibás, mint a' most említett két író.

Lord Shaftsbury még sokkal többet vét a' praecisio ellen, mint Addison; 's az ő vétkei annál menthetlenebbek, minthogy magát a' philosophicus írók közé kívánja számláltatni; következőképen mindenek felett tartoznék a' szabatosságra ügyelni. Az ő stylusa tele van mind nagy szépségekkel mind nagy hibákkal; 's ő általjában véve koránt sem ajánltathatik követésre méltó remek gyanánt.

Lord Shaftsbury jól tudta a' szók' jelentését, 's azok, mellyekkel él, többnyire helyesek és kellemesen hangzók; velek nagyon bővelkedik, 's elrendelésök, mint utóbb meg fogom mutatni, legtöbb esetekben jól van alkalmazva. Nála a' szabatosság' nem léte nem annyira határozatlan 's zavaros képzetekből, mint a' szüntelen mesterkélésből 's piperéskedésből származik. A' pompás 's ünnepélyes szólás iránt felesleg szerelmes; soha sem elég neki valamelly gondolatot világosan 's egyszerűen kitenni, mindenkor keresett cifra ruhába öltözteti azt. Innét vagyunk a' szüntelen körülírások és különféle szószaporítá-

sok az olyan dolgok' leírásában, mellyeket egykét szóval jobban ki lehetne tenni. Ha valamely személyt vagy író-t van alkalma említeni, nagyon ritkán említi azt tulajdon nevével. Azon értekezésében, mellynek czime ez: „*Intés egy íróhoz*“ Aristotelest a' nélkül, hogy csak egyszer is megnevezné, két vagy három lapon folyvást úgy magasztalja, mint a' nagy kritikust, a' mesterségek' hatalmas geniusát 's biráját, a' kritikusok' fejedelmét, a' művészség' nagy mesterét 's a' tökéletes nyelvtudóst. Ugyanezen értekezésnek más helyén Homerust, Socratest és Platót hasonlóképen csupán ezen nevezetekkel jeleli ki: a' poezisi nagy úr, a' bölcselkedési patriarcha 's annak nemes születésű 's magas elméjű tanítványa. A' személyek' ilyen kijelélése fölöttébb mesterkéltséget és természet elleni; de még sem ellenkezik olly igen a' szabatossággal, mint a' számtalan körülírások, mellyekkel az erkölcsi képzetek' előadásában él, mert ott is minden alkalommal nagyobb gondja van a' kifejezés' pompájára mint a' bölcselkedőhez, olly igen illő világosságra. Így p. o. ez a' szó-lás: *erkölcsi érzés*, miután megmagyaráztatott, elég világos és értelmes; de melly bizonytalanná válik a' képzet, midőn Shaftsbury mindjárt a' következő lapon azt ama' természeti indulatnak 's megelőző képzelésnek mondja lenni, melly a' jónak és rossznak érzését teszi. A' magamegvizsgálás vagy a' magaviseletéről elmélkedés könnyen érthető képzet; de ha ez egy olly ember' képe alatt adatik elő, ki magát két részre osztja, ki a' magával beszélgetést kedveli, ki magát magával közösülésbe teszi, ki magánál a' dualist vagy kettős számot tetlegesen alkotja: úgy alig tudjuk, mit kelljen vele csinálnunk. 'S így piperézi fel — vagy inkább így borítja el — ezen író több helyeken a' legegyszerűbb 's legtermészetibb gondolatot is sok szókkal és körülírásokkal; úgy hogy az által az értelem ha homályossá 's érthetatlenné nem lesz is, de legalább mindenkor erőtlenedik.

Ezen czílmű értekezésének: „*Inquiry concerning Virtue*“, következő helyén p. o. azt akarja megmutatni, hogy minden igazságtalan cselekedettel szintén úgy megsértjük lelkünket, mint az, a' ki mérget venne be, vagy magán sebet ejtene, testét megsértené. Lássuk mint ömlednek és áradoznak itt a' szók: „Ha lelkünknek vagy szívünknek belső alkotmánya úgy tűnnék szemünkbe, mint az valósággal van; ha látnánk, hogy lehetetlen abból valamelly jó és szép indulatot kirekeszteniünk, vagy abba valamelly roszt és rendetlent bevinnünk a' nélkül, hogy bizonyos mértékben azt a' természet elleni bomlott állapotot előmozdítanánk, melly, ha legnagyobb lépcsőre lép, mindenek által kimondhatatlanul szerencsétlennek tartathatik: minden bizonynyal megvallanánk, hogy mivel semmi rossz, erkölcstelen vagy igazságtalan cselekedet sem vitethetik véghez, szívünk' és szenvedelmeink' állapotjának új megromlása vagy a' régi romlásnak nagyítása nélkül; minden, a' ki roszt tesz vagy jámborságának, jószívűségének 's erkölcsi becsének ellene cselekszik, kegyetlenebbül bánik magával, mint az, a' ki tartózkodás nélkül valami mérgeset nyelne el, vagy saját kezeivel külső formáját vagy természeti tagjait vagy testét szántszándékkal elcsonkítaná vagy megsebesítené.“

Itt a' rossz cselekedet elsőben így tétetik-ki: *valamelly jó és szép indulatot kirekeszteni, vagy abba valamelly roszt és rendetlent bevinni; azután ismét így: rossz, erkölcstelen 's igazságtalan cselekedetet véghezvinni, 's egy pár sorral utóbb ismét így: rosszat tenni, vagy jámborságának, jószívűségének 's erkölcsi becsének ellene cselekedni. Sőt még a' maga megsebesítésének olly igen egyszerű képzete is így iratik körül: külső formáját, természeti tagjait, vagy testét elcsonkítani vagy megsebesíteni. Az illy szószaporítás minden jó izlésű olvasónak csömörletes, 's csak homályossá és zavarossá teszi az értelmet. A' stylus ezen nemét Quintilianus igen helyesen*

írja le következő szavaiban: „Est in quibusdam turba inanium verborum, qui dum communem loquendi morem reformidant, ducti specie nitoris, circumeunt omnia copiosa loquacitate, quae dicere volunt. *Libr. VII. Cap. 2.* Azaz: „Némely írók egy sereg üres szókat halmoznak össze, kik magokat a' szokott szólás szerint kifejezni átalván 's egy bizonyos hazugfény által elcsábítván, mindent, a' mit mondani akarnak, szószaporító körülírásokba öltöztetnek.“

A' szószaporító 's a' szabatossággal ellenkező stylusnak legtermékenyebb forrását az úgy nevezett synonymokkal gondatlanul 's megválasztás nélkül élésben kell keresni. Így neveztetnek azon szók, mellyek egy fő képzetet fejeznek ki, de bizonyos mellékes körülményekkel, és így némely mellékes képzetekben egymástól különböznek. Alig van akármely nyelvben is két szó, mellyek ugyanazon egy képzetet fejeznék ki; az, a' ki a' nyelv sajátságait tökéletesen tudja, mindenkor vesz közöttök észre valamely különbséget. Minthogy az illy szók ugyanazon egy szín' különböző árnyékszataihoz hasonlítanak, a' pontosan gondolkodó író nagy hasznokat veheti a' képnek, mellyet festeni akar, tökéletesítésére 's szépítésére. Az egyikkel kipótolhatja azt, a' miben a' másik hiányt szenved, 's a' képnek, mellyet mutatni akar, nagyobb fényt adhat. De e' végre fölötte nagyon kell vigyáznia az illy szók' választásában. Mert az írók köznépi csoportja igen hajlandó azokat egymással felcserélni, 's velek, mintha tökéletesen egyet jelentnének (a' mi nem igaz), csupán az üres helyeknek kitöltetése vagy a' stylus' változtatása 's kerekítése' végett élni; a' mi által szükségképen egy bizonyos homály 's határozatlanság terjed a' stylusra.

Az eddig mondottakból kitetszik, hogy attól, a' ki szabatosan akar írni különösen két dolog kívántatik: egyik az, hogy képzeleti tiszták és világosak legyenek; másik, hogy a' szókat, mellyekkel él, tökéletesen és pontosan értse.

Ehhez egy bizonyos természeti éles ész szükséges; de még szükségesebb a' huzamos munka és figyelem. Swift a' mi nyelvünkön azon írók közé tartozik, kik a' stylus' szabatossága által magokat legfőbbképen megkülönböztetik. Nála ritkán vagy sohasem találunk tétovázó kifejezéseket 's gondatlanul összehányt synonymokat. Az ő gondolatjai mindenkor tisztán 's hatólag vagynak kifejezve.

Volt már fentebb alkalmam megjegyezni, hogy jóllehet minden írás vagy beszédbeli tárgy kíván értelmességet, mégsem mindenikben szükséges azon szabatosságnak, mellyről most szólottam, egyenlő nagy mértéke. Igaz, hogy minden írásbeli munkában nagy szükség az, ha legalább valamennyire szabatossággal bír 's távol van azon haszontalan szószaporítástól, melly az olvasó lelkében a' képzeteket homályosakká teszi. De más felől attól is óvakodnunk kell, hogy a' rövid és szabatos írásra föltöbb vágyás miatt, kivált azon tárgyaknál, mellyeknél az nem szorosan kívántatik meg, stylusunk igen száraz és kellemetlen ne legyen; 's hogy, midőn a' szükségtelet akarjuk lenyesni, előadásunkat minden bőségtől és ékességtől meg ne foszszuk. Ezen hibának egy bizonyos mértékét talán Swift' komolyabb munkáiban is lehet észre venni. Minduntalan képzeleinek világosságára 's szabatosságára ügyelvén 's egyedül gondolatjai' helyességét tartván szemel előtt, úgy látszik, hogy megvetéssel el-mellőz minden ékességet, 's ez által előadása keménynek 's száraznak látszik lenni. A' bőségnak és szabatosságnak egyesítése, a' könnyen folyó 's kellemes írásmód, 's a' mellett mégis minden szónak gondos és pontos megválasztása: ez minden kétséggel egyike legnehezebb de legmagasabb tökéletessége is az írásnak. Némely dolgozatok több bőséget és ékességet, mások több szabatosságot és pontosságot szeretnek, sőt ugyanazon dolgozatnak különféle részei is szükségessé teszik az elő-

adásnak efféle változtatását. De arra főképen kell vigyáznunk, hogy ezen tulajdonságok közül soha se áldozzuk fel egészen egyiket a' másiknak; 's illő vigyázás által lehet is mind a' kettőt egymással egyesíteni, ha képzeleteink határozottak, tiszták 's világosak, 's egyszersmind nyelvünket is eléggé esmérjük.

TIZENEGYEDIK LECZKE.

A' MONDATOK' VAGY PERIODUSOK' ALKOTÁSA.

A' stylusról kezdvén szólni az utolsó leczkében annak sarkalatos tulajdonságát, az értelmességet, vizsgáltam. A' mit eddig erről mondtam, az leginkább a' szók' megválasztását illeti. Most a' szókról a' mondatokra megyek által, 's minthogy minden írásban és beszédben a' mondatok' helyes alkotása 's elrendelése felette igen fontos, arról bővebben fogok értekezni. Jóllehet én itt a' nyelvet főképen az értelmesség' tekintetéből vizsgálom; mindazáltal a' mondatok' fejtegetésében nem szorítom magamat csupán ezen tulajdonságra, hanem azoknak szépségére 's kellemességére is kiterjeszkedem, 's mindent összefoglalok, a' mire a' szóknak mondatokká formálásában figyelmezni szükséges.

Annak, a' mit mondatnak vagy periodusnak nevezünk, nem könnyű pontosabb magyarázatját adni annál, hogy az egy egész gondolatnak kimondása. Aristoteles magyarázatja a' dolog' velejére nézve helyes: „A' periodus — ugymond — olyan mondás, mellynek eleje és vége magában megvan, 's melly csak olyan hosszú, hogy egyszerre könnyen megértethetik. „*Ἀεὶς ἔχουσα ἀρχὴν καὶ τελευτὴν καὶ αὐτὴν καὶ μέγεθος εὐσυννοήτων.*“ Ez mindazáltal nagyon széles. Mert a' mondat vagy periodus mindenkor több egyes részekből áll, mellyek tagoknak neveztetnek; 's minthogy ezen tagok több vagy kevesebb számmal lehetnek 's különféleképen köthetnek össze, azért a'

gondolat majd egy mondatba szoríthatatik, majd két vagy három felé is darabolthatatik, a' nélkül, hogy valamelly szabály általhágatnék.

Az első különbség, melly a' mondatok' vizsgálásánál szemünkbe tűnik, azoknak hosszúsága vagy rövidsége. A' mondatok' hosszúságára vagy a' szóknak és tagoknak, melyekből állanak, számokra nézve nem lehet meghatározó mértéket szabni, de az szembetűnő, hogy mind a' két részen vagynak olly tulságok, melyektől őrizkedni kell. Az olly mondatok, melyek fölöttébb hosszuk 's igen sok tagokból állanak, mindenkor általhágják valamellyikét azon szabályoknak, melyeket a' periodusok' alkotásában szükségeseknek fogok mondani. Az olly beszédek-nél, melyeket élő szóval kell elmondani, tekintettel kell lenni a' beszélés' könnyűségére, melly az igen hosszú periodusoknál nem lelhet helyet. Még az olly értekezések-nél is, melyek nem élőszóval mondatnak el, a' sok hosszú periodusok az olvasó' fülét terhelik és figyelmét elfárasztják. Mert a' hosszú periodusok bizonyosan több figyelmet kívánnak, mint a' röviddek, ha egyes részeiknek összefüggését jól észrevenni 's az egészt egy tekintettel átlátni akarjuk. Más felől, a' sok rövid mondatokkal is hibába eshetünk, minthogy azok az értelmet igen elhasogatják 's megtördelik, a' gondolat' egybefüggését gyengítik 's az emlékező tehetséget sok egyes tárgyak' folyvást mutatása által elfárasztják.

A' mondatok' hosszúságára 's alkotására nézve a' franczia kritikusok helyesen tesznek különbséget a' kerek mondatu (style periodique) és elvagdalt mondatu (style coupé) stylus között. A' kerekmondatu stylus az, midőn a' mondat több ollyan tagokból áll, melyek egymással úgy összefüggnek, hogy az egésznek értelme nem elébb hanem csak a' mondat' végén tetszik ki. Ez az előadásnak legünnepélyesb, legkellemesebben hangzó 's a' tulajdonképi szónoklathoz leginkább illő neme. Például szolgálhat

Temple William' egy asszonysághoz irt levelének következő helye: „Ha asszonyságod körültekint, 's mind saját életét, mind másokét vizsgálja; ha meg gondolja, mely kevesen születnek fényes házból 's mely sokan mulnak ki hir, név és gyermekek nélkül; mely ritkaság a' szépség, 's mely kevés igaz barátokat lehet lelteni; mely sok nyomoruság és szegénység vagyon a' világon: térdre fog esni, 's a' helyett, hogy egy bal esetért zúgolódnék, a' sok áldásokat, melyeket az istenség' kezéből vett, hámulva fogja szemlélni.“ Cicero efféle periodusokkal nagyon bővelkedik.

Az elvagdalt mondatu stylus az, midőn az értelem rövid, egymástól független 's magokban egész mondatokban foglaltatik, mint például Popenak következő helye: „Megvallom, engem a' dolog' meg nem gondolása tett íróvá. Irék, mivel az írás mulatságot szerzett, csinosgatám írásomat, mivel a' csinosgatás szintén úgy gyönyörködtetett, mint az írás. Közre bocsátám azokat; mivel azok, mint másoktól hallám, olyaknak tetszetek, kiknek tetszeni becsületemre vált.“ Az előadás' ezen neme leginkább a' francziák előtt kedves, 's vidám és eleven tartalmu értekezésekbe legjobban illik. A' kerék mondatu stylus az előadásnak egy bizonyos méltóságot és komolyságot ad; az elvagdalt mondatu ellenben elevenebb és gyorsabban ható. Azt tehát, hogy mikor melyiknek kelljen uralkodni, csak a' dolgozat' természete határozhatja meg. De a' fő szabály csaknem minden munkában az, hogy mind a' kettőt egymással illőképen vegyíteni kell. Mert mind a' kettő egy iránt unalmas a' fülnek, ha folyvást igen soká tart; ellenben pedig a' hosszú és rövid mondatok' illő vegyítése nagyon kedves, 's az előadásnak méltósággal elegyes elevenséget ad. „Non semper utendum (így szól Cicero, midőn a' stylus' ezen két nemét leírja) perpetuitate et quasi conversione verborum; sed saepe carpenda membris minutioribus oratio est“; azaz: „Nem

mindenkor kell a' szókat szakadatlan sorral egymás után következtetnünk 's mintegy kerekbe foglalnunk, hanem néha a' beszédet apróbb-apróbb részekre is el kell tördelnünk.'

E' változtatás olly igen fontos, hogy arra nemcsak a' hosszú és rövid mondatok' egymásra következtetésében, hanem minden mondat' alkotásában is kell vigyáznunk. Egyenlő számu tagokból álló 's egyforma alkotásu mondatokat sôha sem kell húzamosan egymás után következtetni. Ha még olly kellemes hangzásu volna is a' mondat' mindenik tagja, mégis könnyebben el lehetne valamelly kellemetlen hangzatu szólás' közbeiktatását is tûrni, mint az egyforma hangok' egymás utáni ismétlését; mert semmi sem unalmasabb a' fûlnek mint a' szûnetlen egyforma-ság. A' mondatok' ezen alkotásában 's elrendelésében. Lord Shaftesbury nagy mesterséget mutatott. Az utolsó leczkében megjegyzém, hogy ô a' stylus' szabatoságát a' pompás elôadásnak sokszor vétkesen feláldozza, és hogy az által stylusa olly feszes és mesterkélt ábrázatot vesz magára, melyet épen nem lehet követésre méltónak tartani. De nagyon finom fûllel bírván, 's minden szépségre fölötte vigyázzván a' hosszú és rövid mondatok' olly helyes vegyítésére is, mely magát mind kellemes hangzat, mind illô változtatás által ajánlja, nagyobb gondot fordított, mint akármelly más angol író, 's az elôadásnak ezen részére nézve figyelmet érdemel.

Ezen általános jegyzetekrôl menjünk most által azon különös tulajdonságok' vizsgálására, melyeket a' periodusok' tökéletessége kíván. A' periodus' helyes alkotásától olly sok függ, hogy akármelly írásbeli munkánál sem lehetünk abban felesleg vigyázók. Mert akármilyen legyen is a' tárgy, ha a' periodusok' illetlenül, esetlenül, tekervényesen vagy erô nélkül vagynak alkotva, semmiféle munka sem olvastathatik gyönyörködéssel vagy csak haszonnal is. Ellenben minél inkább figyelmezzünk azon szabályok-

ra, melyek a' stylus' ezen részére tartoznak, annál nagyobb ügyességet nyerünk gondolatinkat értelmesen 's szépen előadni; 's ha történetből valamely mondatunkba helytelenség csuszik is be, azonnal észreveszszük okát 's tudunk rajta segíteni *).

A' tökéletes periodusnak legmulhatalanabb 's legszükségesebb tulajdonságai, vélekedésem szerint, a' következők: 1) a' világosság és szabatosság; 2) az egység; 3) az erő; 4) a' kellemes hangzat. Mind a' négyről egyenkint, 's valamivel bővebben fogok szólani.

Az első a' világosság és szabatosság. E' részben minden csekély hibát még legkisebb kétértelműséget is, mely által a' lélek a' mondat' értelme iránt bizonytalanságban tartatnék, a' legnagyobb gonddal kell kerülni. Nem olly könnyű dolog pedig ezen hibától mindenkor megmenekedni, mint első tekintettel gondolni lehetne. A' kétértelműség két okból származik: a' szóknak vagy helytelen választásából vagy helytelen helyzéséből. A' szók' választásáról, a' mennyiben attól az értelmesség függ, már az előbbi leczkében bővebben szólottam. Most azoknak helyzéséről értekezzünk. Az első dolog itt az, hogy a' grammatika' szabályaira, a' mennyire azok minket e' részben vezethetnek, gondosan vigyázzunk. De, minthogy ezen

---

*) A' régiek a' periodusok' alkotására, úgy látszik, nagy figyelmet 's gondot fordítottak. Demetrius Phalereusnak ezen czimű értekezése: *Περὶ Ἐκφώνεως*, számtalan jegyzeteket foglal magában a' szók' választásáról 's helyzéséről, melyek olly finomak, hogy nekünk gyakran szórszálhasogatásoknak látszanak lenni. Halicarnassai Dionysius' ilyen értekezése: *Περὶ συνθέσεως ὁρομάτων*, még nagyobb remek, de leginkább a' periodusok' kellemes hangzására szorítja magát, mely tökéletességet a' görög nyelvben jobban el lehet érni, mint az ujabbakban. Az angol nyelvre nézve lásd e' részben: Lord Kaimes *Elements of Criticism*, és Campbell's *Phylosophy of Rhetoric*.

szabályok a' mi nyelvünkben nem messze terjednek, még sok kétértelmű szóhelyzések maradhatnak, melyek által semmi grammatikai szabály sem sértetik meg. A' viszonyok, melyekben egy periodus' szavai vagy tagjai egymás iránt állanak, az angol nyelvben sem jeleltethetnek ki végződés által úgy, mint a' görögben és deákban, hanem csak szóhelyzés által tétethetnek kétségtelenné. Azért a' mondatok' elrendelésére nézve fő szabály az, hogy mindenikben azon szók és tagok, melyek jelentésükre nézve egymáshoz tartoznak, olly közel tétessenek egymáshoz, valamint csak lehet, hogy azáltal egybefüggésük mennél jobban észrevétessék. Még a' jó írók sem mindenkor tartják meg ezen szabályt olly gondosan mint kellene. Azért szükségesnek tartom némelly példák' előhozását, melyek egyfelől ezen szabálynak fontosságát megmutatják, másfelől annak alkalmazását könnyítik.

Elsőben az időhatározóknak vagy adverbiumoknak, melyek valamely vagy már említett vagy még említendő dolog' jelentését megszorítják, illő helyzése nagy vigyázást kíván. „A' nagyságon — így szól Addison az angol Szemlélő' 412dik számában — nem csak értem valamely egyes tárgy' testességét hanem egy egész látás' terjedelmét.“ Itt ezen adverbiummal: *csak*, a' hely, melylyen áll, ezen utána következő szót: *értem*, látszik meghatározni, vagy megszorítani: *nem csak értem*. Ekkor azt lehetne kérdeni az írótól, mit tesz az értésen kívül még mást? — Ha az említett adverbium így tétetnék: *nem valamely egyes tárgynak csak testességét értem*, akkor még' rosszabb volna a' helyzés, mert azt lehetne kérdeni: mit ért az író a' testességen kívül valamit mást: a' tárgynak színét-e, vagy más tulajdonságát? — Az adverbiumot minden kétségen kívül így kell helyezni: „A' nagyságon nem csak valamely egyes tárgynak testességét, hanem egy egész látás' terjedelmet értem.“ „A' theismus — úgy mond Shaftesbury — csak ellenébe tétet-

hetik a' polytheismusnak vagy atheismusnak." Azt akarja-e mondani, hogy a' theismussal semmit sem lehet egyebet véghez vinni, hanem csak azt, hogy a' polytheismusnak vagy atheismusnak ellenébe tétessenek. Mondása, ezen szónak: *csak*, rossz helyzése által, nem egyebet tesz, hanem ezt. Így kell vala írnia: „A' theismus csak a' polytheismusnak vagy atheismusnak tétethetik ellenébe.” Hasonlóképen Swift is így ír: „A' romaiak a' szabadsághoz legalább értettek úgy, mint mi.” Ezen szók, ha így állanak, kettőt jelenthetnek a' szerint, mint az olvasó a' hangot vagy a' *szabadság*-ra vagy a' *legalább*-ra teszi. Az első esetben azt jelentik, hogy: ha bár mi jobban értünk is akárméhez mint a' romaiak, legalább a' szabadság olly dolog volt, mellyhez ők szintén olly jól értettek mint mi. A' második esetben azt teszik, hogy: a' szabadsághoz a' romaiak értettek legalább szintén olly jól mint mi. Ha Swift, mint nem kételkedem, ezen utolsót akarja mondani, a' szók' következő módon helyzése által a' két értelműséget elkerülté 's az igaz értelmet a' kimondás' hangjától függetlenné tette volna: „A' romaiak a' szabadsághoz olly jól legalább is értettek, mint mi.” A' dolog' véleje az illy adverbiumoknál: *csak*, *legalább*, *teljességgel* 's több effélékre nézve abban áll, hogy a' közéletben a' hang, mellyel azokat kimondjuk, általjában elégséges azoknak viszonzását kijelenteni; 's ugyanazért azokat gond nélkül hol ez, hol más helyre szoktuk tenni. De az írásban, hol a' szemnek, nem a' fülnek szólunk, gondosabbaknak kell lennünk, 's úgy kell azokat azon szókhoz, mellyeket közelebb meghatároznak, kapcsolnunk, hogy minden kétértelműség mindjárt első tekintetre eltávoztassék.

Másodszor, ha valamelly mellékes környülményt a' mondat közé iktatni akarunk, ezen toldaléknak is ollyan helyet kell választanunk, hogy minden bizonytalanságnak eleje vétessék. Bolingbroke (*Dissertation on parties De-*

dication) p. o. ezt mondja: „Valljon olly feltételék-e ezek, mellyeket az, a' ki született britannus, akármelly környülmények között 's akármelly helyzetben elesméni szégyennek tarthatna?“ Itt egy szempillantatig kételkedhetünk, ha ezen szók: *akármelly környülmények*, ezen megelőző szókhoz: *született britannus*, tartoznak-e; vagy a' *feltételeknek akármelly környülmények' között elesmérése*-hez; vagy ezen szókhoz: *szégyennek tarthatná?* Minthogy az író hihetőképén az utolsót akarja mondani, így kell vala a' szókat helyhezni: „Valljon olly feltételék-e ezek, mellyeket akármelly környülmények között 's akármelly helyzetben is elesméni született britannus szégyennek tarthatná?“

De harmadszor még nagyobb figyelem kívántatik ezen visszamutató névmásokra: *ki*, *melly*, *mi*, 's minden olly particulákra nézve, mellyek a' beszéd' részeinek egymással összekapcsolását jelentik. Minthogy minden okoskodásunk ezen összekapcsolástól függ: eme' szócskákkal élésben nem lehetünk eléggé gondosak 's vigyázók. E' részben kicsiny hiba is meghomályosíthatja az egész értelmet. De ha maga a' gondolat érthető is, mégis, ha eme' visszamutató szócskák illő helyeiken nem állanak, mindenkor valami helytelenséget 's ferdeséget sejdítünk a' periodus' alkotásában. Így van, p. o. a' dolog, midőn Addison' Szemlélőjében ezeket olvassuk: „Az elmésség' ezen neme nagyon divatban volt honfiaink között egy vagy két emberi nyommal ez előtt, de kik azt nem rossz célból gyakorlották, hanem csupán azért, hogy elméseknek kívántak tartatni.“ Itt az értelem nem kétséges; de a' szórakás bizonyosan helyesebb volna, ha ezen szók: *egy vagy két emberi nyommal ez előtt*, ollyan helyen állának, hol ezen visszamutató: *kik*, a' főnévtől, mellyre mutat, nem esnék olly távol. Ezt pedig könnyű lett volna tenni illy formán: „Egy vagy két emberi nyommal ez előtt az elmésség' ezen neme még nagyon divatban volt honfiaink-

nál, de kik azt nem rossz czélból gyakorolták, hanem csupán azért, hogy elméseknek kívántak tartatni. Ugyanezen író a Szemlélőnek 412dik számában így szól: „Sehol sem találunk a természetben szebb 's dicsőségesebb jelenményt, mint millyen az, midőn az égen felkél 's lenyugszik a nap, melly egészen a világosságnak sokféle helyzetű felhők által okozott különféle vegyüléséből származik.“ Ezen visszamutatónak: *melly*, a *jelenmény*-re kellene vitetni; de olly messze áll tőle, hogy azt a 'syntaxis' szabályai szerint, 's ha a mondat' értelmére nagyon nem vigyázunk, természet szerint a napra visszük: a' mi által az egész mondat homályos lesz. Sherlock püspök' következő helye még hibásabb: „Esztelenség az élet' szerencsétlenségei ellen a' kincsek' halmozása által védelmet keresni, mellyektől semmi sem menthet meg, hanem csak mennyei atyánk' bölcs gondviselése.“ A' grammatika' szabályai szerint ezen visszamutatót: *mellyektől*, az azt legközelebb megelőző főnévre kell vinni, melly itt ez a' szó: *kincseknek*; melly visszavivés az egész mondatot értetlenné tenné. A' mondatnak így kellene állani: „Esztelenség a' kincsek' halmozása által az élet' szerencsétlenségei ellen védelmet keresni, mellyektől semmi sem menthet meg, hanem csak mennyei atyánk' bölcs gondviselése“. Hasonló gondatlanság van, egy különben gondos írónk' következő szavaiban, mellyekkel egy parlamenti taghoz írott levelét befejezi: „E' szerint értésére adtam uraságodnak mind a' magam vélekedését mind pedig a' két ház' többségeét is ezen fontos dologra nézve, mellyre, mint én tökéletesen hiszem, bizvást számot tarthat.“ Itt a' mondás' értelme egészen bizonytalan, mert azt lehet kérdeni: mire tarthat a' levelező bizvást számot; a' szórakás' természeti rend ezen szókra vezet: *ezen fontos dologra nézve*. De minthogy ez alig adna a' mondatnak okos értelmet, hihetőképen azt akarta az író mondani, hogy levelezője a' két ház' többségére tarthat számot.

jöllehet ez az értelem úgy, a' mint a' szók helyezve vannak, bizonyosan homályos. A' periodus a' szók következő helyezése által jobbitatnék meg: „Már most ezen fontos dologra nézve tudja uraságod mind az én vélekedésemet, mind pedig a' két ház' többségeét is, melyre, mint tökéletesen hiszem, bizvást számot tarthat“.

Még sok efféle példák adathatnának; de az eddig előhozottakat már elégségeseknek tartom annak megbizonyítására, hogy a' periodusok' készítésében egyik fő gondunkat arra kell fordítani, hogy a' szók olly renddel rakassanak, melyből a' mondat' egyes részeinek egymásiránti viszonya minél világosabban kitessek; 's különösen, hogy az időhatározók azon szókkal, melyeket közelebbről meg akarnak határozni, minél szorosabban kapcsoltsassanak össze; hogy ott, hol valamely körülményt kell közbe iktatni, ez ne vaktában szurassék be, hanem annak a' tagnak, melyhez leginkább tartozik, melléje tétessék; 's hogy végre a' visszamutató névmások 's egyéb efféle szócskák azt a' tárgyat, melyre mutatni akarnak, az olvasóval veszűdség nélkül észrevetéssék. Ezen három esetet különösen megemlítem; mert azt hiszem, hogy ezek legtöbb alkalmat adnak a' mondatok' kétértelműségére.

A' visszamutató névmásokra nézve még azt kell megjegyezni, hogy azoknak, kivált ezen névmásoknak: *mely-lyek* 's az *ő*, igen sokszori ismétlése gyakran homályosságot szül, kivált ha azok különböző személyekre vitethetnek; mint p. o. Tillotson' következő mondatjában: „Az emberek írgy szemmel nézik azt a' jót, a' mi másokban van, 's azt gondolják, hogy az *ő* dicsőségük őket meghomályosítja, 's az *ő* dicséretes tulajdonságaik nekik árnyékot vetnek; 's azért mindent tesznek, a' mi által reájok homályt boríthatnak, hogy az *ő* erényeik fénye őket meg ne homályosíthassa.“ Az illyen előadás igen kevés figyelmet bizonyít, a' stylust gyakran homályossá 's min-

denkor zavarossá teszi. Ha ezen személyes névmások fellette nagyon összecsoportoznak, gyakran nincs más mód, hanem hogy az egész mondatot más formába öltöztessük, melly által a' visszamutatók gyakori ismétlését elkerülhetjük.

Kétértelműség minden nyelvben lelhet helyet. Quintilián hoz elő némelly példákat, mikép' származnak a' deák nyelvben effélék a' szók' helytelen helyzéséből. Egy ember, ugymond, végső rendelkezésében, halála után *statuam auream hastam tenentem* kívánt maga számára állíttatni. Itt a' következő kérdés törvényes perre adott alkalmat: ha valljon az egész szobor légyen-e aranyból, vagy csak a' dárda? Ugyanezen író helyesen jegyzi meg, hogy a' mondat mindenkor hibás, mikor a' szók' helyzése kétértelműségre vihet, ha bár az értelem eltaláltathatik is. Ha ki ezt mondaná: „Chremetem audivi percussisse Demeam“, akkor mind a' szók' helyzése, mind az értelem kétséges lenne; mert nem tudnók, ha Chremes veretett-e meg, vagy Demea? Ha pedig ez a' szólás fordulna elő: „Se vidisse hominem librum scribentem“, akkor az értelem kitetszik nyíltan, de Quintilian mégis rosznak tartja a' szók' ezen helyzését: „Nam, ugymond, etiamsi librum ab homine scribi pateat, non certe hominem a libro, male tamen composuerat, feceratque ambiguum, quantum in ipso fuit.“ Valóban a' periodus' minden szavainak és tagjainak minél szorosabb meghatározása nem csak világosságot, hanem kellemet és szépséget is ad a' stylusnak 's azt cselekszi, hogy a' lélek könnyen 's akadozás nélkül mehet végig annak minden részein.

Most már a' jól elrendelt periodusnak második tulajdonságára térek, mellyet egységeknek neveztem. Ez igen fontos tulajdonság. Az írás' akarmelly nemében is, ha azt akarjuk, hogy szép legyen, kell bizonyos egységnek lenni. A' részek között mindenkor kell egy közös kapcsolatnak találtatni; mindenütt csak egy tárgynak kell

uralkodni. Szükséges ez — mint utóbb meg fogom mutatni — a' történetírásban, a' hősi és drámai költeményben 's minden szónoklatokban. De főképen a' periodusokban 's egyes mondatokban a' legszorosabb egység kívántatik. Mert a' periodus' természete már azt hozza magával, hogy benne valamely egyes gondolat fejeztessék ki. Az illy gondolat állhat ugyan több részekből; de a' részeknek olly szorosan össze kell kapcsoltatni, hogy a' lélekben csak egy tárgy' képzetét támaszszák, ne többét. Ezen egység' elérése végett a' következő szabályokra kell vigyázni.

Elsőben azonegy periodusban a' szempontot, vagy, úgy szólván, a' játékszínt olly kevéssé kell változtatni, valamint csak lehet. Nem kell abban hirtelen ugrások által az olvasót egy személytől a' máshoz, sem egy tárgytól a' máshoz rántani. Minden mondatban rendszerint valamely személy vagy dolog az igazgató szó; 's, ha csak lehet, annak' kell igazgatónak maradni kezdettől fogva végig. Ha így szólnék: „Mi után vasmacsskát vagy horgonyt vetettünk, kitettek a' partra, hol örömmel köszöntetem barátim által, kik engem a' legnagyobb szíves-séggel fogadtak“; ezen periodusban az előlforduló környülmények alkalmas függésben vagynak ugyan egymással, de az a' mód, mellyel azok előadtnak, 's a' helynek és személynek, p. o. *hol, én, mi,ők, kik*, illyen sokszori változtatása olly különféleképen mutatja azokat, hogy az összefüggés' érzése csaknem egészen elenyészik. A' periodusba illő egység jó, ha annak a' következő fordulat adatik: „Horgony vetés után kitétettem a' partra, hol barátim által örömmel köszöntettem 's legnagyobb szíves-séggel fogadtattam.“ Az olly írók, kik ezen szabályt által-hágják, többnyire

Egy másik szabály ellen is szoktak vétetni, melly abban áll, hogy soha se tömessenek egy periodusba ollyan dolgok, mellyek olly kevéssé függenek egybe, hogy igen helyesen két vagy három külön mondatokra osztathatná-

nak. Ezen szabály' megsértése mindenkor botránkoztatja 's kedvetleníti az olvasót, annyira, hogy mikor a' két tulság között kellene választani, kisebb hiba volna felesleg sok apró periodusokkal élni, mint egy igen hosszúval 's nagyon összezavarttal. Példát erre bőven lehet találni az íróknál. Néhányat fogok említeni annak, a' mit mondek, megbizonyítása végett. „Tillotson érsek — így szól Angolország történeteinek egy írója — ezen esztendőben hala meg. Ő rendkívül kedves volt Vilhelm király és Mária királyné előtt, kik Dr. Tennisont linkolni püspököt nevezék ki helyébe.“ Ki várná ezen mondat' első részénél, hogy az fog reá következni a' mi következik. *Tillotson a' király és királyné előtt rendkívül kedves vala*: ez itt a' főgondolat. Azt hisszük, hogy ennek bizonyítása vagy valami olyan következik, a' mi ezen állításhoz tartozik; 's véletlenül ez az egészen új 's idegen tudósítás jó előnkbe: *kik doktor Tennisont nevezék ki helyébe*. A' következő hely Middletonból van véve (*Life of Cicero*) „Cicerot, ezen mind a' közönség előtti mind házi életére nézve kedvetlen állapotjában egy új 's igen gyötrelmes keserűség érte, szeretett leányának Tulliának halála, mely hamar azután történt, hogy elválasztatott Dolabellától, kinek gondolkozása módja teljességgel nem egyezett az övével.“ Ezen periodusban a' fő tárgy *Tullia' halála*, mely az atyja' keserűségét okozta, a' halál' idejének meghatározása, hogy t. i. az *hamar Dolabellától elválása után történt*; még alkalmasint helyet találhatna 's illetlenség nélkül említhetnék a' periodusban; de a' Dolabella' gondolkozása' módjának hozzáadása egészen idegen a' fő tárgytól, 's a' periodusnak egységét 's összefüggését egészen elrontja, minthogy az olvasó elejébe egyszerre új képet terjeszt. A' következő periodus, mely Plutárch' egy fordításából van véve, még hibásabb: „Az ő utjok — ugymond az író, midőn a' Sándor alatt hadakozó görögökről szól — egy miveletlen tartományon ment kereszt-

tül, melynek vad lakosai igen bajosan élösködtek, minden gazdagságok bizonyos silány juhokból állván, melyeknek husa rossz izü volt, mivel ezen állatok rendszerint dögöltt tengeri halakat ettek“. Itt a' gondolat szünet nélkül változik. A' görögök' utazása, azon tartomány lakosainak, kik között utaztak, juhaiknak minemüége, 's a' juhhus' rossz izének oka: mindezek több egymással egybe nem függő tárgyakat halmoznak össze, melyeket az olvasó nem tud nagy baj nélkül egy szempont alá venni.

Ezen példák olly periodusokból vannak véve, melyek nem felesleg hosszúak, hanem felesleg meg vagynak oda nem illő szókkal terhelve. Az olly írók, kik igen hosszú periodusokat szeretnek, nagyon könnyen ejthetik a' most említett hibát. Csak Lord Clarendon' történetírását szükség annak megnézni, a' ki erre mindenütt példákat akar találni. A' hosszú, zavart 's homályos periodusok ezen írónak legnagyobb hibái; mert ő neki, mint történetírónak más tekintetekben jeles érdemei vagynak. De később 's a' stylusra nézve gondosabb írókban is találunk néha olly hosszú 's olly sokfélélt magokban foglaló periodusokat, melyeket inkább rövid értekezéseknek mint periodusoknak lehetne tartani. Vegyük p. o. Temple Williamnak következő helyét a' poezisról irt értekezésből: „A' rendszerinti nyelvszokás a' hasznót és gyönyört úgy nézi mint két különböző dolgokat, 's azoknak kedvelőit vagy követőit nemcsak foglalatos és hivalkodó emberek nevével bélyegzi, hanem a' lélek' tehetségeit is, melyeken a' tárgyak körül foglalatatoskodnak, az által megkülönbözteti, hogy az elsőbbeknek munkálkodását bölcseségnek, az utóbbiakét pedig elmésségnek hívja, melly szó a' szász nyelvből eredett 's annak jelentésére használta-tik, a' mit a' spanyolok és olaszok *ingenio*, a' francziák *esprit* szóval tesznek ki, melly két kifejezések a' deák nyelvből jönnek; jóllehet vélekedésem szerint az elmésség különösen a' poezisra tartozik, mint ezt a' runikus

nyelvről teendő jegyzéseimben meg' fogom mutatni.“ Midőn valaki ezen zavart periodusnak végére ér, bámul, hogy olly távol látja magát lenni azon tárgytól, melytől eleinten elindult.

Más példát e' részben Lord Shaftesbury adjon, kit a' pompás stylus' szeretete hasonló hibákra gyakran elragad. A' hely azon rhapsodiából van véve, hol a' hideg tartományokat írja le: „Végre — így szól — a' közelebb jövő nap elolvasztja a' hót, a' rá nyugtalanúl várakozó embereket szabadságra segíti, 's módot 's időt ad nekik a' visszajövő hideg időre eleséget szerezni.“ Ezen első mondat alkalmasint hibátlan, de tovább így folytatja szavait: „Feloldozza a' tenger' jégköteleit, hol roppant nagyságu tengeri állatok uszó szigetek között olly fegyverekkel törnek által, mellyek a' kristál kőszikláknak ellentállhatnak; míg másók, mellyek magok nagy szigeteknek látszanak lenni, már csupán szörnyű nagyságok által is minden ellen fel vagynak fegyverkezve, kivéven az embert, kit az illy rémítő nagyságu 's erejű teremtményeket meggyőzhető hatalma az okosság' nagy elsőségére figyelmessé tehetne 's arra kényszeríthetne, hogy az illy csoda teremtmények' nagy művészet és saját emberi magas bölcsessége' szerzőjét alázatosan imádja.“ Semmi sem lehet szerencsétlenebbül 's zavartabban alkotva mint ezen periodus, melly annyival is rosszabb, minthogy festésnek akar tartatni, a' festésnek pedig már a' maga' természete szerint világosnak 's szembetűnőnek kellene lenni. Schol sincs benne világosan kitűnő kép. Mindjárt legelől kétséges, ha a' *nap oldozza-e fel a' tenger' jégköteleit* vagy a' *hideg idő*. A' tárgy a' periodusban háromszor változik. Először a' *nap oldozza fel a' tenger' jégköteleit*; azután egyszerre *roppant nagyságu tengeri állatok lépnek fel*, mint fő személyek, 's utóbb egy igen váratlan kapcsolattal az ember hozatik szemünk elejébe, 's a' periodus' befejezése előtt egy hosszú és kö-

moly intést kap. Azt nem is említem itt, melly helytelen *az istent csoda teremtmények' művésznének* mondani, 's a' *tengeri állatoknak olly fegyvereket* tulajdonítani, mellyek a' *köszikláknak ellent állanak*. Általában Shaftesbury' ereje inkább az okoskodásban 's ítélésben áll mint a' leírásokban, jóllehet ezen utolsók gyakran csodáltattak.

Még csak egy ide tartozó példát hozok elő. Swift-nek az angol nyelv' megjobbítása iránt tett javulatából, hol egy periodus helyett egy egész rövid értekezést ad különféle tárgyakról. Az angol nyelvnek Cromwell' ideje utáni növekedéséről szól: „Erre — ugymond — az a' zabolátlanság következett, melly a' király' visszahelyezésével együtt járt, 's miután a' vallást és az erkölcsöket megvesztegette vala, a' nyelvet kezdette rontani; melly utolsó épen nem várhatott javítást azoktól, kik akkor II. Károly király' udvarát tették 's vagy olly emberekből állottak, kik a' királyt számkivettetésében kísérték, vagy ama' vak buzgalmu idők' társalkodási nyelvéhez szoktak, vagy ugyanazon tartományban nevelkedett fiak voltak, ugy hogy az udvar, melly különben a' beszéd' csinosságának 's szépségének példánya szokott lenni, akkor 's, vélekedésem szerint, azóta is, egész Angolországban a' nyelv' tökéletességének tekintetében a' legrosszabb iskola lett, 's az is fog mind addig maradni, mig nemeseink' nevelésére nagyobb gond nem fordítatik, ugy hogy a' szép literaturának alaposabb esméretével léphessenek a' világba 's az által alkalmasokká tétessenek a' csinosságban példát adni.“ — Melly sokféle környülmények, ítéletek 's észrevételek terjesztetnek itt egyszerre a' lélek elébe! mellyek az író által ugy vagynak összelánczolva, hogy mind egyről egyig egy ollyan periodus' részeit teszik, melly nem enged egyéb választó jeleket, hanem csak a' sok tagok között egyes vesszős pontokat vagy semikolonokat? Minthogy itt a' választó jeleket említem, meg kell jegyeznem, hogy az efféle jelek'

szabad tetszés szerint tévése által hijában akarjuk a' periodus' hibáit jobbitani 's az abban uralkodó kétértelműséget és zavartságot orvosolni. Mert a' k o m m á k, k o l o n o k és p o n t o k koránt sem tetszik a' gondolat' igaz elosztását; hanem csupán az író' vélekedése szerinti osztásait jegyzik, 's ugyanazért annyiban helyesek vagy helytelenek a' mennyiben az értelem' természeti elosztásával megegyeznek, vagy nem. Ha illetlen helyre tétetnek, semmi figyelmet sem érdemelnek.

Egy harmadik regula a' periodusok' egységére nézve abban áll, hogy közikbe parenthesiseket ne rakjunk. Ezek némellykor elmésségre mutathatnak 's olly eleven ész' jelensége gyanánt nézethetnek, melly értekezése' folytában szerencsésen félre csap. De többnyire igen kedvetlen benyomást tesznek; minthogy periodusok közé tett periodusok, 's valamelly olly gondolatot besegítő eszközök, melynek az író illő helyet nem tud találni. Szükségtelen volna erre sok példákat adni; mivel affélék a' gondatlan íróknál igen gyakran fordulnak elő. Lord Bolingbroke-ból teszkek ide egyet, kit tüzes esze 's írásmódja igen sokszor ejt ilyen hibákba. Ezen író a' hazafi király' ábrázolásához irt bevezetésében így szól: „Ugy látszik, hogy a' természet' alkotója, midőn a' világ' rendszerét egy bizonyos tökélyben, melly az idealistól ugyan távol van (mert tudunk gondolni olyat, a' mit el nem érhetünk); de mégis általjában egy boldog vagy legroszabb esetben tűrhető állapot' nyerésére elégséges, fenntartani akarta: úgy látszik, mondom, hogy jónak találta időről időre az emberi társaságnak néhány, de kevés olly embereket ajándékozni, kikbe az ő jósága az aetheri lélekből több részt lehelt, mint a' mennyi a' természet' rendes folyamata szerint az emberek' fiainak osztályul szokott jutni.“ Igen helytelen és hibás periodus, mellybe az író egy parenthesisnek és egyéb környülményeknek segítségével annyiféle dolgokat tömött, hogy kénytelen a' periodus'

folytában ezen szót: *mondom*, újra beszurni, melly foltozó szócška csaknem mindenkor bizonyos jeléül vétethetik annak, hogy a' periodus roszul van alkoltva; mert habár ezen szükségben segítő szóval, a' köz beszédben, hol nem a' legnagyobb pontosság kívántatik, élhetünk is, azt a' gondos írásban nem lehet megbocsátani. A' periodus' egységére nézve még csak egy szabályt teszek ide, melly abban áll, hogy a' periodust mindenkor egészen befejezzük. Minden dolognak, melly egy egészet tesz, kell kezdetének, közepének és végének lenni. Nem szükség mondanom, hogy minden grammatikai szabályok szerint a' be nem végzett periodus teljességgel nem periodus. De sokszor olly periodusokat találunk, mellyek ugy szólván többek mint bevégezettek. Ha azoknak olvasása közben ahhoz érünk, a' mit a' gondolat' befejezésének gondoltunk lenni; ha azon szót olvassuk, mellynél az előre bocsátottaknál fogva a' lélek pihenni reménylett; váratlanul egyszerre egy környülmény ugrik elő, mellyet vagy el kellett vala hagyni vagy más illő helyre iktatni, de a' melly hátul kullog, mint haszontalan toldalék, olly formán mint Pope az alexander-versről mondja, egy sebes kígyó gyanánt hátul mász. Minden efféle a' befejezés után következő függelékek igen elcsúfítják a' periodust; azt sántává, esetlenné teszik, különösen egységét elrontják. Swift egy fiatal paphoz irt levelében Cicero' írásiról szólván így fejezi ki magát: „A' fiatal papok ezen írásokkal esméretesebbek, mint Demosthenes' írásival, ki pedig amazt sokkal feljülhaladta: legalább mint szónok.“ Ezen periodus' természeti befejezése ezen szóknál van, ki pedig azt sokkal feljülhaladta; ezen szók annyira egészszé teszik a' gondolatot, hogy semmit többet hozzá nem várunk, 's ez a' hozzá toldott környülmény: *legalább mint szónok*, szembetünöképen hátul sántikál. Melly sokkal összefüggőbb volna a' periodus így: „A' fiatal papok sokkal esméretesebbek ezen írásokkal, mint Demosthenes'

írásával, ki legalább mint szónok amazt sokkal feljülhaladta. Temple Williám' következő szavaiban is a' periodus' toldaléka egészen idegen a' fő gondolattól. Burnetnak a' földről irt theoriáját 's Fontenellenek a' világok' többségéről irt munkáját említvén így szól: „Az első nem tudta elvégezni tudós értekezését a' nélkül, hogy az újabbak' tudományát a' régieknél fölebb ne magasztalta volna; a' másik pedig olly hevesen ki kél a' régi poezis ellen, 's olly igen fölebb becsüli az újakat, hogy én egyiknek harsogó dicséretét sem olvashatom boszonzkodás nélkül; a' mit semmi tulajdonság sem támaszt nálom olly nagy mértékben, mint a' magahittség.“ Ezen szók: *boszonzkodás nélkül*, befejezték a' periodust; ez az utolsó tag: *a' mit nálam semmi tulajdonság sem támaszt olly nagy mértékben, mint a' magahittség*, egészen a' befejezéshez tödött fölt.

TIZENKETTÓDIK LECZKE.

A' PERIODUSOK' VAGY MONDATOK' ALKOTÁSA.

(Folytatás.)

Eddig az értelmességről 's egységről, mint a' periodusok' szükséges tulajdonságiról szóltam; most azoknak harmadik tulajdonságára megyek által, melyet erőnek neveztem. Ezen az egy periodushoz tartozó szók' és tagok' olly elrendelését értem, melly szerint jelentésök legjobban kifejeztetik, a' benyomás a' lélekre legtökéletesebben tétetik 's minden szónak és tagnak illendő fontosság és hatáság adatik. Az értelmesség és egység minden kétségen kívül multhatatlanúl szükségesekek e' végre; de még ezeknél több is kívántatik. Mert eléggé világos lehet valamelly periodus, 's minden részeinek illő összeszövése 's egybefüggése által a' kívánt egységgel is birhat; mégis megfosztathatik valamelly szóhelyezésbeli hiba által attól az elevenségtől 's hatóságtól, melyet szerencsésebb alkotás által nyerhetett volna. Az első szabály, melly által a' periodus erősebbé 's hatóbbá tétethetik, abban áll, hogy minden felesleges szókat ki kell belőle irtani. Az illyen szók néha az értelmességnek és egységnek alkalmas nagy mértékével is megállhatnak; de az előadást mindenkor előtlenítik: azt cselekszik, hogy a' beszéd lomhán jár 's mintegy düledez. „Szükséges, ugymond Horatius, a' rövidség, hogy sietve járjon a' beszéd 's ne tartóztassék fenn füleket haszontalanúl fárasztó szók által.“ *)

*) Est brevitate opus, ut currat sententia, neu se Impediat verbis lassas onerantibus aures.

E' részben általános szabály az, hogy minden szó, melyek a' periodus' értelmét elő nem segítik, kárt tesznek *). Az előadásból mindazt ki kell hagyni, a' mit az olvasó maga is könnyen hozzá gondolhat. Így jobban van mondva: „Elégnek tartván a' győzelmi pompát megérdemelni, nem kívánt vele megtiszteltetni“, mint így volna: „Mivel elégnek tartotta azt, hogy a' győzelmi pompát megérdemlette, tehát nem kívánt vele megtiszteltetni.“ Erre nézve egyik leghasznosabb gyakorlásnak tartom a' stylusban azt, hogy, midőn kidolgozott írásunkat általnézzük, minden haszontalan szószaporításokat kihagyjunk, 's minden felesleges szót kiirtsunk, melyek az első dolgozáskor rendszerint be szoktak csuszni. Ha itt sanyaruk vagyunk, periodusaink több erőt nyerne; feltétlenül mindazáltal, hogy nem esünk az ellenkező hibába, 's nem tesszük a' sok nyesés által stylusunkat keménynyé és szározzá; mert itt is, valamint minden dolgokban, van egy illy közép út. A' hang' teljes folyama 's kellemessége is figyelmet érdemel, habár nem legnagyobbat is. Némelly zöld leveleknek is kell maradni, melyek a' gyümölcsöt körülvegyék 's betakarják.

A' periodusokat valamint a' felesleges szóktól úgy a' felesleges tagoktól is meg kell tisztítani. Valamint minden szó új képzetet, úgy a' periodus' minden tagja új gondolatot tartozik magában foglalni. Ezzel egészen ellenkezik az a' nem ritkán előforduló hiba, midőn a' periodus' utolsó tagja nem egyéb, mint az elsőnek visszhangja vagy egy kevesse más formába öntött ismétlése. Addison p. o. a' szépségről így szól: „Már első látása is betölti a' lelket belső örömmel, 's minden tehetségeire gyönyört terjeszt.“ 'S másutt ismét így: „Lehetetlen az isten' munkáit hideg vérrel vagy lágyemelegen vizsgálni, vagy annyi szépségeket titkos öröm 's gyönyörködés nél-

---

*) „Obstat quidquid non adjuvat“, ugymond Quintilian.

kül látni.“ Mind a' két példában a' periodus' második tagja kevéssel vagy semmivel sem mond többet, mint a' meny-nyi az elsőben mondva vagyon; 's jöllehet az olyan írónak, millyen Addison, virágzó és szabad folyamú stýlusa 's periodusainak kellemes hangzása, efféle gondatlanságokat elfedezhet; mégis általában véve igaz az, hogy az ilyen szószaporítástól ment előadás hatóbb is, szebb is. A' figyelem elrestül, a' lélek henyévé lesz, ha a' szók' sokasodásával a' képzetek is illy mértékben nem szaporodnak.

Ha minden feleslegest elkerültünk, másodszor a' periodus' erejének nevelése végett különösen arra kell vigyáznunk, hogy az ugynevezett kötő, visszamutató 's viszony-jelentő szócskákat nagy gondnal válaszszuk. Ezen magokban csekélységeknek látszó szók: *de, és, ki, melly hol* 's a' t. gyakran igen fontosak; a' periodusok, ugy szólván, azokon forognak mint sarkaikon, 's következésképen mind kellemők, mind erejek nagy részint az illy szócskáktól függ. A' velek helyesen élés olly sokfélét kíván, hogy erre nézve mindenre kiterjedő különös szabályokat adni nem lehet. Az igaz utat ugy találjuk el, ha a' legjobb írók' szokására figyelmezzünk, 's gyakran vizsgáljuk, millyen különböző benyomást tesz ránk az efféle szócskákkal helyesen vagy helytelenül élés. Mindazáltal némelly észrevételeket, mellyeket tapasztalásból hasznosoknak tartok, közlök itt, a' nélkül, hogy a' tárgyat egészen kimeríteni akarnám.

A' névhatározókat azon névszóktól, mellyeket igazgatnak, soha sem kell elszakasztani. *)

Némelly írók a' mutató és visszamutató szókat szükségtelenül halmozzák igen gyakran élván az efféle szólásokkal: „Semmi sincs, a' mi velünk magát elébb meg-

---

*) Ez az eset a' magyarban nem fordulhat elő, azért szükségtelen volna róla bővebben szólni.

unatná, mint a' beszédbeli üres pompa." Mikor valamely tárgyat bemutatunk, vagy olly dolgot terjesztünk elő, melly különös figyelmet kíván, akkor lehet helye az ilylen szólásnak; de a' beszéd' rendszerinti folyamatjában illőbb magunkat egyszerűbben 's rövidebben fejeznünk ki, p. o. „Semmi sem unatja meg velünk magát elébb, mint a' beszédbeli üres pompa."

A' visszamatató névmást némelly angol írók olyankor is el szokták hagyni, mikor elhagyni nem kellene *).

Ezen kötő szókra nézve *és*, *vagy*, *'s*, mellyek mindenféle írásokban olly sokszor fordulnak elő, különféle észrevételeket lehet tenni. Elsőben világos dolog az, hogy annak szükségtelen ismétlése erőtleníti a' stylust. Olyankor egészen ollyforma benyomást tesz, mint a' bözbeszéd' nyelvén az elbeszélésekben olly gyakran előforduló *'s aztán*. Erre Temple Williámból vegyünk egy példát. A' franczia nyelv' kimíveltetéséről szól: „Az akademia, melyet Richelieu cardinalis olly czélból állíta fel, hogy az ideje- és hazájabeli jelesebb elméknek foglalatosságot adna, 's az által figyelmöket politikája' 's ministersége' vizsgálásáról elvonná, legelsőben hozta ezt divatba; 's a' franczia elmés írók ezen utóbbi időszakaszban egészen a' nyelv' és stylus' művelésére adták magokat; 's valóban olly szerencsés foganattal, hogy alig lehet őket utólni, 's ez által egyiránt gyarapodott poesisök és prósájok." Itt egy periodusban az *és* nem kevesebbszer fordul elő mint nyolczszor. Ezen különben kellemes író gyakran mászkáltatja ekképen stylusát a' kötszók' gondatlan halmozása által. Különös dolog, hogy az olly nagyon gondos író is, millyen Swift volt, a' kötszóval olly helytelenül élhetett, mint a' következő periodusban cselekedett (L. *Essay on the Fates of Clergymen*): „Nincs semmi talentom, melly az ember' szerencsáját a' világon úgy

---

*) Ez is csak az angol nyelvet illeti.

elősegítené, vagy hirtokosát az élet' nyomoruságai ellen nagyobb bátorságba tenné, mint az a' legostobább 's legközépszerűbb elméknél leginkább találtató vigyázatosság, 's az a' közéletben discretiónak hivatik; az okosságnak egy bizonyos alacsony neme, mellynek segítségével 's a' t." Midőn itt ezen szók helyett: *melly hivatik*, ezekkel él: 's *az hivatik*, a' mondatot nem csak esetlenné, hanem a' grammatika ellen hibázóvá is teszi.

De továbbá az is megjegyzést érdemel, hogy jóllehet ezen kötszó: *és*, eredetikepen arra való, hogy a' többféle tárgyakat egymással összekapcsolja, 's az által, mint gondolni lehetne, azoknak egybefüggését szorosabbá tegye; mégis sok esetekben annak elhagyása a' tárgyaknak még szorosb összekapcsoltatását 's gyorsabb egymásra következését jelenti. Már Longinus megjegyezte ezt, és sok példákkal meg lehetne bizonyítani. Eza' szólás: jöttem, láttam, győztem (*veni, vidi, vici*), sokkal elevenebben lefesti a' hódoltatás' gyorsaságát, mintha ezen szók kötszócskákkal volnának összekötve. Így van a' dolog a' következő leírásban is: „*Nostri emissis pilis, gladiis rem gerunt; repente post tergum equitatus cernitur; cohortes aliae appropinquant. Hostes terga vertunt; fugientibus equites occurrunt; fit magna caedes.*“ *Bell. Gall. I. 7.* Azaz: „A' mieink a' hajító dárdák' ellökése után kardot fognak; a' lovasság hirtelenül hátul terem; több cohorsok megjelennek; az ellenség hátot fordít; a' lovasok kergetik a' futókat; szörnyű ütközet támad.“

Innét az következik, hogy másfelől, midőn nem akarjuk az olvasót egy tárgyról másra igen gyorsan átvinni, vagy midőn több tárgyakat számlálunk elő, mellyeknél azt akarjuk, hogy egymástól különválva tűnjenek szembe, 's a' figyelem mindeneknél megállapodjék: olyankor a' kötszók különös kellemmel ismételtethetnek, mint p. o. Bolingbroke' ezen mondatjában: „Az illy férfiú az igazságtalan erőszak áldozatjává lehet; de nem vele

együtt az igazság és az okosság és a' szabadság is.“ Használóképen ír le Caesar is egy verekedést a' nerviusokkal „His equitibus facile pulsus ac perturbatus, incredibili celeritate ad flumen decurrerunt; ut pene uno tempore, et ad silvas, et in flumine et jam in manibus nostris hostes viderentur.“ *Bell. Gall. I. 2.* „Az ellenség ezen lovasságot megvervén 's elszalasztván, hihetetlen gyorsasággal hatott a' folyóig, úgy hogy csaknem egyszerre láttatott az erdőkben és a' folyóviznél és seregeink' közepén.“ Itt jóllehet hirtelen egymásután következő történetek iratnak le, mégis, mivel az író azt akarja láttatni, melly sok helyen jelent meg egyszerre az ellenség, a' kötszó szerencsésen ismételtetik. Mert az által a' különböző helyek, hol az ellenség megjelent, jobban szembe-tüntetnek.

Azon esetekre figyelmezní, mellyekben a' kötszó elhagyása vagy ismétlése illendő, mindazokra nézve, kik az ékesszólásban gyarapodni akarnak, igen fontos; mert a' nyelvnek nevezetes különössége az, hogy némellykor a' kötszók' elhagyása a' tárgyakat szorosabban összekapcsolja, másfelől pedig azoknak ismétlése az egyes tárgyakat egymástól jobban elválasztja. Ugyanazért az elhagyással gyors folyamú az ismétléssel pedig lassu járású beszédet szoktunk jelenteni. Oka ennek, úgy látszik, az, mivel az első esetben a' lelket olly sebesen sietni gondoljuk, hogy nem vesz magának időt azoknak egybefüggését kijelenteni. Azért a' sietség miatt a' kötszókat kihagyja 's a' tárgyak' egész sorát úgy állítja egymás mellé, mintha csak egyet tennének. Ellenben, ha több tárgyakat előszámlálunk, még pedig olly szándékkal, hogy a' beszédet lassu járásúvá tegyük, ollyankor azt teszszük fel a' lélek felől, hogy lassubb 's ünnepélyesebb lépésekkel megyen, minden előforduló tárgyaknak kölcsönös viszonyait kijeleli, 's midőn azokat különös kötszók által összekapcsolja, mintegy intést akar adni a' fi-

gyelemnek, hogy a' tárgyak, ha szintén össze vagynak is kötve, mégis különböznek egymástól, 's hogy azok nem egy egészet, hanem többséleiséget jelentenek. Lásuk például, melly fontosság adatik Pál apostol' következő szavaiban a' kötszó' ismétlése által minden egyes környülménynek: „Én bizonynyal elhittem, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem hatalmasságok, sem jelenvalók, sem következők, sem magasság, sem mélység, és semmi teremtettt állat el nem szakaszthat minket az isten' szerelmétől.“ *Rom. 8, 38. 39.* Ennyit a' kötszókkal élésről.

Most a' periodus' hatáságát tárgyazó harmadik szabályra megyek által. Melly abban áll, hogy a' fő szó', 's általjában a' mondat' legnevezetesebb szavai olly helyre tétessenek, hol leghatóbb benyomást tesznek. Világos dolog, hogy minden periodusban vagynak bizonyos fő szók, mellyektől az értelem leginkább függ, 's szintén olly bizonyos az is, hogy az ilyen szók ollyan helyet kívánnak, hol leginkább szembetűnnek, 's leginkább megkülönböztethetnek. De melly helyen legillendőbb ezeknek állani, ha valljon a' periodusok' kezdetén-e vagy végén, vagy néha közepén is, azt, vélekedésem szerint, nem lehet szabályok által szorosán meghatározni. A' dolog a' periodus' természetéhez képest változtatást kíván. Az értelmességre minden esetben a' legelső gondot kell fordítani; 's a' mi nyelvünk' természete nem nagy szabadságot enged a' hely' választására nézve. Nálunk a' fő szók többnyire a' periodus' kezdetére tétetnek. Így p. o. Addison: „A' képzelődés' gyönyörei egész kiterjedésükben vétetve nem olly durvák mint az érzékiek, 's nem olly finomak, mint az értelembeliek.“ Valóban legillőbb rendnek is látszik lenni azt legelől helyzeni, a' mi a' mondatnak fő tárgyát teszi. Mindazáltal néha, midőn az állításnak fontosságot akarunk adni, jó az értelmet egy ideig függőben tartani, 's annak egész kifejezését legutóljára hagyni.

Így p. o. Pope: „Akármelly oldalról vizsgálta is Homerus, benne leginkább csodálkozásra méltó a' rendkívül találós ész.

A' görög és római írók e' részben sokkal nyertesebbek voltak, mint mi; minthogy a' nyelv nekik a' szók' elforgatására nagy szabadságot adott, minden szónak azt a' helyet választhatták, melyet legjobbnak tartottak, 's az által a' mondatnak nagyobb hatóságot adhattak. Milton az ő kötetlen írásiban, 's némely egyéb régi angol írók próbálták őket ebben utánozni. De az erőltetett szóhelyezés, mellyel éltek, homályosságot szült, 's a' mi nyelvünk, a' mint azon most beszélni 's írni szokás, nem akarja az efféle szabadságokat megengedni. Mindazáltal a' szók' elforgatása bizonyos határok között 's némi mértékben az angol nyelvben is találhat helyet 's a' legjobb írók által gyakoroltatik is. Pope p. o. Homerusról szólván, így ír: „Ítéltő tehetségi elsőségét méltán kérdés alá vetetheti Virgilius; de találmányos eszét egy vágytárs sem teszi kétségessé.“ Szembetűnő dolog, hogy az író, midőn a' periodust a' két főszó ellentétele által hatóbbá akarta tenni, szerencsésebb szóhelyezést választott, mint ez a' természeti rend lett volna: „Virgilius az itélő tehetségi elsőségét méltán kérdés alá vetetheti; de találmányos eszét még eddig egy vágytárs sem tette kétségessé.“

Némely írók azon elforgatási szabadsággal, melyet nyelvünk megszenved, sokkal nagyobb mértékben élnek, mint mások. Shaftesbury p. o. sokkal nagyobbban, mint Addison; 's az elsőnek stylusa leginkább ezen elforgatásnak köszöni azt az erőt, méltóságot és kellemes hangzást, mellyekkel magát megkülönbözteti. Kitészik ez a' következő periodusaiból, mellyekben a' szók' nem szorosan természeti, hanem mesterséges renddel vagynak helyhezve. A' vétek' boldogtalanságáról van a' szó: „Ez a' legnagyobb mértékű erkölcsi romlottságra nézve olly igazság, mellyet az emberek, mint magok megvallják,

könnyen észrevesznek. A' hol teljes elfajulás 's minden nyíltszívűségtől, igazságtól 's méltóságtól nyilvános elpártolás mutatkozik, ott kevesen találtnak, kik az abból következő boldogtalanságot nem látnák 's meg nem vallanák. Az ilyen eset ritkán ítéltetik hibásan, ha egész rutságában fordul elő. A' szerencsétlenség abban áll, hogy ezen romlottságot, míg kisebb mértékben jelenik meg, nem vesszük szemügyre, 's nem vizsgáljuk, mint van akkor vele a' dolog, mintha a' teljes erkölcsi romlottság a' legnagyobb boldogtalanság volna ugyan; de annak kicsiny mértéke éppen semmi bajt és kárt sem okozna. De ezt állítani éppen olyan okosság, mint azt mondani, hogy a' testre nézve a' csonkaság és bénaság ugyan legnagyobb szerencsétlenség, de valamely egyes tagnak elvesztése, vagy a' test' valamely egyes részének 's érző eszközének megromlása, legkisebb figyelmet sem érdemlő baj." Itt a' nyelven semmi erőszak sem tétetik; noha több elforgatások találtnak. Minden ünnepélyesen 's mesterséggel van helyezve; a' mi ezen író' stylusát leginkább megkülönbözteti.

Akármedly lapot tekintsünk is meg Addison' munkáiból, tüstént látni fogjuk, melly igen különböz azokban a' szók' rendje. „A' szem minden érző eszközeink között legtökéletesebb, de egyszersmind legkényesebb is. Az legtöbbször képzetekkel tölti meg lelkünket, tárgyaival a' legnagyobb távolságban mulathatja magát, 's legtöbbször foglalatoskodhatik velek, a' nélkül, hogy fáradságot vagy unalmat érezne. Igaz, hogy a' tapintás is adhat fogalmakat a' terjedelemtől, alakról 's szemmel észrevehető egyéb dolgokról, kivévén a' színeket; de az másfelől munkálataival sokkal keskenyebb korlátok közé van szorítva 's a' t." (Az angol Szemlélőnek 411. számában.). Az ő írásmódja mindenkor így foly a' nyelv' legtermészetibb 's megszokottabb rendjét követvén, 's ha azáltal kevesebb pompát 's ünnepélyességet mutat is, mint Shaftesburyé,

másfelől annál több egyszerűséggel, természetiséggel 's könnyűséggel bír; ezek pedig főbb rendű szépségek.

De akár éljünk a' szók' elforgatásával akár sem, 's a' periodus' akármely részébe tegyük is a' fő szókat, mindenkor nagy figyelmet érdemel az, hogy ezen fő szók' világosan szembetűnjenek, 's olyan szókkal, mellyekkel meghomályosítatnának, elborítva ne legyenek. Ha tehát a' periodus' fő gondolatja az idő, hely' 's egyéb környülmények' meghatározását kívánja, olyan helyre igyekezzünk ezen meghatározást iktatni, hol a' fő gondolatot nem bántja, 's mellékes dolgokkal el nem temeti. Egy példa világosabbá fogja ezt tenni. Lássuk mint szerkezteti Shaftesbury a' következő periodust egy íróhoz irt tanácsában, midőn arról szól, millyenek az újabb költők a' régiekhez képest: „Ha a' költők csupán gyönyörködtetőknek akarván tartatni, mégis titkon tanítást és intést is adnak, talán most is szintugy mint hajdan, méltán a' legjobb és legérdemesebb írók közé számláltathatnak.“ Ez egy jól szerkeztetett periodus. Sok olly környülményeket foglal magában, mellyek az értelem meghatározására szükségesek, millyenek ezek: *csupán, titkon, talán, szintugy, most, méltán, hajdan*; mégis mindezek olly nagy mesterséggel vagynak helyezve, hogy általok az értelem sem nem gátoltatik sem nem gyengítetik, 's a' periodus' ezen fő gondolatja: *a' költők a' legjobb írók közé számláltathatnak*, a' befejezésben világosan szembetűnik 's illő helyen áll. Tegyük fel, hogy a' periodus' tagjai így rendeltettek volna el: „Ha a' költők csupán gyönyörködtetőknek akarván tartatni egyszersmind tanítást és intést is adnak titkon, a' legjobb és legérdemesebb írók közé számláltathatnak méltán, talán most szintugy mint hajdan: akkor ugyanazon szók' maradnának meg 's ugyanaz lenne az értelem; de minthogy a' mellékes környülmények beszövése a' fő szók' erejét gátolná, az egész periodus zavaros, erőtlen 's kellemetlen lenne.

Egy negyedik szabály a' mondatok' erejének nevelése végett abban áll, hogy azoknak egymásután következő tagjai mind inkább és inkább fontosak legyenek. Az illy elrendelés climaxnak vagy felfelé lépésnek neveztetik 's az előadásban méltán szépségnek tartatik. Könnyű is álltallátni, miért kedveljük azt. Természetünk szerint minden dolgokban inkább szeretünk nagyobb és nagyobb szépség felé felemelkedni, mint a' szebből aláfelé hanyatlani. Ha egyszer valamely jeles tárgyat szemügyre vettünk, nagyon nem örömet hagyjuk magunkat csekélyebb környülmény' vizsgálására visszavonatni. „Cavendum est — ugymond Quintilianus, kinek tekintetere mindenkor örömet hivatkozom — ne decrescat oratio, et fortiori subjungatur aliquid infirmius; sicut sacrilego fur, aut latroni petulans. Augeri enim debent sententiae et insurgere“; azaz: „Övnünk kell magunkat, hogy a' beszéd alá ne szálljon 's a' hatóbb szó után erőtlenebb, p. o. a' templomrabló után tolvaj, a' zsvány után pajkos, ne következék. Mert a' periodusnak mindenkor nevekedni 's emelkedni kell.“ Az illy elrendelésből származó szépségnek Cicero' beszédei sok példáit adják. Ünnepestes stylusa vele nagyon természet szerint gyakoroltatta azt; 's, hogy a' főlebb lépést annál tökéletesebbé tenné, nemcsak az értelmet, hanem a' szót is teljesebb erőkre, 's nagyobb méltóságra emelte. Így p. o. Milóért mondott beszédében, midőn Clodiusnak Pompejus' megölésére célzó szándékáról szól: „Atqui si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe haec in illa causa suma omnia fuerunt. Insidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus; ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis; eo porro reipublicae tempore quo si unus ille occidisset, non haec solum civitas sed gentes omnes concidissent.“ Bolingbrokeból is szép a' következő példa: „Az a' magaviseletbeli illendőség, kellem, és characterrel egyező diszes mód, kivált a' fejedelmi szemé-

lyeknél olly igen szükséges, hogy az effélék' elmulasztása miatt erényeik' fénye nagy részint elenyészik 's hibáik még inkább szembetűnnek. Sőt, a' mi több, a' magaviseletbeli illendőségnek 's kellemnek 's általjában a' külső diszes magaalalmazásra figyelmezésnek elmellőzése még erényeiket hibákká, hibáikat vétkekké 's vétkeiket olly tartós szenvedélyekké is változtathatja, millyenek mind a' fejedelmet mind az embert lealacsonyítják. (L. *Idea of a Patriot King.*)

Mindazáltal meg kell jegyezni, hogy a' teljes és szónoki climaxnak vagy főlebb lépésnek ezen neme nem mindenkor találhat helyet 's nem is mindenüvé illik. Az előadásnak csak némelly nemei szenvedik meg az illy periodusokat; a' velek igen gyakran élés, kivált ott, hol a' tárgy ünnepélyes pompát nem kíván, az előadást mesterkeltté és kellemtelenné teszi. De van valami a' climaxhoz közelítő, a' mire mindenütt kell igyekeznünk, az t. i., a' mit Quintilian mond: „Ne decrescat oratio, et ne fortiori subjangatur aliquid infirmius.“ Csekélyebb gondolat vagy állítás soha se következze a' fontosabb után; 's ha a' periodus két tagból áll, rendszerint a' hosszabbik fejezze be azt. Ezt tenni két ok vagyon: az így szerkeztetett periodusok könnyebben mondatnak ki, 's ha a' rövidebb tag van előre bocsátva, könnyebben megtartjuk azt a' másodikra menésünkkor emlékezetünkben, 's mind a' két tag' egybefüggését világosabban általlátjuk. Így p. o. ez: „Ha szenvedélyeink minket elhagynak, azzal a' hiedelemmel hízelkedünk magunknak, hogy mi hagytuk el azokat“, értelmesebben is világosabban is van mondva, mintha a' periodust a' hosszabb taggal kezdenénk el: „Azzal a' hiedelemmel hízelkedünk magunknak, hogy mi hagytuk el szenvedélyeinket, ha azok hagynak el minket.“ Általjában mindenkor gyönyörködve látjuk a' periodus' főlebb emelkedését 's a' végső szóig fontosabbá levését, ha az illy szerkeztetés, kényszerítés és oda nem

illő pompa nélkül történhetik. „Ha még fölebb elmelkedünk — így szól igen szépen Addison — 's az álló csillagokat, melyek közül mindeniknek külön planetái vannak, mint megannyi tüztengereket vizsgáljuk, 's mindig olly új egeket fedezünk fel, melyek az aether' végetlen mélységében még messzebb vagynak; eltévedünk a' napok' és világok' ezen labirintjában, 's elámulunk a' természet' megmérhetetlen nagyságán. (Az Angol Szemlélőnek 420dik számában). Innét következik a' periodus erejének nevelése végett

Az ötödik szabály, mely abban áll, hogy azokat ne fejezzük be időhatározókkal vagy egyéb csekély jelentésű szócskákkal. Az illy befejezések mindenkor erőtlénítik a' periodust. Vagynak ugyan olly mondatok, melyekben a' gondolatok' egész fontossága az illy szókon nyugszik. 'S az illy esetben azokat nem mellékes környülményeknek, hanem fő szóknak kell néznünk. A' következő mondat p. o. hibátlan volna: „Háladatlanságát soha sem emlegetem; de jótéteményét mindenkor.“ Itt a' *sohasem* 's *mindenkor*, minthogy fő szók, ollyan helyet nyertek, melyen legnagyobb benyomást tesznek. Előbbi jegyzetem csak az olly esetekről szól, melyekben az illy alsóbb rendű szócskák által mellékes környülmények vagy valamelly főbb szók' közelebbi meghatározásai jelentetnek. Ollyankor mindig legkevesebbé szembetűnő helyre kell azokat tenni, 's a' nagyobb fontosságu szókhoz ugy szerkeztetni, hogy a' figyelem azokat a' hozzájuk illő második helyen vegye észre. *)

*) Itt az eredetiben egy pár jegyzés van, mely csak az angol nyelvet illeti. Mi azt jegyezhetjük meg, hogy a' magyarban sok ígék vagynak összetéve elválasztható szócskákkal. Az ilyen szócskáknál is arra kell nézni, hogy az elválasztáskor egyfelől sok szók ne vettessenek közbe, másfelől az elválasztott szócskák a' periodus' végére ne essenek.

Nem csak apró szócskákkal, hanem olly szólásokkal is helytelen végezni a' periodust, mellyek csak valamelly mellékes környülményt jelentenek. Láthatjuk ezt Lord Bolingbrokenak következő helyéből. (L. *Letter on the State of parties at the accession of King Georgel.*) „Engedje meg tehát uraságod annak ismétlésével fejeznem be leveletem, hogy a' visszavonás okozta mind azon bajainkat, mellyekről panaszolkodunk; hogy csak az egyesség orvosolhatja meg azokat; és hogy ezen egyesség' helyreállítására nagy lépés tétetett a' felekezetek' azon összeegyeztése által, melly olly szerencsésen kezdődött, olly foganatosan gyarapodott, 's mostanában olly menthetetlenül semmibevéteetik; hogy rosszabbat ne mondjak.“ Ezen utolsó szólas: *hogy rosszabbat ne mondjak*, nagyon esetlen befejezés 's annyival szerencsétlenebb, minthogy az élébeni sorokban felfelé lépés vagy climax vagy, mellynek egész végig nevekedni kellett volna.

Az afféle mellékes környülményeket sokszor igen nehéz a' periodusba helyesen 's úgy szerkeztetni, hogy annak mind értelmessége, mind kellemes hangzása sérelem nélkül maradjon. Noha az ilyen szólások szükséges részei a' periodusnak, mégis ollyak mint az építésben az idomtalan kövek, mellyek a' művész által csak nagy ügyességgel tétethetnek ollyan helyre, hol legkevesebbé bántják meg a' szemet. „Jungantur — úgy mond Quintilian — quo congruunt maxime; sicut in structura saxorum rudium etiam ipsa enormitas invenit cui applicari et in quo possit insistere“; azaz: „Iktattassanak be ollyan helyre, hová leginkább illenek, mint a' faragatlan kövekből építőnek kezében az éktelen darabok is találnak ollyan társat, melly mellé alkalmaztathatnak 's olly alapot, mellyen megállhatnak.“

A' periodus' vége ezekre nézve mindenkor illetlen hely. Általjában véve, ha az értelem megengedi, legjobb azokat olly hamar, a' mint csak lehet, előre bocsátani, hogy

a' fontosabb 's jelentőbb szók efféle akadémiai nélkül állhassanak az utolsó helyen. Az is egy szabály, hogy ne következzenek igen sok mellékes környülmények egymás után, hanem inkább a' periodus' több tagjaiban osztassanak el azon fő szók körül, melyektől függenek; de, mint már említém, olly móddal, hogy a' fő szók általok el ne temetessenek. Swiftnek ezen mondásában p. o.: „A' mit szerencsém volt említeni uraságodnak ez előtt kevés idővel, élő szóval, az nem volt újság.“ Ezen két mellékes környülmények: *kevés idővel ez előtt, élő szóval*, melyek itt együtt vagynak, helyesebben állának elválasztva így: „A' mit szerencsém volt ez előtt kevés idővel uraságodnak élő szóval említeni“; 's Lord Bolingbroke következő periodusában: „A' korlátolt monarchia, milylen a' miénk, épen a' középponton állónak gondoltathatik vélekedésem szerint, mint már sokszor gondoltatott is, melytől eltávoztása egyfelől tyrannismusra, másfelől anarchiára visz“. A' szerkeztetés szerencsésebb így: „Vélekedésem szerint a' korlátolt monarchia, milylen a' miénk, épen a' középponton állónak gondoltathatik, 's már sokszor gondoltatott is, melytől 's a' t.“ (*L. Remark's on the History of England*).

Még csak egy szabályt adok a' periodus' erejének nevelése végett, mely abban áll: midőn azonegy periodus' tagjaiban két dolgok egymással összehasonlítnak, vagy egymás ellenébe tétetnek, 's következésképen azoknak hasonlítása vagy különbözése jelentetik, azon legyünk, hogy a' nyelvben vagy stylusban is láttassék egy bizonyos hasonlatosság vagy egyformaság. Mert, midőn a' dolgok egymásnak felelnek, természetök szerint azt várjuk, hogy a' szók is feleljenek egymásnak. Ha ez nem történik, megcsalatozunk várakozásunkban, 's az összehasonlítást vagy ellenbetevést tökéletlennek tartjuk. Így midőn Lord Bolingbroke ezt mondja: „A' nevetők mindenkor azokkal fognak tartani, kikben több elmésség van;

a' komoly emberek' felekezete pedig azokkal; kiknek részén több okosság találtatik (*Dissertation on parties profane*) az ellenbetétel tökéletesebb volna így: „A' neveitök mindenkor azokkal fognak tartani, kikben több elmésség van; a' komolyak pedig azokkal, kiknek részén több okosság találtatik.” A' következő hely Pope' előbeszédéből Homerusához a' most adott szabályt még tökéletesebben megvilágosítja: „Homerus nagyobb elme, Virgilius ügyesebb művész volt; az egyikben az embert, a' másiban a' művet kell csodálnunk; Homerus parancsoló hevelességgel elragad, Virgilius magához vonó szelíd méltósággal vezet; Homerus nemes tékozlással szórja, Virgilius gondos megválasztással osztogatja a' szépségeket; Homerus, mint a' Nylus sebes és kiöntő omlással árasztja gazdagságait; Virgilius partok között maradó folyam módjára egyirányos teljességgel önti azokat. 'S ha indító okaikat szemléljük: Homerus Jupiterhez látszik hasonlítani, midőn az haragosan az olympust megrázza, a' vilámokat szerte széllal szórja 's az egész eget tűzbe borítja; Virgilius pedig ugyanazon istenséghez, midőn az kegyes indulattal több isteneivel tanácskozik 's országok' alkotására alapot vet, 's egész teremtetett világának rendet szab.” Az így szerkeztetett periodusok, ha illőképen szövetnek be 's nem felette sokszor fordulnak elő, igen szépek. De őrizkednünk kell, hogy az efféle szépségeket felette igen ne keressük. Ki kell tetszeni, hogy csak az alkalom szülte azokat, 's a' tárgyak hasonlatossága vagy ellenkezése természeti módon vezet rájuk. Ha az ilyen szerkeztetéssel igen gyakran élünk, bizonyos egyformaság 's hangzatbeli ismétlés támad, melly a' fület fárasztja 's mesterkélést árul el. A' régiek között Isocrates' stylusa hibás e' részben; 's ezért némelly fő kritikusok különösen a' Halicarnassi Dionysius által keményen vádoltatik is.

Itt vége van annak, a' mit a' periodusokról, az értelmesség', egység' és erő' tekintetéből mondani szándékoztam. Ezen tárgyról két okra nézve szólottam bővebben: elsőben azért, mivel ezen dologról természete szerint több különös szabályok adathatnak, mint a' kritikának sok egyéb tárgyairól; továbbá pedig azért, mivel az illy értekezést nagy mértékben fontosnak tartom. Mert, noha némely jegyzeteim csekélységeknek látszhatnak is lenni, mindazáltal a' stylusra nézve sokkal hasznosabb következtetéseket szülnek, mint első tekintettel gondolni lehetne. Az olly gondolat, melly értelmes, összefüggő 's jól szerkeztetett periodusban adatik elő, mindenkor erősebben hat a' lélekre, mint a' melly erőtlennül 's rendetlenül fejeztetik ki. Mindenki érzi ezt, ki az ilyen periodusokat ellenkező szerkezetűekkel összehasonlítja, 's ha a' különböző benyomás már egy periodusban is észrevétetik, mennyivel inkább észrevétethetik egy egész beszédben vagy egész egy olly értekezésben, melly több ilyen periodusokból áll.

A' periodusok' szerkeztetésére nézve a' fő 's mindent magában foglaló szabály tagadhatatlanul az, hogy azon gondolatokat 's képzeteket, mellyeket másokban támasztani akarunk, a' legvilágosabb 's legtermészetibb rendben közöljük. Az az elrendelés, melly az értelmet legigazabban adja 's leghelyesebben kifejezi, bizonyosan legjobban fog az olvasónak tetszeni. Erre czéloznak minden szabályok, mellyeket adtam. 'S valóban, ha az írók mindenkor világosan gondolkodnának, egyszersmind a' nyelvet, mellyen írnak, tökéletesen tudnák, kevés szabályokra volna szükség. Akkor periodusaik azon értelmességgel, határozottsággal, egységgel és erővel bírnának, mellyeket ajánlottam. Mert bizonyosok lehetünk, hogy midőn roszúl fejezzük ki magunkat, annak okát a' nyelv' nem tudásán kívül többnyire képzeleteinknek hiánosságában kell keresnünk. A' zavaros, homályos, és erőtlen pe-

riodusok, ha nem mindenkor, legalább többnyire zavaros, homályos és erőtlén gondolatainkból származnak. A' gondolat és a' nyelv kölcsönösen hatnak egymásra. A' logika és retorika itt és mint sok egyéb esetekben szorosan összefüggnek egymással; 's a' ki periodusait helyesen és gondosan szerkeztetni tanulja, egy uttal helyesen és pontosan gondolkodni is tanul; 's ez az észrevétel maga eléggé helyesíti azt a' gondot és figyelmet, melyet ezen tárgyra fordítottam.

TIZENHARMADIK LECZKE.

A' PERIODUSOK' SZERKEZTETÉSE. — HARMONIA.

Eddig a' periodusokat jelentésökre nézve az értelmesség', egység' és erő' tekintetéből vizsgáltuk. Most hangjokra, harmoniájokra 's fület kecsegtető zengésökre nézve fogjuk azokat vizsgálni; ez lévén utolsó azon tulajdonságok között, melyekről értekezni szándékoztam.

A' hang sokkal kevesebbé fontos tulajdonság ugyan; de még sem olyan, melyre semmi tekintettel sem kellene lennünk. Mert valamig képzeateink' közlésére a' hangok lesznek eszközeink, mindaddig nagy egybefüggés lesz a' képzetek és azon hangok között, melyek által azok közöltetnek. Kellemes képzeteket alig lehet durva és kemény 's kellemetlen hangok által támasztani a' lélekben. A' képzelő tehetség felháborodik, mihelyt illyeneket hall kimondani. „Nihil potest intrare in affectum — ugymond Quintilian — quod in aurē, velut quodam vestibulo statim offendit“; azaz: „Semmisem hathat be a' szívébe, a' mi mindjárt a' küszöbön beléptekor a' fület megsérti.“ Tudjuk, hogy a' muzsika minden ember' szívét nagy mértékben képes megilletni, annyira, hogy alig van olly érzés, melly némelly hangokkal szorosan egyben nem függene, 's általok elő nem segítenék. Már pedig a' muzsika' erejével bizonyos mértékben a' nyelv is birhat, melly környülmény a' nyelv' feltalálását még sokkal becsesebbé teszi. A' nyelv nem csak értésökre adhatja másoknak képzeateinket, hanem illő hangok által hatóbbakká

is teheti, 's a' gondolatok' közléséből származó örömet a' kellemes hang' gyönyörével is nevelheti.

A' periodusok' harmoniájára nézve két dolog kívánja figyelmünket: először a' kellemes hangzat általjában véve a' nélkül, hogy arra, a' mit kifejez, tekintenénk; másodszor pedig a' hangok' olly elrendelése, melly szerint általok az értelem kifejeztetik. A' harmonia' első neme közönségesebb, a' második nagyobb szépség.

Elsőben vizsgáljuk a' kellemes hangot általjában, mint a' jól szerkeztetett periodus' tulajdonságát; 's mint-hogy eddig mindenkor prózabeli periodusokról szólottunk, itt is azokra fogjuk magunkat szorítani. A' prózabeli kellemes hangzat, mint mindenki könnyen általláthatja, két dologtól függ, az egyes szók' választásától és azoknak elrendelésétől.

A' szók' választásán kezdem el, melly részben nem sokat mondhatok, ha minden a' nyelvben előforduló egyes betűk' 's egyszerű hangok' erejéről hosszasan és unalmasan értekezni nem akarok. Világos dolog az, hogy az ollyan szók' legkellemesebbek a' fülnek, mellyek lágy és folyó hangokból állanak, 's mellyekben a' magokban- és mássalhangzó betűk illőkép vagynak vegyülve a' nélkül, hogy sok kemény mássalhangzók koccannának össze egymással, vagy sok magokbanhangzók' egymásután következése hiatust, azaz kellemetlen szájtátást okozna. Mindenkor általános igazság gyanánt lehet venni azt, hogy, hol a' hangok nehezen mondatnak ki, ott azok a' fülnek is hasonló mértékben kemények és kedvetlenek. A' magokbanhangzók kellemet, a' mássalhangzók ellenben erőt adnak a' szók' hangjának. A' nyelv' harmoniája azt kívánja, hogy mind a' kettőre nézve illő mérték tartassék; mert nagy kárt vall az, és vagy igen lágygyá, vagy igen darabossá tétetik, ha egyik vagy másik részben a' mérték általhágatik. A' hosszú szók' rendszerint kellemesebbek a' fülnek, mint az egytaguak, kedveltetik magokat

vele az összetétel és azon egymásra következő hangok által, melyekből állanak. Mihez képest a' legkellemesebb zengésű nyelvek leginkább bővelkednek illyekkel. A' hosszabb szók között azok legkellemesebb zengesűek, melyek nem vagy csupa hosszú vagy csupa rövid szótagokból állanak, hanem mind a' kétfélékből vagynak összetéve mint p. o. *kemény, soká, tovább, remény, zátony, függetlek.*

Azon harmoniára nézve, mely a' periodus' szavainak és tagjainak illő elrendeléséből származik, sokkal több nehézség fordul elő, és sokkal nagyobb vigyázás szükséges. Mert ha a' szók magokban még olly jól választatnak 's még olly kellemes hangzatuak is, mégis egészen elenyészik a' periodus' kellemes hangzása, mihelyt azok nem jó helyen állanak. A' periodusok' kellemes hangzatu szerkeztetésére 's elrendelésére nézve egy író sem ér fel sem a' régiek sem az újak között Cicéroval. Ő ezen kellemes hangzatra felette nagy gondot fordított; 's talán felesleg is szerette azt, a' mit „plena ac numerosa oratio”-nak nevez. Akárhol tekintsünk is be írásaiba, mindenütt találjuk ennek bizonyosságát. Mi lehet p. o. teljesebb, kekededebb és zengedezőbb, mint Catilina ellen mondott negyedik beszédének következő helye: „Cogitate quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta Deorum benignitate auctas exaggerataque fortūnas una nox pene delerit.” Az Angolban a' következő kellemes hangzatu példát vehetjük Miltonnak a' nevelésről irt értekezéséből: „Egy olly dombra vezettek titeket, mely első tekintettel nehéz és fáradságos felmenetelt mutat, de más felől olly kies, olly zöld, olly dicső kilátásu, 's mindenütt olly édes és kecsegtető zengedezettel bővelkedő, hogy Orpheus' hárfája sem lehetett igazabb.” Ezen periodusban minden előmozdítja a' kellemes hangzatot. A' szók szerencsésen vagynak választva; teljesekek lágy és szelíd hangokkal, 's olly mesterségesen

vagynak egymás után következtetve, 's olly illendőn elrendelve, hogy mihelyt közülök csak egyet is másképp helyheznénk, tüstint elenyésznek az egésznek kellemes hangzatja. Mert melly szépen emelkednek itt a' periodus' tagjai egymás után: „olly kies, olly zöld, olly dicső ki-látásu, mindenütt olly édes és kecsegtető zengedezéssel bővelkedő“, míg végre a' fül illő elkészítés után apródon-kint ezen kellemes pihenést adó végződésre vitetik: *hogy Orpheus' hárfája sem lehetett igézőbb.*

Minthogy tehát a' periodusok' szerkeztetése a' fül-nek olly kellemes hangzatot adhat, azt kell már most vizsgálnunk, hogyan lehet azokat illy kellemes hangza-tuakká szerkeztetni, 's mellyek az illy szerkeztetésnek okfejei és törvényei. 'S ezen tárgyról könnyen adhatnék számos szabályokat, ha a' régi rhetorokat akarnám kö-vetni. Mert azok e' részben nagyon környülményes okta-tásokat adtak; környülményesebbeket, mint a' nyelvről értekezésnek akármelly egyéb részében. Azt állították, hogy valamint a' kötött beszédnek úgy a' kötetlennek is nagyon bizonyos hangmértéke, melly ha itt nem olly igen szorosan is mint a' másokban, de csakugyan valamennyire mégis bizonyos szabályok által meghatározottathatik. Sőt annyira mentek, hogy az úgy nevezett lábokat, vagy a' periódus' tagjaiba felveendő hosszú és rövid szótagok' mi-nemüségét is előadják, 's azok közül mindeniknek külö-nös erejét mutogatják. Valahol a' periodusok' szerkezteté-séről szólnak, mindenütt azoknak kellemes hangzatjára van legnagyobb figyelmök függesztve. Cicero' és Quinti-lián' munkái tele vagynak efféle jegyzetekkel. A' stylus' egyéb tulajdonságairól, a' határozottságról, egységről és erőről, mellyeket mi fő fontosságúnak tartunk, ők csak igen röviden szólnak; de midőn a' *junctura et numerus*, azaz a' harmonia és kellemes hangzat fordul elő, nagyon szélesen kiterjednek tanításokkal. A' Halicarnassi Diony-sius, a' régiségnek ezen egyik legélesebben ítélő műbi-

rája, a' szóknak periodusokbeli szerkeztetéséről egy értekezést írt, mellyben egészen azoknak harmoniájára szorítja oktatását. Ő a' jó periodustól négy dolgot kíván: először az egyes hangok' kellemességét, másodszor a' hangok' helyes következtetését, vagy az ugynevezett lábok' jól elintézését, harmadszor a' hangok' illő változtatását, negyedszer a' hangoknak az értelemhez alkalmazását. Mindezen pontokról nagy gondnal és éles ítéllettel ír 's megérdemli az olvasást; mindazáltal, ha ki ma a' periodusok' szerkeztetéséről írna, attól a' tárgy' bővebb fejtegetését várnók.

Az újabb időkben, mint tudva vagyon, a' beszéd' kellemes hangzatjára sokkal kevesebb figyelem fordítatott; 's valóban több okokra nézve kevesebbé is lehet már most annak bizonyos regulákat szabni. Ezen okokat szükségesnek tartom előszámlálni, részint annak mentése végett, miért nem követem tanításomban azon utat, mellyen a' rhetorika' régi írói jártak, részint hogy megmutassam, mi annak az oka, hogy a' stylus' ezen tulajdonsága, melly hajdan olly fontosnak tartatott, a' mi időkben olly kevés figyelmet von magára.

Elsőben a' régi azaz a' görög és a' római nyelvek a' kellemesen hangzásra sokkal alkalmasabbak voltak mint a' mieink. Azokban a' szótagok' mértéke jobban meghatározathatott, a' szók hosszabbak lévén, szebben zengtek; a' névszók és igék különbfélekép végződvn sokféle könnyű folyamú hangokat adtak, 's szükségtelenekké tettek azon sok apró segéd szókkal élést, mellyeket az újabb nyelvekben elkerülni nem lehet, 's, a' mi legfőbb dolog, a' szók' elforgatásabeli nagy szabadság engedelmet adott a' szókat olly renddel helyezni, melly által a' kellemes hangzat leginkább előmozdítatott. Mindezen környülmények azoknak nagy elsőséget adtak a' hang' kellemességére nézve az újabb nyelvek felett.

Továbbá a' görögök és romaiak, kivált az első,

sokkal muzsikához értőbb nemzetek voltak mint mi vagyunk, 's a' nyelv' kellemes hangzásában is sokkal nagyobb gyönyört találtak. Tudjuk, hogy náluk a' muzsika sokkal nagyobb mértékben szeretett 's kiterjedőbb mesterség volt és sokkal többféle tárgyakra fordítatott, mint nálunk. Sok tudósok, különösen du Bos apát, a' költés' és képirás' mesterségeiről irt értekezésében világosan megmutatták, hogy a' régiek' színészeti munkái, mind a' szomorú mind a' víg játékok, némi muzsikára voltak készítve. Ez az oka, hogy Terentius' színjátékai előtt ezen szólások fordulnak elő: *modos fecit* és *tibiis dextris et sinistris*. Náluk minden nyilvános szavalások 's előadások jobban muzsikához voltak alkalmazva 's az éneklésnek bizonyos neméhez vagy a' recitativhoz közelítettek. Az athenaeiek-nél bizonyos úgy nevezett törvényi melodia volt, azaz, az éneklésnek egy bizonyos meghatározott neme, melylyel a' törvények a' nép előtt kihirdetettek, még pedig azért, hogy azokat a' helytelen hangú olvasás megvetés' tárgyaivá ne tegye. A' romaiakra nézve pedig tudva vagyón Cajus Grachusról, hogy valamikor nyilvános helyen beszélt, egy muzsikust állított maga mellé, hogy az őtet sipjával az illő hang' választására elkészítené. Ezen figyelmezés a' nyelv' kellemes hangzására azon időben, úgy látszik, még akkor is szükségesnek tartatott, midőn azon rettenetes szónoki beszédeket mondotta, melyekkel Róma' polgárainak egyik felét a' másik fele ellen feltüzeltte. Quintilian kárhoztatja ugyan ezen előadásbeli túlságot, mindazáltal az éneklési előadásnak egy bizonyos nemét (*cantus obscurior*) mégis a' nyilvános szónoklás' szépségei közé számlálja. Innét vagynak azon sokféle *accentus*ok vagy hangjelek a' görög szótagokon (*accentus acutus, gravis, circumflexus*), melyek nem ezeknek hosszú vagy rövid voltokat jelentik, hanem azt, hogy milyen hangadással kelljen azokat kimondani, 's melyeknek ereje nálunk egészen esméretlen. 'S jóllehet a' rómaiak efféle

hangjeleket szavaikra nem tettek, mégis kitetszik Quintiliánból, hogy a' kimondásban éltek velek. „*Quantum, quale* — úgy mond — *comparantes gravi, interrogantes acuto tenore concludunt.*“ Minthogy tehát a' nyelv' kellemes hangzására a' görögök és rómaiak sokkal nagyobb mértékben ügyeltek, 's minden nyilvános szónoklat' alkalmával a' szavak' hangját sokkal többféleképp változtatták, mint mi, már abból is láthatjuk, miért fordítottak nagyobb figyelmet a' periodusoknak olly módon szerkeztetésére, a' mint azok a' fülnek legkellemesebbek lehetnek. Tudva vagyon végre az is, hogy hajdan a' nyelvnek 's az előszóbeli előadásnak természetéhez képest, a' nyilvános szónoklatok' alkalmával, a' periodusok' kellemes hangzásától sokkal nagyobb behatást lehetett várni, mint mainapon, akármelly beszéd' kellemes hangzásától is várni lehetne; 's ez egy másik oka annak, miért fordított arra nagyobb figyelem. Cicero az *Orator* czimű értekezésében azt mondja: „*Conciones saepe exclamare vidi, cum verba apte cecidissent, id enim expectant aures*“; azaz: „Az egész gyűlés öröm kiáltással jelentette javalását, midőn valamely periodus' befejezése kellemes hangzással magát megkülönböztette, mert minden fülök ezen gyönyört várják.“ Egyszersmind erre egy nevezetes példát is hoz elő Carbo' beszédéből, melyet maga hallott. A' mondat ez volt: „*Patris dictum sapiens temeritas filii comprobavit.*“ 'S azt mondja, hogy ennek kellemes hangzása csodálkozásra méltó tapsolást okozott („*Tantus clamor concionis excitatus est ut prorsus admirabile esset*“); kijegyzi azon lábokat, melyekből a' szók állottak 's melyeknek olly kellemes hangzatot tulajdonít; 's azt is mutogatja, hogy a' szók' más, p. o. illy helyzése által: „*Patris dictum sapiens comprobavit temeritas filii*“, a' mondat' egész ereje elenyészne. Igaz, hogy Carbo' mondása nagyon kellemesen hangzik, 's nyilvános beszédben ma is tetszenék; de még sem hihetem, hogy egy hasonló

kellemes hangzatu mondás csupán kellemes hangjáért akármelly brittaniai gyűlésnek is olly igen tetszenék, olly nagy kedvességet nyerne 's olly bámulást okozna, mint Cicero' tudósítása szerint Carbo' szavai okoztak. A' mi éjszaki füleink sokkal durvábbak és tompábbak. A' beszéd' kellemes hangzása kevesebb erővel hat ránk; 's minthogy szavainkat egyszerűbben 's kevesebb változtatással mondjuk ki, a' nyelv nálunk kevesebb kellemes zengésű, mint a' görögöknél és rómaiaknál volt. *)

Ezen okokra nézve úgy gondolkodom, hogy hijában fordítanánk a' periodusok' szerkeztetésében a' hang' kellemekre ollyan figyelmet, mint a' régi nemzetek fordítottak. A' görög és római műbirák' e' részbeli oktatásai, némellyeket arra a' vélekedésre birtak, hogy azokat a' mi nyelvünkre is szintén úgy lehetne alkalmazni, mint a' régiekre, és hogy kötetlen beszédünket spondaeusok, trocheusok, jambusok, paeonok 's egyéb mértékes lábok szerint lehetne szabni. De elsőben a' mi szavaink vagy épen nem vagy legalább igen tökéletlenül mérethetnek efféle lábok szerint. Mert a' mi szótagjaink' hosszúsága vagy rövidsége nem határozthatatik meg bizonyos szabályok által, mint a' görög és római nyelvekben; hanem igen sokszor szabad kénytől függenek, 's csupán a' szólnak vagy olvasónak előszóbeli nyomatéka által jelentetnek ki. Továbbá ha szintén kötetlen beszédünk hangmértékre vetethetnék is, mégis, minthogy kimondásunk 's előadásunk egyszerűbb, kevesebb tetszhetnék a' fülnek, mint a' görögöknél és rómaiaknál. Végre mind az, a' mit

---

*) „In versu quidem theatra tota exclamant si fuit una syllaba aut brevior aut longior. Nec vero multitudo pedes novit, nec ullos numeros tenet, nec illud quod offendit, aut cur, aut in quo offendet, intelligit; et tamen omnium longitudinum et brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, iudicium ipsa natura in auribus nostris collocavit.“ *Cic. Orator. C. 51.*

a' régi rhetorok a' kötetlen beszéd' kellemes hangzatjáról tanítottak, igen bizonytalannak 's habozónak látszik lenni. Annyi bizonyos, hogy 'ők a' beszéd' kellemes hangjára több figyelmet fordítottak mint az újak. De jóllehet igen bőven kiterjeszkednek is ezen tárgyra, még sem tudták jegyzeteiket olyan állandó szabályok alá venni, melyeket az írásban követni lehetne. Ha Cicero' Oratorát, hol ezen czikkely igen hosszasan adatik elő, figyelemmel olvassuk, láthatjuk, melly igen különbözőképen vélekedtek a' régiműbirák a' befejezésben vagy a' periodus' egyéb részében legillendőbb lábok iránt, 's minden fejtegetés után is melly sok bizatott a' fül' ítéletére. 'S valóban nem könnyen lehet akármelly nyelvben is erre nézve szorosan meghatározó szabályokat adni, minthogy a' kötetlen beszédnek szabadon kell folyni 's a' munka' tartalmának különbözőségéhez képest a' periodusok' zengzetének is igen kell különbözni.

De jóllehet kételkedem, hogy a' periodusok' kellemes hangzatja valaha bizonyos rendszerbe vétethessék, mindazáltal koránt sem tartom azt az előadásban szabadon elmellőztethető tulajdonságnak. Sőt inkább azt hiszem, hogy attól igen sok függ, és hogy mindenek, a' kik kellemesen írni 's még inkább, a' kik élőszóbeli előadásokat nyilvános helyeken tartani akarnak, nem kicsiny mértékben tartoznak arra vigyázni. De gyakorlás által kimívelt füleiktől várjanak legnagyobb segédelmet. Mert minden e' részben adatható szabályok csak igen általánosak lehetnek. Azonban némelly olly szabályok mégis vagynak, mellyek a' füleket a' stylus' kellemes hangzatjának elfogadására készíthetik. Ezek közül azokat, mellyeket legfontosabbnak tartok, itt meg fogom említeni.

Két dolgok vagynak, mellyektől a' periodus' kellemes hangzatja leginkább függ: egyik annak egyes tagjainak helyes elosztása, a' másik az egésznek befejezése vagy kiejtése.

Elsőben azt mondom, hogy az egyes tagok' illő elosztására nagy gondot kell fordítani. Általában meg kell jegyezni, hogy mind az, a' mi a' beszélés' eszközei által könnyen mondathatik ki, egyszersmind a' fülnek is kellemes hangot ad. A' periodus' menetelében minden tagnak végződése a' kimondásban pihenő vagy nyugvó helyül szolgál, 's ezen nyugvó helyeknek úgy kell elosztva lenni, hogy a' kimondásnak könnyebbségére váljanak 's egy uttal csak olly messzeségbe legyenek egymástól, a' mennyiben közöttök egy bizonyos kellemes hangzásu viszony található helyet. Ez legjobban megvilágosíthatatik példák által. A' következő hely Tillotsonból van véve: „Az Isten' törvényei könnyűségéről eddig tartott tanításom 's elmélkedésem az isteni félelem' első kezdetének nehézségét mindenképen felteszi; kivévn az olly embereknel, kiknek kegyes és istenfélő szüléktől neveltetés által volt szerencséjük könnyen 's apródonkint a' valláshoz vitetni.“ Ezen periodus nem kellemes hangzatu, sőt inkább durva és darabos; főkép azért, minthogy csak egyetlen egy nyugvó pont van benne azon két tagok között, melyekből áll 's mind a' két tag olly hosszú, hogy a' kimondásban a' lélekzésnek nagy megerőltetését kívánja.

Lássuk másfelől, melly könnyen foly Temple Williámnak következő periodusa, 's melly helyesen vannak benne a' pihenő helyek elosztva. Gunyolva szól az emberről: „De Istennek legyen hála, kevélysége még nagyobb mint tudatlansága, 's a' tudományokbeli járatlanságát magahittséggel kipótolja. Ha annyira, a' mennyire tud, körültekint, azt következteti, hogy többet semmit sem lehet látni; ha keskeny körének széléig ér, azt hiszi, hogy a' nagy tenger' fenekéig hatott; ha egy követ, vagy egyéb valamit annyira elhagyít, a' mennyire töle kitelik, meg van győződve, hogy senki sem tud valamit messzebb hagyítani. Saját okosságát igazság', és saját esméreteit minden lehetség' csallhatatlan mértéke gyanánt

nézi. „Vagy lássuk ugyanazon íróból a' következő példát, hol Essexné asszonysághoz egyik gyermeke' halála iránt így ír: „Ez előtt azt hittem, hogy az, a' mi a' heveség' olly nagy mértékéig megyen, nem lehet tartós; de midőn tapasztaltam, hogy asszonyságod' bánatja naponkint nagyobb mértékben erőt vett 's árvíz' módjára annál sebesebben rohant, minél tovább folyt; midőn láttam, hogy az olly magasságra lépett, mellyen egészséget, sőt életét is veszedelemmel fenyegeti; nem mulathattam el asszonyságodnak írni, valamint leveletem sem fejezhetem be a' nélkül, hogy asszonyságodat az isten' kedveért, magáért, gyermekeiért, barátjaiért, hazájaért és familiájaért arra ne kérném 's ne kényszeríteném, ne engedje magát által tovább is olly engesztelhetetlen, olly határtalan keserűségnek, hanem serkentse fel már valahára isteni félelmét, adjon helyet az okosság-nak, vagy legalább támaszsa fel magában a' Percyk' azon meggyőzhetetlen bátorságát, mellyet semmi szerencsélenség sem csüggesztett el.“ Itt minden könnyen esik a' lélekzetnek 's kedves a' fülnek; 's ezen kellemes folyamu hangzat, 's a' periodus' tagjainak ezen illő mértékű elosztása az, a' mi Temple' stylusát mindenütt kedvelteti. Egyébiránt azt is meg kell jegyezmem, hogy a' sok és nagyon szembetűnőképen kimért nyugvó helyek is kényszerítést 's mesterkélést árúlnak el.

A' periodus' tagjainak elosztása után leginkább vigyázzunk annak befejezésére vagy végződési hangzatjára, melly, minthogy a' fület leginkább érdekli, legnagyobb gondot kíván. Erről így szól Quintilian: „Non igitur durum sit, neque abruptum, quo animi velut respirant ac reficiuntur. Haec est sedes orationis; hoc auditor expectat; hic laus omnis declamat“; azaz: „Minden durvaságot 's minden hirtelen félbeszakasztást kerüljünk a' periodus' befejezésében, hol a' lélek magát mintegy kipihen 's erejét megújítja. Abban lakik a' periodus' egész

ereje, attól vár a' fül kielégítést; annál fakadnak a' hallgatók tapsolásra. Az egyetlenegy fontos szabály ezen tekintetben az, hogy mindenütt, a' hol méltósággal 's fel-emelkedéssel akarunk szólni, a' hangot egész végig folyvást neveljük, 's a' periodus' leghosszabb tagjait, a' legteljesebben zengő szókat a' befejezésre fenntartsuk. Például szolgálhat erre Addison' következő periodusa: „A' látás' tehetsége legtöbbször képzetekkel tölti el a' lelkét; tárgyaival a' legnagyobb távolságban mulathat, 's legtovább folytathatja foglalatосkodását a' nélkül, hogy gyönyöreink neki fáradtságot vagy unalmat okoznának.“ Minden olvasónak észre kell itt venni mind a' tagok' és pihenő helyek' illő elosztását, mind pedig a' periodusnak teljes és kellemes hangzatú végződését.

A' kellemes hangzatról is igaz a' mit fennebb a' hatóságról 's erősről mondtam, hogy t. i. a' hirtelen leeső végződés kedvetlen érzést támaszt. Ezen okból a' particulák, névmások 's egyéb apró szók a' periodusok' végén szintén úgy sértik a' fület, mint fennebbi megjegyzésem szerint a' hatást gyengítik. Több mint hihető, hogy az értelem és a' hang itt egyesülve hat a' fülre. A' mi a' fület sérti, az a' gondolat' erejét is gyengíti, 's megfordítva, a' mi az értelmet gyengíti, ugyanaz a' fülnek is kedvetlenséget okoz. Általában úgy látszik, hogy a' mi nyelvünkben a' kellemes hangzatu befejezés azt kívánja, hogy vagy az utolsó, vagy az utolsót megelőző szótag, azaz a' kettő közül valamelyik hosszú legyen. Az olly szók, melyek nagy részint rövid szótaguak, ritkán adnak kellemes hangzatu befejezést, hacsak azokat sok hosszú szótagok meg nem előzték 's a' fülnek kedvesekké nem tették.

Mindazáltal meg kell jegyezni, hogy az olly periodusok, melyeknek végök felé a' hang' mind inkább és inkább emelkedik, 's melyekben a' végső vagy végsőt megelőző szótag hosszú, a' beszédnek bizonyos szónoki ünne-

pályességet adnak. A' fül az illy egyforma muzsikai hangzással hamar megismerkedik 's azt megunja. Ha tehát az olvasók vagy hallgatók figyelmét fenntartani, 's előadásunkat elég velőssé tenni akarjuk, nagy gondot kell a' hangsor' választására fordítanunk. Ezt a' periodusnak nemcsak végződésére, hanem tagjaira nézve is szükség cselekednünk. Olyan periodusok, mellyek egyenlő vagy egyforma szerkezetűek, 's mellyekben egymástól hasonló távolságra eső nyugvó helyek sokszor fordulnak elő, soha se következzenek egymásra. A' rövidek elegyítessenek össze hosszakkal 's teljesebb hangokkal, hogy az előadás ne csak pompás és ünnepélyes, hanem eleven is legyen. Némellykor még a' kellemetlen hangzatok 's szabály elleni végzések is kedveltethetik magokat, ha illő helyen fordulnak elő. A' hang' egyformasága az a' nagy hiba, mellybe azon írók, kik a' szók' kellemes hangzatu helyzését igen vadászszák, nagyon könnyen esnek; a' kellemes hangok' nagy egyformasága pedig nem sokkal jobb, mint a' kellemes hangnak épen nem léte. Az igen mindennapi fülü író is könnyen megszerethet valamelly kellemes hangzatot, vagy hangsort, 's egyformán a' szerint alkalmazhatja előadását, a' mi hamar unalmat okoz. De a' hangadás' illő változtatása nagyon kényes fület kíván, 's azért találunk olly kevés írókat, kik kellemes hangzat által magokat nagyon megkülönböztetnék.

Jöllehet a' periodusok' kellemes hangzatjára kell figyelmet fordítanunk, mindazáltal ezen figyelmet illő határok közé szükség szorítanunk; mert az e' részbeli felesleges törekedés mindenkor eltéveszti célját, leginkább pedig akkor, ha az író az afféle szépség' szerfeletti szeretete által annyira el hagyja magát ragadtatni, hogy a' kellemes hangzatnak a' gondolatok' értelmességét, határozottságát és erejét feláldozza. Minden semmit sem jelentő pótoló vagy foltozó szók, mellyek csak a' kellemes hangzat' kedvéért, vagy a' periodus' kerekítése végett

szövetnek be, a' Cicero által úgy nevezett ,complementa numerorum', nagy hibák az előadásban. Ezek haszontalan és gyermekes piperék, mellyek által a' periodus mindenkor többet vesz az értelem' fontosságára nézve, mint a' mennyit a' hang' szépségére nézve nyerhet. Az értelemnek szintugy van saját harmoniája, mint a' hangnak; 's hol a' gondolat világosan, erősen 's velősen van kifejezve, ott többnyire a' szók' sora is tetszik a' fülnek; legalább kevés figyelem kívántatik az olyan periodusnak kedvessé tevésére, 's a' szerfelett nagy figyelem gyakran csak lankadtá 's velőtlenné teszi az előadást. Quintilian, miután a' kötetlen beszéd' kellemes hangzatjának előmozdítása végett különféle szabályokat adott, végre természeti józan érzésével így rekeszti be e' részbeli oktatását: „In universum, si sit necesse, durum potius atque asperam compositionem malim esse, quam effeminatam ac enervem, qualis apud multos. Ideoque vincita quaedam de industria sunt solvenda, ne laborata videantur; neque ullum idoneum aut aptum verbum praetermittamus gratia lenitatis.“ *Inst. Orat. Lib. 9. C. 4.*; azaz: „Általjában véve, ha választanom kellene, inkább szeretnék valamennyire durva és darabos mint olly elpuhult és ernyedtt stylust, millyen sokaknál találtatik. Némelly kellemes folyamu hangrendbe szedett periodusokat szántsándékkal el kell bontani, hogy igen mesterségesen keresetteknek ne láttassanak lenni, és soha valamelly alkalmas 's az értelemhez illő szót csupán a' kellemes hangzat' kedvéért ki ne hagyjunk.“

Cicero, mint már megjegyeztem, legnevezetesebb példánya a' kellemes hangzatu stylusnak. De ez iránti szeretete sokszor igen szembetűnik. Az esméretes *esse videatur*-ért, mellyel periodusait befejezni olly igen szerette 's melly a' Maniliusi törvény' ajánlása végett mondott beszédében tizenegyszer fordul elő, a' maga idejebeliektől is gráncsoltatott. Meg kell mindazáltal ezen nagy szónok' méltóságára jegyeznünk, hogy előadásában a'

kellemes hangzat párosítva van könnyűséggel, melly mindenkor nagy szépség, 's ha kellemes hangzatja némellykor gonddal keresettnak látszik is lenni, másfelől az is látszik, hogy a' gond neki kevés fáradságába került.

Angol íróink között nem sokan különböztetik meg magokat stylusok' kellemes hangzatja által. Miltonnak némelly kötetlen beszédű munkáiban nagyon harmoniás periodusai vagynak; de az idejebeli írók a' szók' elforgatásában olly szabadságot engedtek magoknak, melly most a' stylus' tisztaságával meg nem állhatónak tartatik lenni; 's jóllehet periodusaik ez által ünnepélyesebbek 's zengedezőbbek, de másfelől igen deák szerkezetűek is. A' későbbi írók között általában szólva Shaftesbury a' kellemes hangzatra uézve legjelesebb. Nagyon finom füllel birván minden mondatjaiban igen vigyázott a' harmoniára 's különösen azon tekintetben nagyon szerencsés, hogy a' hangzatheli egyformaságot, melly hibába a' kellemes hangzatra vágyó írók olly sokszor esnek, elkerülte 's periodusait sokféleképp változtatta. Addison' stylusa is nagyon kellemesen hangzik, nagy könnyűséget és finomságot mutat, de nincs benne annyi különbséesség, mint Shaftesburyében. Temple Vilmos' írásai általában véve nagyon kellemesen folynak. Tillotson érsek igen sokszor gondatlan és lankadt; 's Atterbury püspök által a' periodusok' kellemes hangjára nézve feljülhaladtatik. Swift a' kellemes hangzatot egészen megvetette.

Eddig a' kellemes hangzatról általánosan értekeztem. Hátra van még az e' nembeli nagyobb szépségnek, az értelemhez alkalmazott hangzatnak fejtegetése. Az elébbi csak fülnek kedveskedő zengedezés volt; ezen utóbbi egyszersmind azt is felteszi, hogy a' kellemes hangzat különös jelentéssel vagy kifejezéssel is bir. Az utóbb említettnek két lépcsője van: először a' hangnak a' beszéd' tartalmához illő folyamatja, másodszor a' hangoknak az általok kifejezett tárgyakhoz hasonlítása.

• Elsőben azt mondom, hogy a' hang' folyamatját az előadás' tartalmához lehet alkalmazni. A' hangok több tekintetben összeegyeznek képzeateinkkel; 's ezen összeegyezésök részint természeti részint mesterséges egybekapcsoltatásokból származik. Innen van az, hogy a' hangzatnak valamelly meghatározott neme a' stylusnak is egy bizonyos jelentést, kifejezést vagy megkülönböztető tulajdonságot ad. A' ciceroi teljességgel 's kerekdedséggel szerkeztetett periodusok bizonyos fontosságnak, ünnepélyességnek és megülledett gondolkozásnak érzését támasztják bennünk. Mert az efféle érzések természet szerint ilyen hangon szokták magokat kijelenteni. De ugyan azért az ilyen írásmód épen nem alkalmaztathatik sem heves szenvedélyek' kifejezésére, sem csendes értekezésekre, sem barátságos beszélgetésekre vagy ömledezésekre. Az előadásnak ezen utóbb említett nemei szabad, könnyű 's néha sebesen változó hangmértéket kívánnak. 'S ugyan azért az ékesszólásban nagyon fontos szabály az, hogy periodusaink a' szerint, mint a' dolog kívánja, majd fölebb emelkedjenek, majd alább szálljanak. A' mindig egyforma hangzat, ha feltehetnénk is, hogy magát meg nem unatná, még sem illenék az előadás' minden nemébe, sőt még azonegy értekezés' különböző részeibe sem. Szintén olly képtelenség volna egy magasztaló beszédet és egy dorgáló beszédet egyenlő hangzatu stylussal írni, mint egy szerelmes éneket és egy harczra buzdítást egyenlő nótára venni.

Lássuk, melly igen illik Cicero' következő periodusa a' szerencsés és boldog állapot' nyugalmanak lerajzolásához: „Etsi homini nihil est magis optandum, quam prospera, aequabilis, perpetuaque fortuna, secundo vitae sine ulla offensione cursu; tamen, si mihi tranquilla et placata omnia fuissent, incredibili quadam, et pene divina, qua nunc vestro beneficio fruor, laetitiae voluptate caruissim.“ Semmit sem lehet a' maga nemében tökéletesebbet

gondolni, mint ezt, melly úgy szólván a' fül' számára lefesti a' tárgyat. De ki nem találná nevetségesnek, ha Cicero M. Antonius vagy Catilina ellen intézett beszédeiben ilyen hangon irt, vagy ilyen periodusokkal élt volna. Megkívántatik tehát, hogy előre bizonyosokká tegyük a' felől magunkat, millyen hangzat illjék tárgyunkhoz, azaz millyennel fejezhetjük ki az ahhoz illő érzéseket legtermészetibb módon: kellemes és nyájas hanggal-e, vagy pompással, és ünnepélyessel, vagy elevennel és gyorsal, vagy félbeszakasztottal és ugrándozóval. Ezen általános képzet szerint kell előadásunk' folyamatját intéznünk. Azt kell úgy szólván muzsikai kulcsúl vennünk, azon kell a' melodiának alapulni; de egyszersmind egyes részeiben a' kifejezendő gondolatok 's érzések' különbözése szerint változni is, úgy hogy a' különbféleség által a' fülnek kedveskedjék.

Illik itt megjegyezni, hogy a' Biblia' fordítói sokszor szerencsések voltak a' kellemes hangzatnak a' tárgyhoz alkalmazásában. A' komoly, ünnepélyes és fennséges tárgyak minden kétségen kívül olly rendet kívánnak a' szókban, hogy sok hosszú szótagok legyenek, de kivált a' periodust azok fejezzék be. Mindjárt a' Biblia' első versei megkülönböztetik magokat e' részben: „Kezdetben teremté'isten a' mennyet és a' földet. A' föld pedig vala ékesség nélkül való és pusztá, és setétség vala a' mélységnek színén, és az urnak lelke táplálja vala a' vizeket.“ Még sok egyéb helyek szolgálhatnak kivált a' zsoltárokban az efféle ünnepélyes 's mégis kellemes hangzatu stílus' példájául. Az előadásnak némelly nemei, mellyek a' kötetlen beszéd' rendszerinti hangjánál főlebb emelkednek, mint p. o. felülírások, emlékirások, rövid és velős magasztalások, mintegy önkint és természetök szerint ilylen hangzatba öltözködnek.

De továbbá a' hangzatok' folyamatjának a' gondolatok' folyamatjával egyezésén kívül még bizonyos tárgyak-

nak különösebb kifejezése is találhat helyet azon tárgyak' hangjának utánozása által. Ezt néha a' kötetlen beszédben is lehet cselekedni, de csak kisebb mértékben, 's ott nem is igen tartunk rá számot. Arra leginkább a' poezisban szokás nézni, hol a' hangokra figyelmezés nagyobb mértékben megkivántatik, a' szók' elforgatása és egyéb poezisbeli szabadságok is nagyobb hatalmat adnak a' hangok' választására, 's azon feljül a' versmérték 's a' versnek énekformájú olvasása is (*cantus obscurior*) elősegíti az illy utánozást. Ez egy kis világosítást kíván.

A' szók' hangjai háromféle tárgyakat utánozhatnak: először más hangokat, másodszor mozgást, és harmadszor érzéseket 's szenvedelmeket.

Először tehát azt mondom, hogy a' szók' helyes választása által a' kifejezendő tárgyak' hangját, p. o. a' vizek' rohanását, a' szelek' zugását, vagy a' folyók' 's patakok' csergedezését 's egyéb efféleket, lehet utánozni. Ez az efféle szépségnek legegyszerűbb példája. Mert az itt gyakorlott utánozás' eszköze egészen természeti; hangok utánoztatnak más hangok által; 's ugyanazon-egy lelki-tehetségbeli képzetek között könnyű a' hasonlatosságot vagy összekapcsoltatást feltalálni. Midőn a' költő kellemes és csendes hangokat akar leírni, nagy mesterség nélkül élhet olyan szókkal, mellyek magokbanhangzó vagy könnyen folyó mássalhangzó betűkből vagynak összetéve; vagy midőn durva hangokat szükség utánoznia, könnyen halmozhat kemény és nehéz kimondású szótagokat egymásra. Ebben a' nyelv' rendszerinti alkatja elősegíti őtet; mert olyan nevek, mellyek valamely különös hangot jelentenek, kisebb vagy nagyobb mértékben csaknem minden nyelvekben hasonlítanak ezen hanghoz, p. o. a' szél-susogás, a' bogarak' dörgése, a' kigyók' sziszegése, a' letörő fa' zuhanása 's egyéb effélék, mellyekben a' szó szembetünöképen azon hang szerint készült, melyet rajzol. Ezen szépségnek két nevezetes példáját teszem

ide Milton' elvesztett paradicsomából. Egyikben a' pokol', másokban a' menny' kapui felnyitása iratik le. A' kettőnek szembetűnő különbözése nagy mértékben mutatja a' költő' mesteriségét. Az első a' pokol' kapujának felnyitásáról szól:

— — — On a sudden, open fly,
With impetuous recoil, and jarring sound,
Th'infernal doors; and on their hinges grate
Harsh thunder. — B. 11. v. 879.

Azaz: 'Egyszerre rettenetes zörgéssel 's csikorgással kitárúlnak a' pokol' érczkapui, és sarkaikon durva dörgések morognak.'

Hasonlítsuk össze ezzel a' másik példának kellemes hangzását:

— — — Heaven open'd wide
Her ever during gates, harmonious sound
On golden hinges moving. — VII, v. 205.

Azaz: 'A' menny egészen felnyitja ajtaját, melynek felnyitása harmoniát zengedez.'

Tasso' megszabadított Jeruzsálemének következő szép helye a' benne festett tárgy' hangjának szerencsés utánozásaért sokszor csodáltatott:

Chiama gli abitator dell' ombre eterne
Il rauro suon della tartarea tromba:
Treman le spaziose atre caverne,
E l'aer cieco a quel romor rimbomba;
Ne stridendo mai dalle superne
Regioni del cielo il folgor piomba;
Ne si scossa giammai trema la terra,
Quando i vapori in sen gravida serra. — *Cant. IV. Stanz. 3.*

Az olly tárgyoknak, melyek a' szók' hangja által gyakran utánoztatnak, második osztályát a' mozgás teszi, a' mennyiben az sebes vagy lassu, heves vagy cse-

des, egyenlő vagy egyenetlen, könnyű vagy nehéz. Jól lehet a' hang és mozgás között természeti hasonlatosság nincsen, mégis tud azt a' képzelődés találni, mint a' muzsika' és táncz' szoros egybefüggéséből kitetszik. A' költő tehát a' mozgás' azon neméről, melyet le akar írni, azon hangok által, mellyek képzelődésünkben ezen mozgásnak megfelelnek, eleven képzetet támaszthat. A' hosszú szótagok természetök szerint lassu mozgást fejeznek ki, mint p. o. Virgilius' ezen verseiben:

Olli inter sese magna vi brachia tollunt.

Több egymásután következő rövid szótagok sebes mozgást jelentenek, p. o.

Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.

Mind Homerus, mind Virgilius nagy mesterei ezen szépségnek, 's munkáik nagyon bővelkednek ide tartozó példákkal. Ezek nagy részint olly esmértekesek, hogy szükségtelen volna azokat ide írni.

Harmadik neme azon tárgyaknak, mellyeket szók' hangja által utánoszatóknak tartok, a' lélek' érzéseiben és szenvedélyeiben áll. Első tekintettel úgy látszhatik, hogy az érzések és szenvedelmek a' hangokkal semmi összeköttetésben sincsenek. De hogy ellenkezőképen van a' dolog, eléggé bizonyítja azon hatalom, melly szerint a' muzsika bizonyos szenvedelmeket gerjeszthet és nevelhet, 's zengésének változtatása által lelkünkben más meg más képzeteket támaszthat. Igaz, hogy tulajdonképen szólva 's a' dolgot szorosán véve nem lehet az értelem és a' hangok között hasonlatosságot találni, minthogy a' hosszú és rövid szótagok gondolatainkhoz 's szenvedelmekhez természetök szerint nem hasonlítanak. De ha a' szótagok olly renddel következtetnek egymás után, hogy hangjaikkal inkább egyik mint másik féle képzeteket juttatnak eszünkbe, 's a' lelket azon érzésnek, mely-

lyet a' költő támasztani akar, elfogadására hajlandóvá teszik: méltán lehet állítani, hogy az értelmet utánozzák, vagy ahhoz hasonlítanak. Megengedem, hogy sok olyan esetekben, hol efféle szépségeket veszünk észre, a' képzelődés igen sokat tesz, 's hogy az olvasó, ki valamely szép előadás által nagyon megillettetik, olyan hasonlatosságot képzel az értelem és a' hang között, melyet mások nem képesek látni. Saját szíve' állapotjához alkalmazza a' hangokat, 's maga alkotja azt a' muzsikát, melyet hallani képzel. Mindazáltal azt csakugyan nem lehet tagadni, hogy valósággal vagynak olly példák, melyekről szólunk, és hogy a' poezis az efféle festésekre alkalmas. Dryden' odája sz. Caecilia napjára szép bizonyosságot ad erre az angol nyelvben. Általjában a' költő midőn gyönyört, örömet 's akármely kellemes érzéseket akar leírni, tárgyától meg levén lelkesedve, nagy gond és fáradság nélkül is kellemes folyamú hangokba önti ki érzését; p. o.

— — Namque ipsa decoram
Caesariem nato genetrix, lumenque juventae
Purpureum, et laetos oculis afflarat honores. *Aen. I.*

Vagy pedig:

Devenere locos laetos et amoena vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.
Largior hic campos aether et lumine vestit
Purpureo, solemque suum, sua sidera norunt. *Aen. I.*

A' tüzes és eleven érzések is gyorsabb és elevenebb hangzatot kívánnak; p. o.

— — Juvenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium. *Aeneidos VII.*

A' bús és kedvetlen tárgyak természet szerint lassu mértékű 's hosszú szók által fejeződnek ki: p. o.

In these deep solitudes and awful cells
Where heavenly pensive contemplation dwells.

Az eddig mondottak elegendő világosításul szolgálhatnak ezen tárgy iránt. A' ki előtt a' régi és új költők csak valamennyire is esméretesek, az számtalan hasonló példákat talál azokban. 'S ezzel véget vetek értekezésemnek a' periodusok' szerkeztetéséről, 's úgy hiszem, hogy arról az értelmességre, erőre és kellemes hangzatra nézve elég bőven szóltam.

TIZENNEGYEDIK LECZKE.

A' KÉPES ELŐADÁS' EREDETE 'S TERMÉSZETE.

Elvégezván értekezésemet a' periodusok' szerkeztetéséről, már most a' stylus' egyéb szabályaira megyek által. Ennek tulajdonságairól én általjában két osztályt csináltam, mellyeknek egyikébe az értelmességet, másikba az ékességet foglaltam. Az értelmességről mind az egyes szókra, mind a' periodusokra nézve már szólottam. Az ékességről is, a' mennyiben az a' szók' helyes, velős és kellemes hangzatu helyzéséből származik, megmondottam a' szükségeseket. A' stylus' ékességének egy másik, még pedig nagy része a' képes előadásban áll; melly most lesz vizsgálódásunk' tárgya, 's hasonlóképen bő értekezést kíván.

Itt az első kérdésnek ennek kell lenni: mit értünk az előadásban a' képek alatt? *)

Ezek, általában szólva, mindenkor a' szokott és egyszerű szólástól 's kifejezéstől némi eltávozást jelentenek;

---

*) Az előadásbeli képekről mindazok, kik rhetorikát irtak, bőven szólottak, 's véget sem találnék, ha mindnyájokat említeni akarnám. Közöttök vélekedésem szerint legtöbb figyelmet érdemel Du Marsais, illy czimű könyvében: *Traite des Tropes prour servir d'Introduction à la Rhétorique et à la Logique*. Az előadás' egyes képeire nézve jeles jegyzeteket lehet találni ezen munkában: *Elements of Criticism*, mellyben ezen tárgy bőven elő van adva és sok példákkal megvilágosítva.

általok a' képzet, mellyet kitenni akarunk, nemcsak pusztán, hanem különös módon 's valamelly olly környülménnyel fejeztetik ki, melly a' végre választatik, hogy a' lélekre hatást erősebbé 's elevenebbé tegye. Ha p. o. ezt mondom: „A' jó ember a' szerencsétlenségben is talál vigasztalást“, ugy a' gondolat legegyszerűbben 's legtermészetibb módon van kifejezve. De ha ezt mondom: „A' jó embernek a' setéségből is világosság fénylik“, akkor ezen gondolat képes stylussal fejeztetik ki; egy új környülmény vétetik fel: a' vigasztalás helyett világosság, a' szerencsétlenség helyett setéség tétetik. Hasonlóképen ha ezt mondjuk: „Lehetetlen, akármennyit vizsgálódunk is, az istenség' természetét tökéletesen általlátni“, akkor egyszerűen fejezzük ki magunkat. De ha így szólunk: „Valjon az isten' bölcsességének mélységét megtalálhatod-e? avagy a' mindenható' bölcsességének mindenestől fogva végére mehatsz-e? melly magasabb a' magas egek-nél 's mit cselekedhetel tehát? mélyebb minden mélység-nél 's mikép' mehatsz végére? Hosszabb annak mértéke a' földnél és szélesebb a' tengernél“, — akkor képes az előadás, minthogy a' képzetek nemcsak egyszerűleg, hanem velek együtt a' csodálkozás és bámulás is ki vágy-nak fejezve.

De jóllehet a' képes kifejezés a' legegyszerűbb előadástól eltávozik, még sem kell azt valamelly szokatlan és természet elleni dolognak tartani. Sőt inkább sok esetekben az érzések' kifejezésének az legtermészetibb és legszokottabb módja. Lehetetlen valamelly hosszabb munkát írunk a' nélkül, hogy benne képes előadással ne élénk; de még hosszabb periodusok is ritkán találtnak, mellyekben képes kifejezések nem fordulnának elő. Mi legyen ennek oka, az utóbb meg fog magyaráztatni. Azonban ez a' környülmény megmutatja, hogy a' képes kifejezést a' nyelv' olyan tulajdonságának kell tartani, mellyre az embert maga a' természet tanítja. Nem az os-

kolák találták azt fel, sem nem csupán a' mesterség szülte; sőt a' legalsóbb rendű köz emberek is olly gyakran beszélnek képekben, mint a' legnagyobb tudósok. Ha a' közemberek' képzelődése nagyon meghevül, vagy szenvedelmek igen felingereltetnek, mind annyszor olly mértékben áradnak belőlök a' képes kifejezések, a' millyenben szónoktúl is alig lehetne várni.

Valljon mi vonta a' rhetorok' és kritikusok' figyelmét olly igen az előadás' ezen módjára? nem egyéb, hanem a' következő környülmény: észrevették, hogy a' képek az előadásnak nagy szépséget 's erőt adnak, és hogy egyszersmind bizonyos esmértető 's különböztető jelekkel bírnak, mellyeknél fogva könnyen külön osztályokba foglalathatnak. Talán épen ezen környülménynek köszönik nevüket is. Valamint a' testet kép vagy ábrázat különbözteti meg egyéb testektől, ugy az előadásbeli képeknek is van bizonyos saját formája, melly azokat minden egyéb képektől 's az egyszerű kifejezéstől megkülönbözteti. Az egyszerű kifejezés nem tesz egyebet, hanem a' gondolatot csupán tudtokra adja másoknak; a' képes nyelv ellenben különös öltözetet ad neki, még pedig olyant, melly azt szembetűnőbbé és szebbé teszi. Ugyanazért az előadás' ezen neme jó idején fő tárgyává lett a' figyelemnek azoknál, kik a' nyelv' erejét vizsgálták.

A' képeket általában a' képzelődés' és a' szenvedelmek' beszédjének lehet mondani. Ezen magyarázat' helyesége, abból, a' mit utóbb fogok mondani, bővebben ki fog tetszeni. A' rhetorok azokat kétfelé szokták osztani: szók' képeire és gondolatok' képeire. Az elsőbbek rendszerint tropusoknak vagy értelem-másításoknak hivatnak, 's abban állanak, hogy valamelly szón más értetik, mint a' mit eleintén és eredetiképen jelent; ugy, hogyha a' szó helyett más szó tétetik, a' kép megszűnik lenni. Így a' fennebb említett példában: 'A' jó embernek a' szeretésében is világosság fénylik', a' tropus vagy értelem-

másítás ezen szókban áll: világosság és setétség, melyek nem betűszerinti értelemben, hanem boldogság és boldogtalanság helyett vétetnek, mivelhogy ama' szók és emez állapotok között hasonlatosság van. A' második osztályhoz tartozó képek, vagy a' gondolatok' képei, azt tesz fel, hogy a' szók betűszerinti értelemben vétetnek 's a' kép a' gondolat' különös fordulásában áll; mint p. o. a' felkiáltásoknál, kérdéseknél, személyesítésekénél 's hasonlításoknál szokott történni: melly esetekben, habár az előforduló szók helyett mások vétetnek is, a' gondolatokban mégis megmaradhat az előbbeni kép. Mindazáltal ezen különbség kevés fontossággal bír, minthogy ritkán szolgálhat valamelly haszonvételre alapul, sőt nem is mindenkor vétetik világosan észre. Kevés függ attól, akár tropus akár kép nevet adunk valamelly kifejezés' módjának, csak azt el ne felejtjük, hogy a' képes előadás nem egyéb, mint a' képzelődés' vagy érzés' elevenebb gerjedelmének az előadás által történő lefestése. 'Stalán hasznosabb volna a' képzelődés' és érzés' vagy szenvedelem' képei között különbséget tenni. De a' helyett, hogy ilyen vagy egyéb mesterséges felosztást szorgoljak és sürgesek, helyesebbnek és hasznosabbnak tartom a' képek' eredetéről és természetéről értekezni. Mindazáltal előbb, mint ebbe ereszkedném, illendő lesz két általános jegyzést előre bocsátani.

Az első a' képes előadás' szabályait illeti: megengedem, hogy valaki helyesen beszélhet és írhat, habár az előadásbeli képeket nevökről nem esméri is, és irántok semmi szabályt nem tanult is. A' természet maga tanít minket, mint fenneb megjegyzém, a' képes előadásra, 's valamint Moliere' munkáiban Jourdain, a' nélkül hogy tudta volna, negyven esztendeig prosában beszélt, úgy sokan metaphorás kifejezésekkel helyesen élnek, a' nélkül hogy tudnák, mi a' metaphora. Mindazáltal ebből nem következik, hogy a' szabályok egészen haszontala-

nok. Minden tudomány a' gyakorlás' vizsgálásából származik. A' gyakorlás mindenkor előbb mutatkozik mint a' mesterség és a' szabályok; de utóbb ezek által a' tökéletesség' nagyobb lépcsőjére emeltetik. Mindennap látunk olyan embereket, kik kellemesen énekelnek, a' nélkül hogy a' muzsikai hangok' lépcsőit 's a' kótákat esmernék. Mindazáltal hasznosnak találtatott kótákból muzsikailépcsőt készíteni, 's a' muzsikát mesterséggé tenni; 's nevetséges dolog volna azt állítani, hogy a' mesterség szükségtelen azért, mivel a' gyakorlásra maga a' természet tanít. Bizonyos dolog, hogy az előadás' szépségének érzését szintén úgy lehet tökéletesíteni, mint a' fület és a' szózatot; 's ezen szépség' szabályainak vagy azon okoknak, mellyek valamely képet és szólásmódot egyebeknél szebbekké tesznek, esmerése a' kifejezézek' választásában tagadhatatlanul segítséget nyújt.

De továbbá azt is meg kell jegyezmem, hogy jóllehet a' stylusnak ezen része figyelmet érdemel 's az ékes-szólás' mesterségének méltán egyik tárgyául szolgál, 's jóllehet a' képektől az előadásnak nem kevés szépsége függ, még sem kell olly vélekedéssel lennünk, mintha ez egészen vagy csak főképen is azoktól függene. Nem úgy van a' dolog. Az a' nagy hely, mellyet a' tropusokról és képekről szóló szakasz a' retorikára tanító könyvekben foglalni szokott, 's az a' felesleges aggodalom, mellyel ezen képek nagy részint külön nevekkal neveztettek el, 's különféle osztályokba rendeltettek, sokakat arra a' vélekedésre vezetett, hogy munkáik csak sok képekkel fel legyenek czifrázva, semmi egyéb szépség nélkül nem szükölködnek; melly képzelődés sok feszességet és mesterkélést vitt a' stylusba. A' valóság az, hogy a' képes előadásnak csak az érzés vagy szenvedély, melly általa kifejeztetik, ad némi érdemet. A' kép csupán öltözet; az érzés pedig a' test és a' valóság. A' hideg vagy üres dolgozatot semmi képek sem tehetik érdekessé; ellenben ha

valamelly gondolat fennsége vagy szenvedélyes, kölcsönözött ékesség nélkül is tökéletesen elérheti célját. A' legjobb munkák' legszebb 's legcsodáltabb helyei legegyszerűbb kifejezésekkel vagynak írva. Virgilius' következő sorai p. o. minden kép' segedelme nélkül is egyszerre a' szívre hatnak. A' költő azt írja le, hogy egy Argirusz Olaszországban hazájától távol esett el a' harczon.

Sternitur, infelix, alieno vulnere coelumque
Aspicit, et dulces moriens reminiscitur Argos.

Azaz: Idegen nyiltól elesik a' szerencsétlen, 's az égre veti szemeit, 's haldokolva kedves Argosát gondolja. *) Egyetlen egy efféle vonal a' természet' ecsetéből felér ezer képekkel. Hasonlóképen a' Szent Írás efféle egyszerű stílusa: „Ő mondotta és lett; ő parancsolta és előállott“, 'Solt. 33, 9. „És monda az isten: legyen világosság, és

---

*) Megjegyzésre méltó, hogy azon sok érzékenyítő 's szív-reható helyek, mellyek Virgiliusnak olly nagy becsületére válnak, legnagyobb részint a' legnagyobb egyszerűséggel vagynak kifejezve, mint p. o.

Te dulcis conjux, te solo in litore secum
Te veniente die, te decedente canebat. Georg IV.

Illyen Evander' szív-reható könyörgése is, midőn fiától, Pallastól, megvált:

At vos, o Superi! et divum tu maxime rector,
Jupiter! Arcadii quaeso miserescite regis.
Et patrias audite preces. Si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi si fata reservant.
Si visurus eum vivo et venturus in unum,
Vitam oro; patiar quemvis durare laborem!
Sin aliquem infandum casum, fortuna minaris,
Nunc o nunc liceat crudelem abrumpere vitam!
Dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri;
Dum te, care puer! mea sera et sola voluptas
Amplexu teneo, gravior ne nuncius aures
Vulneret. — — — Aen. VIII. 572.

lön világosság“, 1. *Mos.* 1, 3., a' fennsleges gondolatot sokkal szebben adja elő, mintha a' legpompásabb metaphorákkal volna felékesítve. Oka ennek az: mert a' mélyen szenvedélyes és a' tisztán fennsleges nemcsak nem függ a' beszédbeli képektől, hanem általjában azokat meg sem szenvedí. Az efféle ékességeknek ott van igaz helyök, hol a' szenvedélynek és felemelkedésnek egy bizonyos közepszerű mértéke uralkodik, 's még ott is csak akkor nevelik a' beszéd' szépségét, ha igaz gondolaton és természeti érzésen alapulnak, 's ha mesterséges keresés nélkül úgy szólván magából a' tárgyból önkint erednek. Ezen jegyzetek' előre bocsátása után már most a' képek' eredetét és természetét fogom vizsgálni; főképen az olyanokra függesztvén figyelmemet, mellyek a' kifejezést illetik 's mellyekhez a' rhetorok által úgy nevezett tropusoknak egész nagy serege tartozik.

A' nyelv' formáltatásakor az emberek legelsőben azon tárgyaknak kezdetek nevet adni, mellyek szemeikbe tűntek vagy figyelmöket magokra vonták. Ezen nevek eleintén nagyon kevés számát tettek. A' melly mértékben képzetek szaporodtak 's esméreteik nevékedtek, azon mértékben szaporodtak a' dolgok' nevei is. De egy nyelv sincs a' világon, melly a' dolgok' és képzetek' végetlen különbféleségével felérne; egy nyelv sem olly gazdag, hogy minden képzetnek külön nevet tudna adni. Természet szerint arról gondolkodtak tehát az emberek, mikép rövidíthetnék meg a' szók' végetlenül sokasításának hosszú munkáját; és így, emlékező tehetségüket kevesebbé akarván terhelni, egy szót, melly már valamelly tárgy' vagy képzet' kifejezésére volt határozva, más tárgynak vagy képzetnek kijelentésére is használtak, mellyeknek az eredeti jelentéshez hasonlatosságok volt, vagy lenni gondoltatott. Így ez a' névhatározó *ben*, eredetiképen a' hely' környülményének kijelentésére találtatott fel; p. o. *Az ember az erdőben öletett meg.* Időjárával az ember' bizo-

nyos külső vagy belső állapotja iránti viszonyát kijelentő szók kívántattak, 's ezen viszonyok és a' testek' helyei között hasonlatosság sejdítetvén vagy képzeltetvén, ez a' szó: *ben*, az ember' ilyen állapotjának kifejezésére is fordítatott, p. o. az ember' *betegségben*, *boldogságban*, *szerencsétlenségben*, *örömben*, *búban*, *kétségben*, *veszélyben*, *bátorságban* lételének kifejezésére. Itt ez a' névhatározó: *ben*, világosan képes jelentést vesz magára, vagy eredeti jelentésétől általvétetik más viszonynak, melly amahhoz hasonlít, kifejezésére.

Az efféle értelemmásítások vagy tropusok, mellyekkel minden nyelv igen bővelkedik, a' sajátos kifejezések' nem létéből származtak. Különösen a' lélek' munkálkodásai 's indulatai csaknem minden nyelvekben külső érzéki tárgyaktól kölcsönözött szókkal iratnak le. Ennek okát könnyű általlátni. A' külső érzéki tárgyak' nevei minden nyelvekben legkorábban találtattak fel, 's utóbb apródontként vitettek által az olly lelki tárgyakra, mellyekről az embereknek homályosabb képzei voltak, 's mellyeknek nehezebben tudtak külön neveket találni. Azért az olly külső érzéki képzet' nevét vették kölcsön, mellynél valamely hasonlatosságot vagy rokonságot képzeltek. 'S e' szerint még ma is mondjuk: éles ítélet, kemény szív, lágy szív, durva ember. Szólunk így: haragra gyúladni, szerelemre hevülni, kevélységtől felfuvalkodni, bánattól elnyomatni: 's az efféle képzetek többnyire egyedül ez vagy illyen szókkal fejeztethetnek ki.

De jöllehet a' nyelv' szegénysége tagadhatatlanul egy okot adott a' tropusok' feltalálására; mindazáltal az nem egyetlen egy sőt nem is legfőbb források az illyen szólásmódoknak. A' tropusok gyakrabban származtak 's eredtek a' képzelődésnek azon nagy hatalmából, mellyet minden nyelven gyakorolni szokott. Mikép szokott legyen ez minden nemzeteknél véghez menni, azt itt lerajzolni próbálom.

Minden tárgy, melly az emberi lélekre benyomást tesz, függésben van némelly mellék környülményekkel 's viszonyokkal, mellyek ugyanakkor együtt hatnak ránk. Egy tárgy sem tűnik szemeinkbe egészen elkülönözve 's úgy szólván elszigetelve, azaz, minden egyéb dolgoktól tökéletesen elválva; hanem mindenkor összefüggve némelly más tárgyokkal, mellyeket vagy megelőz vagy követ, mellyeknek vagy oka vagy okozatja, mellyekhez vagy hasonlít vagy nem, mellyektől némelly mineműségekben különbözik, 's mellyekkel bizonyos környülményeknél fogva viszonyban áll. 'S így minden tárgyat vagy képzetet kísérnek több más képzetek is, mellyeket úgy lehet nézni mint amannak mellék környülményeit. Ezen mellék környülmények sokszor erősebben hatnak a' képzelődésre, mint maga a' fő képzet; minthogy talán kellemesebbek vagy gondolkozásunk' módjával jobban egyeznek, vagy többféle előttiünk fontos körülményeket juttatnak eszünkbe. A' képzelődés hajlandóbb ezen előtte kedves képzeteknél megállapodni, 's azért a' helyett, hogy a' kifejezendő fő képzet' tulajdon nevével élne, a' mellék környülmény' nevét választja; ha bár a' főképzetnek esméretes saját neve van is. 'S e' szerint nem szükségből, hanem szabad választásból minden nyelvben sok tropusok 's képezzólások eredtek, mellyeknek számát az eleven képzelődésü írók naponkint szaporítják.

Ha p. o. azt az időszakaszt akarjuk jelenteni, mellyben valamelly ország legnagyobb dicsőségre tett szert, könnyű volna ezt tulajdon szókkal kifejezni; de minthogy a' képzet képzelődésünkben könnyen eszünkbe juttatja valamelly plánta' vagy élőfa' virágzásának idejét, azért a' rokon mellék képzetet fogjuk fel 's így szólunk: „A' romei birodalom leginkább virágzott Augustus alatt.“ Minthogy a' fő az emberi testnek legnevezetesebb része, 's a' köz vélekedés szerint minden állati munkálatok' intézője, azért ezen hasonlatosságnál maradván így szó-

lunk: „Catilina feje volt a' felekezethnek.“ Ez a' kifejezés: *szó*, eredetiképen nyelv által formált tagos hangot jelentett; de, minthogy az emberek az által adták képzeiteket 's szándékaikat egymásnak tudtára, azért ez a' kifejezés: *szó*, jó idején többféle értelmekben vétetett, mellyek mindnyájan legelső és fő jelentéséből folytak. „Szavát valakire adni“ annyit tesz, mint valakinek választásában megengyezni. 'S ezenkívül ez a' kifejezés: *szó*, az olyan akaratnak vagy ítéletnek jelentésére is fordítatott, mellyeknél a' tulajdonképi értelemben vett szónak vagy csak hangnak is semmi helye sincsen. Így mondjuk ezeket: a' *lelkiesméret*, a' *természet*, az *istenség* szavára hallgatni. A' kifejezés' ilyen módja nem annyira a' nyelv' szegénységéből vagy a' tulajdonképi név' nem létéből származik, mint abból, hogy a' *szó* eredeti értelmére czélozás által szeretjük a' kifejezendő képzetet olyan mellék képzetbe öltöztetni, mellynek képzelődésünk több erőt 's eleveniséget tulajdonít.

Az a' magyarázat, mellyet itt a' tropusoknak minden nyelvekbe felvételése iránt adék, 's melly nekem világosnak és kielégítőnek látszik lenni, megegyez azzal, a' mit Cicero ezen tárgyról (*de oratore* a' 3dik könyvben) röviden mond: „Modus transferendi verba late patet; quem necessitas primum genuit, coacta inopia et angustia; post autem delectatio, jucunditasque celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis et dignitatem, sic verbi translatio instituta est inopiae causa, frequentata delectationis. Azaz: „A' szónak képes értelemben vevése nagyon messze terjed; 's az eleinten a' szók' és kifejezések' kevés volta miatt a' szükség' szüleménye volt, utóbb pedig, mivel gyönyörködést adott, még többszer gyakoroltatott. Mert valamint az öltözet eleinten a' hideg ellen ótalmazás végett találtatott fel 's utóbb a' test' ékesítésére 's diszesítésére fordítatott, úgy a' be-

szédbeli képek eleinten szükségből vétettek fel, utóbb pedig gyönyörködtetés végett használtattak.

Abból, a' mi eddig mondatott, világosan kitetszik: mi annak az oka, hogy — a' mint már egy előbbeni leczkében említeni alkalmam volt — eredeti állapotjokban 's mintegy gyermek-korokban minden nyelvek igen bővelkednek képes kifejezésekkel. Mind a' két ok, mellyeknek a' képes előadás' eredetét tulajdonítom, egyiránt segítette ezt eszközölni a' társaság' kezdetében. A' nyelv még akkor nagyon szűk; a' tárgyak' jelentése végett feltalált tulajdonképi szók' száma nagyon kicsiny, másfelől a' képzelődés igen nagy erőt gyakorol az emberek' képzeleinek formálásában 's kifejezése' módjában; úgy hogy ilyenkor a' nyelvnek mind kénytelenségből, mind választás szerint tropusokkal bővelkedni kell. Mert a' vad és durva nemzetségek igen hajlandók mindent csodálni és bámulni. Minden uj tárgy nagy mértékben meghatja 's inkább képzelődés és szenvedelem mint okosság vezérli őket. Következésképen ezen gondolkozásmódnak a' nyelven is nagyon szembe kell tűnni. Valósággal úgy is találjuk, hogy az amerikai és indiai népek' nyelvei ilyen természetűek: merészek; festéssel, metaphorákkal gazdagok, 's teljesek olly tárgyakra 's külső érzékekbe ötlő tulajdonságokra czélozással, mellyek őket vad és magányos életmódjokban leginkább érdeklik. Ha egy indiai vezér népe előtt beszédet tart, bizonyosan merészebb metaphorákkal él, mint egy europai költő egy vitézi költeményben élni bátorzkodnék.

Ha a' nyelv kimiveltetik, csaknem minden tárgy tulajdonképi nevet nyer, 's az értelmességre 's meghatározottságra nagyobb figyelem fordítatik. Mindazáltal az említett okokból a' kölcsönözött szók, vagy, mint a' rhetorok nevezik, a' tropusok, még akkor is nevezetes helyet foglalnak el. Vagynak is minden nyelvben sok olly szók, mellyek ha szintén, mikor elsőben valamely tárgyakra

alkalmaztattak, képes jelentésűek voltak is, a' sokszor és soká velek élés által képes jelentésüket egészen elvesztették, 's most egyszerű 's betűszerinti kifejezések gyanánt nézetnek. Így van a' dolog azon fennebb említett kifejezésekkel, mellyek külső tulajdonságokról a' lélek' tulajdonságira vagy munkáira vitettek által, p. o. *éles* ítélet, *kemény* szív, *világos* ész 's egyebek. Vagynak más szók, mellyek bizonyos középszerű állapotban maradnak: mellyek sem egészen el nem vesztették képes jelentésüket, sem annyira meg nem tartották, hogy stylusunkat észrevehetőleg képessé tennék; ilyek p. o. ezek: az értelmet *felfogni*, a' dologba *bocsátkozni*, valamelly tárgyon *végig menni*, és sok egyebek, mellyekkel nyelvünk bővelkedik. Az illy szólásokkal élésben a' gondos írók mindenkor nagyon vigyáznak azon képre vagy czélozásra, mellyen alapulnak, hogy olly módon ne éljenek velek, melly azon czélozáshoz nem illik. Jól van mondva ez: *egy nagy ember' pártfogása fődöz vagy ótalmaz*; de rosszul ez: *a' képmutatás' álarczája fődöz vagy ótalmaz*; mert az álarcza *elrejt*, nem *fődöz*. A' tárgy, mikor leiratik, *öltöztethetik epithetonokba*; de helytelenül van mondva, hogy *környülményekbe van öltöztetve*, minthogy a' környülmény körülöttünk van, nem rajtunk mint a' ruha. Az efféle figyelem megkivántatik a' jó stylusban.

Az eddig mondottak általjában világosságot terjesztenek a' nyelvre, 's egyszersmind azt is megmutatják, miképen 's miért nevelik a' tropusok a' stylus' szépségét.

Azok először a' nyelvet gazdagítják és bővítik: mivel általok többféle szokat és szólásokat nyerünk mindennemű képzetek kifejezésére, 's a' gondolatok' legkisebb különbségeinek 's legfinomabb árnyékzatainak is leírására: a' mit csupa tulajdonképi szók' segítségével és tropusok nélkül egy nyelv sem tehetne.

Ugyanazok másodszor a' stylusnak bizonyos méltóságot adnak. A' mindennapi szók, minthogy füleink

igen hozzájok vagynak szokva, bizonyos alacsonyságha súlyeszti a' stylust. Mikor tehát a' nyelvet fennsőbb tárgyak' hangjára akarnánk emelni, nagy szükségét látnánk, ha nem segítenénk a' képek által; mellyek illendőképen alkalmazva épen azt a' szolgáltatot teszik a' nyelvben, mellyet a' főhivatalbeli személyeknek a' pompás és gazdag ruha tesz a' társasági életben, t. i. nagyobb tekintet és méltóságot szereznek. Az efféle segedelem nélkül sokszor már a' prozai műv sem lehet el; a' poezis pedig épen nem állhatna meg. Ugyanazért a' képek a' poezis' mindenkori nyelvét teszik. Ez a' szólás: *a' nap' felkél*, mindennapi és alacson; de pompás képpé válik, midőn Thomson ezt mondja: „*A' nappal' hatalmas és dicső királya vigadva jó keletről.*“

Ha azt mondom, hogy *a' halálnak minden emberek egyiránt alája vagynak vetve*: akkor a' gondolat igen mindennapi; de nagyon feleleveníti 's betölti a' képzelődést, midőn Horatius által így festetik le: „*Pallida mors aequo pulsat pede pauperum tabernas: Regumque turres.*“ Azaz: „*A' halál egyenlő lépésekkel megyen mind a' szegények' gunyhójának, mind a' királyok' palotájának ajtaján zörgetni.*“

Vagy:

Omnes eodem cogimur; omnium
Versatur urna, serius, ocyus,
Sors exitura, et nos in aeternum
Exillum impositura cymbae.

Azaz: „Mindnyájan egy helyre gyűjtetünk; mindnyájunk' számára rázatik a' szerencseveder 's elébb vagy utóbb ki esik belőle az a' sors, melly örök száműzés végett csónakra ültet minket.“

Harmadszor a' képek azt a' gyönyört szerzik, hogy egyszerre két tárgy zavar nélkül mutatkozik előttünk; a' fő képzet és az azt kísérő mellék képzet, mellybe amaz ültőztetve van. Egyik tárgyat — mint Aristo-

teles mondja — a' másikban látjuk; a' mi mindenkor kellemes mulatságot ad lelkünknek. Mert semmi sem gyönyörködteti képzelődésünket annyira, mint a' tárgyak' hasonlósága 's azoknak összehasonlítása, 's minden tropusok bizonyos hasonlatosságon vagy bizonyos viszonyon alapulnak, mellyben valamelly dolog a' másik iránt áll. Ha p. o. az ifjuság helyett ezt mondom: *az élet' reggele*, a' képzelődésben tüstint felelevenülnek azon különféle hasonlatosságok és viszonyok, mellyek ezen két tárgyak között találatnak. Egyszerre ötlík szemembe mind az emberi élet' bizonyos szakasza mind a' nappalnak bizonyos része, mellyek úgy hasonlítanak egymáshoz, hogy a' képzelődés gyönyörködve mulat rajtok, két hasonló tárgyat egy tekintettel minden zavar vagy homály nélkül szemlél. Nemcsak ez pedig; hanem

Negyedszer a' képeknek az a' hasznok is van, hogy gyakran a' kifejezendő fő képzetet jobban felvilágosítják és szembe tüntetik, mint az olly egyszerű kifejezések, mellyek mellék képzetektől meg vagynak fosztva. Valóban ez igen nevezetes haszon, melly által a' tárgy jóval érthetőbbé tétetik: mert a' képek azt a' képzetet, mellyet kifejeznek, lefestve mutatják, az elvont fogalmat bizonyos tekintetben érzéki tárgygyá változtatják 's olly körülményekkel kapcsolják össze, mellyeknél fogva könnyebben elménkben tartathatik 's illőképen megvizsgálthathatik. „Azok — így szól egy író — kikkel legtöbben szeretnek mulatni, 's kiket csendesebb óráinkban pihenésünk végett legörömesebb választunk társainknak, ritkán fényes tulajdonságú vagy igen szembetünő erényű emberek; a' ragyogóbb tárgyak' látása miatt elfáradott szemeink örömeosebbszemlélnek az olly szelíd zöld színt, millyen a' mezője.“ Itt a' zöld színre célozás, az egész képzetet érthetőbbé 's hatóbbá teszi. A' jól választott kép még a' meggyőződést is elősegíti, 's az igazságot a' lélekbe mélyebben benyomja. Például szolgálhat Young'

következő mondása: „Ha a' gyönyörökből igen mélyen merítünk, felzavarjuk 's nemcsak tisztátalanokká, hanem egészségtelenekké is teszszük azokat.“ Vagy: „Azon szívből, melyben igen heves szenvedelmek forrnak, elkábító gőzök emelkednek fel a' föbe.“ Az olly kép, melyben az erkölcsi és érzéki képzet között olly nagy hasonlatosság találtatik, analogiából vett bizonyítás gyanánt szolgál 's az író állítását jobban elhiteti az olvasóval. Továbbá akár kellemes, akár kellemetlen érzéseket akarunk másokban támasztani, mindenik érzést elevenebbé tehetjük a' képek által, minthogy a' képzelődést olly rokon képzetekre vezethetjük, melyek kellemes vagy kellemetlen, fennséges vagy alacson mellék képzetekkel függvén össze, nagyobb mértékben hatnak ránk mint különben hatnának. Ha valamely tárgyat szépnek vagy méltóságosnak akarunk rajzolni, a' természet' legkellemesebb vagy legpompásabb jelenményeiből kölcsönözzünk képeket; 's azok által a' tárgyat természet szerint ünnepélyesebben adjuk elő, az olvasó' lelkét elevenebben meghatjuk 's hajlandóbbá teszszük azon kellemes érzések' elfogadására, melyeket benne gerjeszteni akarunk. A' képek' ezen haszna nagyon szerencsésen van lefestve Akenside' következő verseiben: „Ekkor kimondhatatlanul bájos zengedezés ömlik el. A' képzelődés szent forrásokról, elysiumi ernyekről 's boldog völgyekről álmadozik. Az értelem lehajtja tiszteletre méltó királyi székéről bámulós füleit és mosolyog.“

Az, a' mit eddig a' képekkel élésről 's annak hasznáról mondtam, nagyon természeti módon a' nyelv' csodálkozásra méltó erejére emlékeztet minket; 's valóban nem elmélkedhetünk arról bámulás nélkül. Mely szép módot szolgáltat a' nyelv az emberi lélek' minden képzetének sőt még a' képzelődés' legfinomabb festéseinek is közlésére! mely alkalmas és szerencsés eszköz az a' dologhoz értőnek kezében 's mely könnyen magára vesz ettől

minden szükséges ábrázatot és formát! Nem elégedvén meg a' gondolatok' és képzetek' puszta közlésével, a' képzeteket a' szem eleibe festi 's még a' legelvontabb fogalmaknak is testet és szint kölcsönöz. A' képekkel élés által tükört tesz előnkbe, mellyben a' tárgyakat másodszor szemléljük igaz hasonlatosságokban. Huzamosan szebbnél szebb festések' mutogatásával gyönyörködtet minket; a' világosságot és az arnyékot a' legmesterségesebb módon 's úgy osztja el, hogy minden tárgy legszebben tűnjék szembe; egy szóval a' helyett, hogy eleintén az emberek' szükségéinek csupán hiános tolmácsa volt, időjártával 's kicsinyenkint a' legfinomabb legkényesebb fényüzés' magyarázójává lett.

A' képes előadás' ezen hasznainak szembetünökké tévésére kevés angol írókból lehet olly jó példákat venni, mint Addisonból, kinek képzelődése nemcsak nagyon gazdag, hanem egyszersmind nagyon csinos és tiszta is. Midőn p. o. azt festi, mikép hatnak képzelődésünkre a' világosság és színek, 's egyszersmind ezeket Lockéval úgy nézi mint másod rendű tulajdonságokat, mellyek nem a' materia' valóságos részei, hanem csak a' lélek' képzetei: milly szép festéssel ékesíti fel ezen philosophiai vizsgálódást! „A' dolgok — ugymond — csak igen kevéssé tetszhetnének szemeinknek, ha azokat csupán saját formájokban 's mozgásokban látnók. Most ellenben mindenütt a' legszebb látományokban gyönyörködhetünk; mind az égen mind a' földön dicső ragyogvány lebeg előttünk, 's egy bizonyos bájoló szépség' sugárait az egész teremtet világhoz elterjedve látjuk. De melly durva és kietlen csontváznak látszanék a' természet, ha minden színek eltűnnének 's a' világosság' és árnyék' minden különbfélesége elenyésznék? Egy szóval most lelkünk mindenütt gyönyörbe merül el 's a' legkellemesebb csalódás által ámitatik; úgy sétálunk mindenfelé mint valami regénynek megbájt hőse, ki szép kastélyokat, erdőket, réteket lát, 's egy-

szersmind madárzengevezést 's patakcseregvezést hall; de valamely titkos varázsvessző' hatalma által a' bájoló látomány egyszerre eltűnik 's az elkedvetlenülült hős 's viaszthalhatatlan lovag egy kietlen pusztában 's rémítő magányban van száműzve. Nem épen hihetetlen, hogy lelkünk' állapotja, a' testtől elválás után, a' materiából vett képekre nézve, ehhez hasonló fog lenni."

Miután e' szerint a' tropusok' eredetét, természetét 's hasznát eléggé megvizsgáltuk, már most azoknak különböző nemei 's osztályai kívánják figyelmünket. De ha ezekről úgy értekezném, mint a' retorika' iskolai írói szoktak, értekezésem bizonyosan unalmas 's talán hasztalan is lenne. Ezeknek fő foglalatossága abban áll, hogy nyomos, de egyszersmind hiú szorgalommal a' tropusokat számtalan osztályokba rendelik, a' szerint a' mint valamely szó' eredeti jelentése megmásítatik 's képessé tétetik; mintha a' tropusok' csupa neveinek 's osztályainak esmérete, a' nyelvvel helyesen élésre nézve, valami nagy fontosságú dolog volna. Én nem teszek egyebet, hanem ezen leczke' befejezése előtt még egynéhány szóval azon kútfőket említem meg, melyekből a' tropusok származnak, 's azután a' következő leczkékben a' legnevezetesebb 's legszokottabb képekről külön szólok: az arra oktatást tévén fő czélommá, miképen kelljen a' képes előadással általjában helyesen élni, 's azon hibákat 's visszaéléseket elkerülni, melyek a' stylus' ezen részében leggyakrabban szoktak elkövetetni.

Minden tropusok, mint fennebb megjegyeztem, bizonyos viszonyokon alapulnak, melyekben valamely tárgy a' másik iránt áll, 's melyeknél fogva egyiknek neve a' másikéval felcserélthetetik, a' kifejezendő képzet eleve-nebbé 's hatóbbá lesz. Ezen viszonyok akár szorosabbak akár tágosabbak legyenek, mindenkor adhatnak alkalmat tropusokra. Egyik leggyakrabban előforduló viszony az, melly az ok és okozat között vagyon. Azért a' képes elő-

adásban néha az ok az okozat helyett tétetik, így p. o. midőn Addison Olaszországról így szól:

Blossoms, and fruits, and flowers, together rise
And the whole year in gay confusion lies.

Azaz: Bimbók, virágok, 's gyömolcsők egyszerre mutatkoznak, az egész esztendő szép rendetlenségben szem előtt áll; hol az egész esztendőn nem egyebet kell érteni mint az esztendő' különféle részeinek terméseit. Másszor ismét okozat tétetik ok helyett; p. o. ősz haj sokszor venség helyett, melly a' haját megőszíti; 's árnyék élőfák helyett, mellyek árnyékot okoznak. A' valamit magában foglaló dolog és a' benne foglalt dolog között is igen szoros viszony vagyon, következésképen természet szerint ád tropusra alkalmat:

— — — Ille impiger hausit
Spumantem pateram et pleno se proluat auro.

Itt kiki látja, hogy a' pohár és az arany azon ital helyett tétetnek, melly az arany pohárban volt. Hasonló módon valamelly tartomány' neve is gyakran tétetik annak lakosai helyett; 's ez a' szó: ég, sokszor jelenti az istenséget, minthogy az eget úgy szoktuk gondolni mint az istenség' lakhelyét. Az *eget segítségül hívni* annyit tesz, mint magát az istent hívni segítségül.

A' tropusoknak még egy másik kutféje az a' viszony, melly a' jel és az általa jelentett dolog között vagyon; p. o.: „Cedant arma togae; concedat laurea lingvae.“ Minthogy a' *toga* a' polgári tisztviselésnek, a' *borostyán* pedig a' katonai megtiszteltetésnek czímjele volt; azért mindeniknek czímjele a' polgári és katonai rend helyett van téve. *Királyi pálczát viselni* annyit tesz, mint királyi méltóságban lenni. Az olly tropusok, mellyek az ok és okozat, a' valamit magában foglaló és benne foglalt dolog, a' jel és jelentett dolog közötti viszonyokon alapulnak, metonymiának nevezetnek.

Mikor a' tropus a' megelőző és utána következő dolog közötti viszonyból származik, akkor metalepsisnek neveztetik, mint p. o. ezen deák szólás: *fuit* vagy *vixit*, a' helyett hogy megholt. „Fuit Ilium et ingens gloria Dardanidum“, melly azt teszi, hogy Troja' dicsősége már elenyészett.

Mikor az egész a' rész —, vagy a' rész az egész helyett; a' nem a' faj —, a' faj a' nem helyett; az egyes szám a' többes helyett, vagy megfordítva, tétetik; vagy mikor általában a' helyett, hogy a' tárgy szorosán kifejeztetnék, más tétetik, a' mi a' tárgynál valamivel több vagy kevesebb; akkor az olly képnek *synecdoche* a' neve. Nagyon szokásban van p. o. valamelly tárgyat egy vagy másik nevezetes részénél fogva jelenteni, mint: ennyi vagy annyi vitorlájú hajóssereg, e' helyett: ennyi vagy annyi hajókból álló hajóssereg; vagy midőn személy helyett főt, tenger helyett habokat teszünk 's a' t. Hasonló módon tétethetik valamelly tulajdonság azon személy vagy dolog helyett, melly azon-tulajdonsággal bír, p. o. ifjuság és szépség fiatal és szép emberek helyett; 's néha megfordítva: a' tulajdonsággal bíró személy vagy dolog helyett valamelly tulajdonság. De szükségtelen volna efféléket bővebben előszámlálni, mert az illy előszámlálásból igen kevés hasznot lehetne reményleni. A' mit eddig mondtam, elégséges az a' végre, hogy a' tárgyak azon különféle viszonyaira figyelmezőkké tétessünk, mellyek által a' lélek egyik képzetről könnyen a' másikra vezetetik, 's az egyiknek neve alatt a' másikat kívánja értetni. Mindenkor valamelly együtt járó mellék képzet ébreszti fel képzelődésünkben a' fő képzetet, még pedig rendszerint nagyobb elevenséggel és hatósággal, mintha a' fő képzet fejeztetett volna ki.

Azt a' viszonyt még nem említettem, melly a' tropusok' legtermékenyebb kutfeje szokott lenni, t. i. az egyenlőség' és hasonlatosság' viszonyát. Ezen viszonyon alapul

az, a' mit metaphorának hívják; midőn a' helyett, hogy valamely tárgyat tulajdon nevén neveznénk, valamely más tárgyat említünk, melly amahhoz hasonlít: a' mi által a' kifejezés némi festéssé válik, 's ugyanazért a' kifejezett dolog elevenebb 's kellemesebb képzetet támaszt bennünk. Ez a' kép többször fordul elő mint a' többiek összeségesen; 's mind a' prozai mind a' poezisi előadás szépsége és kelleme sokat köszön neki. E' tehát bővebb értekezést érdemel; 's ez lesz legközelebbi leczkénk tárgya.

TIZENÖTÖDIK LECZKE.

A' METAPHORA.

Mintán eddig a' képes előadás iránt némelly elkészítő jegyzeteket tettem, már most némelly képekről, mellyek gyakori előfordulásokért nagyobb figyelmet érdemelnek, különösen szólok, 's a' metaphorán kezdem el. Ezen kép egészen azon hasonlatosságon épül, melly két tárgy között találtatik. Azért nagyon rokon a' hasonlítással, sőt nem egyéb, hanem megrövidített hasonlítás vagy egybevetés. Ha egy nagy ministerről azt mondom, hogy ő fenn tartja az országot mint az oszlop az épületet, akkor ez, egész hasonlítás; ha pedig azt mondom, hogy az olyan minister az ország' oszlopa: a' hasonlításból metaphorát csinálok. A' minister és oszlop közötti hasonlítás elménkben meggyen véghez, 's nem fejeztetik ki olyan szókkal, mellyekkel hasonlítást kifejezni szokás. A' hasonlítás csak mutattatik, nem fejeztetik ki szókkal: feltétetik, hogy egyik tárgy annyira hasonlít a' másikhoz, hogy világosan kifejezett hasonlítás nélkül is egyiknek nevével a' másiké helyett lehet élni; p. o.: „A' minister oszlopa az ország-nak.“ A' metaphora tehát a' két tárgy között képzelt hasonlatosságok' kifejezésének elevebb és hatóbb módja. Semmi sem gyönyörködteti a' képzelődést inkább, mint ha a' dolgokat egymással egybeveti, hasonlatosságaikat észreveszi és kijelenti. Ez által a' lélek fáradság nélkül foglalatoskodik, 's egyszersmind eszének is némi élességét gyönyörködve sejtí. Nem csodálhatjuk tehát, ha min-

den nyelvben sűrűn el vagynak hintve a' metaphorák. Azok még a' mindennapi beszédbe is becsusznak 's kereketlenül, mintegy önkint, teremnek a' lélekben. Magok azon szók is, melyekkel épen most ezen leírásban élek, bizonyítják állításomat; mert ezek: *elhintve, becsusznak, teremnek* — az itt vett jelentésekben — metaphorás kifejezések, 's azon hasonlatosságtól kölcsönöztek, melyet a' képzelődés a' látható tárgyak, 's a' lélek' belső munkálkodásai között sejdíteni vél; 's mind a' mellett nem kevesebbé érthetők, sőt bizonyos tekintetben talán jelentőbbek, mintha helyettek más szók betűszerinti jelentésökben tétettek volna.

Jóllehet minden metaphora hasonlítást foglal magában, 's azért ezen tekintetben gondolati kép; mindazáltal, minthogy a' metaphorában a' szók nem betűszerinti hanem megmászított és képes értelemben vétetnek, azért a' metaphorát a' tropusokhoz, vagy szóképekhez szokás számlálni. Egyébiránt csak a' metaphora' természetét jól értsük, keveset tesz a' dologhoz, akár tropusnak akár képnek nevezzük. Én azt két tárgy közötti hasonlatosság' kifejezésének mondtam lenni. Azt mindazáltal meg kell jegyezmem, hogy a' *metaphora* szó némelykor, szélyesebb értelemben, valamely szónak akárminemű képes jelentése helyett is vétetik, akár hasonlatosságon, akár két tárgy' egyéb viszonyán alapuljon az értelemmásítás. Ha p. o. *vénség* helyett *ősz fej* tétetik, 's az mondatik: *valaki ősz fejét szomoruan a' sirba vitte*, némely írók ezt is metaphorának nevezik, jóllehet tulajdonképen nem az, hanem metonymia, minthogy az okozat (az *ősz fej*) tétetik az ok helyett, 's hasonlatosság itt épen nincsen. Aristoteles is poeticájában a' metaphorát ilyen széles értelemben 's valamely szónak akárminemű képes jelentése helyett veszi; ha p. o. az egész a' rész, vagy a' rész az egész helyett; a' faj a' nem helyett, vagy a' nem a' faj helyett tétetik. De azért illetlen volna ezen

éles ítéletű író gondolkodásbeli rendetlenséggel vádolni, minthogy a' trópusok' különféle nevei 's apróbb felosztásai az ő idejében még esméretlenek voltak, 's későbbi rhetorok által találtattak fel. Mindazáltal már most, midőn ezen felosztások be vagynak véve, rendbontás volna minden szó' képes használatát vegyesen metaphorának hívni.

A' beszédbeli képek között egy sem járul olly közel a' festéshez mint a' metaphora. Ennek haszna különösen abban áll, hogy a' leírásnak világosságot és hatóságot ad, az értelembeli képzeteket némileg szemmel láthatókká teszi, színt, léteget és külsőkép érezhető tulajdonságokat adván nekik. Mindazáltal, hogy e' haszna lehessen, nagyon finom kézzel kell azt készíteni; mert a' legkisebb vigyázatlanság vagy gondatlanság is, a' helyett, hogy az értelmességet előmozdítaná, homályt és zavart okoz. Bizonyos szabályok szükségesek tehát a' metaphorák' helyes alkotása végett. De elébb, mint ebbe bocsátkoznám, a' metaphorának egy igen szép példáját teszem ide, hogy abból ezen kép' becses mivoltát látni lehessen. Azt Bolimbrokenak Anglia' történeteire írt jegyzeteiből fogom venni. Az író a' munka befejezésénél I. Károlynak utolsó parlamentje iránti magaalalmaztatásáról szólván ezt mondja: „A' parlamentet összegyűlése után mintegy kilencz hónappal eloszlatta; 's mihelyt eloszlata, azonnal megbánta hirtelenkedését; de már későn. Valóban meg is bánhatta; mert az edény már csordultig tele volt; 's ez utolsó csepp a' keserűség' vizeit kifolyatta.“ „Itt — úgy mond továbbá — leeresztém a' kárpitot 's véget vetek jegyzeteimnek.“ Ez nagyon szépen van készítve. A' metaphora, mint látjuk, több kifejezésekben folytattatik. Az *edényen* az ország értetik, vagy a' nemzet béketűrése, melly már legnagyobb mértékre lépett, minthogy az *előbbeni nyomatások 's igazságtalanságok által felettébb ingereltetett vala*; az *utolsó csepp a' parlament' eloszlata*

által okozott ingerlés helyett van téve; 's a' *keserűség*' *vizeinek kifolyása* szépen kifejezi azon *boszuállás*' minden következéseit, mellynek az elkeseredett nemzet magát zabolátlanul által engedte.

Ezen helynél, mellesleg két jegyzést tehetünk. Egyik az, hogy valamelly tárgy' vizsgálását nem lehet lelkesebben 's illendőbben befejezni, mint efféle szerencsésen alkotott kép által. Látjuk annak jó foganatját ezen példából. Az író szép móddal vesz bucsút, 's tárgyával mély benyomást hagyat az olvasó' lelkében. — A' másik jegyzés az, hogy a' metaphora gyakran lélekrehatóbb a' tulajdonképi összehasonlításnál. Melly sokat vesztene erejéből a' gondolat, ha hasonlítás által imígy fejeztetett volna ki: 'Valóban meg is bánhatta; mert a' már igen elnyomatott és sokképen ingerlett nemzet egy csordultig teljes edényhez hasonlított, 's az új ingerlés mint a' teljes edénybe töltött csepp annak *boszuállását* mint *keserűség*' vizeit kiárasztotta.' Igen sokkal több lélek és erő jött a' gondolatba a' metaphora által.

Ezen kicsavarodás után már most a' nevezetesebb szabályokat említem meg, mellyekre a' metaphorák' alkotásában vigyázni kell, 's mellyek minden egyéb tropusokra is csaknem egészen alkalmaztathatók.

Legelsőben az kívántatik, hogy a' metaphorák azon tárgynak, mellyről szó vagyon, természetéhez illjenek; igen gyakran ne forduljanak elő, 's a' tárgynál se sokkal vidámabbak, se sokkal elevenebbek ne legyenek; 's hogy általok a' tárgyat se az illendőségnél fölebb emelni, se méltóságánál lejjebb szállítani ne törekedjünk. Erre minden képes előadásoknál kellene tekintenünk, 's ezen szabályt mindenütt szem előtt kellene tartanunk. Némelly metaphorák megengedhetők, sőt szépek is a' poezisban, mellyekkel prózában élni képtelenség 's izetlenlég volna; mások ismét a' szónoki beszédben használhatók, mellyek philosophiai vagy történetirási munkákban épen nem ille-

nének. Nem kell elfelejtenünk, hogy a' képek gondolatink' öltözetei. Valamint az öltözet és annak, a' ki azt viseli, rangja vagy polgári sorsa között van egy bizonyos illendőség' viszonya, mellynek megsértése botránkozást okozna; úgy van a' dolog a' képeknek a' gondolatokra alkalmazásánál is. Az azokkal szerfelett sokszori vagy illetlen helyen élés nem egyéb mint czikornyázás, 's a' stylusnak egy bizonyos gyermekes ábrázatot ad; 's a' helyett hogy a' tárgyat emelné, azt inkább alacsonyítja. Mert valamint az életben az igaz méltóságnak a' lélek' minemiségén, nem az öltözetben vagy külső színen, kell alapulni, úgy az írásbeli előadás' méltóságának is a' gondolatokból nem a' külső czifraságból kell származni. A' czifraság' vadászása szintén úgy becsteleníti az író, mint az embert. A' képeknek és metaphoráknak tehát soha sem kell tékozlattatniok, soha sem olyanoknak lenniük, mellyek a' gondolatokkal némi ellenkezésben vagynak. Semmi sem lehet természetellenibb, mint az, ha az író az okoskodásokat szintén olyan képes előadásba foglalja, a' millyennél valamelly leírásban 's festésben élni lehetne. Mikor valamit bizonyítani akar, akkor csupán értelmességet keresünk; mikor valamit leír, szépítést várunk; mikor valamit feloszt, vagy elbeszél, akkor egyszerű's mesterségtelen előadást kívánunk. A' jó stylusnak egyik legnagyobb titka abban áll, hogy tudjuk, mikor kelljen egyszerűeknek lenniünk. Ez által a' maga helyén álló ékességnek nagyobb becsét adunk. Az árnyékozatnak illő elosztása teszi a' világosságot és színeket kedvesebbé: „Is enim est eloquens — ugymond Cicero — qui et humilia subtiliter et magna graviter, et mediocria temperate potest dicere. Namqui nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil definite, distincte potest dicere, is, cum non praeparatis auribus inflammare rem coepit, furere apud sanos et quasi inter sobrios bacchari temulentus videtur.“ Igazán ékesszóló az, a' ki alacsony tárgyakról egyszerűen, fontosságról méltósággal, 's kö-

zépszerű természetüekről mértékletes hangon tud szólni. Mert a' ki soha sem tudja magát nyugalmasan, csendesen, meghatározottan 's világosan kifejezni, ha eléb tűzbe jő, mint ahhoz olvasóit elkészítette, oly eszelőshez vagy részeghez hasonlít, ki józan és okos emberek között örültek módjára tánczol. Ezen intésre különösen az írás' mesterségében kezdőknek kellene vigyázni, kik igen könnyen el hagyják magokat a' virágos és ragyogó stylusnak csodálása által ragadtatni a' nélkül, hogy meggondolnák, ha valljon ezen tulajdonságok illő helyen vagynak-e vagy nem. *)

A' második szabály a' tárgyakat illeti, mellyektől a' metaphorák 's egyéb képek kölcsönöztenek. A' képes stylus' mezeje nagyon széles. Az egész természet, hogy képes leg szólnak, felnyitja tárházát 's minden érzéki tárgyakból kihagyja mind azt válogatni, valami értelembeli vagy erkölcsi képzeletünket világosíthatja. Nemcsak a' vidám és nyájas, hanem a' komoly 's rettentő, sőt szomorú és ijesztő érzéki tárgyak is illendőképen fordíthatnak egyszerű vagy másszor a' kifejezés szépítésére. De őrizked-

---

*) Mellyik, bár középszerű izlésű ember tudná egy nem régi történetírónak következő helyét elszívni? A' parlamentnek az angliai rendetlen házasságok ellen hozott esmérletes végzéséről van szó: „Ezen törvényjavalat — ugymond — sok javításokra adott alkalmat, mellyek nem kevés heves ellenmondások után állapítottak meg.“ Ez egyszerű 's a' tárgyhoz alkalmazott előadás; 's természet szerint azt várjuk, hogy ilyen hangon adatik tudtunkra a' végzésnek utóbb a' nagy többség szavazatja által lett megállapítása 's a' királynak arra következőt megerősítése.“ De mikép fejeztetik ez ki a' periódus végén? „Mindazáltal végre a' nagy többség' árján mind a' két házban keresztül uszott, 's a' királyi jóváhagyás' bátorságos kikötőhelyébe szerencsésen bevezett.“ Semmi sem lehet gyermekesebb, mint az ilyen stylus. (*L. Smollet's History of England.*)

nünk kell, hogy olly hasonlításokkal soha se éljünk, mellyek kellemetlen, alacsony, köznépi vagy épen ocsmány képzeteket támasztanak. Még akkor sem kell csömörletes képekkel élni, mikor valamely tárgyat alázní és ócsárolni akarunk. Cicero egy maga idejébéli szónokot azért gráncsol, hogy ellenfelének *stercus curiae*, nevet adott. „*Quamvis sit simile — ugymond — tamen est deformis cogitatio similitudinis*“. „Itt van ugyan hasonlatosság, de a' hasonlatosság rut képzetet támaszt bennünk.“ A' méltóságosabb 's jelesebb tárgyaknál alacsony metaphorákkal élni megbocsáthatatlan véték. A' metaphorának, hogy tökéletes legyen, nemcsak jól alkotottnak, hanem kellemesnek is kell lenni, egyszersmind világosítani is, gyönyörködtetni is. Dryden tehát méltán vádoltathatik, az illendőség' megsértésével, midőn Juvenalis' fordítását ajánló levelében gróf Dorsethez így szól: „Nemmelly rosz költemények magokon viselik tulajdonosok' bélyegét, mellyek majd farokra, majd fülökre vagynak sütve; ugy hogy az egész világ tudja, kik legyenek a' csorda' birtokosai.“*) A' legkellemesebb metaphorák azok, mellyek a' mesterség' vagy természet' vagy polgári alkotmányok' és szokások' leggyakrabban előforduló környülményeiből vétetnek.

Harmadszor a' metaphorának világos és könnyen általlátható hasonlatosságon kell alapulni, nem olyanon, melly messzünnen hozatott 's nehezen értethetik meg. A' kemény 's erőltetett metaphorák soha sem tetszenek, mint-hogy az olvasót megzavarják, 's a' gondolatot a' helyett, hogy világosítanak, inkább homályossá teszik. Cicero e' részben a' következő szabályt adja: „*Verecunda debet esse translatio; ut deducta esse in alienum locum, non*

---

*) „Some bad poems carry their owners' marks about them — some brand or other on this buttock, or that ear; that it is notorious who are the owners of the cattle.“

irruisse, atque ut voluntarie, non vi venisse videatur.“ *)
 „A' metaphora szerény legyen, 's meglássék rajta, hogy
 hivatott, nem erőszakkal tolakodott be az idegen helyre,
 hol áll, és hogy önkint jött, nem erőltetve.“ E' részbenkü-
 lönösen sokszor hibáz Cowley. Melly erőltetettek és ho-
 mályosak p. o. a' következő versek:

Wo to her stubborn heart, if once mine come
 Into the-self same room,
 'Twill tear and blow up all within,
 Like à Granada, shot into a magazine.
 Then shall love keep the ashes and torn parts,
 Of both our broken hearts;
 Schall out of both one new one make;
 From her's th' alloy from mine the metal take;
 For of her heart, he from the flames will find
 But little left behind;
 Mine only will remain entire,
 No dross was there to perish in the fire.

Azaz: „Jaj lesz kemény szívének, ha az enyém azzal egy
 hajlék alá jut; szelleltép 's a' légbe felvet ez mindent,
 mint valamelly tárházba esett gránát-golyó. Akkor a' sze-
 relem összeszedi mindkettőnknek széllel szórt hamvait,
 a' kettőből egy újat csinál; az övét vegyéték —, az enyé-
 met igaz ércz gyanánt használja; mert az ő szívéből az
 elégés után csak kevés maradványt talál; az enyém pedig
 egész lesz, mert abban nincs semmi salak is, mellyet a'
 tűz megemészhethetne.“ — Hasonló az álomhoz intézett kö-
 vetkező megszólítás is:

In vain, thou drowsy God, I the invoke,
 For thou who dost from fumes arise,
 Thou who man's soul dost overshadow,
 With a thick cloud by vapours made;
 Canst have no power to shut his eyes,
 Whose flame's so pure, that it sends up no smoke.
 Yet how do tears but from some vapours rise?

*) *Cíc. de Orat. Libro III. C. 53.*

Tears that bewinter all my year
 The fate of Egypt I sustain,
 And never feel the dew of rain,
 From clouds which in the head appear:
 But all my too much moisture owe
 To over flowings of the heart below.

Azaz: „Hijában hivlak segítségül téged lomha istenség, mert te, ki, párolgásból származol, te, ki az ember lelkét vastag gőzfelhővel elborítod, annak szemeit nem vagy képes bezárni, a' kinek lángja olly tiszta, hogy semmi füst sincs benne. De hogyan támadhat könny néhány gőzökből, annyi könny, hogy egész esztendőmet téllé változtatja? Én Egyptom sorsát szenvedem, 's az eső' harmatja soha sem száll rám fenn a' főben találtató felhőkből; hanem a' felettébb sok nedvesség alatt a' szívből árad.

Az igen mindennapi 's kopott hasonlatosságokat el kell ugyan a' metaphorákban távoztatni; mert ezekben az ujság, szépség. De ha a' hasonlatosság, mellyen a' metaphora alapul, felette messzünnen van hozva és egészen a' gondolat' szokott útján kívül fekszik, akkor nemcsak homályt okoz, hanem erőltetetté 's mesterkeltté is lesz. Már pedig a' metaphora is, valamint minden egyéb ékeség, egész kellemét elveszti, ha könnyűnek és természetesnek nem látszik lenni.

Az olly metaphorák, mellyek a' tudományokból, kivált valamelly különös tudós rend' tudományából vétetnek, csaknem mindenkor vétkeznek az értelmesség ellen.

N e g y e d s z e r a' képes és képtelen nyelvet, vagy a' metaphorai és tulajdonképi kifejezéseket ne keverjük össze, 's a' periodust soha se alkossuk úgy, hogy egy részét képesleg, más részét betű szerint kelljen érteni; a' mi mindenkor igen kellemetlen zavart okoz. Az efféle példák, mellyek még jó íróknál is gyakran fordulnak elő, ezen szabály' szükséges voltát világosan által fogják láttatni.

Az Odyssea' fordításában Pope a' Telemachus' véletlen elutazásán kesergő Penelopéval ezt mendatja: „Most az ország' másik oszlopa is oda van a' nélkül, hogy tölem elbúcsuzott; vagy az elmenetelre engedelmet kért volna.“

Long to my joys my dearest Lord is lost,
His county's Buckler, and the Grecian boast:
Now from my fond embrace, by tempests torn,
Our other column of the state is borne:
Nor took a kind adieu, nor sought consent!*)

Telemachus itt egyik rendben oszlopnak mondatik 's mindjárt azután személylyé lesz, kinek illett volna elbúcsuzni 's az elmenésre engedelmet kérni. Ez a' kettő nem fér össze egymással. A' költőnek a' személyt vagy betű szerint kelle vennie 's a' mellett maradnia, vagy ha azt oszlopnak képzelte, semmit sem mondania, a' mi az oszlophoz nem illik. Nem vala szabad az oszlopnak emberi cselekedeteket tulajdonítani. Az ilyen természet elleni keverékek a' képet esmératlenné teszik 's azt cselekszik, hogy képzelődésünk a' betűszerinti és képes értelem között tétováz. Horatius' azon szabályát, melyet a' játékszíni személyekre nézve ad, minden íróknak a' képekre nézve is, meg kell tartani.

— — — Servetur ad inum,

Qualis ab incepto processerit; et sibi constet. „A' milyennek először mutatkozott, olyan maradjon végig, 's magával megegyezzen.“ Pope más helyen beszédét a' királyhoz intézvé így szól:

*) Az eredetiben nincs szó oszlopról, 's a' metaphora helyes:

ἢ πρὶν μὲν ποσὶν ἐσθλὸν ἀπωλῆσα θυμολέοντα,
παντοίης ἀρετῆς κεκασμένον ἐν Δαναοῖσι
ἐσθλὸν, τὸ κλεος ἔνθου καθ' ἑλλάδα καὶ μεσσην Ἀργος,
νὸν δ' αὖ παιδ' ἀγαπητὸν ἀνθρηπῆσαντο θυελλῶν
Ἀκλεα ἐκ μεγάρων, ἐδ' ὀρμηθέντος ἄκυστα.

To thee the World its present homage pays
The harvest early, but mature the praise.

„Néked a' világ már a' jelenkorban hódol; kora az aratás, de érett a' dicsőség.“ Ez is olyan hiba. Szembetűnő dolog, hogy e' helyett *praise dicsőség*, mellyet csak a' rím hozott ide, gabonának kellene állani, 's akkor a' metaphora úgy végződne, mint kezdődött. Most pedig midőn ott, a' hol valamit az aratáshoz illőt vártunk, ez a' szó: *dicsőség*, betűszerinti értelemben jelenik meg, a' kép csonka 's a' periodus' két tagja nem felel meg illeendőképen egymásnak.

Ossian' munkái nagyon bővelkednek szép és helyes metaphorákkal; mint p. o. midőn egy hősről ez mondatik: „Béke' idején tavaszi mező vagy, háboruban pedig hegyről rohanó fergeteges szélvész“; vagy egy leányról ez: „El volt borítva a' szépség' sugárral; de szive kevélység' laka volt.“ Mindazáltal azokban is a' most említett hibának következő példája találtatik: „Trothal és katonái sebes árviz' hullámainak módjára előrohantak, de kősziklára találtak: mert Fingál mozdíthatlanul állott; megtöretve zuhantak vissza 's nem veszedelem nélkül; mert a' király' dárdája kergette őket futásokban.“ Itt a' metaphora eleinten nagyon szép, az *árviz*, a' *hullámok*, a' *mozdíthatlan kőszikla* 's a' *megtöretett hullámok* visszazuhanása képesnyelvhez illő kifejezések; de utóbb midőn ez mondatik: *nem veszedelem nélkül zuhantak vissza, mert a' király' dárdája kergette őket futásokban*, a' betűszerinti értelem illetlenül összekevertetik a' metaphorával, a' katonák úgy adatnak elő mint zuhanó hullámok 's egyszersmind úgy is mint emberek, kik a' király' dárdája által kergettetnek.

Ötödösör még sokkal helytelenebb az, ha azon egy tárgy felett két különböző metaphora jó össze: ez kevert metaphorának neveztetik 's egyik legnagyobb hiba ezen képre nézve. Illyen p. o. Shakespeare' ezen mondása:

„A' nyughatatlanságok' tengere ellen fegyvert fogni.“ (To take arms against a sea of troubles). Ez igen természet elleni keverék, 's a' képzelődést egészen megzavarja. Quintilianus elég világos intést ad ez iránt: „Id imprimis est custodiendum, ut quo genere coeperis translationes, hoc finias. Multi autem cum initium a tempestate sumserunt, incendio aut ruina finiunt; quae est inconsequentia rerum foedissima.“ *Instit. Orat. L. VIII.* „Arra különösen kell vigyáznunk, hogy a' metaphórának azon nemével végezzük mondásunkat, mellyel elkezdtük. Sokan pedig, mikor a' fergetegen kezdik el, tüzi veszedelemmel vagy földrengéssel fejezik be, a' mi felette rút összezavarás. Lássuk például, melly összeférhetetlen tárgyakat hoz elő Shakespeare *fergeteg* című játékanak következő helyén, hol olly személyek' állapotját rajzolja, kik a' bájoltatásnak, melly őket elkábította, megszüntével ítélő tehetségeket visszanyerik. „A' bájoltatás hirtelen elmúlik; 's mint belopódzik a' reggel az éjszakába, 's a' setéséget elolvasztja, úgy kezdik felébredő érzekeik elüzni a' tudatlan gőzöket, mellyek okosságok' tiszta világát palásttal betakarták.“

— — — — The charm dissolves apace,
And as the morning steals upon the night
Melting the darkness, so their rising senses
Begin to chase the ignorant fumes that mantle
Their clearer reason — — — —

Itt olly sokféle össze nem illő dolgok' vegyülése van, hogy a' lélek semmit sem láthat tisztán; a' *reggel*, melly magát a' *homály közé belopja* 's egyszersmind azt *el is olvasztja*; a' *gőzök*, a' *tudatlan gőzök*, *palásttal* betakaró *gőzök*. Hasonlóképen Romeóban és Juliában is. „Olly dicső mint a' bámulás végett hanyatt dőlt halandók' kitárt 's csodáló szemei előtt az ég' szárnyas követe, midőn a' lomhán menő felkőkön járdal, 's a' lég' kebelén evez.“

— — — — — as glorious,
 As is a winged messenger from heaven,
 Unto the white upturned wondering eyes
 Of mortals, that fall back to gaze on him,
 When he bestrides the lazy pacing clouds,
 And sails upon the bosom of the air.

Itt az angyal úgy rajzoltatik, mint a' ki azonegy szempillantásban a' felhőkön járdal 's a' légen és a' lég' kebelén evez; a' mi olly zavart képet ad; hogy azt akár-melly képzelődésnek is lehetetlen felfogni. De még Shakespearenél gondosabb írók is esnek néha hasonló hibába. Csodálni kell mikép követhette el Addison Olaszországról irt levelében a' következő vigyázatlanságot: „Alig tudom megzabolázni küzködő múzsámat, melly merészebb próba' tengerére kíván indulni."

I bridle in my struggling muse with pain,
 That longs to launch into a bolder strain.

A' múzsa, ha lónak képzeltetik, zaboláztathatik; de midőn tengerre akar indulni, hajóvá tétetik; senki sem képzelheti pedig azt egyszersmind lónak is hajónak is. Ugyanezen író a' *Szemlélet*ben egy helyen ezt mondja: „Az emberi természet egyetlen egy szempontból sem vizsgálthatik, melly a' kevélység' magvait eloltani elégséges nem volna": ki nem látja, melly helytelenül mondatik a' nézőpontról az eloltás és a' kevélység' magvainak eloltása.

Horatius is gondatlanságot követett el ezen verseiben:

Urit enim fulgore suo qui praegravat artes
 Infra se positas — — —

A' vakító fény és a' lenyomó terek olly kevert képzetek, mellyek azonegy metaphorában nem állhatnak meg. A' következő helyet sem lehet egészen menteni:

Ah quanta laboras in Charybdi,
 Digne puer, meliore flamma.

Itt a' vizörvény a' nemes szívű ifjúhoz nem eléggé méltó lángnak neveztetik; 's a' költő azt akarja mondani, hogy az ifju szerencsétlen volt szerelme' tárgyának választásában. Igaz, hogy a' láng csaknem tulajdonképi szavá vált a' szerelem helyett; de minthogy ezen kifejezés bizonyos mértékben csakugyan megtartotta eredeti jelentését, azért nem kellett volna azt, vizet vagy vízhez hasonlót jelentő szó helyett venni 's azonégy metaphorában a' vízzel összekapcsolni. Midőn Pope Heloizevel ezt mondatja:

All then is full, possessing and possesst,
No craving void left aking in the breast.

„Szivem birva és biratva teljedes tele van 's nincs semmi üreg benne, melly fájna“; méltán ezt lehet kérdeni: hogyan fájhat az üreg? A' végre, hogy meg lehessen tudni, ha helyes-e a' metaphora, 's nincs-e valami oda nem illővel összekéverve: egy igen jó szabály vagyon, melly abban áll, hogy a' metaphorát lefessük, úgy vizsgáljuk, ha összeillenek-e egyes részei 's egész képet adnának-e, ha ecsettel lefestenénk. Ez által észrevehetjük, ha nincsenek össze nem illő környülmények együvé kéverve, 's nem olly csufosok-e a' képek, millyeneket a' most előhozott hibás példák adnának; vagy a' tárgyak természeti 's illő módon adatnak-e elő?

Valamint a' metaphorákat összekeverni nem kell, úgy ha t o d s z o r egy tárgy felett rakásra halmozni sem kell. Ha felteszszük is, hogy mindenik metaphora magában tekintve helyes, mégis midőn egymásután igen számosan következnek, ollyan forma zavart okoznak, mint a' kevert metaphorák. Láthatjuk ezt Horatius' következő verseiből:

Motum ex Metello consule civicum,
Bellique causas, et vitia, et modos,
Ludumque fortunae, gravesque
Principum amicitias, et arma

Nondum expiatis uncta cruoribus
 Periculosae plenum opus aleae,
 Tractas, et incedis per ignes
 Suppositos cineri doloso.

Ha bár ezen rendek poezissal teljesek is, mégis kemények és homályosak, egyedül azért, mivel három különböző metaphora halmoztatik egymásra, annak kifejezése végett, melly nehéz munkát vállalt magára Pallio, midőn a' polgári háborukat szándékozott leírni. Elsőben ez mondatik: *tractas arma uncta cruoribus nondum expiatis*, ezután: *opus plenum periculosae aleae*, 's végre: *incedis per ignes suppositos doloso cineri*. A' képzelődés igen nehezen tud végig menni azon egy tárgynak illy különböző, 's egymásután nyomban következő festésein.

A' még hátralévő szabály a' metaphorák iránt hetször abban áll, hogy ne nyujtassanak ki felettébb hosszan. Ha a' hasonlatosságnál, mellyen a' kép alapul, igen soká késünk, 's ha az minden apró mellékes környülményekre alkalmaztatik, úgy metaphora helyett allegóriát csinálunk; az olvasónak, ki a' képzelődés ezen játékát megunja, figyelmét elfárasztjuk 's az előadást homályossá tesszük. Cowley igen sokszor esik ezen hibába, 's képes előadásának szörszálhasogató finomsága és keménysége leginkább ebből származik. Shaftsbury hasonlóképen vét némellykor az által, hogy metaphoráit igen kinyújtja. Hajlandó lévén minden szépségnek vadászására, nagyon nehezen tud akármelly képtől is, melly neki megtetszett, elválni. Így p. o. miután egy fiatal íróhoz intézett javalatában az elmélkedést 's magával beszélgetést a' saját képzelei' kiürítésének képe alatt fogta fel, ezen képet több lapokon elnyújtja, 's a' gyomorban emésztetlenül fekvő dolgoktól megszabadulásról, a' habnak és tajtéknek elhányásáról, a' test' kiürítéséről, a' nem emésztetés' megelőzéséről, az epének és ártalmas keléseknek ártatlan módu kihajtásáról szól, egy szóval addig beszél

effélékről, míg a' kép utóbb nagyon csömörletessé lesz. Young hasonlóképen sokszor vét e' részben. Jóllehet az ő képes írása egyébiránt nagy érdemmel bír 's figyelmet érdemel. Egy írónak sincsen sem a' régiek, sem az újak között olly erős 's képekben olly gazdag képzelődése mint neki. Metaphorái sokszor újak, természetiek és szépek. De minthogy képzelődése inkább erős és gazdag mint kényes és tiszta, azért őtet sokszor messze ragadja. Innét van, hogy Éjszakaiában gyakran homályos és kemény stylus uralkodik. A' metaphorák sokszor igen merészek, az olvasót fényekkel inkább vakítják, mint világosítják, mindenkor erőltetésben tartják, 's még az erőltetés mellett sem mindig hagyják az értelemhez jutni. Lássuk p. o. mint vagyon a' következő metaphora ki-nyujtva:

Thy thoughts are vagabonds; all outward bound,
Midst sands and rocks, and storms to cruise for pleasure,
If gained, dear bought; and better miss'd than gain'd
Fancy and sense, from an infected shore,
Thy cargo brings; and pestilence the prize;
Then such the thirst, insatiable thirst,
By fond indulgence but inflam'd the more,
Fancy still cruises, when poor sense is tired.

„Gondolataid ide 's tova kóborolnak féketlenül járván fő-vénydombok, kösziklák és szélvészek között ollyan gyönyörök után, mellyek elérve drágán vásároltatnak, 's el nem érve nyereségek. A' képzelődés és testiség hajó-terhét olly partról hozzák, hol dögletes nyavalyák uralkodnak 's nyereséged pestis. Továbbá szomjuságod telhetetlen, 's annál inkább gyulad, mennél inkább akarod eloltani. A' képzelődés minduntalan keresmény után jár, mikor szegény testiséged már elfáradott is.“

Az öregségről ezt mondja a' költő:

Walk thoughtful on the silent solemn shore
Of that vast ocean, it must sail so soon;

And put good works on board; and wait the wind
That shortly blows us into worlds unknown.

„Hogy gondolatokba merülve kellene járnia ama' nagy Ocean' ünnepélyes partjain, mellyen nem sokára evezni tartozik, 's magával jó cselekedeteket vinni a' hajóra, 's várni a' szelet, melly ötet rövid idő múlva esméretlen világokba viszi által.“

A' metaphora' kezdete nagyon szép, de midőn utóbb ez mondatik, hogy az öregségnek jó cselekedeteket kell a' hajóra vinni 's a' szelet várni, melly ötet esméretlen világokba által viszi, a' metaphora erőltetett lesz, és sokat elveszt méltóságából. Minden angol írók között egyet sem esmérek, ki olly szerencsés volna a' metaphorákban, mint Addison. Ennek képzelődése sem nem olly gazdag sem nem olly erős mint Youngé; de sokkal tisztább és kényesebb. Képeit mindenkor értelmesség, könnyűség és természeti kellem különbözteti meg. Azok soha sem kémenyek sem nem igen elnyulók; soha sem látszanak keresetteknek 's mesterkéltnek, hanem a' tárgyból, melyet mindenkor szépítnek, önkint származottaknak.

Eddig a' metaphoráról 's az annak alkotására szükséges szabályokról szólottam, még pedig bővecskén, mint-hogy a' stylus' ezen neme — vélekedésem szerint — különös világosítást érdemel. Még csak egynéhány szót kell mondanom az allegoriáról.

Az allegoriát úgy lehet nézni, mint folytatott metaphorát; a' minthogy nem is egyéb, mint valamelly dolognak, egy másik hozzá hasonló 's helyette álló dolog által előadása. Így Prior' Henrikében és Emmájában, Emma a' következő allegoriában írja le állhatatosságát Henrik iránt:

Did I but purpose to embark with thee
On the smooth surface of a summer's sea,
While gentle zephyrs play with prosperous gales,
And fortune's favour fills the swelling sails;

But would forsake the ship, and make the shore,
When the winds whistle, and the tempests roar?

„Valljon nem egyéb-e szándékom, hanem csak csendes nyári tengeren késérni tégedet, midőn kellemes zephyrek játszanak nyájos fuvalmaikkal, 's a' szerencse' kedvezése terjeszti ki a' vitorlákat; 's valljon elhagyjam-e a' hajót 's a' partot keressem, mikor a' szelek ordítanak, 's a' fergeg-zug?”

A' Szentírásban is találjuk az allegoriának egy nagyon szép példáját a' 80dik 'soltárban, hol az Israhél-népe egy szőlő-tő' képében adatik elő, 's a' kép elejétől fogva végig nagyon helyesen festetik: „Egyptomból szőlőt hozál ki; kiüzéd a' pogányokat, és azt elplántálád. Te voltál ő előtte az ő utjának vezére: elplántálád annak gyökereit és ellepé e' földet. A' hegyeket elfogá annak árnyéka és annak vesszei olyanok, mint a' magas czédrusfák. Kiterjeszté az ő vesszejét mind a' tengerig és mind az Euphratesig az ő növést. Miért rontád el annak gyepűit? és miért szaggatják azt mindenek, kik az uton elmennek? Pusztítják azt az erdei kanok és a' mezőknek vadai élík azt. Seregeknek istene! térj meg immár, tekints alá a' mennyekből és lássd meg és tekintsd meg e' szőlőt. És e' csemetét, melyet a' te jobb kezed plántált, és annak ágát, melyet magadnak megerősítettél. Melly megégett, a' tűz miatt kivágotott: a' te orczádnak haragja miatt elvész.”

Itt egy környülmény sincs — ha talán mindjárt elől ezen mondat kiveszszük: *kiüzéd a' pogányokat* — melly a' szőlő-tőhöz nem illenek; 's egyszersmind az egész is nagyon szépen illik Zsidóországra, melly a' kép által festetik. Az allegoriában főképen az kívántatik meg, hogy a' betű szerinti és képeslegi értelem ne kevertessék össze. Ha p. o. a' helyett, hogy itt a' szőlőtőről ez van: *pusztítják azt az erdei kanok és a' mezőknek vadai élík azt*, az mondatnék, hogy a' pogányok által elpusztítatott, vagy

az ellenség által meggyőztetett (a' mi tulajdonképen a' képnek értelme), úgy az allegoria egyszerre félben szakasztatnék, 's az a' zavar okoztatnék, mellyről fennebb azon metaphoráknál szólottam, mellyekben a' betű szerinti és képeslegi értelem összekevertetik. Általában azon szabályok, mellyeket a' metaphorára nézve adtam, a' vele olly közel rokon allegoriára is alkalmaztathatnak. Az egyetlen egy valóságos különbség a' kettő között — azon környülményen kívül, hogy az egyik rövidebb, a' másik hosszabb — csak abban áll, hogy a' metaphora tulajdonképi értelmű szavak által mindenkor megmagyaráztatik; ha p. o. ezt mondom: *Achilles oroszán volt*; vagy: *egy ügyes minister oszlopa az országnak*; az oroszán és oszlop eléggé megmagyaráztatnak az *Achillesnek* és a' *ministernek* említése által; az allegoria ellenben, a' betű szerinti értelem' kijelentése nélkül is ellehet, úgy hogy a' magyarázat nem mindenkor adatik világosan, hanem sokszor az olvasónak kell azt kigondolni.

A' régiebb időkben igen szokás volt, fontos igazságok' közlése végett allegoriákkal élni. A' miket meséknek vagy példabeszédeknek nevezünk, nem egyebek voltak, mint allegoriák, mellyekben emberi gondolkozások oktan állatoknak vagy lelketlen dolgoknak tulajdonított szók és cselekedetek által fejeztettek ki: 's az, a' mit a' mese' erkölcsi tudományának nevezünk, nem egyéb mint az allegoria' értelmének tulajdonképi szókkal kitevése. A' talány vagy rejtély is egy neme az allegoriának: egy dolognak más dolog által lefestése vagy előadása; de a' melly dolog szántsándékkal olly környülmények közé takartatik, mellyek azt homályossá teszik. Ha a' talány meg nem értetik, mindenkor az allegoriának igen homályos és így hibás voltát jelenti. Az értelemnek az eltakaró kép alól ki kell tündökölni. Mindazáltal könnyű általlatni, hogy az efféle dolgozatokban a' világosságnak és árnyéknak illő vegyítése vagy a' képeslegi környülmények-

nek a' betű szerinti értelemhez olyan alkalmazása, hogy az értelem se igen könnyen eltalálható se felettébb elrejtett ne legyen, nem könnyű dolog; 's kevés nemei vannak a' dolgozatoknak, melyekben nehezebb volna tet-szeni, 's a' figyelmet fenntartani, mint az allegoriákban. Az angol Szemléelőben az allegoriáknak némelly igen szerencsés példái találatnak.

TIZENHATODIK LECZKE.

HYPERBOLE. PERSONIFICATIO. APOSTROPHE.

Az a' kép, mellyről most szólni akarok, hyperbole-nak (nagyításnak vagy túlzásnak) neveztetik, 's valamely tárgynak természeti határokon túlvivésében áll. Lehet azt majd gondolati képnek, majd tropusnak venni; de akárminek vétessék, világos dolog, hogy a' beszédnek olly módja, melly magán a' természetén alapul. Mert minden esméretes nyelvekben 's még a' mindennapi társalkodásban is gyakran fordulnak elő nagyító kifejezések, p. o. *olly gyors mint a' szél, olly fejér mint a' hó*; 's a' közös udvariság' nyelve is tele van szerfeletti nagyításokkal. Ha valamely dolgot a' maga nemében jónak és nagy-nak tartunk, tüstint készek vagyunk nagyító mellék szót adni hozzá, 's belőle legjobbat 's legnagyobbat csinálni, 's olyanná tenni, a' minél nagyobb 's jobbat soha sem láttunk. A' képzelődés természet szerint gyönyörködik képzeteinek nagyításában. Az illy nagyítások a' szerint kisebb vagy nagyobb mértékben uralkodnak valamely nyelvben, mint az azt beszélő nép' képzelődése kisebb vagy nagyobb mértékben eleven. Innét van az, hogy a' gyermekek és fiatal személyek igen örömet élnek hyperbolékkal; 's innét az is, hogy a' napkeletiek' nyelve sokkal inkább bővelkedik velek mint az európaiaké, kiknek képzelődése lomhább, vagy — talán igazabban szólván — kevesebbé kicsapongó. Ugyanazért feltehetjük, hogy a' régiebb írókban 's a' polgári társaság' miveletlenebb korá-

ban ezen képek leggyakrabban fordulnak elő. A' bővebb tapasztalás 's a' kimiveltebb társaság a' képzelődés' tüzeit mértékli 's a' kifejezés' módját szelédíti.

Azon nagyító kifejezéseket, melyekhez füleink a' társalkodásban hozzá szoktak, alig tartjuk hyperboléknak; mihelyt azokat halljuk, azonnal lerovjuk belőlök a' feleslegest, 's csak igaz értékök szerint értjük azokat. De midőn a' nagyító kifejezések ujat és szokatlant foglalnak magokban 's az által figyelmünket nagyobb mértékben felébresztik, akkor hyperbolává válnak: 's itt szükséges megjegyezni, hogy az olvasó mindenkor kedvetlenül megütközik, hacsak képzelődése hozzá előre ugy elkészítve nincsen, hogy a' hyperbolával együtt felemelkedhessék. Mert némi erőszak tétetik rajta, 's olyankor kényszerítetik magát megerőltetni, midőn a' maga-megerőltetésre kedve nincsen. A' hyperbolával tehát helyesen élni nem könnyű dolog, 's vigyáznunk kell, hogy se igen sokszor ne forduljon elő, se igen soká ne tartson. Mindazáltal némelly esetekben csakugyan illendő a' hyperbole, minthogy — mint már imént megjegyeztem — az eleven 's tüzes képzelődésnek természeti nyelve; de ha a' hyperbolék roszkor vagy igen gyakran fordulnak elő, akkor az előadást hideggé 's kellemetlenné teszik. Illyenkor csak gyenge képzeledésű írónak kénytelenségből választott menedékei, a' ki olyan tárgyakat akar rajzolni, melyeknek vagy magokban nincs méltóságok, vagy méltóságokat egyszerű és illő mértékű kifejezésekkel előadni nem tudja, 's azért puffadt és nagyító kifejezésekhez kénytelen folyamodni.

A' hyperbolék kétfélék: olyak, millyekkel a' leírásokban szokás élni, 's olyak, melyekre a' szenvedelem ad alkalmat. Azok, melyek a' szenvedelem' szüleményei, minden kétség kívül legjobbak; mert, ha a' képzelődés hajlandó a' tárgyakat természeti mértékben túl nagyítani, a' szenvedelem még nagyobb mértékben bír ezen haj-

landósággal, 's azért a' legmerészebb képeket is nemcsak menti, hanem sokszor természetiekké 's illendökké is teszi. A' szerelem, ijedés, bámulás, boszorkodás, harag, sőt még a' szomorúság és bú is, egy szóval: minden szenvedély megzavarja a' lelket, 's előtte azon tárgyat, mellyel foglalatoskodik, nagygyá teszi 's következképen hyperbolét szül. E' szerint Miltonban a' sátán' következő szavai akármelly nagyítók is, még sem foglalnak magokban semmit is, a' mi természettel egyező 's illendő nem volna; minthogy kétségbeesés és dühösség által háborgatott lelket festenek:

Me miserable! which way shall I flie
 Infinite wrath, and infinite despair?
 Which way I flie is Hell, myself am Hell;
 And in the lowest deep, a lower deep
 Still threat'ning to devour me, opens wide,
 To which the Hell I suffer seems a Heaven.

„Én boldogtalan mikép, melly uton fussak a' határtalan harag 's határtalan kétségbeesés elől? akár merre futok, poklott talállok, magam is pokol vagyok; a' legmélyebb örvényben még mélyebb 's olly szörnyű örvény nyílik 's fenyeget elnyeléssel, hogy a' pokol, a' mellyben szenvedek, hozzá képest-mennyeinek látszik lenni.“

A' csupa leírás nem rekeszti ugyan ki a' hyperbolékat, de azt kívánja, hogy velek nagyobb vigyázással éljünk 's rájuk az olvasót elkészítsük, ha azt akarjuk, hogy azokat kedvelje. Vagy olyannak kell lenni a' tárgynak, mellyet leírni akarunk, hogy a' képzelődést igen elfoglalja 's az igaz határokon túl repülésre hajlandóvá tegye; azaz: ujsága, nagysága 's váratlansága által bámulást okozzon; vagy az író' mestersége által az olvasó' képzelődésének előre kicsinyenkint úgy fel kell hevítetni, hogy a' nagyítandó tárgytól rendkívül sokat és nagyot várjon. Ha a' költő egy földrengést vagy tengeri szélvész ir le, vagy minket az ütközet' közepébe ragad: akkor a' leg-

erősebb hyperbolék sem bántanak meg. De ha csak egy siránczó leány iratik le, akkor lehetetlen az olyan nagytásokat, millyenek egy színészeti költőnk' következő verseiben taláztatnak, illetleneknek nem tartanunk:

— — I found her on the floor
In all the storm of grief, yet beautiful;
Pouring forth tears at such a lavish rate,
That were the world on fire, they might have drown'd
The wrath of heaven, and quench'd the mighty ruin.

„Bú tengerébe merülve, 's így is szépséggel felruházva ült a' földön; olly tékozolva árasztván könnyeit, hogy azok az ég' minden haragját elfojthatták, 's a' meggyladt világ' tűzét is elolthatták volna.“ Ez csupa duzzadság. Magának a' személynek, kit a' bú emészt, megengedtetnék a' hyperbolizálás; de a' néző, ki annak állapotját leírja, nem birhat hasonló szabadsággal; mert az elsőről feltétezik, hogy a' szenvedelem' érzeteit fejezi ki, a' második pedig csak a' leírás' nyelvén beszél, melly a' természet' törvényei szerint a' hangot jóval alább szállítja: olly különbség, melly ha bár minden figyelmezőnek szemébe tűnik is, még is sok író' figyelmét elkerüli.

Melly pontig lehessen a' hyperbolét még akkor is, mikor illő helyen áll, szerfelettség nélkül vinni; vagy mellyek legyenek ezen képnek szükséges határai: azt, úgy hiszem, nem lehet szabályok által kijegyezni. A' józan észnek 's jó izlésnek kell azt a' vonalt kimutatni, melyen túl a' hyperbole nem mehet, ha kicsapongani nem akar. Lucanust e' részben nagyon hibázó írónak lehet tartani. Azon hízlekedések között, mellyeket a' romai költők a' császárok iránt gyakoroltak, nagyon szokásban volt az is, hogy tőlük kérdezték: az ég' mellyik részében kívánnak lakni, ha halálok után istenekké lesznek? Virgilius már e' részben elég messze ment; midőn Augustusnak azt adta tudtára, hogy a' Scorpio már előre össze-

huzza karjait 's eddigi helyének felénél többet enged neki által.

— Tibi brachia contrahit ingens
Scorpius, et coeli justa plus parte relinquit.

Georg. I.

De Lucánus ezzel nem elégedett meg. Minden előtte élt költőket felül akarván haladni, Nerohoz intézett hasonló megszólításában azt egész komolysággal kéri, hogy ne foglaljon helyet a' föld' valamelyik tengelyéhez közel, hanem az égnek éppen közepe' táján vegye lakát; különben, ha a' földnek egyik vagy másik tengelye felé laknék, isteni méltóságának súlya miatt a' föld elvesztené egyenmértékét:

Sed neque in Arctoo sedem tibi legeris orbe
Nec polus adversi calidus qua mergitur austri;
Aetheris immensi partem si presseris unam,
Sentiet axis onus. Librati pondera coeli
Orbe tene medio.

Pharsal. I. 53.

Az effélék valóságos túlságok 's mindenkor fattyu elmésségre mutatnak. A' spanyolországi 's afrikai írók, millyenek Tertullianus, Cyprianus, Augustinus, igen hajlandók illyekre. Ide tartozik egy spanyol írónak következő koporsó-írása is V-dik Károlyra:

Pro tumulo ponas orbem, pro tegmine coelum,
Sidera pro facibus, pro lacrimis maria.

Az ilyen helyek néha ugyan merészségek által csábítók és szemfényvesztők; de semmi sem lehet valóságosan szép, a' mi az okosságot 's igazságot olly igen megsérti. Az epigrammák' írói e' részben gyakran hibáznak, midőn epigrammaik' minden érdeme valamely hyperbolizáló gondolatban áll; 's ezt kell mondani *Pitkairn'* következő verseiről is, mellyekben Hollandiának a' tengerből támadását írja le:

Tellurem fecere Di; sua littora Belgae;
 Immensaeque molis opus utrumque fuit:
 Di vacuo sparsas glomerarunt aethere terras,
 Nil ibi, quod operi possit obesse, fuit.
 At Belgis maria et coeli natura rerum
 Obstitit; obstantes hi domuere Deos.

Ennyit a' hyperboléről. Már most azon képekre térek, melyek csupán a' gondolatokban lelnek helyet, 's melyekben a' szok mindennapi 's betű szerinti értelmükben vétetnek.

Ezek között az első helyet minden kétségen kívül a' personificatio vagy személyesítés érdemli, melly által lelketlen dolgoknak élet és munkásság tulajdonítatik. Ez más mesterszóval prosopopoeia-nak is mondatik, 's igen sok esetekben szokás vele élni. Általában véve első tekintettel igen merész és csaknem természet elleni 's nevetséges képnek látszik lenni. Mert mi látszik a' józan észről inkább eltávozni, mint a' kövekről, élőfákra, mezőkről, 's folyókról úgy szólni, mintha élő teremtmények volnának, 's nekik gondolatokat, érzéseket, hajlandóságokat 's míveleteket tulajdonítani? Azt lehetne gondolni, hogy ez csupa gyermekség, melyet minden jó izlésű embernek meg kell vetni. De a' valóság egészen másképp mutatja a' dolgot. A' személyesítés, ha vele illő helyen élünk, épen nem nevetséges; sőt inkább természeti 's gyönyörködtető dolog, 's az abban gyönyörködhetés végett nem is kívántatik a' felhevülésnek valamelly nagy mértéke. A' poezis még csendesebb 's alacsonyabb nemeiben is bővelkedik vele. A' prózából is koránt sincs kizárva, sőt — a' mi több — még a' mindennapi társalkodásban is gyakran közelítünk hozzá. Midőn azt mondjuk, hogy a' föld szomjuzza az esőt, 's a' mező bőségevel kínál, vagy midőn a' nagyra vágyást fáradhatatlannak mondjuk 's a' t., az ilyen 's ezekhez hasonló kifejezések elegendőképen bizonyítják, melly

hajlandók legyünk élő állatok' tulajdonságait lelketlen dolgokra vagy az okosság' elvont fogalmaira ruházní.

Valóban, igen nevezetes dolog az, hogy az emberi természet olly csodálatosan hajlandó minden tárgyakat megelékesíteni. Ez a' hajlandóság akár a' mindent magához hasonlónvá tenni vágyásnak akár egyéb oknak következte legyen, az bizonyos, hogy csaknem minden indulat, melly a' lélek' nyugalmát valamennyire félbeszakasztja, a' maga tárgyának néhány szempillantatig életet kölcsönöz. Ha valaki vigyázatlanul lépven, lábát köbe üti, 's talán ki is ficzamítja, boszorkodásának első pillantataiban nem ritkán hajlandó a' követ összetörni, vagy elene indulatosan kikelni, mintha az őtet megbántotta volna. A' ki valamelly tárgyhoz, melly képzelődésére mélyen hatott, nagyon hozzá szokott, p. o. valamelly házhoz, mellyben sok esztendőt kellemesen töltött, valamelly vidékhez, erdőhöz, hegyhez, hol gyakran örömmel sétálgatott; annak, ha az ilyen tárgyoktól elválík — különösen, ha azokat többé láthatni nem reményli — csaknem lehetetlen ollyasmit nem érezni, a' mit régi barátitól elválásakor érez. Ugy tetszik neki, mintha azok elevenek volnának, szeretettel viseltetik irántok, 's az elválás' pillantataiban nem tartja képtelenségnek érzéseit szókkal kifejezni 's ezen tárgyoktól forma szerint búcsut venni. Az élet' 's elevenség' képzelését kivált a' természet' nagyobb, pompásabb és szívhatóbb tárgyai olly nagy mértékben támasztják bennünk, hogy a' régiség' sok istenségeinek származását hajlandó vagyok legalább részről ezen környülménynek tulajdonítani. A' Dryásoknak, Nájásoknak, 's erdők', folyók' és hegyek' istenségeinek a' világ' első időszakában a' tüzes képzelődésű emberek ezen hajlandóságoknál fogva könnyen adhattak lételt és életet. Minthogy kedves mezei tárgyaikat képzelődésekben sokszor megelevenítették, könnyű volt egy lépéssel tovább menniek 's azoknak valamelly bennek lakó, vagy

velek egyéb szoros viszonyban álló istenséget, geniust, vagy egyéb láthatatlan erőt tulajdonítani. A' képzelődés örült, hogy oly képzetet gondolt ki, mellynél huzamosabban megnyughatott, 's azon hitet, mely a' képzelődés' hajlandóságával oly igen megegyezett, akármely csekély ok is megállapíthatta 's megerősíthette.

Ezen világosításból könnyen által lehet látni, miért van a' personificationnak vagy személyesítésnek oly nagy becse azon dolgozatokban, melyekben képzelődés vagy szenvedelem uralkodik. Ez számtalan esetekben a' képzelődés' és szenvedelem' természeti nyelve, 's azért bővebb vizsgálatot érdemel. Ezen képnek három különböző lépcsői vagynak, melyeket meg kell jegyeznünk, ha a' vele-élés iránt illendő szabályokat akarunk adni. Az első lépcső az, midőn lelketlen tárgyakra élő teremtmények' tulajdonságait ruházzuk; a' második, midőn lelketlen tárgyakkal élő teremtmények' cselekedeteit vitetjük véghez; a' harmadik, midőn lelketlen tárgyakat úgy festünk, mintha vagy szólnának hozzánk, vagy azt, a' mit nekik mondunk, megértenék.

Ezen kép' legelső 's legalsóbb lépcsője abban áll, hogy lelketlen tárgyakra élő teremtmények' egyik vagy másik tulajdonságait ruházzuk. Ha ez, mint legtöbbnyire lenni szokott, csak egy két a' tárgyakhoz adott mellék szó által történik, mint p. o. *dühös szélvész*, *kegyetlen pusztítás* 's a' t., akkor ezért a' stylus oly kevésbé emelkedik fel, hogy ilyen személyesítést a' legegyszerűbb előadás is erőltetés nélkül megenged. Valóban a' személyesítésnek ez oly gyenge neme, hogy kételkedni lehet, ha megérdemli-e ezen nevet, 's nem számláltathatik-e az oly metaphorák' osztályához, melyek figyelmünket csak kicsiny mértékben gerjesztik. Mindazáltal, mikor szerencsésen alkalmaztatik, nagyon szépíti 's eleve-níti a' kifejezést, mint p. o. Virgilius' ezen versében:

Aut conjurato descendens Dacus ab Istro. Georg. II. 74.;

hol ez a' folyóval összekapcsolt személyes mellék szó: *conjurato*, sokkal inkább eleveníti a' poezist, mintha az a' személyhez tétetett volna, ilyenképen:

Aut *conjuratus* descendens *Dacus* ab Istro.

Csak kevés izlés is észrevetetheti; melly nagy különbség legyen a' két vers között.

A' második lépcső ezen képnél az, ha lelketlen tárgyokkal élő teremtmények' cselekedeteit vitetjük véghez. Itt egy lépéssel fölebb hágunk, 's a' személyesítés szembetűnőbb lesz. Az illy esetekben azon cselekedetnek, mellyet a' lelkesült tárgynak tulajdonítunk, mineműsége 's annak kisebb vagy nagyobb környülményességű leírása határozza meg a' kép' erejét. Ha a' kép környülményesebben iratik le, úgy az csak szónoki beszédekbe 's az ékesszólás' fensőbb nemeibe illik; ha ellenben egykét vonattal adatik elő, úgy kevesebb fölemelkedésű tárgyaknál is találhat helyet. Cicero p. o. olyan esetekről szólván, mellyekben maga-mentése végett mást megölni szabad, ezt mondja: „*Aliquando nobis gladius ad occidendum hominem ab ipsis porrigitur legibus.*“ Orat. pro Milone. „Néha a' törvények magok nyújtják kezünkbe a' fegyvert a' gonosztévőnek megölésére.“ Ez a' kifejezés szerencsés; a' törvények olly személyekké vagynak itt téve, mellyek kezeikkel nyújtják által a' fegyvert a' végre, hogy valakit vele megöljünk. Az illy rövid személyesítések erkölcsi értekezésekben 's hideg vérrel okoskodó munkákban is lelhetnek helyet, 's ha könnyen, kényszerítés nélkül 's önkint látszanak ajánlkozni, 's ha az olvasót sokszori előfordulásokkal el nem fárasztják, az előadást elevenebbé is, hatóbbá is teszik.

Erre példa vagyon Sherlock püspöknek egy beszédében, hol a' természeti vallás szépen személyesítetik; 's szembetűnővé tétetik, melly kellemet 's lelkeséget adjon az illy kép az előadásnak, ha jól alkottatik. De meg kell je-

gyeznem, hogy ezen példában a' személyesítés annyira van vitetve, a' mennyire akármely felemelkedett prosában is vinni szabad; következésképen csak olly dolgozatokba illik, melyek az ékesszólás' magasabb nemeiben vagynak írva. Az író üdvözítőnkét és Mahometet hasonlítja össze: „Menjetek — ugymond — természeti vallásokhoz, mutassátok meg neki Mahometet és tanítványait, midőn fegyverben és vérben triumphi pompával viszik zsákmányokat 's azon ezereket, kik gyilkos pallosaik által megölettek. Mutassátok meg neki a' városokat, melyeket lángba borított, a' tartományokat, melyeket kirabolt és elpusztított, 's a' föld' minden lakosainak szörnyű inségét. Ha a' természeti vallás ötet ezen jelenmények között szemlélte, vezessétek azt ennek magányába, mutassátok meg neki a' próféta' hálósobáját, ágyasait és feleségeit, 's hallassátok vele, mint hivatkozik a' házosság' törésének 's rút gyönyöreinek mentése végett isteni jelentésekre 's isteni meghatalmazásra. Ha a' természeti vallás mindezeknek látásába bele fárad, akkor mutassátok neki az isteni Jézust, miképen árasztja alázatosságban 's szelidségben jótéteményeit az emberek' minden fájára. Láttassátok ötet vele legmagányosabb rejtek helyein; vezessétek utána a' hegyre 's hallassátok imádságait 's az istenhez intézett könyörgéseit. Vigyétek asztalához, hogy láthassa takarékos vacsoráját 's hallhassa mennyei beszélgetését; kísértessétek ötet vele a' törvényszékhez, 's szemléltessétek a' béketürelmet, mellyel ellenségei' csufolásait 's vádolásait viseli. Vezessétek ötet végre keresztfájához, 's láttassátok vele halálos harczát, 's hallassátok ellenségeiért tett ezen utolsó könyörgését: Atyám bocsáss meg nekik, nem tudják mit cselekesznek! — Ha a' természeti vallás mind a' kettőt, Kristust és Mahometet, így megvizsgálta, akkor kérdjétek meg tőle: mellyik legyen a' kettő közül az isten' prófétája? De feleletét már megértettük, midőn az említett látománynak egy részét

a' keresztfa alatt strázsát álló százados' szemeivel nézte. Az által szólott ő 's ezt mondotta: Bizonyára ez az ember isten' fia volt."

Valóban ezen előadás nem csak szép, hanem egyszersmind nagy mértékben főséges is. Mindenütt nagyon lelkes; 's a' kép különösen felemelkedik a' befejezésben, hol a' természeti vallás, melly előbb csupa néző volt, úgy adatik elő, mint a' százados személyében szóló. Mind ez pedig annál nagyobb erővel hat az olvasóra 's hallgatóra, minthogy a' beszéd' végén áll, hol természet szerint legtöbbször melegséget 's méltóságot várunk.

Eddig a' prózáról szólottunk; a' poezisban az efféle személyesítések igen gyakran fordulnak elő, sőt ezek adnak annak lelket és életet. Az eleven képzelődésű költő' leírásaiban azt várjuk, hogy benne minden dolog eleven 's lelkesedett legyen. E' szerint Homerus, a' költők' atyja és fejedelme, ezen tekintetben különösen meg is különbözteti magát írásaiban; háboru, béke, nyilak, dárda, városok, folyók, egy szóval mindenek meg vágnak elevenítve. Ugyanezt lehet Miltonról és Shakespeareról is mondani. Egy íróban sem lehet hatóbb 's illőbb személyesítést találni, mint a' millyen Miltoné azon alkalommal, midőn Éva a' tiltott gyümölcsből eszik:

So saying, her rash hand, in evil hour
Forth reaching to the fruit, she pluck'd, she eat.
Earth felt the wound, and Nature from her seat,
Sighing through all her works, gave signs of woe,
That all was lost.

B. IX. 780.

Így szólván, egy szerencsétlen órában gyorsan kinyújtja kezét a' gyümölcshez, leszakasztja 's megessi azt. A' föld érzi a' sebet; a' természet mélyen sohajt minden munkáiban, 's jelenti fájdalmát azon, hogy minden elveszett."

Az embernek minden viszonyai és környülményei, a' szegénység, gazdagság, ifjuság, vénység, szomorúság,

szerelem, bánat, meglegedés, minden szenvedelmek és indulatok megszemélyesíthetnek. Ennek számos példát találhatunk Milton' Allegrojában 's Penserosojában, Parnell' hymnusában a' meglegedéshez, Thomson' Évszakai-ban 's általában minden jó költőkben; 's valóban nem is könnyű a' poezisban a' személyesítésnek határokat szabni.

A' poezisból származó gyönyörnek nagy része abban áll, ha hozzánk hasonlók között találjuk magunkat, ha embertársaink' leírásaiban magunkat felleljük, 's ha minden tárgy úgy gondolkozik, érez és cselekszik, mint mi magunk gondolkozunk, érzünk és cselekszünk. Ezen képes előadásnak legfőbb szépsége 's legkecsesetűbb ereje talán abból származik, hogy minket az egész természet' társaságába bevezet, 's még a' lelketlen dolgokat is részvételünkre az által érdemesekké teszi, hogy nekik érzékenységet tulajdonítván, őket velünk közösülésbe hozza. Például szolgálhat Thomson' nyarának következő szép helye, mellyben az az élet, mellyet a' költő a' felkelő nap' festése által az egész természetre elterjeszt, az általa festett tárgyakat' felette kellemesekké 's magokat kedveltetőkkel teszi: „De ime amott jó keletről vigadva a' nappal' hatalmas királya. Az enyésző felhők, az ég' kékülése, a' hegyek' arannyal himzett ormai, örömmel jelentik közeledését. A' kristályszínű patakok általad széplülve új erővel 's elevenességgel szöknek a' réteken. A' meredek kőszirt, melly borzasztó árnyékot vetett a' setét habokra, vissza térésedtől szelidebb ábrázatot nyer. A' kietlen puszták vad örömkialtásokat harsogtatnak gyászos határaik között. A' disztelen omladványok szépülnek fényedtől; 's a' sós tenger a' hegy' magas tetejéről a' vizsgálódó szemnek minden mozdulásában olly tündöklő sugárlást mutat, mint a' nappal.“ *)

---

*) But yonder comes the powersul king of day
Rejoicing in the east. The lessening cloud,

Hasonló szívrehatásu Milton' következő helye is:
 „A' reggelkint piruló szépet a' mennyegzői lugosba vezettem; az egész ég 's annak csillagai boldogító erőt ontottak ezen órára; a' föld, 's minden halom örvendezését jelentette; a' madarak vigadtak; friss szellők' leheletei suhogták, a' mit hallottak, az erdőknek: 's szárnyaikról rózsákat 's a' bokrokból fűszeres illatokat hintettek széllel, míg az éjszaka' szerelmes madara mennyegzői dalt zengett, 's a' halmok felett az esthajnal' csillagát lakodalmi fáklyák gyanánt világolni hívta.*)

A' személyesítés' harmadik 's legfőbb lépcsője az, midőn lelketlen tárgyaknak nemcsak érzés és cselekvés,

The kindling azure and the mountain's brim
 Tipt with aethereal gold, his near approach
 Betoken glad. — — —

— — — By thee refined,
 In brisker measures, the relucient stream
 Frisks o'er the mead. The precipice abrupt,
 Projecting horror on the blacken'd flood,
 Softens at thy return. The desert joys
 Wildly, through all his melancholy bounds.
 Rude ruins glitter; and the briny deep,
 Seen from some pointed promontory's top,
 Reflects from every fluctuating wave,
 A glance extensive as the day. — —

*) — — To the nuptial bower

I led her blushing like the morn: all heaven
 And happy constellations on that hour,
 Shed their selectest influence; the earth
 Gave signs of gratulation, and each hill;
 Joyous the birds; fresh gales and gentle airs
 Whisper'd it to the woods, and from their wings
 Flung rose, flung odours from the spicy shrub,
 Disporting, till the amorous bird of night
 Sung spousal, and bid haste the evening star
 On his hill top, to light the bridal lamp.

hanem az is tulajdonítatik, hogy beszélnek hozzánk 's figyelmeztetve hallgatják hozzájuk intézett megszólításunkat. Habár ez némelly esetekben épen nem ellenkezik is a' természettel, mégis sokkal több munkával és gondnal készülhet el helyesen, mint a' személyesítésnek egyéb nevei. Mert ez tagadhatatlanul minden rhetorikai képek között legmerészebb, csak a' legnagyobb szenvedelmek' kifejezése; 's azért nem is kell soha vele élni, hacsak a' lélek nagy mértékben fel nincs hevülve 's indulva. Valamelly lelketlen dolognak egyszerűleg megszemélyesítése, élettel felruházása a' hideg vérű leírásokban 's olyankor is találhat kedvelést, mikor gondolatink a' szokott 's mindennapi uton járnak. De valamelly lelketlen tárgyat annyira megszemélyesíteni, hogy arra, a' mit mondunk, figyelmezőnek vagy épen feleletet adónak gondolhassuk, a' természettel megegyezőleg csak akkor lehet, ha a' lélek nagyon fel van hevülve, 's gondolkodásának szokott 's mindennapi ösvényétől alkalmas távolságra eltért. Mind a' mellett mégis minden erős szenvedélyek hajlandók ezen képpel élni; nemcsak a' szerelem, harag, bosszankodás, hanem még az olyak is, mellyek a' lelket lankasztják, p. o. a' bú, bánat, szomorúság 's a' t.; mert minden szenvedélyek kívánva kívánnak, kifakadni, 's ha más tárgyat nem találnak, inkább mint némán maradjanak, az erdőket, kősziklákat 's a' legérzékletlenebb dolgokat is megszólítják, kivált ha ezek a' lélek' megindulásának okaival 's tárgyaival valamelly egyben-függésben vagynak. Azért a' poesisban, hol a' szenvedélyek' nyelve legnagyobb szabadsággal bír, ezen képnek sok szép példait lehet találni. Miltonban felette szép hely az, hol Éva a' paradicsomtól, mikor azt elhagyni kénytelen, igen érzékenyen 's szivrehatóképen búcsút vesz: „Oh váratlan csapás, keserűbb mint a' halál! így kell-e téged elhagynom, paradicsom?! így elhagynom téged, szülő földem! 's ezen boldog sétáló helyeket 's istenektől

kedvelt árnyékos lugosokat, melyekben a' mindkettőnk' haláláig engedett kevés fogyaték napokat szomoruan 's csendesen eltölthetni reménylettem. Oh virágok, melyek más éghajlat alatt sehol nem teremnek, ti szemeimnek reggeli legelső, 's estvéli legutolsó tárgyai, melyeket első kinyiltoktól fogva szeretet' kezével neveltem 's melyeknek neveket adtam! ki fog már ezután titeket a' verőfényre vinni, nemeitek szerint elrendelni 's az ambrosziás forrás' vizével öntözni?!“

Itt egészen a' természet 's az asszonyi érzés' nyelve vagyon. Megjegyzésre méltó, hogy minden szomorú szenvedélyek különösen hajlandók ezen képpel élni. Azon panaszok, melyeket Philoctetes Sophoclesnél a' nagy fájdalomnak 's kétségbeesésnek közepette, Lemnosz' barlangjaihoz 's köszikláihoz intéz, ide tartozó szép példák: „Oh kikötő helyek, hegyek, havasi vadak' csordái, oh meredek kösziklák! nektek harsogtatom panaszimat; mert senkit sem tudok mást, kinek azokat mondhatnám; elöttetek siránkozom, kik szenvedéseimet esméritek!“ 'S nem csak a' poesisban, hanem a' valóságos életben is sok példák vagynak arról, hogy az emberek a' halál' szempillantatjában a' naptól, holdtól, csillagoktól, vagy egyéb őket körülvevő érzéki tárgytól, nagy hévvel elbuzsnak.

A' személyesítés' ezen nemével élés iránt főképen két szabályra kell vigyázni. Az első az, hogy soha se éljünk vele, ha nagy mértékű heves érzés vagy szenvedelem nem kívánja, 's azonnal félbe szakaszszuk, mihelyt azon érzés vagy szenvedelem meglankad. Ezen kép a' főnsőbb nemű ékességek közé tartozik, melyek csak a' dolgozatok' tüzesebb és elevenebb helyein állhatnak, 's ott is csak nagy mérsékléssel alkalmaztathatnak.

A' második szabály abban áll, hogy ilyenképen ne más tárgyakat személyesítsünk, hanem csak olyakat, melyek magokban bizonyos méltósággal bírnak 's a' ma-

gasabb helyen is, melyre őket emeljük, illenek. Ezen szabályt még a' személyesítés' alacsonyabb lépcsőinél is szükséges megtartani; de még szükségesebb akkor, mikor a' megszemélyesített tárgyat szólítjuk meg. Egy megholt barátunk' testét megszólítani nem illetlen; de azon ruháinak, melyeket viselt, megszólítása alacsony 's nemtelen képzeteket támasztana. Hasonlóképen illetlen volna valaki' testének egyes tagjait is úgy hozni elő mintha élettel bírnának. Ezen okból nem hagyhatom helyben Pope' szép költeményében azon helyet, hol Heloise' levelében Abaelárdhoz ez vagyon: „Szerencsétlen kedves név, maradj örökre titokban, 's ne menj ki soha ajkaimon, melyeket szent hallgatás pecsét alatt tart. Zárd el szívem azon rejtekbe, hol szeretett képe istennel elegyedve tartózkodik; oh ne ird le azt kezem! — de neve már leiratott; töröljétek ki azt könnyeim!“ *)

Itt különféle tárgyak 's a' test' különféle részei személyesítetnek meg; 's azok közül mindenik meg van szólítva; lássuk, ha illendőképen-e. Legelső az Abaelard' neve: *szerencsétlen kedves név* 's a' t. Ez ellen semmi kifogást sem lehet elégséges okokból tenni. Mert, minthogy a' személy' neve sokszor a' személy helyett van téve 's azt a' képzetet támasztja, melyet ez támasztani szokott, azért illendőképen megszemélyesíthetjük. Azután Heloise magához szól 's a' maga szívét személyesíti meg: *zárd el azt szívem azon rejtekbe* 's a' t. Minthogy a' szív az emberi testnek egyik nemesebb része 's gyakran a' lélek 's annak hajlandóságai helyett tétetik, azért ez is megáll-

---

*) Dear fatal name! rest ever unreveal'd,
Nor pass these lips in holy silence seal'd.
Hide it, my heart, within that close disguise,
Where, mixed with Gods, his lov'd idea lies:
Oh! write it not, my hand! his name appears
Already written — Blot it out, my tears!

hat. De midőn Heloise a' szívtől a' kezére meggyen által 's kezének azt mondja, hogy ne írja le nevét, ez már erőltetett és természet elleni szólás; a' megszemélyesített kéz alacsony tárgy 's nem illik az igaz szenvedelemhez. Még helytelenebbé lesz a' kép, midőn utólján a' könnyek szólítatnak meg, hogy töröljék ki az írást: *oh ne ird le azt kezem 's a' t.* Itt a' két utolsó versben epigrammai elmésség mutatkozik, melyet nem szenvedelem szül, 's melly épen nem fér össze azon szerelmes érzetekkel, mellyek a' szép költeményt mindenütt lelkesítik.

A' prosai munkákban ez a' kép még nagyobb mértékűlést és vigyázást kíván. Ezekben a' képzelődésnek nem engedtetik annyi szabadság mint a' poezisban. Sem a' versmérték, sem a' stylus nem segíti a' szenvedelmet annyira eleveníteni 's megnyujtani mint a' versekben. Mindazáltal a' lelketlen dolgok' megszólítása a' prosából sincs egészen kirekesztve; de csak az ékesszólás' főnsőbb nemeiben találhat helyet. A' nyilvános szónok néha helyesen megszólíthatja a' vallást és az erényt; vagy hazáját, vagy annak valamely városát vagy tartományát, melly nagy veszteséget szenvedett vagy nevezetes cselekedetek' játékhelye volt. De nem kellene elfelejtenünk, hogy valamint az efféle megszólítások csak az ékesszólás' magasabb repülésénél engedtethek meg, úgy csak azoknak valók, kik középszerűnél jelesebb talentumokkal bírnak. Mert ha a' szónok részvételt gerjeszteni nem tud 's így célját eltéveszti, bizonyosan nevetségessé teszi magát. Nem lehet fagyosabb előadást gondolni, mint a' személyesítés' ezen nemével helytelenül élés, kivált ha a' személyesítés hosszasan folytattatik. Látjuk olyankor, hogy az író vagy beszélő hijában erőlteti magát az olyan szenvedelem' nyelvén szólni, melyet maga sem érez, másokban sem tud gerjeszteni; 's nemcsak hidegen, hanem fagyosan is maradunk 's elég időt nyerünk a' szemé-

lyesítő kép' nevetségessé voltát gáncsolni, mikor teljes lelkesedésre kellene ragadtatnunk. Néhány francia író, különösen Bossuet és Flechier, ezen képet predikációikban és halotti beszédekben illendő tüzrel és méltósággal alkalmazták. Munkáik nagy mértékben megérdemlik, hogy e' részben, valamint a' stylus' egyéb ékességeiben is, figyelemmel olvastassanak. Valóban a' francia elme' elevensége és tüze az ékesszólás' ezen lelkesedetthebb nemére alkalmasabb, mint a' brittusok' komolyabb és gondolkodóbb elméje, melly a' prosában csak ritkán emelkedik fel magasabb képekre. *)

---

*) Bossuet halotti beszédeiben, mellyeket én az újabb ékesszólás' remekeinek tartok, több rendbeli apostrophék és személyesített tárgyak' megszólításai nagyon szerencsésen vagynak alkotva. Így p. o. az austriai Maria Francziaország' királynéja felett mondott halotti beszédben az író azon győzödelmek' iránt, mellyeket XIV. Lajos' fegyverei nyerni készültek, Algirt így szólítja meg: „Ő előtte (XIV. Lajos előtt) Francziaország, melly csaknem semmi tengeri erővel sem bírt, híjában terjesztette ki határait két tengerig. Most ezen tengerek napkeletől fogva napnyugtáig győzödelmes hajós seregeinkkel vagynak elborítva, 's a' francia merészség a' rettegést és Lajos' nevét mindenüvé elvitte. Meg fogsz hódítatni 's aláztatni ezen győzödelmes által, oh Algir! te ki a' keresztyénségtől elrablott zsákmányokkal meggazdagodtál. Ezt mondád a' te telhetetlen szívedben: a' tenger hatalmában van 's a' nemzetek az én prédáim. Hajóid' könnyüisége bizodalmat öntött beléd. De falaid között fogsz megtámadtatni, mint az a' ragadozó madár, melly a' kősziklák' hasadékaiban felkerestetik, 's egész fészkeig, mellyben fiai között prédált kiosztogatja, üldöztetik. Már is vissza adod rabszolgáidat; Lajos összetörte azon békákat, mellyekbe jobbagyait verted 's a' t.“ Ugyanazon beszédnek egy másik helyén Bossuet a' Fácánok-szigetét, melly a' Francia- és Spanyolország között kötött békének alkudozásai 's ezen fejedelemmének a' francia

Ennyit a' személyesítésről 's annak különböző ne-
meiről.

Az apostrophe az elébbivel olly igen rokon kép,
hogy csak keveset szükség róla mondani. Ez valamelly
valóságos, de távol lévő vagy megholt személynek olly
módon megszólítása, mintha jelen volna, 's beszédünkre
figyelmezne. Annaira hasonlít a' lelketlen 's megszemélye-
sített tárgyak' megszólításához, hogy néha mind a' két
kép apostrophénak neveztetik. Mindazáltal az ugyneve-
zett apostrophe valamivel kevesebb merész, mint a' sze-
mélyesített tárgyakhoz intézett megszólítás; mert bizo-
nyosan a' képzelődésnek kevesebb erőltetésébe kerül
megholt vagy távol lévő személyeket jelenvalóknak gon-

---

királyi házosságra lépése által híressé lett, így szó-
lítja meg: „Csendes sziget! hol azon két nagy országnak,
mellyek' határa vagy, czivakodása véget érni tartozik;
két nagy miniser' alkudozása által örökre nevezetessé
leendő sziget! Felséges nap! mellyen két előbb ellensé-
ges indulatu, de most Maria Theresia által összebékít-
tetett kevély nemzet, saját határszélein királyai' vezér-
lése alatt, nem egymással hadakozás hanem egymás' meg-
ölelése végett összejő; szent ünnepek! szerencsés házos-
ság! mennyegzői fátyol! megáldás! áldozatok! össze
elegyíthetem-e mai napon pompáitokat 's ünnepélyes szer-
tartásaitokat ezen szomorú halotti pompával, 's a' nagy-
ság' legmagasabb dicsőségét annak végképi leomlásá-
val?“ Az angliai királyné Henriette felett mondott halotti
beszédében (melly Bossuet' munkái között talán a' legje-
lesebbik) mind annak, a' mit a' királyné szerencsétlen fér-
jének segítése végett tett, elszámálása után ez a' szép
berekasztás következik: „Oh anya! oh feleség! oh bá-
mulandó, és ha a' világi szerencsét valaminek mondani
lehetne, jobb szerencsére méltó királyné, végre kényte-
lenítettel sorsodnak engedni. Elég sokáig gyámolítottad
győzhetetlen 's isteni erőddel a' veszedelmek által meg-
rázatott országot; már most nem tehetsz egyebet, hanem
hogy annak omladványai között, magad erősen megállj.

dolni, mint lelketlen dolgokat meglelkesíteni 's megszólítani. Mind a' két képet illeti az a' szabály, hogy érzés és szenvedelem' szüleményeinek kell lenniök, ha azt akarjuk, hogy természettel egyezők legyenek; mert mind a' kettő csak szenvedélynek vagy erős megindulásnak nyelve. A' költőknél az apostrophe nagyon gyakran fordul elő; p. o. Virgiliusnál ez:

— — — Pereunt Hypanisque Dymasque
 Confixi a sociis; nec te tua plurima, Pentheu,
 Labentem pietas, nec Apollinis infula textit!

Ossian' költeményei tele vagynak ezen képnek szebbnél szebb példáival: „Sirj a' süvöltő szélvészek' sziklái fellett, oh Inistor' leánya! hajtsd le szép fejedet a' habok felé! te, ki szebb vagy mint a' halmok' lelke, midőn ez délben a' verőfényen Morven' magányában lebeg! elesett ő! oda van az ifju; halálos sárgaság borította el Cuchulin' fegyvere által.“ Quintilián is hasonló szép példát ad prózában, midőn munkája' készítése alatt kimult fijának kora halálát siratván, ahhoz egy igen szivreható 's szeretettel teljes apostrophét intéz: „Nam quo ille animo, qua medicorum admiratione mensium octo valetudinem tulit, ut me in supremis consolatus est? quam etiam jam deficiens, jamque non noster, ipsum illum alienatae mentis errorem circa solas literas habuit? Tuosne ergo, o meae spes inanes! labentes oculos, tuum fugientem spiritum vidi? Tuum corpus frigidum, exsangve, complexus, animam recipere auramque communem haurire amplius potui? Te ne consolari nuper adoptione ad omnium spes honorum patris admotum, te, avunculo praetori generum destinatum; te omnium spe Atticae eloquentiae candidatum, parens superstes tantum ad poenas amisi!“ Quintilianus ezen helyen szintén úgy kimutatja a' szónoki nagy tehetséget, mint munkáiban egyébütt a' műbírálóhoz illő finom ízlést.

A' régi napkeleti nemzetek' tüzes képzelődése az illy merész képekre — millyenek a' személyesítés, a' lelketlen

tárgyak' megszólítása 's az apostrophe — különösen igen hajlandó volt. A' Szent-írásban erre sok nevezetes példát találunk; p. o. Jeremiás 47. r., 6. 's 7. verseiben: „Oh úrnak szablyája, meddig nem nyugszol meg? rejtse el magadat a' te hüvelyedbe, nyugodjál meg, és hallgass! Miképen nyughatik meg? holott az úr parancsolt neki, hogy Askalonra és a' tenger' partjára menjen; mert oda rendelte őtet.“ Egy helyet kiváltképen meg kell említenem, minthogy több fenséges képzeteket 's merészebb képeket foglal magában, mint talán akárhol is találni lehet. Ez Esaiásnak 14. r., 4.—19. v., hol a' proféta így írja le az assyriai birodalom' végső romlását: „Akkor ilylen csufoló közbeszédet szólasz a' babilóniai királyról, és ezt mondod: Mi módon romla el a' sarczoltató? mint vessze el az aranynak kívánója? Eltörte az úr a' gonoszoknak pálczáját, az uralkodóknak vesszejét, ki a' népeket az ő haragjában szüntelen sanyargatja vala, ki a' pogány népeken nagy dühösséggel uralkodik vala, a' nyomorgatókat nem tiltotta meg a' nyomorgatástól. Nyugszik, és csendes az egész föld, nagy örömmel éneket mondanak. Sőt a' jegenye-fák is örvendeznek te rajtad, és a' Libánus' czédruzi, ezt mondván: „Mióta te elvesztél, senki nem jött mi ránk, ki minket kivagdalna!“ A' koporsók is a' föld alatt megindultak te éretted, hogy te elődbe menjenek, feltámasztják néked a' halottakat, a' földnek minden fejedelmit, a' pogányoknak minden királyit felköltik az ő székekből. Kik mindnyájan téged megszólítván, azt mondják: „Te is erőtlenné lettél-e, mint mi? mi hozzánk hasonlatos lettél-e? A' te kevélységed a' koporsóra jutott, mind a' te vígság-tévő szerszámmal egyetemben; a' te ágyod féreg lészen, lepled is féreg lészen!“ Mi módon estél alá az égről, te Luczifer, hajnalnak fia! a' földhöz verettél-e, ki sok nemzetségeket erőtelenné tettél vala? Te pedig azt mondod vala szívedben: „A' mennybe mégyek fel, az erős isten' csillagi felett hely-

heztetem az én széket, és ülök a' gyülekezet' hegyének éjszak felől való oldalára. A' magas felhőknek felibe hágok, hasonlatos leszek a' magasságos istenhez. De a' koporsóba vettétél, a' temetésre való veremnek szélire! A' kik téged látnak, rád függesztik szemeiket, rád figyelmeznak, 's ezt mondják: 'Ez-e ama' férfit, a' földnek háborgatója, ki az országokat megrontja vala: ki a' földnek kerekességét ollyanná tette, minemű a' pusztá; és annak városit rontotta, és az ő foglyáinak nem nyitotta meg a' túmlőczőt? Minden pogány királyok, valamenynyen vagynak, tisztességesen feküsznek, kiki az ő koporsajában. Te pedig kivettétel a' te koporsódból, mint valami utálatos csemete, mint a' megületett embereknek ruhájok, kik fegyverrel verettek által, melyek a' verembe vettettek, vagy mint a' megtapodtatott holt test!' stb."

Ez az egész hely tele van fönséggel. Minden tárgy elevenen 's lelkesítve tűnik előnkbe. Számos cselekvő személyek lépnek fel; itt a' zsidókat, a' Libanon' jegenyefenyőit 's czédrusait, a' megholt királyok' lelkeit, magát a' babilonai királyt, 's azokat, kik ezt a' holtak' országában meglátogatják, beszélni halljuk egymásután; 's látjuk, mint játszák különböző szerepeiket minden rendetlenség nélkül.

TIZENHETEDIK LECZKE.

EGYBEVETÉS, ELLENTÉTEL, KÉRDÉS, FELKIÁLTÁS,
'S EGYÉB BESZÉDBELI KÉPEK.

Még mind eddig a' beszédbeli képek' vizsgálásával foglalatoskodunk, mellyek — minthogy egyfelől illendő velek-élés mellett a' stylusnak nagy szépséget adnak, másfelől pedig sok visszaélésre szolgáltathatnak alkalmat — figyelmes fejtegetést érdemelnek. De, mivelhogy unalmas volna minden képes kifejezéseknél sokáig késni (mellyeket a' rhetorok külön előszámlálni szoktak), én csak a' nevezetesebbeket és leggyakrabban előfordulókat választottam ki értekezésem' tárgyául; 's az ezekre nézve előadott szabályok — úgy hiszem — a' többiek iránt is, mind a' prosában mind a' poezisban, elégséges intéseket adnak. A' metaphoráról bőven 's hosszasan szóltam, 's az utolsó leczkében a' hyperboléről, személyesítésről 's apostrophéről beszéltem. A' mostani leczke befejezi azt, a' mit még a' képekről említeni szükségesnek tartok.

Kezdetet az egybevetéssel teszek; ezzel a' képpel, melly mind a' költőknél mind a' prosaicusoknál gyakran alkalmaztatik a' stylus' szépítésére. Egy elébbeni leczkében eléggé megmagyaráztam, melly különbség legyen az egybevetés és a' metaphora között. A' metaphora hasonlítást foglal ugyan magában, de abban a' hasonlítás nem fejeztetik ki teljesen; p. o. ha ezt mondom: *Achilles oroszán*, ezzel azt akarom mondani, hogy Achilles erőre nézve hasonlít az oroszánhoz. Az egybevetés akkor

talál helyet, ha két tárgy' hasonlósága világosabban és bővebben fejeztetik ki, mint a' metaphora' természete engedi; p. o. ha azt mondom: „A' fejedelmek' cselekedetei a' nagy folyókhoz hasonlítanak, melyeknek folyását mindenki, de eredetüket csak kevés ember látja.“ Ez a' főtőlag vett példa megmutatja, hogy a' szerencsésen készült egybevetés az olly tündöklő ékességek közé tartozik, melyek az előadásnak nem kevés szépséget kölcsönöznek, 's azért Cicero azokat az előadás' fényeineke nevezi (*lumina orationis*).

Hogy az egybevetésekben gyönyörködünk, az igen természeti dolog. Ezen gyönyörködés három különböző kufőkből származik. Először a' lélek' azon foglalatosságából, mely szerint két tárgyat egymással egybevetünk, 's a' különbözők' hasonlatosságait 's a' hasonlatosok' különbözőseit szemügyre vesszük, 's melynek végcélja az, hogy figyelmes szemlélődésre szokunk, 's azáltal hasznos esmérteinket neveljük. Mely igen gyönyörködteső 's egyszersmind természetén alapuló is legyen ezen foglalatosság, azt abból is lehet látni, minthogy még a' gyermekek is, mihelyt a' körülöttök lévő tárgyakat meg tudják különböztetni, nagyon szeretik a' dolgokat egymással egybevetni. Másodszor az egybevetéssel együtt járó gyönyörködés abból az észrevételből származik, hogy az által a' fő tárgy jobban megvilágosítatik, 's benyomása hatóbbá tétetik; 's harmadszor származik még onnét is, hogy az egybevetés által azon fő tárgyhoz, mellyről szó vagyon, uj és többnyire tündöklő tárgy járul, 's ezen tárgy a' képzelődés' elébe kellemes festést terjeszt, olly uj látományokat mutatván, melyeket ezen kép nélkül nem szemlélhetne.

Minden egybevetéseket két rendbeliekre, magyarázókra vagy szépítőkre, lehet osztani. Mert midőn az író azt a' tárgyat, mellyről szól, más dologgal egybeveti, mindenkor az a' célja — legalább annak kellene céljá-

nak lenni — hogy ezen tárgyat vagy érthetőbbé tegye, vagy kellemesebb öltözetben mutassa. Magyarázó egybevetésekkel minden előadásokban lehet élni. Ha valamely író akármely élesen okoskodik, vagy a' bölcselkedésnek akármely homályos czikkelyeiről értekezik is, mindenkor élhet egybevetéssel a' végre, hogy tárgyát jobban megértesse. Illyen Harris' Hermesében a' következő egybevetés, mellyel egy igen homályos dolog — a' testi érzékek és a' képzelődés' tehetségei között találtató különbség — világosítatik meg: „Valamint a' viasz a' pecsételésre nem volna alkalmas, ha azzal a' tulajdonsággal nem birna, hogy a' benyomást nemcsak elfogadhatja, hanem meg is tarthatja: úgy van a' dolog lelkünk' testi érzékeire 's a' képzelődésre nézve is. A' testi érzék elfogadó, a' képzelődés pedig megtartó tehetség. Ha lelkünknek csak testi érzékei volnának képzelődés nélkül, akkor nem a' viaszhoz hasonlítanának, hanem a' vízhez, mellyre benyomások ugyan nagyon könnyen tétethetnek, de mellyen a' benyomások ismét tüstint elenyésznek.“ Az efféle egybevetéseknél az értelem sokkal inkább foglalatostokodhatik mint a' képzelődés; 's azért rájok nézve csak arra kell vigyázni, hogy érthetők és célirányosak legyenek; a' fő tárgy' képzetét meghatározottabbakká 's világosabbakká tegyék, 's figyelmünket attól ne vonják, 's minket hazug fénynyel ne csábítsanak.

De itt leginkább a' szépítő, vagy olyan egybevetésekről szólunk, mellyek nem annyira oktatás mint ékesítés végett jöttek szokásba: 's az ilyenek leggyakrabban is fordulnak elő. Ezen kép, mint már említém, hasonlatosságon alapúl. Mindazáltal a' hasonlatosságot nem kell igen szoros értelemben, vagy egész egyenlőség helyett, vennünk. Gyakran két olly dolog is vettethetik egybe, mellyek egymáshoz tulajdonképen semmiben sem hasonlítanak; csupán azért, mivel lelkünkben egyenlő érzéseket 's hasonló, vagy egymással épen egyező képzeteket tá-

masztnak: úgy, hogy az egyiknek hasonlatossága a másik által okozott benyomást hathatóbbá teszi. Ossian p. o. a' csendes és bús muzsika' természetét akarván leírni, így szól: „Carryl' muzsikája gyönyört és bűt támaszt a' szívben mint az elmúlt örömek' emlékezete.“ Ez szerencsés és finom egybevetés; noha a' muzsikának semmi nem sem hasonlít azon érzéshez, melyet az elmúlt örömek' emlékezete okoz. Ha a' muzsika a' fülemile' zengésével, vagy a' patak' csergedezésével vettetnék egybe (a' mit valamelly középszerű költő bizonyosan tenne), úgy a' hasonlatosság sokkal nagyobb volna; de az által, hogy az egybevetés Carryl' muzsikájának okozatján alapul, nem csak igen kellemes kép terjesztetik előnkbe, hanem ezen muzsikának természete és sajátága is mélyebben hat ránk.

Általában akár az egybevetett tárgyak' hasonlatosságán, akár az ok' okozatjainak egyenlőségén alapuljon az egybevetés, ettől minden esetben főképen az kívántatik meg, hogy a' tárgyat, mellynek kedvéért vele élünk, jobban megvilágosítsa 's annak képzetét bennünk eleve-nítse. Némelly csekély kicsavarodások ugyan megenged-tethetnek a' hasonlatosság' választásában a' képzelődés-nek; de azok a' fő tárgytól soha se távozzanak el igen messze. Az egybevetésnek minden környülménye a' tárgyat, ha ez nagy és nemes, még inkább nagyítsa; ha szép, még inkább szépítse; ha rémítő, még borzasztóbbá tegye. De hogy a' dologról különösebben szóljunk, az egybevetés' szabályai főképen ezen két kérdést illetik: mikor illik azzal élni? és: milyen tárgyaktól kell azt kölcsönözni?

Először tehát azt kell vizsgálnunk, mikor illik egy-bevetésekkel élni? Abból, a' mi ezekről fennebb monda-tott, kitetszik, hogy azok nem a' szenvedély' nyelvét be-széli. Épen nem, sőt inkább az eleven és tüzes, de nem szenvedélyek által felhevített 's háborodott képzelődés'

nyelvén szólnak. Az erős szenvedélyek sokkal hevesesebbek, mint sem hogy a' képzelődés' ezen játékát megengedhetnék. Nincs idejek hasonló tárgyakat keresni; azon tárgynál, mely őket elfoglalta, állandóul késnek 's nem fordíthatják figyelmüket más dologra. Az író tehát alig ejtethne nagyobb hibát, mintha szenvedélyének közepette egybevetéssel élne. A' lélek' illy állapotjában metaphorás kifejezések engedtethek meg, noha azok is csak úgy, ha velek mértéket tartunk; de a' teljes egybevetés' pompája 's ünnepélyessége erős szenvedélylyel épen nem fér össze. Ez egyszerében egészen megváltoztatja a' hangot, a' lelket repüléséből alább szállítja, 's az író minden indulatosság nélkül beszélteti, holott heves szenvedélylyel beszélőt vártunk. Szomorújátékaink' írói nagyon gyakran esnek ezen hibába. Rowe néhány szomorújátékában efféle virágokat nagyon helytelenül hintett el. Még Addison' Catoja és gáncsot érdemel ezen tekintetben; p. o. midőn Porcius épen azon szempillantásban, melyben Luciának tőle örökre elbucsuzását hallja, 's következésképen mélyen búba kellene merülnie, egy mesterségesen készült egybevetéssel felel:

„Thus o'er the dying lamp th'unsteady flame
Hangs quiv' ring on a point, leaps off by fits,
And falls again, as loth to quit its hold,
Thou must not go; my soul still hovers o'er thee,
And can't get loose.“

Így reszket állhatatlanul egy helyben a' haldokló mécsben a' láng', fellobban, 's ismét leszáll, 's nem akarja helyét elhagyni. Nem mehatsz el tőlem, lelkem a' tiédhez van ragadva, nem válhat el tőle.

Akárki is érezheti, hogy ez illy alkalommal nem a' természet' nyelve.

Mindazáltal, ha szintén az egybevetés nem szenvedélyek' előadása is, csakugyan másfelől, midőn ékeségül használtatik, nem is egészen hideg szív' nyelve.

Egy bizonyos méltósággal van összekapcsolva 's mindenkor a' tárgynak némi fölemelkedését kívánja; mert azt téteti fel, hogy a' képzelődés nem kicsiny mértékben van megrehevülve, habár a' szív szenvedélyek által nem háborgattatik is. Egy szóval: az egybevetések' illő helye középen van a' nagyon szenvedélyes és igen egyszerű 's alacson stylus között. Ez nagyon széles mező 's elég alkalmat ad ezen képre. De vigyáznunk kell, hogy ezen mezőn is az efféle szépítéssel igen messze ne menjünk. Mert az egybevetés — mint már mondtam — csillogó ékesség; 's minden dolgok, melyek csillognak, ha igen gyakran előfordúlnak, szemfényvesztések által megunatják magokat. A' hasonlatosságokkal a' poezisban is mértékletesen kell élnünk, de a' prosában még inkább; különben stylusunk nagyon émelygő és unalmas lesz, 's az ékesség minden érejét elveszti.

Most még az iránt adok szabályokat, millyen tárgyoctól kelljen az egybevetéseket akkor is, mikor illő helyen állanak, kölcsönözni.

Elsőben egybevetéseket nem kell olly dolgoktól venni, melyek azon tárgyhoz, melyet egybevetni akarunk, felette hasonlítanak. Az egybevetésből származó gyönyör abban áll, ha olly különböző nemű dolgok között veszünk észre hasonlatosságot, melyeknél azt első tekintettel nem vártuk. Igen csekély elmésség kívántatik ahhoz, hogy hasonlatosságot találjunk két olly tárgy között, melyek természetök szerint olly igen rokonok egymással, hogy hasonlatosságok akárkinek is szemébe tűnik. Midőn Milton a' sátán' ábrázatját — az eset után — a' fogyatkozást szenvedő, 's elhőmályosodásával népeket rémítő nappal veti egybe, ezen egybevetés' illendősége 's méltósága méltán figyelmet gerjeszt. De midőn Éva' levélszínét a' paradicsomban, Pomona' lakhelyével —; vagy magát Évát egy Dryással, vagy erdei Nymphával hasonlítja össze, ezen összehasonlítás kevéssé

hat a' lélekre ; mert kiki tudja, hogy egyik fa a' másikhoz, 's egyik asszonyi szépség a' másik asszonyi szépséghez sok tekintetben hasonlít.

Az igen szembetűnő hasonlatosság miatt hibás egybevetésekhez kell az olyan tárgyoktól kölcsönözötteket is számlálnunk, mellyek a' poezisban igen gyakori előfordulások által nagyon mindennapiakká lettek. Illyen p. o. egy hősnek oroszlánnal, egy bánatos szépnek hervadó 's fejét lehajtó virággal, a' heves szenvedélyeknek szélvész, az erkölcsi tisztaságnak hóval, az erénynek a' nappal vagy csillagokkal egybevetése, és több effélék: millyenekkel a' másodrendbeli elméjü ujjabb írók nagyon bővelkednek, 's mellyek egyik versirótól a' másikra mintegy örökség gyanánt látszanak szállani. Az illyen egybevetések eleinten talán célirányosak voltak, 's a' régi eredeti költőknél, kik azokat egyenesen a' természetből kölcsönözték, szépséggel bírtak ; de már ma el vagynak kopva, 's füleink úgy hozzájuk szoktak, hogy képzelődésünk semmi gyönyört sem érez belőlök. Valóban nincs is bizonyosabb jel, mellynél fogva a' jeles elméjü költőt a' természetlen képzelődésüktől meg lehetne választani, mint az egybevetéseknek, mellyekkel élnek, minemüségé. Egybevetésekkel mindenek élnek, kik magokat költőknek nevezik ; de a' különbség közöttök az, hogy a' csupa verscsináló semmi új képet sem kölcsönöz a' természettől, úgy vélekedvén silány esze szerint, hogy a' természet az előtte éltek által már egészen ki van mérítve 's azért alázatosan csak az előtte éltek' nyomain jár ; a' jeles elméjü ellenben, kinél a' természet önként látszik felfedezni elrejtett kincseit, ég felé reppenő szemével mindenütt új ábrázatokat 's valóságokat lát, 's a' tárgyak között új, 's elébb nem sejtett hasonlatosságokat vesz észre, mellyek egybevetését eredetivé, ható kifejezésüvé 's elevenné teszik.

De másodszor valamint az igen szembetűnő ha-

sonlatosságokon alapuló egybevetések hibások, úgy még sokkal hibásabbak az olyanok, melyekben a' hasonlatosságok vagy igen csekélyek vagy igen messzünnen hozottak. Mert az ilyenek, a' helyett hogy a' képzelődésnek segítségül volnának, inkább azt megerőltetik, 's a' tárgynak semmi világosítást sem adnak.

Azt is meg kell jegyezni, hogy az olly egybevetés is, melly a' fő környülményekre nézve elég hasonlatosságot foglal magában, természet ellenivé és homályossá lehet, ha szerfelett kinyújtatik. Semmi sem ellenkezik ezen kép' céljával olly igen, mint minden apró részek' hasonlatosságainak csak azért vadászása, hogy kitessék, mennyire mehet a' hasonlatosságok kinyújtásában a' költő' elméssége. Ez Cowley' rendszerinti hibája, kinek hasonlításai többnyire olyanok, hogy inkább az elmésség' mesterkélt gyakorlásának, mint a' fő tárgy' világosításának tarthatnak. A' ki erre munkáiban, különösen odáiban, példát akar találni, mindenütt találhat, mihelyt beléjek tekint.

Harmadszor az a' tárgy, melytől hasonlatosság kölcsönöztetik, ne legyen esméretlen, vagy csak kevés ember előtt esméretes: „Ad inferendam rebus lucem — úgy mond Quintilian — repertae sunt similitudines. Praecipue igitur est custodiendum, ne id quod similitudinis gratia ascrivimus, aut obscurum sit aut ignotum. Debet enim, id quod illustrandae alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminatur.“ A' hasonlatosságok a' végre találtattak fel, hogy a' tárgynak világosságot adjanak. Mindenek előtt tehát arra kell nézni, hogy az egybevetést ne valamelly homályos és esméretlen tárgyon alapítsuk; mert annak, a' mit valamelly dolog' világosítása végett hozunk elő, szükségesképen érthetőbbnek kell lenni annál, a' mit világosítani akarunk. Az olly egybevetések tehát, melyek valamelly philosophiai felfedezéseken, vagy csak bizonyos karbeli emberek előtt esmére-

tes dolgokon alapulnak, elhibázzák igaz céljokat. Olyan tárgyoaktól kellene azokat kölcsönözni, melyek szem előtt forognak 's melyeket az olvasók' legnagyobb része látott vagy elevenen tud képzelni. Ez egy olly hibára emlékeztet, melyet a' mai költők gyakran követnek el. A' régiek a' természetből 's olly nemű tárgyoakból vették egybevetéseiket, melyek olvasóik előtt esméretesek voltak. Azért oroszánok, farkasok, kígyók 's egyéb vad állatok helyes egybevetésekre adtak nekik alkalmat; melyek már most az ujjabb írók által követésre méltó példák gyanánt nézetnek; de ok nélkül, mert azok rájuk nézve nagy részint megszűntek helyesek 's illők lenni. Mi az efféle tárgyoakat csak leírásokból 's úgy szólván csak második kézből esmérjük; 's a' poeták' mai olvasóira nézve talán szükségesebb volna az oroszánokat vagy kígyókat emberektől kölcsönözött hasonlítások által megesmértetni, mint megfordítva.

Mi könnyebben tudjuk embernek emberrel, mint p. o. tigrisnek ökörrrel, viaskodását képzelni. Minden tartománynak saját játékszíne van, 's a' jeles költő az abban előforduló miveletekből veszi hasonlatosságait 's képeit. Esméretlen tárgyoak, vagy idegen játékszini látományok' felhozása rendszerint olly költőt árul el, ki nem a' természetből, hanem egyéb írókból veszi másolatjait. — Még csak azt jegyzem meg:

Negyedszer, hogy a' komoly, vagy magasabb nemű dolgozatokban az egybevetések soha se kölcsönöztesse nek alacsony, vagy nagyon mindennapi tárgyoaktól. Az illy egybevetések lealacsonítják a' dolgot; holott céljokhoz képest szépíteni 's főlebb emelni tartoznának. 'S azért a' játékos, és ollyan előadásokon kívül, melyekben valamit szántsándékkal le akarunk alacsonítani soha sem kell alacson képzeteket magokban foglalniok. Homerus' némelly egybevetései ezen tekintetben gáncsoltattak, de ok nélkül; mert nem kell elfelejteni, hogy a' tárgyoak

alacsonsága vagy méltósága nagy részint az író' idejében élőknek gondolkozásától 's képzeleteitől függ. Sok hasonlatosságok tehát, melyek nekünk azért, minthogy a' falusi élet' foglalatosságaiból vétettek, alacsonoknak látszanak lenni, melyek a' régiség' egyszerű korában kétségkívül elég méltósággal bírtak.

Eddig az olyan beszédbeli képekről értekeztem, melyek leginkább látszanak különösebb figyelmet érdemelni: a' metaphoráról, hyperboléről, személyesítésről, megszólításról és egybevetésről. Csak néhányról kell még emlékeznem, melyeknek helyes alkalmazása az eddig előadott szabályokból könnyen megértethetik.

Valamint az egybevetés két tárgy' hasonlatosságán, úgy az antithesis vagy ellentétel két tárgy' ellenkező tulajdonságain alapul. Az illy ellenkező tulajdonságok egymás ellenébe tevésének mindenkor az ereje van, hogy az egymásnak ellenébe tett dolgokat világosabban kimutatja. A' fejér szín p. o. soha sem látszik olly igen fejérnek, mint mikor fekete szín van melléje téve, 's mind a' két szín együtt szemléltethetik. Az ellentétellel tehát némely környülményekben igen czélirányosan lehet a' végre élni, hogy általa valamely tárgynak hatása annál nagyobb legyen. Így Cicero, Miló mellett mondott beszédében annak hihetlenségét akarván megmutatni, hogy Miló, miután Clodiust a' legkedvezőbb környülmények között is meg nem ölte, azt olyankor megölte volna, midőn minden környülmények illyen szándékkal ellenkeztek: ezen hihetlenség iránt nagy mértékken neveli meggyőződésünket a' következő ellentételek által. „Quem igitur cum omnium gratia interficere noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? Quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus, hunc injuria, in quo loco, alieno tempore, periculo capitis non dubitavit occidere?“ „Hihető-e, hogy azt, kit mindenek' jóváhagyásával megölni elmulasztott, olyankor meg akarta volna ölni, mikor

a' megölés' kárhoztatását némelyek' részéről bizonyosan tudhatta? Lehet-e gondolni, hogy azt a' személyt, kit akkor, midőn törvényes okból, kedvező helyen és időben 's büntetetlenül megölhete, megölni nem mert, törvénytelenül, az időnek 's helynek mostoha környülményei között 's olyankor, mikor halálos büntetéstől félnie kellett, megölni nem kételkedett volna? Az ellentételek' tökéletesítése végett mindenkor hasznos a' periodusnak azon szavait és tagjait, mellyek az egymás ellenébe tett tárgyakat kifejezik, egymásnak grammatikai szerkezés szerint is megfelelőkké tenni, mint itt Cicero' példájában téve vagynak. Ez által az ellenkezés jobban szembetűnik, minthogy az ellenkező dolgok szorosabban egymáshoz általellenben állanak; valamint a' fekete és fejr színek' egybevetésénél is, ha azoknak különbözését jobban észre akarjuk venni, legörömeztobb választunk egyenlő nagyságu 's egyenlő világosságba helyezett tárgyakat. Ezeknek némelly tekintetben egymáshoz hasonlítások egymástól különbözéseket még szembetűnőbbé teszi.

De egyszersmind azt is meg kell jegyeznem, hogy az ellentételekkel igen gyakran élés, kivált mikor azok mesterségesek 's homályosak, kellemetlenné teszi a' stylust. Senecának következő mondása magában véve nagyon helyes: „Si quem volueris esse divitem, non est quod augeas divitias, sed minuas cupiditates.“ *) Ugy. szintén ez is: „Si ad naturam vives, nunquam eris pauper; si ad opinionem, nunquam dives.“ **)

Az efféle erkölcsi mondásokra illik az ilyen öltözet: mind azért, minthogy feltételek felőle, hogy elmélkedés

---

*) Ha kit gazdagga akarsz tenni, ne birtokát öregbítsd, hanem kívánságait kevesítsd.

**) Ha vágyásaidat a' természet' törvényeihez alkalmazod, soha sem léssz szegény; de ha azokat a' köz vélekedés szerint szabad, soha sem léssz gazdag.

gyümölcse; mind pedig azért, mivel az emlékező tehetőség' számára készítetik, mely az illy ellentételeket könnyebben megtartja. De ha efféle mondások hosszú sorral következnek egymás után, 's ha az illyen előadás valamely írónak természetévé válik, akkor hibás a' stylus: 's ezen tekintetben Seneca sokszor gáncsoltatott 's nem is ok nélkül. Az illyen stylus nagyon keresettnek 's meszterkéltnak látszik lenni, 's azt gondoltatja velünk az íróról, hogy annak jobban szíven van az, hogy mint mondjon valamit, mint az, hogy mit mondjon. Young, a' ki különben nagyon lelkes író, felesleg szerette az ellentételeket. Midőn az emberi élet' becsüléséről ír, egész lapokon szól következőképen: 'A' falusi gazda fenn szóval panaszolkodik; az udvari ember titkosan sohajtoz. Mely szomorkodás tetszik ki a' szükségben? mely csömörlés a' bőségben? A' nagyoknak szintén olly nehezen esik gyönyörködve tékozolni, mint a' szegényeknek haszonnal dolgozni. A' tudatlan, alaptalan remény által csalattatik meg; a' tudós az esméretek által ejtetik kétségbe. A' tudatlanság tévelygést okoz; a' tévelygés csalatkozást, 's a' csalatkozás nyomorúságot. Más felől, az esméret helyes ítéletet szül, 's az emberi dolgok' helyes megítélése meggyőz minket arról, hogy azok boldogságunkra nem elégségesek' *).

---

*) „The peasant complains aloud; the courtier in secret repines. In want, what distress? in affluence, what satiety? The great are under as much difficulty to expend with pleasure, as the mean to labour with success. The ignorant, through ill-grounded hope, are disappointed; the knowing, through knowledge, despond. Ignorance occasions mistake; mistake, disappointment; and disappointment is misery. Knowledge, on the other hand, gives true judgment; and true judgment of human things, gives a demonstration of their insufficiency to our peace.“

Az illy stylus olly hazug csillogásu, hogy huzamosan nem tetszhetik. Figyelmünk elfárad, ha efféle mesterkélty gondolatok gyakran ismételtetnek.

Vagynak másféle ellentételek is, mellyeknek szépsége abban áll, hogy váratlanul lepnek meg minket. Az illyenek nagy elmésséget mutathatnak; de csak az olly dolgozatokban találhatnak illy helyet, mellyekben elmés-ség és szeszély uralkodik, nem pedig a' komoly neműekben. Pope, ki az ellentételeket nagyon szereti, az illyekben sokszor szerencsés. Így p. o. a' hajfűrt. elrablásáról írt költeményének következő verseiben:

Wheter the nymph shall break Diana's law,
Or some frail china jar receive a flaw;
Or stain her honour, or her new brocade;
Forget her prayers, or miss a masquerade;
Or lose her heart, or necklace, at a ball,
Or wheter heaven has doomed that Sholk mustfall.

Az, a' mit az epigramma' hegyének vagy fulánkjának szokás nevezni, nagy részint efféle ellentételben áll. A' gondolatnak váratlan fordulásával lep meg, 's annál szerencsésebben üt ki, minél kevesebb szókbá foglaltatik.

Az egybevetések és ellentételek csendes természetű képek, 's nem a' szenvedelem' hanem a' képzelődés' szüleményei. A' kérdések és felkiáltások, mellyekről most fogok szólni, szenvedelmet jelentő képek, 's annak olly természeti kifejezései, hogy nem csak a' legfensőbb nemű szónoklatokban, hanem a' társalkodásban is, mikor az emberek valamennyire felhevülnek, igen gyakran előfordulnak. A' kérdés nem akkor tartozik a' képes előadáshoz, mikor valamit betű szerinti értelemben kérünk, hanem akkor, midőn valami szenvedelemtől tüzesedve nagy hevességgel akarunk valamit tagadni vagy erősíteni, 's ezen szándékunkat kérdés formába öntjük, azt akarván ez által jelenteni, hogy vélekedésünkről mélyen meg vagyunk győződve, hallgatóinkra hivatkozván, hogy az ellenkező

vélekedés' igazsága lehetetlen. Illyen p. o. a' Sz. Írásban a' következő példa 4. Moses 23, 19. *) — Illyen, midőn Demosthenes ekkép szól az athenaebeliekhez: „Mondjátok meg nekem, ha minduntalan széllal akartok-e futkozni 's egymástól ujságokat kérdezni? lehet-e bámulásra méltóbb ujság, mint az, hogy a' macedoniai fejedelem az athenaeiek ellen hadat indít 's Görögország' köz dolgairól tetszése szerint végez? Meghalt-e Filep? — Nem; de beteg. Mit használ az nektek, akár meghalt akár él Filep? Mert akármi történjék Fileppel, ti tüstint fogtok más valakit helyébe állítani.“

Mindezek, ha kérdés nélkül mondatnának, nagyon gyengén hatnának a' lélekre; de az a' tűz és elevenség, melly a' kérdés által kifejeztetik, felsekentti a' hallgatókat és sokkal mélyebben hat rájuk.

Kérdésekkel gyakran olyankor is helyesen lehet élni, mikor nem nagyobb a' felhevülés, mint a' millyen valamelly fontos és komoly értekezésből 's okoskodásból természet szerint szokott következni. De a' felkiáltások csak a' lélek' hevesebb megindulásinál — millyenek p. o. a' bámulás, csodálkozás, harag, öröm, szomorúság 's a' t. — illendők; p. o.

Heu pietas! heu prisca fides! invictaque belló
Dextera!

Mind a' kérdés, mind a' felkiáltás, 's általjában az előadásnak minden szenvedélyes képei, a' sympathia által hatnak ránk. A' sympathia valósággal természetünknek igen hatalmas és messze terjedő elve, melly minket hajlandókká tesz azon érzéseket és szenvedelmeket, mellyeket mások-

---

*) Nem olyan az Isten mint az ember, hogy hazudjon; és nem embernek fia, hogy elváltoztassa ígéretét: ő mondotta, 's hát nem mivelné-e meg? szólott, és nem teljesíti-e meg azt?

nál észreveszünk, elfogadni, 's olyan érzésekre 's indulatokra hevülni, millyeneket körülöttünk másokban észreveszünk. Ez cselekszi azt, hogy gyakran egy ember, ki örömei vagy szomorúságnak az ábrázaton kitünő jeleivel lép a' társaságba, egy szempillantat alatt hasonló érzéseket terjeszt el mindenekre maga körül. Ez cselekszi, hogy valamely seregben vagy gyűlésben a' szenvedélyek olly könnyen támadnak; 's olly igen elterjednek azon csaknem ellene állhatatlan közlödés által, mellyet egy sokaságban a' lelkes szemek, kiáltások 's arczvonatok okozni szoktak. A' kérdések és felkiáltások is tehát, mint a' felindult 's meghevült szív' természeti jelei, ha velek illőképen élünk, azt cselekszik, hogy a' kik minket hallgatnak, velünk sympathisáljanak 's úgy érezzenek mint mi.

Mindezek szerint ezen előadásbeli képekkel élésre nézve az a' fő szabály, hogy az író vigyázzon arra, miképen szokta a' természet az indulatokat vagy szenvedélyeket velünk kifejeztetni, 's ő is olly módon beszéljen 's ne másképen; mindenek felett pedig, soha se éljen szenvedelem nélkül szenvedélyes nyelvvel. A' kérdésekkel valamivel szabadabban élhet, minthogy azok — mint fennebb megjegyzém — a' beszélgetés' rendszerinti folyamatjában 's az értekezésekben is helyet találhatnak, ha szintén a' lélek nagy mértékben megindulva nincs is. De a' felkiáltásokra nézve tartózkodóbbnak kell lenni. Semmi sem tesz kedvetlenebb benyomást, mint az azokkal igen gyakran élés. A' tapasztalatlan fiatal írók azt képzelik, hogy minél több helyen szórják el ezeket, annál eleve nebbé 's forróbbá teszik előadásokat. De egészen ellenkezőképen van a' dolog: ez által inkább felette fagyossá teszik azt. Ha valamely író minduntalan magunkon kívül való ragadtatásra ösztönöz minket, a' nélkül, hogy arra alkalmat adna, az ollyan nemcsak meguntatja magát, hanem boszorkodást is okoz. Nem gerjeszt sympathiát

bennünk, minthogy magában semmi szenvedelem sincsen, mellyben részt vehetnénk. Csak pusztá szókat ad, nem érzéseket; következésképen nem támaszthat bennünk egyéb szenvedelmet, mint boszorkodást maga iránt. Hajlandó vagyok tehát azt hinni, hogy csaknem igaza volt annak az embernek, a' ki azt mondotta, hogy midőn valamely könyvbe betekint 's abban igen sok felkiáltó jeleket lát, ő azt elégséges oknak tartja a' könyvet félre tenni. 'S valóban némelly szívostromló írónál, kik efféle jelekkel olly igen bővelkednek, egyedül az illy jelekből lehet észre venni, hogy ők egyik vagy másik gondolatot felkiáltás gyanánt akarják nézetni. Mert az efféle új izlésű írónál szokássá vált olly mondatoknál felkiáltó jelt tenni, mellyek csupa egyszerű 's közönséges gondolatot fejeznek ki; mintha az illyen helytelen jelelés elég erővel birna ezeket az olvasó' lelkében ékesszólási képekké változtatni. Ezzel egy másik visszaélés is rokon, mellyet némelly írók gyakorolnak 's melly abban áll, hogy periodusaiknak csaknem minden tagjait fekete vonalokkal, vagy úgy nevezett gondolatjelekkel, választják el egymástól; mintha illy jelekkel azon mondatoknak nagyobb fontosságot adatnának, 's az olvasót kényszeríthetnék csaknem minden szó után megpihenni 's azt jól megfontolni. Ezt vélekedésem szerint az előadás' nyomtatási képe'nek lehetne nevezni. Még egy másik szokás is (minthogy már a' kifejezések' erejének mestersége nagyításáról van a' szó) méltán gáncsoltathatik, melly bizonyos írónál igen uralkodóvá lett, 's abban áll, hogy a' jelentőbb szókat minden periodusban változtatott betűk által megkülönböztetik. Némelly esetekben illik efféle különböztetéssel élni. De ha e' részben némellyek annyira mennek, hogy minden általok fontosnak tartott szókat különböző betűkkel nyomtattatnak, az illyen szók az írók' képzelődéseiben úgy meg fognak sokasodni, hogy egész lapok különböző betűkkel fognak nyomtatva lenni: a' mi-

nek nem lehet egyéb következése, hanem a' szemre nézve unalom, az értelemre nézve pedig zavarodás. Bizonyára ha a' legjelentőbb kifejezéseket az előadás' értelme fontosokká nem teszi, a' nyomtatás' különbözése, kivált ha gyakran előfordul, keveset fog használni. 'S valóban legjobb újabb íróink a' jelentőségnek ezen erőtlen segédeszközeit már elégséges okokra nézve félre is tették 's egyedül gondolatjaik' fontosságára hagyják az olvasó figyelmét gerjeszteni. De térjünk vissza ezen kicsavarodásból.

Egy másik beszédbeli kép, mely csupán eleven 's tüzes előadásba illik, az, a' mit a' kritikusok visionak hívnak, 's mely abban áll, hogy valami elmultról nem úgy beszélünk mint elmultról, hanem azt a' jelenidőben adjuk elő 's úgy írjuk le, mintha szemünk előtt történnék. Cicero p. o. negyedik beszédben Catalina ellen így szól: „Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum atque arcem omnium gentium, subito uno incendio cōcidentem; cerno animo sepulta in patria miseris atque insepultos acervos civium; versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, et furor in vestra caede bacchantis.“ Azaz: „Ugy tetszik, mintha ezen várost, a' föld ezen ékeségét 's minden nemzetek' menedékhelyét hirtelen lángba borulva szemlélném. Látom meggyilkolt polgártársainkat egész halmokban temetetlenül heverni leomlott hazánkban; Cethegus' dühös ábrázatja szemem előtt lebeg, mikint az vad örömmel gázolódik véretekben.“

A' leírásnak ezen neme eleven lelkesedést tesz fel, mely a' leíró bizonyos tekintetben magán kívül viszi, 's az illy kép, ha illő alkalommal 's helyesen élnek vele, a' fennebb említett sympathiának erejénél fogva bizonyosan mély benyomást tesz az olvasókra vagy hallgatókra; de azt is könnyű látni, hogy illő és helyes alkotású igen eleven képzelődést 's egyszersmind olly okosan válogatott környülményeket kíván, melyeknél fogva szemekkel látni képzelhessük a' leírt dolgot. Ellenkező

esetben ennek a' képnek is az a' sorsa lesz, a' mi a' szenvedélyességet hamisan utánzó egyéb képeknek lenni szokott; hogy tudniillik az író't nevetségesé teszi, 's az olvasót még hidegebb 's érdektelenebb állapotban hagyja, mint a' millyenben előbb volt. Ugyanezen jegyzést kell az ismétlés, félbeszakasztás, helyrehozás és egyéb neveket viselő képekre nézve is tenni, mellyeket a' rhetorok az ékesszólás' szépségei közé szoktak számlálni. Mindezek azon mértékben szépek vagy nem, mellyben természeti vagy mesterkélt kifejezései azon érzésnek vagy szenvedelemnek, mellyet nevelni akarnak. Ha a' természet és szenvedély szól általok, akkor elég alkalmat adnak illő képekre; de ha olly forróságot hazudunk, melyet nem érzünk, ugy semmifélekép is a' hiányt ki nem pótolja, sem a' családságot el nem rejti.

Van még egy kép, 's csak erről fogok még szólni, melly a' nyilvános szónokoknál, különösen a' törvényszékek előtt, gyakran előfordúl, 's mellyről Quintilian bővítés neve alatt hosszasan szól. Ez abban áll, hogy valamelly tárgyat vagy cselekedetet, mellyet vagy kedvező vagy mostoha fényben igen kitüntetni akarunk, minden különös környülményeire nézve mesterségesen nagyítunk. Szorosan véve ez nem annyira egy kép, mint több egy célra irányzó képek' ügyes összefoglalása: a' mi majd nagyító vagy kicsinyítő kifejezések majd az által megyen véghez, hogy néha több egyes vonatokat gondosan egymás mellé rendelünk, másszor azok közül többeket szántszándékkal egy egészbe egyesítünk, vagy hallgatóinkat 's olvasóinkat bizonyos hasonló természetű dolgok' egybevetésére emlékeztetjük. Ezen cél' elérésére legfőbb eszköz a' climax, vagy valamelly környülménynek másik felett annyira 's addig léptetése, míg képze-tünk legmagasabb lépcsőre nem hág. Fennebb már említettem, hogy a' hangra nézve vagyon egy climax. Az értelem' climaxa vagy főlebléptetése, mellyről itt szó-

lunk, ha jól készítetik, olyan kép, mely a' gondolatot bizonyosan nagy mértékben neveli 's erősíti. Mindennapi, 's minden iskolás gyermek előtt esméretes példa Cicero-nak következő mondása: „Facinus est vincire civem romanum; scelus verberare; prope parricidium necare; quid dicam in cruce tollere?“ Azaz: „Egy romai polgárt megkötni vétek; azt megverni, a' vétek' legfőbb mértéke; megölni pedig csaknem annyi mint atyagyilkolás; minek nevezzem azt, ha valaki egy római polgárt keresztre feszít?“ Egy híres scóti törvénytudónak M'Kenzie-nek nyomtatott törvénytudományi beszédéből még egy példát teszek ide, melyben egy anya azért vádoltatik az esküdtek előtt, hogy saját gyermekét megölte: „Uraim! ha valaki más embert szerencsétlenül megöl, ha ellenségét meggyilkolja, vagy ha egy asszony a' maga legnagyobb ellenségét életétől megfosztja: a' corneliusi törvény szerint már az ilyenek is halállal büntetettek; de ha ez a' büntelen csecsemő, ki senkit ellenségévé nem tehetett, saját dajkája által öletett volna meg, mely büntetést nem kívánna akkor annak anyja? mely kiáltásokkal 's jajgatásokkal nem tölténé be füleiteket? Mit mondjunk tehát most, midőn egy asszony illy gyilkosságot követ el, midőn egy anya saját ártatlan gyermekét öli meg, 's minden vétkeket egy olly gonoszsággal egyesít, mely természete szerint utálatos 's iszonyú; egy asszonyban hallatlan; egy anyában hihetetlen; egy olly teremtmény ellen véghezvitt gonoszsággal, kinek gyenge kora szánakodást, vérségi rokonsága szíves szeretetet, 's ártatlansága legnagyobb kedvezést érdemlett?“ Azonban meg kell jegyezmem, hogy az ilyen climaxok egy felől ugyan nagyon szépek, de másfelől szembetűnő mesterséget 's czélzást árulnak el; ugyanazért, habár ünnepélyes szónoklatokban megengedtetnek is, mindazáltal épen nem beszélnek az eleven szenvedelem' igaz nyelvén, mely ritkán szokta lépéseit így kimérni. 'S valóban olyankor, mikor

igaz meggyőződést akarunk eszközölni, a' cél' elérésére hasznosabbnak tartom a' környülménynek mesterségtelegebb elrendelését. Mert a' hol nagy mesterség tetszik ki, ott az ékesszólás' csábításai ellen magunkat óvni mintegy felszólítatunk. De ha a' szónok már előbb elégséges okokat hozott elő, 's azoknak erejével a' fő czélt nagy részint elérte, akkor, a' hallgatók' kedvező hajlandóságát hasznára fordítván, élhet efféle mesterséges képekkel a' meggyőződés' erősítése 's a' szív' buzditása végett.

TIZENNYOLCZADIK LECZKE.

A' KÉPES NYELVVEL ÉLÉS' SZABÁLYAI.

A' STYLUS' KÜLÖNBÖZTETŐ TULAJDONSÁGAI ÁLTALÁBAN:
TERJEDT, TÖMÖTT, ERŐTLEN, VELŐS, SZÁROZ, MESTER-
SÉGTELEN, CSINOS, ÉKES, VIRÁGOS STYLUS.

Jóllehet már eddig is közlöttem némelly észrevételeket a' képes' nyelvvel helyesen élés iránt; mindazáltal, mint-hogy a' stylus' ezen részében kivált a' fiatalabb írók által sok hibák ejtetnek, talán nem lesz haszon nélkül az ide tartozó legszükségesebb intéseket egy szempont alatt összefoglalni.

Legelsőbben is azt a' már fennebb tett jegyzést ismétlem, hogy az előadásnak nem minden sőt nem is legfőbb szépségei függenek a' tropusoktól és képektől. A' legjobb íróknak némelly legfőnségesebb 's legszívhatóbb helyei mind a' prosában mind a' poezisban egyszerű stylussal 's minden képek nélkül vagynak kifejezve: a' miről fennebb már hoztam elő példákat. Másfelől bővelkedhetik valamelly dolgozat efféle tanult ékességekkel; benne a' nyelv mesterséges, ragyogó 's nagy mértékben képes lehet: 's mégis a' munka, általában véve, unalmat okozhat, 's az olvasót hidegen hagyhatja. Elhallgatván azt, hogy csak az érzések vagy gondolatok teszik az előadásnak igaz és maradandó becsét, csak azt említem, hogy a' munkát, ha stylusa feszes és erőltetett, 's ha benne az értelmességre, határozottságra, könnyüségre 's csinosságra nézve hibák vagynak, minden kigondolható

képek sem tehetik kellemessé: ezek vakíthatják a' tudatlan köznépet, de az értelmes olvasók' jóváhagyását meg nem nyerhetik.

Másodszor ha azt akarjuk, hogy a' képek szépek legyenek, szükség, hogy mindenkor magából a' tárgyból származzanak, 's úgy szólván önkint teremjenek. Megmutatám fennebb, hogy minden előadási kép vagy képzelődés' vagy szenvedelem' nyelve, 's közülök némelyek a' tüzes képzelődés' mások a' heves megindulás' szüleményei. Azoknak az előladandó tárgytól megmelegedett lélekből önkint kell kiömleni, 's a' gondolatok' folyamatját soha sem kell képek' keresése 's virágokkint elhintése végett félbeszakasztani. Ha hideg vérrel vadásztatnak 's ékesség gyanánt függesztetnek ki, nagyon visszatetszenek. Sokan igen hibásan vélik azt, hogy a' stylus' ékességei olyan a' tárgytól egészen különvált dolgok, melyeket a' tárgyra úgy lehetne rá himezni, mint a' köntösre valamelly czifraságot. Az ilyenekről szól Horatius:

Purpureus late qui splendeat unus et alter
Assuitur pannus. —

Ars poetica.

Ez a' hamis gondolat okozta azt, hogy a' szépírássra törekedés némi rossz hírbe keveredett. Az előadás' igaz és illeendő ékességei a' tárgygyal szorosan össze vagynak kötve. A' jeles' elméjü író erősen felfogja tárgyát, képzelődése megteljesedik vele, 's a' képes kifejezések kényszerítés nélkül ömlenek ki belőle. Nem kíván mutatni olly megillettetést, millyent a' tárgy benne nem támaszt; úgy beszél a' mint érez; de stylusa szép, mivel érzései eleve-
nek. Az olly esetekben tehát, midőn képzelődésünk lankadt vagy nem talál alkalmat a' felhevülésre, soha sem kellene tropusokat vagy képeket vadászunk. Ollyankor, a' példabeszéd szerint: „Invita Minerva“, Minerva ellenére dolgozunk, 's ha találunk is képeket, ezek bizonyosan erőltetetteknek fognak látszani. Következésképen jobb lett volna egészen elmaradniok.

Harmadszor képekkel még olyankor sem kell igen gyakran élni, mikor azokat a' képzelődés szüli 's a' tárgy sugalja. Minden szépségnél fő tulajdonság a' simplex mundities vagy mesterségtelen kellem. Semmi sem árt az előadás' méltóságának oly igen mint az ékes-ségre 's cifraságra szerfelett törekedés. Ha az ékességek fáradságba kerülnek, a' fáradság mindenkor szembe fog tűnni, 's az olvasó vagy hallgató még akkor is hamar megelégteli azokat, mikor fáradságba nem kerülnek; és ha igen sűrűen jönnek, olyan elmére mutatnak, mely inkább a' külső színt, mint a' valóságot szereti. A' régi műbírák' e' részbeli utasításai teljesek józan észszel és egész figyelmünket megérdemlik. Minden emberi dolgokban — úgy mond Cicero — a' csömörlés oly közel van a' legnagyobb gyönyörökhöz, hogy nem csodálhatjuk, ha a' dolog az előadásnál is így legyen. A' költők' vagy szónokok' olvasása által könnyen meggyőződhetünk arról, hogy sem a' költemények sem a' szónoklatok nem tetszhetnek huzamosan, ha szakadatlanul tündökölnék 's ragyognak; legyenek bár a' legszebb színekkel kifestve. Azért, habár kívánhatjuk is, hogy jó és helyes előadásunk javallást találjon, mindazáltal szép és ékes előadásunkért tapsoltatni ne kívánjunk.*)

Ugyanerre czéloznak Quintiliánnak azon jeles intései is, melyekkel a' képekről szóló értekezését befejezi: „Még az illő 's helyes képekre nézve is azt jegyzem meg rövideden, hogy valamint azok, ha velek jól élünk, az

*) „Voluptatibus maximis fastidium finitimum est in rebus omnibus; quo hoc minus in oratione miremur. In qua vel ex poetis vel ex oratoribus possumus judicare, concinnam, ornatam, festivam sine intermissione, quamvis claris sit coloribus picta, vel poesis, vel oratio, non posse in delectatione esse diuturna. Quare, bene et praeclare quamvis nobis saepe dicatur, belle et festive nimium saepe nolo.“

előadást szépítik, úgy rúttá teszik, ha azokat mértékletlenül vadászszuk. Vagynak olyan írók, kik a' dolog' fontosságával 's a' gondolatok' erejével nem gondolván azt hiszik, hogy legnagyobb írók, ha üres szavaikat képekbe öltöztetik; ugyanazért efféle ékességeket nem szűnnek egymásra halmozni, mellyekkel gondolatok nélkül élni szintén olly nevetséges, mint öltözetet ollyan dologra adni, mellynek teste nincsen. Még a' tárgyhoz illő képeket sem kell igen összehalmozni. Mindenekelőtt tudni kell, mi illik a' helyhez; a' személyhez, az időhez. Mert az illyen képek' legnagyobb részénél gyönyörködtetés a' czél. Mikor pedig utálást, gyűlölséget, vagy szánakozást kell gerjesztetni, ki szenvedhetné akkor az ollyan szónokot, ki könnyörzését, könnyhullatásait, vagy boszorkodását, ellentételekkel, hasonlatosságokkal 's mesterségesen kimért szólásokkal akarná kifejezni. Minden illy alkalmakkal a' szókra szerfeletti vigyázás szükségképen gyengíti meggyőződésünket a' szenvedelem felől, 's valahol ennyi mesterség mutatja magát, ott az érzés' igazsága gyanússá lesz.* *)

*) „Ego illud de iis figuris, quae vere fiunt, adjiciam breviter, sicut ornant orationem opportune positae, ita ineptissimas esse, cum immodice petuntur. Sunt, qui neglecto rerum pondere et viribus sententiarum, si vel inania verba in hos modos depravarunt, summos se judicant artifices; ideoque non desinunt eas nectere, quas sine sententia sectari tam est ridiculum, quam quaerere habitum gestumque sine corpore. Ne hae quidem, quae recte fiunt, densandae sunt nimis. Sciendum imprimis, quid quisque postulet locus, quid persona, quid tempus. Major enim pars harum figurarum posita est in delectatione. Ubi vero atrocitate, invidia, miseratione puniendum est; quis ferat verbis contrapositis et consimilibus, et pariter cadentibus, irasentem, flentem, rogentem: cum in his rebus cura verborum deroget affectibus fidem; et ubicunque ars ostentatur, veritas abesse videatur.“

Ezen éles értelemről származott 's hasznos észrevételekhez, negyedszer még csak azt az intést kell adnom, hogy az, a' kinek képes nyelvre természeti tehetsége nincs, tartóztassa meg magát attól egészen. A' képzelődés olly tehetség, mellyet mesterséggel megszerezni nem lehet, hanem a' természettől kell nyerni. Annak buján növő ágait megnyeshetjük, eltévedését utba igazíthatjuk, körét kiszélesíthetjük; de nem-létét semmikép kienem pótolhatjuk. Ugyanazért a' képes előadásra törekedés, ha a' végre természeti tehetségünk nincsen, nem egyebet mint csak kedvetlen érzést okozhat az olvasóknál. Vigasztaljuk magunkat ezen esetben annak meggondolásával, hogy ezen tehetség nélkül, vagy annak igen csekély mértéke mellett is, helyesen írhatunk 's beszélhetünk. A' józan ítélet, a' képzetek' világossága, az értelmesség, 's a' szók' és gondolatok' illő elrendelése, mindenkor figyelmet fognak gerjeszteni. Valósággal a' szólásban 's írásban minden igaz érdemnek ezek az alapjai. Sok tárgy semmit sem kíván egyebet, mint ezeket; 's még az ollyan tárgyaknál is, mellyek az ékesítést megengedik, az ékesség csak másod rendbeli érdem. Az, a' mire mindeneket, kik a' szép mesterségekben jelesek akarnak lenni, minduntalan emlékeztetni kell, abban áll, hogy tanulják megismerni saját elméjük' mineműségét, kövessék a' természetet, igyekezzenek tehetségeiket kimívelni, de természetöket ne erőltessék.

Hogy különböző tárgyak különböző stylust kívánnak, az magában világos dolog 's nem kíván bizonyítást. Mindenki meg van a' felől győződve, hogy philosophiai értekezéseket nem olly stylussal kell írni, mint szónoki beszédeket. Hasonlókép szembetűnő az is, hogy ugyanazon dolgozatnak különböző részeiben is az előadásnak különbözőnek kell lenni. Így p. o. egy predikácziónak befejezése nagyobb elevenséget és melegséget kíván, mint azon részei, mellyekben tulajdonkép tanítás foglaltatik.

Azonban, mindezen különbözés mellett is, azonegy írónak munkájában az előadás' módjára nézve bizonyos egyformaságot és hasonlóságot várunk: azt szoktuk várni, hogy az író' stylusára olyan bélyeg van nyomva, melly gondolkodása' módjával megegyez 's azt másokétól megkülönbözteti. Livius' szónoki beszédeiben a' stylus szembevetőnképen különbözik, mint különböznie illik is attól, melly egyéb történeti elbeszéléseiben találtatik. Ugyanezt lehet Tacitus' munkáiban is észrevenni. Mindazáltal mind a' két jeles történetíró' szónoki beszédeiben nem lehet az előadási különbséget észre nem venni: az egyikben a' fényes és pompás teljességet, a' másokban a' gondolatokkal megtömött rövidséget. A' kiben igaz és jeles elméleti tehetségek vannak, az természet szerint az előadás' egyik vagy másik módjára jobban hajlik. A' hol az előadás' módjában megkülönböztető tulajdonság nem találtatik, ott nem ok nélkül gyaníthatjuk, hogy az író csak mindennapi 's köznépi könyvcsináló, ki csak utánozva, nem eredeti jeles elmétől lelkesítve, írja munkáit.

A' stylus' első 's legszembevetőbb különbsége a' gondolatoknak rövidebben vagy hosszasabban előadásából származik. Ezen alapul az, a' mit terjedt, vagy ömlött és tömött stylusnak szokás nevezni. A' tömött stylusú író a' gondolatokat olly kevés szóba szorítja, valamint csak lehet; a' többféle szólás-módok közül a' legjelentőbbeket választja; minden szót, melly az értelemhez nem épen szükséges, mint feleslegest kihagy; az ékességeket nem veti ugyan meg, sőt nyelve sokszor képes és eleven is; de az ékesítés által nem annyira kellemessé mint erősebbé és hatóbbá kívánja előadását tenni. Azonegy gondolatot soha sem ismételt periódusaiban, a' határozottságnak 's rövidségnek legnagyobb mértékére törekszik: 's azok rendszerint úgy vannak alkotva, hogy az olvasó' elmélkedésére 's meggondolására még többet hagyynak, mint a' mennyit szókkal kifejeznek.

Az ömlött stylusú író egészen 's teljesen kifejti kép-zeteit, azokat többféle oldalról 's többféle fényben mutatja, 's az olvasó által minden lehetséges módon igyekezik tökéletesen megértetni. Nem aggódik felettébb azon, hogy gondolatját mindjárt eleinten egész erejében kifejezze: minthogy azt több ízben is ismételni szándékozik, és a' melly hiány erőre és hatóságra nézve marad, azt bőség által igyekezik kipótolni. Periodusa természet szerint hosszasabbra nyulnak, 's az ékességeket annál szabadabban veszi fel, minthogy azoknak elfogadására elegendő helye van.

Ezen kétféle stylus közül mindeniknek különös haszna van; de mindenik hibássá is lesz, ha az illendőségen túl megyen. A' tömötség' igen nagy mértéke könnyen homályt okoz, vagy egy bizonyos epigrammai elméskedést árul el; a' terjedtségbeli tulság pedig szószaporitássá válik, 's az olvasó' figyelmét elfárosztja. A' tömött — 's némelly helyeken talán igen is tömött — írásmódnak legnevezetesebb példányai Tacitus, a' történetiró; és Montesquieu a' „L'esprit des loix“ czimű munkájában. A' szép és pompás terjedtségnek ellenben Cicero minden kétség kívül legtündöklőbb remeke. Addison és Temple is bizonyos tekintetben ezen osztályhoz számláltathatnak.

Ha azt meg akarjuk határozni, mellyikkel kelljen ezen kétféle stylus közül az előforduló esetekben élni, a' dolgozat' céljára 's természetére kell vigyáznunk. Az olly beszédek, mellyek élőszóval mondatnak el, nagyobb teljességet 's terjedtséget kívánnak, mint az olvasás. végett írt könyvek. Ott, hol az értelmet a' beszélőnek szájából kell felfogni a' nélkül, hogy — mint az olvasásnál — tetszésünk szerint megállapodhatnánk, 's azt, a' mi előttünk homályos, újra vizsgálhatnánk: a' nagy tömötséget mindenkor el kell távoztatni. Az írott munkákban a' tömötségnek bizonyos mértéke nagyon hasznos. A' stylust eleveenebbé teszi, a' figyelmet felgerjeszti, mélyebb

benyomást tesz a' lélekre, 's már azért is tetszik, mint-hogy az olvasónak alkalmat nyújt elmeheli tehetségeit gyakorolni. A' leírásokat vagy rajzolatokat is tömött stylusba kell foglalni, ha azt akarjuk, hogy elevenek 's lelkesek legyenek. Minden szükségtelen és felesleges szók, minden haszontalan mellékes környülmények akadékjában vagynak a' képzelődésnek, 's a' tárgyat, melylyet elejébe terjesztünk, zavarossá 's homályossá teszik. A' leírás' vagy rajzolat' ereje 's elevensége mind a' prózában mind a' poesisban sokkal inkább függ a' fontos környülmények' szerencsés kiválasztásától, mint azoknak sokaságától. Ha a' képzelődést akarjuk gyönyörködtetni vagy a' szívet erősebben megilletni, tömött stylussal kell élnünk; ha ellenben az értelmet akarjuk oktatni, melly lassabb lépésekkel jár 's vezér' segítségére nélkül szükölködik, akkor írásunkban gyakran nyerünk az ömledezéssel 's környülményes előadással. A' történetek' elbeszélése az író' elméjének hajlandósága szerint mind a' tömött mind az ömlött vagy terjedt stylusban szép lehet. Livius és Herodotus ömledeznek; Thucydides és Salustius tömötten írnak: még is mindezek gyönyörködve olvasatnak.

Már fennebb megjegyeztem, hogy az ömlött stylus hosszú periodusokat, a' tömött pedig rövideket szeret. Mindazáltal abból nem kell azt következtetni, mintha a' hosszú vagy rövid periodusok az ömlött vagy tömött stylusnak tökéletes megkülönböztető jelei volnának. A' rövid periodusokra nézve nevezetes példa itt Seneca. Ez, minthogy gondolatjait röviden 's elmésen adja elő, első tekintettel tömött stylusúnak látszhatik lenni, de egészen másképen van a' dolog. Ő egy gondolatot többféleképp öltöztet fel 's azt újnak akarja tartatni, jöllehet csak a' már előfordult gondolatnak ád új fordulást. A' rövid periodusok' természeti következménye az, hogy a' stylust elevenítik, de tömötté nem] mindenkor teszik. A'

hosszu-periodusok ellenben komolyan 's ünnepélyesen mennek, 's ugyanazért — mint minden komoly dolgok — hamar unalmat okozhatnak. Az ünnepélyességnek és elevenességnek egyesítése végett tehát a' hosszabb és rövid periodusokat elegyíteni kell egymással.

Rendszerint azt szokás hinni, hogy a' velős és bágyadt stylus egészen annyit tesz, mint az ömlött és tömött stylus. Igaz, hogy gyakran egymással megegyeznek, de csakugyan nem mindenkor; minthogy vagynak olly írók, kik a' teljes és ömlött stylusban is az erőnek 's velősségnek nagy mértékét mutatták. Livius ezen állítás' igazságát eléggé megbizonyítja. A' velős és ható vagy erőtlen és bágyadt stylus egészen az író' saját gondolkodásán alapul. Ha ez valamelly tárgyat erősen 's elevenen képzel, az azt erősen is fejezi ki; de ha tárgyáról homályos képzeke van, ezen homályosság stylusában is ki fog tetszeni; kifejezései tágok, általánosak vagy sokszor semmit sem mondók lesznek, a' szókat hibásan rendeli el 's értelmét csak hiánosan tudja általok eltaláltatni. A' velős író ellenben, akár ömlött akár tömött legyen előadása, mindenkor mély benyomást tesz ránk, minthogy lelke a' tárgygyal tele van, minden kifejezése nagyon jelentő, minden szólásmód és kép, mellyel él, az előnkbe terjesztett festést tökéletesebbé 's szivrehatóbbá teszi.

Minden írónak, ki gondolatjait másokkal közölni akarja, arra kell igyekezni, hogy azokat valamennyire velősen 's hatóképen fejezze ki; ha szintén az írás' minden neme az erőnek 's hatásnak egyenlő mértékét nem kívánja is. Minél komolyabb 's fontosabb a' tárgy, annál nagyobb mértéke kívántatik az erőnek 's velősségnek.

Mindazáltal az erőre 's velősségre törekedés is az olly író, ki az ékességgel semmit sem vagy igen keveset gondol, kemény és durva előadásra szoktathatja: melly abból származik, ha szokatlan szókkal él, a' perioduso-

kat mesterkelt 's erőltetett módon szerkezteti össze, 's a könnyűsége 's kerekdedségre felette keveset vigyáz.

Eddig a' stylust az olly tulajdonságokra nézve vizsgáltuk, mellyek az író' értelmi kifejezésének módját illetik; most más oldalról a' szépítés' és ékesítés' kisebb vagy nagyobb mértékének tekintetéből fogjuk vizsgálni. Itt a' különféle írók előadásai' módja vagy szároz, vagy mesterségtelen, vagy csinos, vagy ékes, vagy virágos. Most tehát ezekről fogunk szólni.

A' szároz előadás az ékesség' minden nemét kizárja. Megelégedvén azzal, ha értetik, legkevesebbé sem igyekezik tetszeni sem a' képzelődésnek sem a' fülnek. Ezt csak a' pusztá tanító írásokban lehet eltűrni, 's még ott is hogy eltűrhezzük, a' tárgynak fontossága 's az előadás' értelmessége multhatatlanul megkívántatik. Aristoteles mindenütt példánya a' száraz stylusnak.

A' mesterségtelen stylus egy lépcsővel fönnébb áll a' szároznál. Az ezen stylussal író nagyon kevés ékességekkel él, 's egészen a' gondolatokra támaszkodik. De habár az előadás' mestersége, a' képek, a' kellemes hangok 's egyéb ékességek által tetszeni nem fő célja is, mégis vigyáz, hogy szároz és kemény előadással unalmat ne okozzon. Az értelmességen kívül sajátos, tiszta, 's meghatározott kifejezésekkel is igyekezik élni, mellyek a' szépségnek nem csekély részét teszik. Az elevenség 's velősség is összeférnek vele; következőképen az az író, kinek ilyen stylusa van, ha gondolatjai jók, eléggé kellemes lehet. A' szároz és mesterségtelen író között az a' különbség, hogy az első az ékességekről gondolkodni sem tud, az utolsó pedig nem keresi azokat. Azok között, kik az angoloknál mesterségtelen stylussal éltek, Swift a' legtündöklőbb példány.

A' mesterségtelen után a' csinos és finom stylus következik, 's itt már az ékességek' tartományába lépünk; de ezek itt még nem ragyogó neműek. Az ilyen stylusú

író azt mutatja előadásával, hogy a' nyelv' szépségét nem veti meg: de azt inkább a' szók' és szólások' megválosztásában 's illő helyzésében, mint a' képzelődés' magas repülésében 's az ékesszólás' szokatlan tűzésében keresi. Az ilyen íróknak periodusai csinosak, de a' szükségtelen szókat kerülik, nem felesleg hosszúk, inkább rövidséget mint kiterjedést szeretnek, 's henye toldalékok nélkül végződnek. Elegendő kellemes hangzat van benne, a' nélkül, hogy az nagy gonddal keresettnek látszanék lenni. A' képek, melyek ezen írásmódban előfordulnak, többnyire inkább rövidségök 's illőségök, mint merészségök 's elevenségök által ajánlják magokat. Ezen stylus az olyan írók által is megszerezethetik, kikben az elmének 's képzelődésnek kitűnő tulajdonságai nincsenek; 's akár-melly tárgyra is alkalmaztathatik. Barátságos levelek, törvényes dolgokat illető 's szároz tartalmu értekezések, sőt predikációk 's philosophiai fejtegetések is írathatnak 's gyönyörködve olvastathatnak rajta.

Az ékes stylus a' szépítésnek nagyobb mértékével különbözteti megmagát, 's annak minden nemeivel bír, de úgy, hogy e' részben sem hiány sem túlság nincsen benne. Mulhatatlanul megkívánja az értelmesség' nagy mértékét, a' szók' csinos és gondos megválosztását, 's azoknak kellemes hangzatu 's szerencsés elrendelését. Ezen kívül azt is szükségessé teszi, hogy eleven képzelődés is, a' mennyire a' tárgy megengedi, mindenütt mutatkozzék benne, 's a' képes nyelvtől is minden illendő szépítést nyerjen. Egy szóval ékes stylusú író az, ki míg az értelmet oktatja, egyszersmind a' képzelődést és fület is gyönyörködteti, 's képzeit a' kifejezés' minden szépségeivel felruházza, a' nélkül, hogy helytelen çifraságokkal terhelné.

A' virágos stylus a' szépítés' felesleges bőségét foglalja magában. Ez a' fiatal íróknál nemcsak megbocsátható, hanem sokszor merész és találós elmének jele is.

„Volo, se efferat in adolescente foecunditas; — ugymond Quintilian — multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid velut usu ipso deteretur, sit modo unde excidi possit quid et exsculpi. — Audeat haec aetas plura, et inveniatur et inventis gaudeat; sint licet illa non satis interim sicca et severa. Facile remedium est ubertatis; sterilia nullo labore vincuntur.“ De jóllehet az ifjuság' első próbáiban az ilyen virágos stylust meg lehet engedni; mindazáltal a' korosabb idejű és több tapasztalású írók ne tartsanak hasonló kedvezésre számot. Ezekből méltán meg lehet kívánni, hogy az ítélő tehetség képzelődésöket zabálában tartsa, 's minden illetlen vagy felesleges ékességet elmellőzzön. A' stylusnak azon silány csillogása, mellyet némely írók szüntelen vadásznak, valósággal megvetést érdemel. Ezeknél nem a' képzelődés' felesleges bősége, hanem csak a' szók' buja növése találtatik. Elfelejtik ők, hogy a' legvirágosabb stylus is, ha jó értelmű 's igaz gondolatokon nem alapul, csak tudatlan olvasókat 's gyermekeket ámíthat el. Igaz, hogy az olvasó közönség igen könnyen hagyja magát ekképen ámíthatni, legalább igazsággal lehet ezt az olvasók' köznépéről mondani, kik nagyon hajlandók mindjárt első tekintettel minden ragyogót és személyvesztőt bámulni.

TIZENKILENCZEDIK LECZKE.

A' STYLUS' TULAJDONSÁGAI ÁLTALÁBAN.

EGYSZERŰ, ERŐLTETETT, HEVES STYLUS. UTMUTATÁS,
HOGYAN KELLJEN JÓ STYLUSRA SZERT TENNI.

A' stylus' egyszerűségéről gyakran szokás szólni; de valamint sok egyéb mesterszókkal, úgy ezzel is határozatlanul élünk. Ennek okát főképen abban kell keresni, hogy az egyszerűség többféle értelemben szokott vétetni. Ezen többféle értelmeket tehát szükséges lesz egymástól megkülönböztetni 's megmutatni, millyen értelemben kelljen a' stylusnak egyszerűséget tulajdonítani. Ezen szóval négyfélélt szoktunk jelenteni.

Először jelentjük vele valamelly tudományos munkának vagy dolgozatnak egyszerűségét, 's azt akarjuk mondani, hogy a' munka nem áll sok különböző részekből. Erre czéloz Horatius' mondása:

Denique sit quodvis simplex duntaxat et unum.

Ide tartozik a' terv' egyszerűsége valamelly szomorújátekban, a' mennyiben az nem foglal magában többféle csemókat vagy összehonyolódásokat, sem igen sok különböző mellék-eseteket. Így az Ilias' vagy Aeneis' egyszerűsége ellenekbe tétetik a' Lucanus' kicsavarodásainak; a' görög építési mesterség' egyszerűsége a' goth építés' rendetlenségének. Egyszerűség ezen értelemben annyit tesz mint egység.

Másodszor jelentjük vele a' gondolatok' egysze-

rűségét, a' mennyiben az a' gondolatok' mesterséges finomságának ellenébe tétetik. Egyszerű gondolatok azok, mellyek természeti módon mintegy önkint folynak a' lélekből, mellyek a' tárgy vagy alkalom által sugaltatnak, 's ha egyszer kifejezve vagynak, mindenektől megértetnek. Az előadás' finomságán a' gondolatok' szokatlanabb 's kevesebbé természeti mineműségét értjük, melly bizonyos határok között nagyon szép, de ha messzemegyen, zavartsághoz közelít, 's keresettnak és messziről hozottnak látszván nem tetszhetik; így p. o. méltán lehet mondani, hogy Cicero' gondolatjai az erkölcsi tárgyakról egyszerűek, 's természetiek, Senecaéi pedig igen finomak 's keresettek.

Ezen eddig előhozott két értelemben az egyszerűségnek a' stylushoz semmi köze sincsen.

De van egy harmadik értelme is, melly egészen a' stylust illeti, a' mennyiben a' kifejezésbeli felesleges ékességnek vagy pompának van ellenébe téve; p. o. ha ezt mondjuk: Locke egyszerű —, Hervey virágos stylusú író. 'S ezen értelemben fordul elő Ciceronál és Quintilianusnál a' *simplex, tenue* vagy *subtile genus dicendi*. Az ilyen stylus egészen az, a' mit fennebb természetinek vagy csinosnak neveztünk; következésképen itt nem kíván több világozítást.

Van még egy n e g y e d i k értelme is az egyszerűségnek, melly hasonlókép a' stylust illeti; de nem annyira az ékesség' kisebb vagy nagyobb mértékét, mint azt a' könnyű és természeti módot jelenti, mellyel a' nyelv a' gondolatot kifejezi. Ezen értelemben az egyszerűség akár-mennyi ékességgel is összeférhet. Homerus p. o. legnagyobb mértékben bír egyszerűséggel, holott egy író sem bővölködik inkább mint ő szépséggel és ékességgel. Az ilyen egyszerűség nem az ékességnek, hanem az ékesség' vadászásának és a' stylus' mesterséges piperezésére erőlködve törekedésnek tétetik ellenébe, 's az előadásnak főfő jelességét teszi.

Az ilyen egyszerű író úgy fejezi ki magát, hogy kiki azt gondolja, ő is tudna úgy írni: Horatius mondása szerint:

— — — — ut sibi quivis

Speret idem, sudet multum, frustra que laboret

Ausus idem.

Az illy egyszerű író' előadása semmi jelét sem mutatja a' mesterségnek; egészen a' természet' nyelvének látszik lenni; munkáiban nem vesszük észre az író't 's az író' fáradtságát, hanem csak az embert, 's annak természeti gondolkozását. Kifejezésekkel bővölködhetik, teljes lehet képzelődési képekkel; de ezek nála könnyen 's minden erőltetés nélkül folynak, 's nem azért láttatik az írásban ezt a' módot követni, mintha nagy gonddal tanulta volna, hanem azért, mivel az neki legkönnyebben esik. A' stylus' ezen nemével a' gondatlanságnak' bizonyos mértéke is nemcsak megfér, hanem nem is kellemetlen, mert az illy egyszerűségtől a' szókra gyermeki módon figyelmezés távol vagyon. „Habeat ille — ugymond Cicero (Orator. 77.) — molle quiddam, et quod indicet non ingrati negligentiam hominis, de re magis quam de verbo laborantis. A' stylus ezen egyszerűségének nagy becsé abban áll, hogy — mint az erkölcsök' egyszerűsége — az ember' lelkét 's gondolkozás-módját fedezetlenül kimutatja. Az előadás' mesterségesebb 's gondosabban keresett módja akármelly szép legyen is, annyiban kevesebb becsü, a' mennyiben az író't pompásan öltöztöttek, 's olly udvari emberhez hasonlónak mutatja, kinél a' ruházat' ékessége 's az ünnepélyes magatartás azt a' sajátságot egészen elrejtí, mellyel egyik ember a' másiktól különbözik. Ellenben az egyszerű stylusú írónak olvasása hasonlít a' házi és barátságos társalkodáshoz, egy olly főrendű embernél, ki természeti maga-alkalmazása által saját gondolkozását egészen kimutatja.

Az illy egyszerűségnek legfőbb mértékét a' francziák, olly szóval, mellyet a' mi nyelvünkön egészen kifejezni nem tudunk, *naïveté* nak nevezik, melly a' gondolkodás-módnak bizonyos váratlan kinyilatkoztatását, 's az egyszerűségnek 's nyíltszívűségnek ollyan mértékét jelenti, mellyet nem lehet nem szeretnünk, jöllehet a' lélek' ollyan vonatjait mutatja meg, mellyeket okos vigyázásunk eltitkolna, 's mellyeknek kinyilatkoztatásán alig állhatjuk meg, hogy ne mosolyogjunk. Lafontaine ennek legszébb példáit adta meséiben.

A' mi a' *stylus* szép egyszerűségét általában illeti, azt jegyezhetjük meg, hogy a' régi eredeti írók e' részben mindenképen legjelesebbek. Természeti oka ennek az, hogy ők saját eszek' és szívek' sugálásából irtak, nem mivelték magokat mások' írásai szerint, a' mi igen könnyen erőltetésre 's mesterkedésre vezet. Ugyanazért a' görögöknél sokkal több példányai vannak a' szép egyszerűségnek, mint a' rómaiaknál. *Homerus*, *Hesiodus*, *Anacreon*, *Theocritus*, *Herodotus* és *Xenophon* mindnyájan ezek közé tartoznak. A' rómaiak között is találunk ilyen írókat, különösen *Terentium*, *Lucretium*, *Phaedrum* és *Julium Caesarem*. *Terentius* következő helye az *Androsi* leányból szép példája az illy leírásbeli egyszerűségnek:

— — — — *funus interim*

*Procedit; sequimur; ad sepulchrum venimus;
In ignem imposita est; fletur; interea haec soror,
Quam dixi, ad flammam accessit imprudens
Satis cum periculo. Ibi tum exanimatus Pamphilus
Bene dissimulatum amorem et celatum indicat;
Occurrit praeceps, mulierem ab igne retrahit:
Mea Glycerium, inquit, quid agis? cur te is perditum?
Tum illa, ut consuetum facile amorem cerneret,
Rejecit se in eum, flens quam familiariter.*

Act. I. Sc. 1.

Az alatt a' halott tovább vitetik; kísérik, elérünk a' temetőbe; a' holttest a' máglyára tetetik, sfnak körül-

lőtte. Azon közben ez a' testvér, kiről most szólék, vigyázatlanabbul 's életének szembetünő veszedelmével igen közel megy a' lánghoz. Ekkor Pamphilus, magánkívül ragadtatván egyszerre kimutatja az addig olly jól eltitkolt szerelmet. Előfut, kárjai közé szorítja a' lányt: kedves Glyceriumom — mondá — mit cselekszel, miért akarod magadat elveszteni? Akkor ez olly bizodalmasan dült siránkozva vállára, hogy kiki könnyen láthatta meggyökerezett szerelmöket.

Ezen helyen minden kifejezések igen szerencsések 's ékesek, 's azon esetnek, mellyről szó van, igen eleven festését adják; 's a' mellett a' stylus mindenütt mesterségtelennek 's nagy fáradságba nem kerültnek látszik lenni.

Az olly egyszerű stylusú íróknak, a' millyenekről itt szólok, olvasását senki sem unhatja meg. Semmi sincs munkáikban, a' mi gondolatainkat elfárasztaná vagy igen kifeszítené; tetszenek azok, a' nélkül hogy ragyogások miatt szemfényvesztéstől félhetnénk. A' jeles elméjü írónál az egyszerűségnek olly nagy ereje van, hogy némelly hiánosságokat kipótol, és velünk sok hibás kifejezéseket elnézet. Ugyanazért a' legjelesebb íróknál mind prosában mind poesisban az egyszerű 's természeti írásmódot mindenkor fel lehet találni; ha szintén benne másféle szépségek olly igen uralkodók is, hogy az egyszerűséget különös 's megkülönböztető tulajdonságoknak tartani nem lehet. Így Milton minden nagysága mellett is egyszerű, valamint Demosthenes is a' heveségnek közepette. A' komoly 's ünnepélyes tárgy munkáknak ezen egyszerűség még tiszteletesebb tekintetet ad. Ehhez képest már gyakran megjegyeztetett, hogy a' Szent Írásban az illy egyszerűség a' stylus' uralkodó tulajdonsága.

Mi után az egyszerűség' ajánlása olly sokat mondtam, félreértés' eltávoztatása végett szükségesnek tartom megjegyezni, hogy irhat valaki egyszerűen és még

sem szépen. Az erőltetettnek elkerülése még magában nem érdem. A' szép egyszerűség felteszi, hogy az író nagyon jeles tulajdonságokkal bír, 's egyszersmind alaposan, tisztán 's elevenen is adja elő gondolatit. Ezen esetben előadásának egyszerűsége az ékesség' legszebb koronája, melly minden egyéb szépségnek nagyobb fényt ad; 's a' természet által adott olly öltözet, melly nélkül minden szépség tökéletlen. De ha csupán az erőltetés' nemléte a' stylust már eléggé széppé tenné, úgy arra a' gyarló, erőtlen, silány 's tompa írók is számot tarthatnának. Valóban vagynak is olyan magokat úgy nevező műbírák, kik sokszor a' legsilányabb írókat is egyszerűségökért dicsérik, de olly egyszerűségért, melly nem egyéb, mint az ékességnek jeles elme' és képzelődés' fogyatkozása miatt nem léte. Meg kell tehát különböztetni azt az egyszerűséget, melly a' jeles elmét kíséri 's a' stylus' minden illő ékességével összefér, attól, melly nem egyéb mint gondatlanság és figyelmetlenség.

A' stylusnak egy másik az eddig említettektől különböző tulajdonsága a' hevesesség. Ez mindenkor erőtesz fel, 's bizonyos tekintetben az egyszerűséggel is összefér; de, kitünő bélyegénél fogva, mind az egyszerű mind a' ható stylustól különbözik. Különös tulajdonsága a' tűz vagy melegség; lángolva 's ollyan ember' nyelven beszél, kinek képzelődése 's szenvedelme meg van gyuladva 's mélyen illetve attól, a' mit ír; következésképen, ki csekélyebb szépségekkel nem gondolván, hegyről le-rohanó sebes víz' módjára ömlik. Ez csak az ékesszólás' fensőbb nemeibe való, 's inkább illik ahhoz, a' ki nyilvános helyen beszél, mint ahhoz, a' ki tanuló szobájában ír. Demosthenes' szónoki beszédei legtökéletesebb példáját adják az ilyen stylusnak.

Abból, a' mit eddig a' stylus' különböző nemeiről mondtam, ki lehet hozni, hogy sem könnyű sem szükséges meghatározni, mellyik legyen a' stylus' különböző

nemei között legjobb. A' stylus igen széles mező; annak tulajdonságai különbféle írók között igen különbözhetnek; de közülök mindenik szép lehet. Itt az elmének szabadságot kell engedni, hogy magát a' stylus' azon nemére határozhassa, mellyre a' természettől hajlandóságot nyert. Azonban némelly tulajdonságok olly fontosak, hogy azokat semmiféle tudományos munkában sem lehet elmellőzni; 's némelly hibák olyanok, hogy mindenütt kell őket kerülnünk. A' pöffedt, erőtlen, darabos, vagy homályos előadás mindenütt 's minden esetben hibás; 's az értelmesség, hatóság, csínosság és egyszerűség ellenben mindenütt szükségesek. De a' mi mindezeknek elegyítését, 's mindeniknek kisebb vagy nagyobb mértékét illeti, az iránt nem lehet határozott szabályokat adni, 's épen nem is akarom a' stylus' eddig előhozott nemei közül egyiket vagy másikat tökéletes remek gyanánt ajánlani.

Sokkal célirányosabbnak tartom ezen értekezésemet ollyan utmutatással befejezni, melly néhány szabályt foglal magában az iránt, hogyan kelljen általában jó stylusra szert tenni.

Az első szabály e' végre az, hogy igyekezzünk azon tárgyról, mellyről írni vagy szólni akarunk, világos képzeteket nyerni. Minden jó stylusjózan ítéleten 's eleven képzelődésen alapul. Az írónak kifejezése és gondolatai olly szorosan össze vagynak egymással kapcsolva, hogy azokat sokszor nehéz egymástól megkülönböztetni. Ha képzeink valamelly tárgy felett homályosak 's zavarosak, kifejezéseinknek is olyanoknak kell lenni. Ellenben, a' mit világosan értünk 's erősen érzünk, azt természetesen világosan 's hatólag is fejezzük ki. Bizonyosan fő szabály tehát az, hogy gondolkodjunk a' tárgyról nyomosan mindaddig, míg a' dolgot, mellyet szókkal akarunk felruházni, világosan, tökéletesen nem értjük, 's míg általa igen nem érdekeltetünk, 's fel nem he-

vitetünk: csak egyedül akkor fogjuk tapasztalni, hogy az illő kifejezés önkint következik. Általában a' legjobb 's legillőbb kifejezések azok, mellyek a' tárgy' nyomos vizsgálásából nagy gond és keresés nélkül folynak. Ez Quintilianus' észrevétele. *Libr. VIII. C. 1.* „Plerumque optima verba rebus cohaerent, et cernuntur suo lumine. At nos quaerimus illa, tamquam lateant, seque subducant. Ita nunquam putamus verba esse circa id, de quo dicendum est; sed ex aliis locis petimus, et inventis vim afferimus.“

Másodszor jó stylus' szerzése végett, mulhatatlanul szükséges, hogy magunkat az írásban szorgalmasan gyakoroljuk. De nem minden efféle gyakorlás célirányos. A' sokszori gondatlan és sietve tett írás inkább a' legbizonyosabb mód rossz stylust szerezni; mert utóbb nagyobb fáradságba kerül a' megszokott hibákat elhagyni, 's gondatlanságunktól elszokni, mint került volna a' tökéletes tudatlanságból kivergődni, 's az előadás' első kezdeteit megtanulni. Azért eleinte meggondolva 's lassan kell írunk. A' könnyen és hamar írás csak a' hosszasabb gyakorlás és tapasztalás gyümölcse legyen. „Moram et sollicitudinem — így szól Quintilian igen helyesen *Libr. X. C. 3.* — initiis impero. Nam primum hoc constituendum ac obtinendum est, ut quam optime scribamus: celeritatem dabit consuetudo. Paulatim res facilius se ostendent, verba respondebunt, compositio prosequetur. Cuncta denique ut in familia bene instituta in officio erunt. Summa haec est rei: cito scribendo non fit ut bene scribatur; bene scribendo fit ut cito.“

Mindazáltal meg kell jegyezniünk, hogy a' kifejezések' választása körül aggodásunk igen messze is mehet. Nem kell gondolatunk' folyamatját visszatartóztatni, sem képzelődésünk' forrását valamelly egyes kifejezés fellett igen soká tűnődés által meghűteni. Némelly esetekben bizonyos írói lelkesedés lel helyet, mellyet meg kell

tartanunk, ha magunkat szerencsésen akarjuk kifejezni, ha szintén e' miatt némelly vigyázatlansági hibák csusznának is írásunkba. Ezeknek gondos megvizsgálását a' munka' kijobbitásakor kell véghezvinnünk. Mert ha az írásbeli gyakorlás hasznos, a' kijobbitás' nehéz munkája még hasznosabb, 's valóban mulhatatlanul szükséges is, ha írásbeli gyakorlásunknak hasznát akarjuk venni. Azt, a' mit irtunk, egy ideig félre kell tennünk, míg az első dolgozaskori heve megszűnik, az akkor felvett kifejezéseink részrehajló szeretete meghül, 's azon kifejezéseink' emlékezetünktől elenyésznek; 's ha akkor munkánkat hideg vérrel, 's úgy mintha másé volna, végig nézzük, lehetetlen hogy benne több oly fogyatkozásokat ne lássunk, melyeket először észre nem vettünk. Illyenkor kell a' fattyúnövéseket lenyesni, a' periodusok' elrendelését megvizsgálni, az összefoglaló szócskákat szemügyre venni, 's a' stylusnak mindenképen helyes és illő formát adni. Ez a' *limae labor* mindeneknek szükséges, kik gondolatjaikat másokkal közölni akarják. Ezen foglalatosság' gyakorlása nem sokára ítélőtehetségünknek elegendő élességet ad, 's könnyebbé teszi a' munkát, mint eleinten gondolni lehetne.

Harmadszor különösen megkívántatik, hogy a' legjobb írók' stylusával megismerkedjünk. Ez két okra nézve szükséges: 1.) hogy izlésünket kinívelhessük; 2.) hogy minden tárgyak iránt a' megkívántató szókkal bővelkedhessünk. A' végre, hogy jó stylusra tehessünk szert, talán semmi gyakorlás sem oly hasznos, mint az, ha valamelly jó írónak némelly helyeit a' magunk' szavával úgy szólván lefordítjuk. Vegyünk p. o. Addison' Szemlélőjéből egy levelet, 's olvassuk el azt figyelemmel több ízben, mind addig míg a' benne foglalt gondolatokat egészen nem tudjuk, akkor tegyük félre a' könyvet, 's próbáljuk a' helyet, úgy a' mint tőlünk kitelik, leírni: ez meglévén vegyük kezünkbe ismét a' könyvet, 's hason-

lítsunk össze azt, a' mit irtunk, az író' stylusával. Az ilyen gyakorlás gondos összehasonlítás mellett ki fogja mutatni hibáinkat, figyelmesekké fog minket tenni azoknak kijobbitására, egyszersmind arra is megtanítani, mellyik legyen a' különböző kifejezések között legszebb 's legtökéletesebb.

Negyedszer őrizkednünk kell akármely írónak is rabi utánozásától. Az utánozás békót tesz az elmére, 's rendszerint feszes előadásra szoktatja azt. Azok, kik valamely írot minden lépten nyomon követnek, többnyire nem szépségeit, hanem hibáit tanulják el. Senkiből sem válhat jó író vagy szónok, kinek saját elméje' hajlandóságához bizodalma nincsen. Különösen óvjuk magunkat, hogy valamely írónak szokott kifejezéseit vagy szólásmódjait magunkéivá ne tegyük, vagy belőle egész helyeket le ne írjunk. Ez csalhatatlanul veszedelme lenne gondolkodásbeli sajáttságunknak. Sokkal jobb, ha valami sajátunk van, bár alsóbb rendű szépség legyen is az, mint ha kölcsönözött ékességgel akarunk tündökölni, melly elébb utóbb csak lelkünk' szegénységét árulja el. Az írásra, jobbitgatásra, olvasásra 's utánozásra nézve nagyon jeles utmutatás találtatik Quintilianus' oktatásainak X-dik könyvében, kihez az ékesszólás' tanítványit igazítom.

Ötöd ször természeti de egyszersmind nagyon fontos szabály is az, hogy stylusunkat mindenkor a' tárgy' természetéhez, 's ha nyilvánosan beszélünk, a' hallgatók' értelméhez igyekezzünk alkalmazni. Ott, hol csak okoskodással és bizonyítással kell foglalatoskodnunk, költői virágos stylussal élni, a' legnagyobb mértékben képtelenség. Magas, pompásan kidolgozott, keresett kifejezésekben beszélni olyanok előtt, kik azokat nem érthetik, hasonlóképen nevetséges és haszontalan dolog. Az efféle hibák nem annyira a' stylussal, mint — a' mi sokkal rosszabb — a' józan észszel ellenkeznek. Mikor írni

vagy nyilvánosan beszélni akarunk, célunkat előre jól meg kell gondolnunk, szüntelen szemünk előtt tartanunk, és stylusunkat ahhoz alkalmazzunk. Ha ezen célnak akármely idétlen ékességet is, mely képzelődésünkben kínálkozik, fel nem tudunk áldozni, megbocsáthatatlan vétet követünk el; 's csodáljanak is bár minket ilyenkor a' gyermekek 's az esztelenek, az értelmesebbek bizonyosan mosolyogni fognak rajtunk.

Utoljára még azt az intést teszem ide, hogy semmi esetben, semmi alkalommal se fordítsunk a' stylusra oly nagy szorgalmat, mely a' gondolatokra még nagyobb mértékben szükséges figyelmeztést meggyengíthetné. 'A' szók-ról gondoskodjunk — szól a' nagy római műbíró — a' dolog-ról pedig aggódjunk. (Curam verborum, rerum volo esse sollicitudinem). Sokkal könnyebb silány és mindennapi gondolatokat a' kifejezés' némely ékességeivel felcizfrázni, mint velős, elmés és hasznos gondolatok' kincsével bővölködni. Az utolsó igazán jeles elmét kíván, az elsőre szorongalom által igen silány tehetség' segítségével is lehet szert tenni. Innét van az oly írók' nagy serege, kik szókban gazdagok, de gondolatokban 's érzésekben szegények. A' szokás kötelességünk-ké teszi, hogy a' stylus' ékességeire figyelmezzünk, ha azt akarjuk, hogy munkáink olvastassanak 's csodáltassanak. De az nem egyebet mint megvetést érdemlő író, a' ki csupán az előadás' öltözetére néz, kinek nem a' tárgy fekszik főképen szívében, 's ki munkája' ajánlása végett nem férfias, hanem gyermekes ékességeket keres stylusának. „Maiore animo adgredienda est eloquentia — így szól az az író, kire már oly sokszor hivatkoztam — quae si toto corpore valet, unguis polire, et capillum componere non existimabit ad curam suam pertinere. Ornatus et virilis et fortis et sanctus sit; nec effeminatam levitatem et fuculentum colorem amet; sanguine et viribus niteat.“

HUSZADIK LECZKE.

ÉKESSZÓLÁS VAGY NYILVÁNOS SZÓNOKLÁS.

AZ ÉKESSZÓLÁS' TÖRTÉNETEL. GÖRÖG ÉKESSZÓLÁS,
DEMOSTHENES.

Elvégezván munkánknak azon részét, melly a' nyelvvel és stylussal foglalatatoskodik, most egy fokkal fölebb lépünk 's azon tárgyak' vizsgálásához fogunk, mellyekre a' stylus alkalmaztatik. A' tulajdonképen ugy nevezett ékesszólásnál vagy nyilvános beszédeknel kezdem el: 's ezeknek különféle nemeiről és tárgyairól, előadások' illő módjáról, minden részeiknek helyes felosztásáról és elrendeléséről, 's végre előszóval elmondásokról fogok szólni. De előbb mint értekezésünkbe bocsátkoznánk, szükséges lesz általában az ékesszólás' természetére 's történeteire egy tekintetet vetnünk. Ez némi környülményesebb fejtegetésekre ad alkalmat; de mellyek vélekedésem szerint hasznosak lesznek, minthogy minden mesterségnél nagyon fontos dolog annak igaz minemüségéről, céljáról, 's különböző nemzetek közt tett előmeneteléről helyes képzeteket szerezni.

Különösen az ékesszólásnál annyival is szükségesebb meghatározni: mit kelljen rajta érteni; minthogy semmőről sincs sokaknak olly hamis képzetök mint arról. Ugyanazért ezen mesterség gyakran gyanusnak tartatott 's még ma is sokak által annak tartatik. Az, ki az ékesszólás' igaz mivoltát nem esmérvén, azt dicsérni hallja, kevés figyelemre tartja méltónak a' dicséretet. Azt hiszi az ékes-

szólásról, hogy az valami csalfa beszéd 's olly mesterség, melly az erőtlen okokat álnok színnel kifesti, 's általában a' hallgató' fülét szép szókkal csiklandoztatja. „Adjatok józan gondolatokat — így szól az ilyen — 's tartsátok az ékesszólást gyermekek számára.“ Az illy ember igazat mondana, ha az ékesszólás az volna, a' minek ő azt képzei. Akkor az tökéletes megvetést érdemelne 's egy bölcs és jó ember' figyelmére sem tarthatna számot. De semmi sem lehet távolabb az igazságtól mint az ilyen vélekedés. Igazán ékesszóló lenni annyit tesz mint célirányosan beszélni. Mert az ékesszólást úgy magyarázzuk meg legtökéletesebben, ha azt olly módon beszédés' mesterségének mondjuk, hogy azt a' célzt, mellyet a' beszéddel elérni akarunk, elérhessük. Minden emberről, a' ki ír vagy beszél, föl kell tenni mint okos teremtményről, hogy van valamelly bizonyos szándéka, 's hogy vagy tanítani, vagy gyönyörködtetni, vagy valamire rábeszélni, vagy embertársaira egy- vagy másképen hatni szándékozik. A' ki úgy beszél vagy ír, hogy minden szavait legcélirányosabban alkalmazza szándéka' előmozdítására, a' legékesebben szóló. Akármilyen legyen tehát a' tárgy, mindenütt van helye az ékesszólásnak; a' történetírásban, vagy még a' bölcselkedésben is szintén úgy mint a' szónoki beszédekben. A' magyarázat, mellyet az ékesenszólásról adtam, ennek minden nemeit magában foglalja, akár oktatásra, akár rábeszélésre, akár gyönyörködtetésre czélozzanak. De minthogy a' beszédnek legfontosabb tárgya a' cselekvésnek vagy magavisetletnek intézése, azért az ékesszólás' ereje leginkább akkor mutatja ki magát, midőn cselekvésre kell bírni. 'S minthogy az ékesszólás főképp erre nézve tétetett mesterséggé, ezen tekintetben méltán mondathatik rábeszélés' mesterségének.

Ezen meghatározásból önkint folynak némelly következmények, mellyek ezen mesterség' alaptörvényeit ki-

mutatják. Egyenesen következik, hogy attól, a' ki másokat valamire rá akar beszélni, a' józan okoskodás, a' világos előadás, a' kellemes stylus, az elmondási ügyesség 's a' kitünő erkölcsi jámborság, szükségképen megkivántatnak. Itt mindennek alapja a' józan ész, a' nélkül senki sem lehet igazán ékesszóló; mert esztelenek csak eszteleneket beszélhetnek rá valamire. Ha józan gondolkodásu embert akarunk valamire rábeszélni, előbb meg kell ötöt győznünk: a' mi csak ugy történhetik meg, ha értelmével átláttatjuk, hogy javalatunk az okossággal megegyez.

A' meggyőzés és rábeszélés, ha szintén néha egymással felcseréltetnek is, egymástól különböző dolgok. A' meggyőzés csupán az értelmet, a' rábeszélés az akaratot és cselekvést veszi célba. Valamelly igazság felől meggyőzni, a' bölcselkedő' dolga; ellenben valakit hajlandósága' megnyerése által arra bírni, hogy cselekedeteit a' győződelmes igazság szerint intézze: a' szónoké. A' meggyőzés és rábeszélés nem mindenkor járnak együtt. Igaz, hogy együtt kellene járnok 's együtt is járnának, ha hajlandóságunk mindenkor értelmünk' tanácsát követné; de természetünk' gyarlósága szerint meg lehetünk p. o. az erénynek, igazság-szeretetnek vagy hazafiui indulatnak dicséretes voltáról győződve, a' nélkül, hogy egyszersmind a' meggyőződésünk szerinti cselekvésre is bíratnánk. A' hajlandóság ellene állhat annak is, a' mit az értelem jóvá hágy; 's a' szenvedélyek erőt vehetnek az ész' ítéletén. Azonban a' meggyőzés minden esetben egyike azon utaknak, mellyeken a' hajlandósághoz vagy szívhez jutni lehet, 's a' szónoknak legelőször is arra kell minden erejét fordítani, hogy a' hajlandóságot a' maga részére hajthassa; mert semmi rábeszélés sem állandó, ha meggyőződésen nem alapul. Mindazáltal a' szónoknak, ha valakit valamire rá akar beszélni, a' csupa meggyőzésnél tovább kell mennie; az embert olyan te-

remtménynek kell néznie, mely sok rugó által tétetik mozgásba, 's mindezen rugókra kell hatnia. A' szenvedélyekhez kell szólania, a' képzelődés' számára festenie 's a' szívet ostromolnia; ugyanazért, az erős okokon és világos előadáson kívül, mind a' kidolgozásra, mind az elmondásra nézve, minden hódító mesterség is szükséges az ékesszóláshoz.

Azt az ellenvetést lehetne talán tenni, hogy az ékesszólás' mestersége szintén úgy fordíthatatik rosztára, mint jóra; 's ez tagadhatatlan igazság. De szintén azt lehet mondani az okoskodásról is, mely nagy foganattal használtathatik a' legártalmasabb tévelygések' elterjesztésére is. De azért senki sem következteti, hogy az ész nem kell kimivelni. Vissza lehet élni az észszel, az ékesszólással 's minden mesterségekkel, melyeket az emberek gyakorolnak; mégis képtelenség volna azt állítani, hogy mindezeket el kell törölni. Adjuk azt a' fegyvert, melylyel a' vétek és álnokság visszaélnek, az igazság' és erény' kezébe, 's igen hihetőképén ezek fognak győzni. Az ékesszólás nem az iskola' találánya: azt a' természet maga adja minden embereknek, mikor erősen meg vagynak indulva. Valamelly szembetünő veszély, vagy valamelly fontos haszon, természet szerint a' rábeszélés' legalkalmasabb eszközeinek választására bírnak akárkit is. A' szónoki mesterségnek nincs egyéb igaz célja, mint a' természet által kimutatott utat követni. Minél kevesebbé távozunk el ettől, annál jobban átlátjuk az ékesszólás' becsét, annál inkább irtózunk a' vele visszaéléstől, 's annál kevesebbé zavarjuk össze az igaz ékesszólást a' sophistai szörszálhasogatásokkal.

Az ékesszólásnak három nemét vagy lépcsőjét lehet megkülönböztetni. Az elő 's legalsóbb rendű az, mely csupán tetszeni kíván a' hallgatónak. Ilyen általában véve az az ékesszólás, mely a' magasztaló, felszentelő, nagy és híres embereket idéző beszédeknel 's egyéb

efféle ünnepélyes alkalmakkal talál helyet. Az ilyen tisztelegkedő szónoklatok, melyekben az ékesség a' fő dolog, ártatlanok lehetnek, gyönyörködtethetnek, egyszersmind hasznos gondolatokkal is elegyíthetnek. De meg kell vallani, hogy a' mesterség, ha a' szónok csupán tündökölni 's tetszeni igyekszik, igen könnyen csupa kérdéssé 's maga fitogtatásává 's a' munka izetlenné 's unalmassá válhatik. A' második 's valamivel magasabb rendű ékesszólás az, midőn a' szónok nemcsak tetszeni, hanem tanítani 's meggyőzni is akar; midőn mestersége az ellene és ügye ellen dolgozó előítéletek' elhárítására, a' legcélszerűsőbb okoknak kiválasztására, megerősítésére, rendbeszedésére 's előszóval minél kellemesebben előadására, egy szóval — arra fordítatik, hogy minket hajlandókká tegyen a' dologról úgy itélni, a' mint a' szónok' célja kívánja. 'S az ékesszólás ilyen értelemben leginkább a' törvényszékeknél használtatik.

De van az ékesszólásnak egy harmadik 's még magasabb neme is, mely által nemcsak meggyőzetünk, hanem szorosan is érdekeltetünk 's részvételre gerjesztetünk. A' szónok ebben magával elragad minket; szenvedélyeink az övéivel egy nyomon járnak, érzéseit megosztjuk; szeretünk, gyűlölünk 's haragszunk, úgy a' mint ő lelkesít minket, 's készek vagyunk vele magunkat valamire buzgón eltökélni. A' népi gyűlésekben előforduló vitatások erre legszélesebb mezőt nyitnak; de a' predikáló székek sem zárják azt ki.

Itt szükséges megjegyezni, 's ezen jegyzés nagyon fontos, hogy ez ékesszólásnak ezen most említett magasabb neme mindenkor szenvedély' szüleménye. Szenvedélyen a' léleknek azon állapotját értem, melyre valamely célba vett tárgy által nagyobb mértékben felhevítetik. Csupa okoskodás által is lehet másokat meggyőzni vagy valamire rá is bírni. De az ékesszólás' azon neme, mely csodálkozást támaszt 's tulajdonképen szónokká

tesz, fölhevülés vagy szenvedély nélkül nem találhat helyet. Az efféle fölhevülés vagy szenvedély — ha oly mértékben vagyon, hogy a' lelket, a' nélkül hogy magán kívül ragadná, megtüzesíti — általában igen nagyon emeli 's neveli az emberi tehetségeket. A' lelket világosabban látóvá, élesebben ítélővé 's elevenebben érzővé 's mindenképen ügyesebbé teszi, mint csendes szempillantataiban lenni szokott. Az oly ember, a' kiben a' szív nagyon meg van indulva, sokkal nagyobbnak mutatja magát, mint rendszerint lenni látszik. Több erőt 's hatóságot érez magában, nemesebb érzéseket fejez ki, magasabb dolgokra tökéli magát, 's azokat oly merészséggel, bátorsággal és szerencsével viszi véghez, a' millyenről egyéb alkal-makkal gondolkodni sem tud. De különösen a' rábeszélésben nagy ereje tetszik ki a' szenvedélynek. Csaknem minden ember ékesen szóló, mikor szenvedélytől hevítetik: olyankor bőven talál szót gondolatjai' kijelentésére. Azon elevenebb érzések, melyektől fel van hevülve, egy bizonyos sympathia által önkint közlik magokat másokkal, még tekintetei 's mozdulásai is győző erővel bírnak, 's ilyenkor a' természet minden mesterségnél sokkal fölebb emelkedik. Ezen alapul ez az esmérletes és igen helyes szabály: „Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi.“

Ebből az okfölből, hogy a' magasabb ékesszólás-szenvedélyen alapul, több következtetések folynak, melyek figyelmet érdemelnek 's magát az okfőt is még inkább erősítik. Mert abból lehet megmagyarázni, miért bír a' nyilvános szónokok' enthusiasmus 's lelkesedése a' hallgatóságra nézve oly nagy erővel. Ebből tetszik ki, miért nem férhetnek össze az igaz ékesszólással a' mesterséges szó-harsogtatások 's a' stylus' mesterkelt cifraságai, melyek hideg szívre mutatnak. Innét van, hogy a' kimondás' és testalkalmazás' minden cifrált módjai a' szónak hatását oly igen gátolják. Innét van, hogy a'

szónoki beszéd, mikor olvastatik, kevesebbé hat meg minket, mint midőn szabadon 's könyv nélkül mondatik el; minthogy az első esetben nem egyenesen melegen a' szívből jő. Innét van, hogy a' szónokot hidegnek mondani, annyit tesz, mint tőle az ékesszólást megtagadni. Innét van, hogy olly kevés foganattal szokott a' közönség előtt beszélni azon kételkedő, ki szüntelen haboz és semmit erősen nem érez, vagy azon ravasz és haszon-vadászó, ki valamelly érzést csak hazudni látszik. Innét 's ezért szükséges olly mulhatatlanul, hogy az, a' ki másokat valamire rá akar beszélni, a' dologban saját haszna' keresése nélkül részrevő legyen, vagy legalább annak tartassék.

Az eddig mondottakból világosan kitetszik, hogy az ékesszólás a' polgári társaságban nagy fontosságú dolog, és hogy ahhoz mind a' természet' ajándéka, mind a' mesterség' segedelme nagy mértékben megkívántatik. A' mennyiben rábeszélés' mestersége, annyiban még legalább nemeiben is szükségessé teszi az értelem' nagy józanságát 's az emberi természet' nem csekély mértékű esmeretét; fensőbb nemeiben pedig még ezen feljül nagyon érzékeny szívet, eleven és forró képzelődést, éles ítéletet, a' nyelvben nagy jártasságot 's az előszóbeli előadásban különös ügyességet is kíván. — Menjünk már most tovább, 's lássuk, milly állapotja volt az ékesszólásnak különböző időkben 's különböző nemzetek között.

Sok író olly vélekedéssel van, hogy az ékesszólásnak csak szabad nemzetek között lehet helye. Longinus, a' fenségesről irt értekezésének vége felé, midőn annak okát magyarázza, mért olly nagy ritkaság az ő idejében a' lángész és a' fenséges, ezen állítást nagyon nyomosan és ügyesen vitatja. A' szabadság, ugymond, legtermékenyebb kutfeje a' lángésznek, az az elmét eleveníti, az emberek' reményét taplálja 's erősíti, és közöttök vetélkedést 's minden mesterségekben kitűnni vágyást gerjeszt.

Azt mondja továbbá, hogy az olly országokban, hol szabadság nincsen, találtathatnak minden egyéb talentomok; de rabszolga soha sem lehet szónokká, hanem legfőlebb is ügyes hizelkedővé. Jóllehet ezen okoskodás igazságon alapul, de még sem kell igen nagyon kiterjeszteni; mert a' szabadkényű kormányok alatt is, ha magok ki lévén pallérozva a' mesterségeket előmozdítják, az ékesszólás — a' mennyiben ékesség gyanánt nézetik — a' tökéletesség' alkalmas magas lépcsőjére léphet. Például szolgálhat Franciaország, hol XIV. Lajos' uralkodásától fogva az illy ékesszólás talán nagyobb fényre emelkedett mint Európának minden egyéb nemzeteinél; jóllehet ezek közül némelyek sokkal kevesebbé korlátolt szabadsággal bírtak. A' francia literatúrában sok predikációk és különféle alkalmakkal köz helyeken mondott egyéb beszédek nemcsak ékes szóból és szólásokból állanak, hanem benne nagyon nemes érzések, merész képek és fenséges helyek is taláthatnak. Mindazáltal bizonyos az, hogy a' francziák' ékesszólása általában véve inkább virágos mint velős, 's inkább tud tetszeni vagy hizelkedni mint meggyőzni 's rábeszélni; 's igaz marad az, hogy a' merész és lelkes ékesszólás vagy egyedül vagy főképen a' szabad népek' tulajdona. Az önkényű kormányok alatt a' nemzetek' lelkében bizonyos asszonyi puhaság uralkodik, 's azon feljül a' szónoki mesterség annyi ösztönt sem talál nagyra-vágyásra, mint a' népszerű igazgatás alatt. Csak a' templomokra és a' törvényszékekre lévén szorítva, nem bír befolyással az országos tanácskozásokban 's azon nagy alkalmakkal, hol az emberek szabadon gyakorolhatják elméjüket, hol a' rábeszélés a' legfontosabb dolgokat elháríthatja, 's hol következésképen ezen mesterség' tanulására sok ösztön van. A' tapasztalás tanítja, hogy az olly országokban, melyekben mint a' szabad kormányzásaikban az ékesszólási beszédekkel az emberekre nagyobb mértékben lehet hatni, az ékesszólás legnagyobb erővel bír 's legjobb előmenettel gyakoroltatik.

Ha az ékesszólás' eredetét akarjuk nyomozni, nem szükség a' régi időkbe igen nagyon visszamennünk, vagy azt a' napkeleti 's egyiptomi régiségek' emlékei között keresnünk. Volt ugyan minden kétségen kívül már akkor is az ékesszólásnak egy bizonyos neme, de az közelebb járt a' költés' mesterségéhez, mint ahhoz, a' mit tulajdonképen ékesszólásnak nevezünk. Míg a' társasági élet kevesebbé gyakoroltatott, 's a' peres kérdések' elhatározására leginkább erőszak használtatott, addig az ékesszólás' mestersége 's az okoskodással rábeszélés kevéssé lehettek esmértesek. Az assyriai és egyiptomi birodalmak, melyek, a' mennyire tudjuk, legelsőben támadtak, önkenyén alapultak. Az igazgatás' gyepöljét csak egy, vagy kevés ember tartotta kezében. A' sokaság vak engedellemhez volt szokva; inkább erővel, mint rábeszéléssel biratott engedelmességre; következésképen még akkor azon társasági finomságok, melyek a' nyilvános szónoklatokat fontosakká teszik, épen nem divatoztak.

Csak a' görög szabad köztársaságok' eredetekor találjuk az ékesszólásnak mint rábeszélés' mesterségének szembetűnő nyomait, 's az ezekben olly tágos mezőt nyert, a' millyennel sem az előtt, sem talán azóta sem birt; 's minthogy mindazok, kik szónokságra törekednek, a' görög ékesszólást leginkább csodálták és csodálják, illendőnek tartom annak vizsgálására valamivel több figyelmet fordítani.

Görögország sok apró köztársaságokra volt oszolva, melyek eleintén királyok vagy — mint akkor neveztettek — tyrannusok által igazgattattak. Miután ezek utóbb a' nép' felvilágosodása által az uralkodástól megfosztattak, sok demokratiai kormányzások szármoztak, melyek csaknem egészen egyenlő terveken épültek, melyeket egyiránt dicsőséges szabadság' lelke elevenített, 's melyek között szünetlen féltékenység 's vetélkedő nagyravágyás lelt helyet. Legvirágzóbb boldogságok 's tudományos di-

csőségek a' marathoni ütközetből fogva Nagy Sándorig tartott, ki azokat járma alá vetette. Ezen időszak mintegy 150 esztendő foglalt magában, 's ekkor éltek csaknem minden híres költők és bölcselkedők, 's különösen legnagyobb szónokjaik. Ezen időszak után is voltak még költők és bölcselkedők; de az ékesszólás csaknem egészen elenyészett.

Görögország' minden szabad köztársaságai között, mind az ékesszólásra mind egyéb művészetekre nézve, az athenaei szerzett magának legnagyobb dicsőséget. Az athenaei nép nagyon lelkes, elmés és élénk eszű volt 's részint a' polgári kormány' gyakor 's hirtelen változása, részint a' kereskedés által, nagy polgári műveltségre emelkedett. A' kormány' szelleme demokratian alapult, 's a' törvényhozás a' nép' jogaihoz tartozott. Volt ugyan senatus, melly ötszáz tagokból állott; de az elhatározó végzéseik mindenkor a' polgárok' közgyűléseiben tétettek 's ezen gyűlésekben a' dolgok részint ékesszólási okoskodások részint egy kevert népség' szenvedélyeinek 's hajlandóságának czélirányos gerjesztése által határozattak el. Ezen gyűlésben hozattak a' törvények, választottak az ország' tisztviselői, 's döntettek el a' háborut 's békét tárgyazó kérdések. A' legfőbb hivatalokra az ut minden polgárnak nyitva állott; 's még a' legalacsonyabb kézműves sem volt akármelly törvényszékeknél is a' dolghoz szólásból kizárva. Az illy országban az ékesszólás, mint a' hatalom- és tekintet-szerzés' legbizonyosabb eszköze, természet szerint a' legnagyobb buzgósággal gyakoroltatott; még pedig nem a' csupán csillogó és magát mutogató, hanem az olyan, mellyet a' tapasztalás leggyőzőbbnek 's legsziverehetőbbnek lenni bizonyított. Mert az ünnepélyes szónoki beszédeket itt nem valamelly mulékony kedveltetésen kapkodás szülte, hanem az országos dolgok' folytatására minél nagyobb mértékben hathatás: mellyre mind a' nagyravágók mind a' nemes gondolkodásuak törekedtek.

Az illy felvilágosodott 's éles eszü nemzetről, mely egyszersmind a' mesterségekben is minden szépet nagy mértékben tudott érezni, fel lehet tenni, hogy helyes és finom izléssel is megkülönböztette magát. Ugy is volt a' dolog; még pedig annyira, hogy az attikai izlés 's attikai mód példabeszéddé vált. Meg kell ugyan vallani, hogy nagyravágyó demagogusok 's megvesztegetett szónokok néha a' népet csillogó 's fattyu ékesszólás által megvakították 's rossz utra vezették; mert az athenaeiek eszöknek minden élessége mellett is nyugtalanodásokra 's lázangásokra nagyon hajlók 's igen újságrcsodálók voltak. De mikor valamely fontos dolog figyelmöket magára vonta, mikor öket valamely nagy veszély a' szédelgésből felébresztette 's ítélő tehetségüket nehéz próbára tette; akkor az igaz és hamis ékesszólást igen meg tudták egymástól különböztetni. Így Demosthenes mindenkor meggyőzte ellenfeleit; mert előadása mindenkor czélirányos volt, 's nem pompás szókkal, hanem fontos okokkal harczolt, 's az athenaeiek' igaz hasznát világosan szembe-tűnővé tette. Midőn valamely veszély az országot fenyegette 's a' sziveket nyugtalanította; midőn a' nép összegyűlt 's az arra rendelt személy által mindeneket felszó-lítatott, hogy mondanák meg a' fennforgó köz dolog iránt vélekedésüket: olyankor az üres szőszaporítások, ál okoskodások vagy szőrszálhasogató elméskedések, az olly megvilágosodott 's köz dolgokban jártos gyűlés által nemcsak kinevettettek, hanem meg is büntettettek volna. Legnagyobb szónokaik is félve léptek fel a' beszélésre; mert tudták, hogy a' népnek számot kell adniok tanácsaik' kimeneteléről. Még a' leghatalmasabb fejedelmek jutalmai és egyéb serkentései sem alkothattak az igaz ékesszólás' előmozdítására olly oskolát, a' millyen az athenaei szabad köztársaság ilyen állapotjában önkint alakult. Ott az ékesszólásnak a' szabadság' és felekeze-tekre oszítás' vitalkodásai 's a' köz dolgok' folytatásának

módja adott életet és hatóságot, nem pedig a' tanuló szobákbeli magános elmélkedés, melyet az ékesszólásra nézve némellyek olly igen hasznosnak szoktak tartani.

Pisistratusról — ki Solonnal egy időben élt, 's az ez által alkotott igazgatásmódot lerontotta — azt mondja Plutarchus, hogy első volt, ki az athenaeiek közül az ékesszólás' mesterségét különös nagy buzgósággal tanulta 's gyakorolta. Az ebben nyert ügyesség által a' fő hatalmat magáévá igyekezett tenni; 's midőn igyekezete kívánt czélt ért, a' fő hatalmat nagy maga-mérsékléssel gyakorolta. Azon szónokokról, kik Athenaeiben ezen időtől fogva a' peloponesusi háboruig virágoztak, a' történetírás nem tesz említést. Perikles, ki ezen háboru' kiütésekor halt meg, első volt, ki az ékesszólást rendkívüli 's olly magasságra emelte, hogy az utána következők közül egy által sem haladtatott feljül. Ő nemcsak szónok, hanem egyszersmind országláshoz értő 's hadi vezér is volt; mind a' köz dolgok' folytatásában sok tapasztalással, mind a' szívek' megnyerésében nagy mesterséggel birt. Az athenaeieken 40 esztendeig csaknem határtalan hatalommal uralkodott; 's a' történetírók azt mondják, hogy tekintetét 's befolyását nem csak ország-lási talentomainak, hanem rendkívüli ékesszólásának is köszönhette, mellyel, minthogy szenvedélyes nemű volt, mindent levert, 's a' nép' hajlandóságit tetszése szerint úgy intézte, a' mint akarta. Ezért Olympius vezetéket nevet kapott, 's az mondatott róla, hogy beszédeivel menydörgést támaszt mint Jupiter. Nagyravágyásaért gáncsolást érdemelhet; 'de minden esetre igen nagy tulajdonságokkal birt, 's ékesszólásának az a' bizodalom adott ellenállhatatlan erőt, mellyel nemes gondolkozásaért a' nép iránta viseltetett, 's melly nélkül a' népszerű uralkodásokban a' szónok kevés tekintetre tehet szert. Mindenből, a' mit felőle tudunk, azt kell kihoznunk, hogy nemes indulatu, nagylelkű 's maga hasznát nem leső volt. Gazdag-

ságot nem gyűjtött; 's jöllehet a' közös kincstárból nagy summákat költött el, mindazáltal azokat többnyire az ország' javára fordította. Halála' közelgetésekor, mint írják, abban kevélykedett, hogy hosszas uralkodása alatt egyetlenegy polgárt sem kényszerített miatta gyászolni. Egyébiránt Suidas azt hagyta emlékezetben, hogy Perikles az első volt, ki közhelyeken tartandó beszédek előre kidolgozott.

Perikles után a' peloponesusi háboru alatt Kleon, Alcibiades, Kritias és Theramenes tűntek fel; mindnyájan híres athenaei polgárok, kik egyszersmind ékesszólások által is magokat megkülönböztették. Ezek nem voltak tulajdonképen szónokok, 's nem az iskolákban miveltettek azokká, hanem a' köz dolgok és köztanácskozások által, melyekben az emberek egymást kölcsönösen lelkesítik 's a' lélek' minden tehetségeit felelevenítik. Az ezen időbeli szónoki írásmódot valamennyire megismerhetjük azon beszédekből, melyeket Thucydides — ki ezen időben élt — munkájába beiktatott. Az férfias, tüzes és olly tömött volt, hogy e' miatt csaknem homályossá lett. Cicero bizonyítása is megegyez ezzel. „Az ezen időbeli szónokok — így szól — fontos kifejezésekkel éltek, gondolatokkal bővelkedtek; 's azokat olly rövideden tették ki, hogy a' rövidség miatt néha valamennyire homályosok is voltak.“ *) Az ilylen írásmód igen különbözik attól, a' mit mai napon a' népszerű ékesszóláshoz szükségesnek tartunk és sokat tetethet fel velünk azon hallgatóknak lelki tehetségei felől, kik előtt azon beszédek tartattak.

Minthogy Perikles' ideje után az ékesszólás' mestersege hová tovább fontosabbá lett, ezen környülmény alkalmat adott azon addig esméretlen emberek támadására,

---

*) „Grandes erant verbis, crebri sententiis, compressione rerum breves, et, ob eam ipsam causam, interdum subobscuri.“

kik rhetoroknak vagy néha sophistáknak is neveztettek, 's a' peloponesusi háboru alatt nagyon megszorodtak. Ilyenek voltak Protagoras, Prodikus, Thrasymus, és mindnyájok között a' leghiresebb — a' Leontiumi Gorgias. Ezen sophisták a' szónoki mesterséggel nagyon szörszálhasogató logikát is egyesítettek; 's általában véve a' metaphysikai skeptikusokhoz vagy kételkedőkhez tartoztak. Mindazáltal Gorgias csak ékesszólás' tanítója volt, 's rendkívül nagy hirt nevet szerzett magának. Siciliában azon városban, mellyben született, oly nagy mértékben tiszteltetett, hogy pénzeket verettek, mellyeken az ő neve olvastatott. Későbbi esztendeiben Athenaeben telepedett meg egész haláláig, melly életének 105dik esztendejében történt. Hermogenes *) fennmarasztott tőle némelly töredékeket, mellyekből írása' 's előadása' módját megismerhetni. Ezek teljeseek mesterkélésekkel, ellentételekkel 's elméskedést mutató kifejezésekkel; 's azt bizonyítják, hogy ekkor már a' görögök a' nyelv-finomítás' mesterségében igen messze mentek. Ezen rhetorok nem elégedtek meg azzal, hogy tanítványaiknak csak általános oktatást adtak volna az ékesszólásban 's az ízlés' formálásában, hanem a' beszéd' mindenféle nemeire 's akármelly ügynek védelmezésére 's egyszersmind vádolására is akartak tanítani. Ezen céljokhoz képest ők adták először szabályokat az ugynevezett köz helyekről (loci communes) 's mindenféle tárgyak' okainak mesterséges feltalálásáról. Könnyen el lehet gondolni, hogy az ilyen emberek' kezében az addig gyakorlott férfias ékesszólásnak el kellett fajulni 's szörszálhasogató és keveset érő mesterséggé változni. Nem is ok nélkül tarthatjuk őket az igaz ékesszólás' első elrontóinak. A' nagy Sokrates is ellenek szegezte magát. Azon okoskodás által, melly neki tulajdona 's egyszersmind mély is egyszerű is volt, nevetség tárgyaivá tudta

*) Ilyen czimű munkájában: *De ideis* L. II. C. 9.

őket tenni, 's ismét azt a' természeti nyelvet és józan gondolkodást igyekezett visszaállítani, melyet az okoskodással és ékesszólással visszaélés számkiűzött volt.

Ezen idő-tájban, valamivel későbbben, mint a' most említett bölcselkedő, virágzott Isokrates, kinek munkái még most is megvagyunk. Ez tulajdonképen az ékesszólás' tanítója volt, 's tanításával nagyobb gazdagságot és hirt szerzett magának, mint akárki is az ő idejebeliéek közül. Ő mint szónok sincs minden érdem nélkül. Beszédei teljeseek józan erkölcstudománnyal, írásmódja csendes és könnyen folyó; de erő nélkül szükölködik. Az ország' köz dolgaiban sohasem tartott nyilvános beszédet; sem ügyek felett köz helyeken nem szólott; 's azért dolgozatai csak az iskola' számára vagynak készítve. Előadása — Cicero szerint — alkalmasabb a' maga-mutogatásra mint a' harczolásra, 's a' fülek' gyönyörködtetésére mint a' törvénytörési vetélkedésre. *) A' Leontiumi Gorgias' írásmódja leginkább rövid mondásokkal különböztette meg magát, melyek rendszerint egymás között egyensúlyt tartottak. Isokratesé ellenben teljes és folyó volt; 's az mondatik felőle, hogy ő hozta be először a' beszédekbe azon kidolgozott kerék mondásokat, melyek kellemes hangzás' és végződés' mestersége által magokat megkülönböztetik. Bizonyos dolog, hogy Isokrates a' kellemes hangzásra törekedésben igen messze 's a' tulságig ment. Mit mondjunk az olly íróról, a' ki egyetlen egy beszéd' kidolgozásával tíz esztendeig foglalatzkodott? Melly felesleges gondot 's fáradtságot fordíthatott az a' kifejezés' minden csekély finomságaira 's az egyes mondatok' összeillegetésére. A' Halykarnassi Dionysius Isokratesnek és néhány más görög szónokoknak munkáikról egy teljes megítélő értekezést hagyott fenn, melly — vélekedésem szerint — a' régiségbeli kritikáknak egyik legjobbika, 's több mint

*) „Pompae magis quam pugnae aptior; ad voluptatem aurium accomodatus potius quam iudiciorum certamen.“

egy tekintetben olvasást érdemel. Dicséri Isokrates' írásmódjának kitünő kellemét 's erkölcsi gondolatainak jellességét; de nem kevesebbé gáncsolja szerfeletti mesterkelését 's különösen azt, hogy mondatai igen egyforma szabásuak 's esésűek. Inkább virágos nyelvtanítónak nézi őtet, mint olyan szónoknak, ki a' rábeszéléshez értene 's maga iránt bizodalmat gerjeszteni tudna. Cicero megvallja ugyan a' kritikához tartozó munkáinak némelly helyein Isokrates' hibáit; mindazáltal mégis menti azon teljes hangu mondatokat, melyeket Isokrates hozott szokásba, 's melyekre maga Cicero talán igen is hajlandó volt. Azt mondja egyik értekezésében *), hogy ő és barátja Brutus e' részben nem tudtak megegyezni, és hogy ez őtet Isokrates iránt részrehajlónak tartotta. Általában véve Isokrates' írásmódja nagyon kedvelteti magát az olly fiatal emberekkel, kik írásheli dolgozatokat készíteni kezdenek; 's természet szerint kedveltetheti is. Rendszeres szabásu 's pompás hangzásával megbábolja füleiket; de midőn köz helyeken beszélnek vagy a' közönség' számára irnak, úgy találják, hogy az illy igen kikeresett mód sem a' dolgok' intézésére, sem a' figyelem' ébresztésére 's megnyerésére nem alkalmas. Egyébiránt, a' régi írók' tudósítása szerint, Isokrates nagy hirt adott Aristotelesnek, ki vele egy időben vagy nem sokkal utána élt, alkalmat Rhetorikája' írására: melly munka valósággal az ékesszólásnak egészen más módját ajánlja, mint a' millyen Isokratesé 's az akkor időbeli egyéb rhetoroké volt. Aristoteles, úgy látszik, a' szónok figyelmét inkább a' hallgatók' meggyőzésére 's buzdítására, mint a' kellemes hangzat' 's ékes mondatok' keresésére kívánta fordítani.

Isaeus és Lysias, kiknek néhány beszédei még megvagyunk, hasonlóképen ezen időszakra tartoznak. Lysias

---

*) Orator ad M. Brutum.

még Isokrates előtt irt, 's példány azon írásmódban, melynek a' régiek *tenuis* és *subtilis* nevet adtak. Nála Isokrates' pompájából semmi sincs; az ő nyelve mindenkor tiszta, tökéletesén attikai, egyszerű 's mesterségtelen; de munkái kevés erővel bírnak 's néha hi-degek is. *)

*) A' Halikarnassai Dionysius, midőn Lysias' és Isokrates' mesteri belátással összehasonlítja, Lysias' írásmódjában egy bizonyos kellemet 's egyszerűségből származó ékes-séget tesz megkülönböztető tulajdonságnak. „*πεφυκε γαρ ἡ Λυσις λέξις ἔχειν το χαριεν ἢ δ' Ισοκρατης βλεται.*“ „Lysias' írásmódja természeti kellemet, Iso-kratesé kellemre törekedést mutat.“ Ugyanezen bíráló Lysias'nak az elbeszélés' könnyűségére, érthetőségére 's hatáságra nézve minden egyéb szónokok felett első-séget tulajdonít; jóllehet megvallja, hogy előadása inkább polgári ügyekre mint fontos és országos tárgyakra illik. Meggyőző ugyan, de a' nélkül, hogy a' lelket felemelné vagy indulatba hozná. Isokrates pompás és fényes elő-adása inkább illik ünnepélyes és nagy alkalmakra. Sokkal gyönyörködtetőbb mint Lysias, kit a' gondolatok 's érzések' nemességére nézve is sokkal feljülhalad. Az említett görög bíráló azon jegyzéseket, melyeket Iso-krates' hamis mesterkélésre nézve tesz, a' következő jeles észrevétellel fejezi be, melyről a' köz helyeken fellépő szónokoknak soha sem kellene elfelejtkezni: „*Της μεντοι αγωγης των περιοδων το κυκλιον. και των σχηματισμων της λεξεως το μείρακιωδες, ἐκ ἐδοκιμαζον. δαλευει γαρ ἡ διανοια πολλακις τῷ ρυθμῷ της λεξεως, και τε κομψε λειπεται το αληθινον· κρατιζον δ' ἐπιτηδευμα ἐν διαλεκτῷ πολιτικῇ και ἐναγωνιῳ, το ὁμοιοτατον τῷ κατα φυσιν. βλεται δε ἡ φυσις τοις νοημασιν ἐπεσθαι την λεξιν, ὃ τῇ λεξει τα νοηματα. συμβε-λῳ δε δη περι πολεμου και ειρηνης λεγοντι και ιδιω-τη τον περι ψυχης τρεχοντι κινδυνον εν δικασαις, τα κομψα, και θεατρικα, και μειρακιωδη ταυτα*

Isaeus leginkább azért nevezetes, minthogy tanítója volt a' nagy Demosthenesnek, ezen férfúnak, kiből az ékesszólás nagyobb fényvel tündöklött, mint talán akárkiben is, a' ki valaha szónoki névvel tiszteltetett meg. Ennek írói tulajdonsága 's előadási módja tehát tőlünk különös figyelmet érdemel.

Nem töltöm az időt Demosthenes élete' környülményeinek előszámlálásával; azok egyébiránt is elegendő események. Hogy ő az ékesszólásban magát megkülönböztetni rendkívüli módon törekedett; hogy első próbatételei foganatlanok voltak; hogy minden akadályokkal, melyeket testi alkatjának 's beszélő eszközeinek hijánosságában talált, fáradhatatlanul küzdött; hogy huzamosab-

---

ὅκ οἶδα ἦντινα δυναιτ' ἂν παρασχεῖν ὀφελειαν. μαλλον δ' οἶδα, ὅτι καὶ βλαβῆς ἂν αἰτία γενοίτο. χαριεντισμος γὰρ πᾶς ἐν σπῆδῃ, καὶ καλῶς γινόμενος, ἄωρον πρᾶγμα καὶ πολεμιωτάτον ἐλεφ." „Periodusainak fölöttébb mesterségesen vívését 's kerekítését 's az igen virágos nyelvet éppen nem hagyhatom helyben: nála a' gondolat a' kifejezésnek 's az igazság az ékesgetésnek gyakran szolgájává tétetik; holott minden, köz helyen 's nagy tárgyakról mondandó beszédben, mindenek felett a' természetet kell követni; a' természet pedig világosan azt akarja, hogy a' kifejezés kövesse a' gondolatot, ne a' gondolat a' kifejezést. Mikor valaki köz tanácskozásokban lép fel, 's háboru vagy békeség iránt ad tanácsot, vagy valamelly egyes polgár mellett beszél, kinek mint vétekekkel vádoltatottnak élete veszélyben forog: akkor, vélekedésem szerint, semmi mesterséges czifraságok, színjátékhoz illő szépségek és a' fiatal kornak tetsző virágok sincsenek illő helyen; sőt meg vagyok győződve, hogy sokszor ártanak is. Az olly ékesgetések, mellyek egyéb környülmények között szépek volnának, ilyenkor elvesztik erejüket 's ellene dolgoznak azon részvételnek, mellyet a' hallgatók' lelkében támasztani kellene."

ban tanulhatás 's foglalkozhatás végett pinczébe zárkóztott; hogy magát a' nép-gyűlések' zajához a' tenger' partján szónoklás által szoktatta; hogy kimondása' hibájának orvoslása végett szájába kövecseket rakva hangicsált; hogy, némelly helytelen mozdulásától el akarván szokni, otthon vállai felett függő meztlen fegyver mellett gyakorlotta magát a' beszélésben: mindezen körülmények — melyeket Plutarchusban olvasunk — nagy mértékben hátorításokra szolgálhatnak azoknak, kik az ékes-szólás' mesterségét akarják tanulni; mert megbizonyítják, milly nagy segedelmet nyújthat a' mesterség és szorgalom olly jelesség' elérésére is, melyet a' természet megtagadni látszik.

Demosthenes megvetvén azon virágos és mesterkélt beszédmódot, melyet az idejebeli rhetorok gyakoroltak, vissza tért Perikles' ható és férfias ékesszólására; 's erő és heveség teszi előadásának fő bélyegét. Soha sem volt szónoknak szebb mezeje, mint Demosthenesnek az Olynthusi és Filep elleni beszédekben, melyeknek érdeme minden kétségen kívül nagy részint a' tárgy' nagyságából 's az azokat lelkesítő nemes gondolkozásból 's szép hazafiui indulatból származik. Ezen beszédekben a' szónok' célja nem egyéb, mint honfiait a' Macedoniai Filep ellen, Görögország' közös ellensége ellen, boszorkodásra ingerelni, 's azon álnok rendszabásoktól elidegeníteni, melyek által őket ezen ravasz fejedelem álomba ringatni 's velek a' veszélyt elfelejtetni igyekezett. Ezen cél' elérése végett látjuk, mint fordít hasznára minden illő eszközöket, melyek által egy, igazság-szeretéséről, miveltségéről 's vitézségéről ugyan híressé lett, de sok tekintetben megromlott 's elfajult népet felsekenthetni reménylett. Az athenaeieknek merészen szemökre hányja tuncaságokat, a' köz jóval nem gondolasokat 's megvesztegettetésre hajlandó voltokat; míg más felől őket hajdani dicsőségekre és a' még feltaláltatható segedelmi kútfőkre

emlékezteti. A' vele egy időbeli szónokokat, kiket Filep megvesztegetett, 's kik a' népet békével maradásra akarták bírni, nyilván 's kiméletlenül megtámadja mint hazárulókat. Ő maga nemcsak bátor ellentállásra inti honfaiat, hanem arra is tanítja, mikép kelljen azt végrehajtani. Beszédei teljesek lelkesedéssel 's a' hazaszeretet' lángoló tüzevel. Bennek a' kidolgozás nem különbözteti meg magát mesterséges ékességgel és ragyogással. A' szónok gondolatok' 's különösen saját gondolatjai' ereje által bélyegzi magát 's emelkedik fel minden egyéb szónokok felett. Ugy látszik, mintha a' szókra semmit sem ügyelne, hanem csak a' dolgokra. Elfelejtjük az olvasás közben a' szónokot, 's csak a' tárgyról gondolkodunk. Nála semmi kérkedés és pompázás nincsen; nem találtnak mesterséges bevezetések, hanem mihelyt hallgatóit egykét mondással az igazság' bevezésére elkészíti, egyenesen a' dologra megyen által.

Demosthenes sokat nyer, ha Aeschinessel ennek *Pro corona* cím alatt esmérletes beszédében összehasonlítatik. Aeschines nemcsak vágytársa, hanem személyes ellensége is volt 's az akkori leghíresebb szónokok közé tartozott. De ha mind a' két beszédet olvassuk, úgy találjuk, hogy Aeschines Demostheneshez képest erőtlen 's a' lélekre sokkal csekélyebb benyomást tesz. Okoskodásai a' kérdés alatti törvény iránt éles elmét mutatnak ugyan; de Demosthenes ellen intézett szemrehányásai igen általánosak és keveset nyomók. Demosthenes ellenben olyan mint a' sebes árvíz, melynek semmi sem állhat ellene. Nagy heveséggel földhöz veri ellenségét; karakterét a' legtüzesebb színekkel lefesti; 's különös érdeme ezen beszédnek az, hogy benne minden leírások nagy mértékben festők. Mindenütt nemes lélek és becsület' mély érzése látszik benne; 's a' szónok azzal az erővel 's méltósággal beszél, melyekre csak nagy tettek és a' közjó' forró szeretete emelhetik a' lelket. Mind a'

két szónok szerfeletti szabadsággal beszél. Általában az a' mértéktelen zábolátlanság, melyet a' régiek' erkölcsi megengedtek 's melly sokszor — mint nemcsak itt, hanem Cicero' Philippicáiban is látjuk — egész a' csufnevek' adásáig 's parasztos durvaságig lealacsonyul, a' mi füleinket nagyon sérti. Az, a' mit a' régi szónokok az illy merész szabadsággal nyertek, nem ér fel azzal, a' mit más felől az által méltóságokra nézve vesztettek; 's ezen tekintetben azt az illendőséget, melly az újabb ékesszólásban uralkodik, méltán nyereségnek lehet tartani.

Demosthenes' stylusa erős és tömött; de néha — meg kell vallani — kemény és darabos is; szavai nagy mértékben jelentők 's férfiasan 's velősen vannak elrendelve. A' csekélyebb kellemekekkel nem gondolván csak a' gondolatok' 's érzések' főnségére látszik czélozni. Az elmondásban 's testének az elmondáshoz alkalmazásában — azt mondják — nagyon heves és tüzes volt: a' mit, ha írása' módját meggondoljuk, könnyen el is hihetünk. Lelkét, úgy látszik, inkább szigorúság mint akármelly nemű kellem bélyegzi. Mindenütt komoly gondolatokkal teljes és szenvedélyes; sehol sem alacsonyítja le magát, 's mindentől távol marad, a' mi tréfának vagy játéknak tartathatnék. Csodálkozásra méltó ékesszólásában legfeljebb azt az egyet lehet gáncsolni, hogy néha kemény és száraz. Néha kellem és kecs nélkül látszik szűkölködni, melly környülményt a' Halikarnassi Dionysius abból magyaráz meg, hogy igen szorosan követte Thucydidest, kit a' stylusra nézve remek gyanánt nézett, 's kinek történetírását — azt mondják — nyolczszor irta le saját kezeivel. De ezen hijánosságok felesleg is kipótoltatnak azon férfias ékesszólás' bámulásra méltó ereje által, melly valamint mindeneket, kik őtet hallgatták, elragadott, úgy még ma is eleven részvételre és megindulásra gerjeszt.

Demosthenes' ideje után Görögország elvesztette szabadságát; következésképen az ékesszólás is elhanyaglott

's viszont azon erőtlen beszédmóddá vált, melyet előbb a' rhetorok és sophisták divatba hoztak vala. Igaz, hogy Demetrius Phalereus, ki mindjárt Demosthenes után élt, valamennyire híressé tette magát; de a' szerint, a' mit róla tudunk, inkább virágos mint lelkes szónok volt, 's inkább a' stylus' kellemeire mint a' dologra ügyelt. „Inkább gyönyörködtette — úgy mond Cicero — mint hevítette az athenaeieket.“ *) Az ő ideje után egy jeles görög szónokról sincs emlékezet.

---

*) „Delectabat athenienses magis quam inflammabat.“

HUSZONEGYEDIK LECZKE.

(Az ékesszólás' történeteinek folytatása).

ROMAI ÉKESSZÓLÁS. CICERO. MAI ÉKESSZÓLÁS.

Miután az ékesszólás' eredetéről 's annak állapotjáról a' görögöknél szoltunk, most annak előmenetelét a' romaiaknál fogjuk vizsgálni, kiknél az ékesszólásnak leg-
alább egy remekét a' legfényesebb 's legdicsőbb formá-
ban találjuk. A' romaiak soká csak durva hadakozó nem-
zet 's minden mesterségekben tudatlanok voltak. A' szép-
mesterségek későn, csak Görögország' meghódoltatása
után vétettek fel nálok; 's a' romaiak a' görögöket a' tu-
dományok' minden nemeiben mestereiknek vallották.

„Graecia capta ferum victorem cepit, et artes
Intulit agresti Latio.“

Hor. Epist. ad Aug.

A' meggyőzött Görögország elfogadta vad győzőit, 's a'
durva Latiumba bevitte a' mesterségeket.

Valaminthogy a' romaiak az ékesszólást, poesist, 's
a' tudományokat a' görögöktől vették, úgy meg kell val-
lani, hogy az azokhoz megkívántató elmebeli tehetségekre
nézve utóbb is tőlök messze elmaradtak. Ők általában
komolyabb 's ünnepélyesebb, de kevesebb éles eszü, 's
kevesebb elmés népet tettek. Nem birtak a' görögöknek
sem elevenségével, sem finom érzésével; szenvedélyeik
nem gyúladtak fel olly könnyen, gondolkodások nem
volt olly gyors, 's a' görögökhöz képest phlegmatikus
természetűek voltak. Nyelvök is természetökhöz hasonlí-

tott, rendszeres, ünnepélyes és nyomos volt; de nem találtatott benne az a' mesterségtelen 's jelentéssel teljes egyszerűség, 's különösen az a' mindenféle írásmódra alkalmas hajlékonyság, mellyel a' görög nyelv magát minden egyebek fölött olly igen megkülönböztette.

„Grajis ingenium, Grajis dedit ore rotundo
Musa loqui.“

„A' görögöknek a' Musa szép elmét 's kerekded beszédet adott.“

Ugyanazért, ha a' görögöknél és romaiaknál a' tudományos munkákat összehasonlítjuk, mindenütt azt a' különbséget fogjuk találni, hogy a' görögökben jelesebb elme, a' romaiakban több rendszeresség és mesterség vagyon. A' mit a' görögök feltaláltak, azt a' romaiak csinosabbá tették; az elsők eredeti 's néha csinatlan írók, az utóbbiak mesterséges utánazók.

Minthogy a' romaiaknál a' szabad köztársaság' idejében nagy részint népigazgatás divatozott, nem szenved kétséget, hogy a' nép' kormányzóí 's vezetői a' nyilvános ékesszólást jó idején úgy nézték mint az igazgatás' hatalmas rugóját, 's a' tekintet' és befolyás' eszközét. De a' birodalomnak ezen régibb állapotjában az efféle nyilvános beszédek alig érdemelhették meg az ékesszólás' nevét. Jóllehet Cicero a' híres szónokokról irt értekezésében (de Claris Oratoribus) az idősb Catót 's némelly vele egyidőbelieket ezen tekintetben valamennyire nevezeteseeknek mondja is lenni, mindazáltal megvallja, hogy azoknak előadása nagyon durva és darabos volt: „Asperum et horridum genus dicendi.“ Csak kevéssel Cicero' ideje előtt támadtak Romában valamennyire híres szónokok. Crassus és Antonius — kik Ciceronak „de Oratore“ czimű munkájában beszélgető személyek, 's kiknek előadások' módját Cicero mind ott mind egyéb rhetorikai munkáiban szépen lefesti — úgy látszik, a' legjelesebbek

voltak. De minthogy sem ezektől, sem Hortensiustól, ki Ciceroval egy időben élt 's annak a' törvénytörvényeséki ékeszölásban vágytársa volt, semmi munkákat nem birunk; azért feleslegesnek tartom, Cicero' munkáiból azon tudósításokat ide iktatni, mellyeket ezen nagy emberekről ad, 's mellyekben ékeszölások' mineműségét lerajzolja. *)

Az a' tárgy, melly ezen időszakban leginkább megérdemli figyelmünket, maga Cicero, kinek már csak neve is mindenre emlékeztet, a' mi az ékeszölásban fényes és nagy vagyon. Életének történetírása 's különösen emberi 's polgári gondolkodás-módjának lerajzolása most nem tartozik célunkhoz. Itt csak úgy tekintjük ötöt mint ékes nyelvű népszónokat, 's megelégszünk azzal, hogy mind jelességeit, mind pedig (ha vagynak) hijánosságait is megemlítsük. Jelességei minden ellenmondás nélkül nagy mértékben tündökölnék. Minden beszédeiben különös nagy mesterség tűnik ki. Többnyire rendszeres bevezetéssel kezdi el azokat, 's a' hallgatókat nagyon gondosan tudja elkészíteni 's magának megnyerni. Előadása világos, 's okai ügyesen vagynak elrendelve. Ő sokkal könnyebben megértetik mint Demosthenes, 's e' részben ezt jóval feljülhaladja. Nála mindent az illő helyen találunk; soha sem kezdi hallgatóit felhevíteni, míg őket meggyőzni nem igyekezett; 's az indulatoknak különösen a' csendesebbeknek gerjesztésében felette szerencsés. Egy író sem esmérte soha a' szók' erejét és hatalmát jobban, mint Cicero. Kifejezéseit nagyon szépen és pompásan ömledezteti, 's a' periódusok' alkotásában a' legnagyobb mértékben gondos és vigyázó. Mindenkor ke-

---

*) A' ki e' részben bővebb felvilágosítást kíván, annak legjobb az eredeti íráshoz folyamodni, 's Ciceronak következő munkáit, mellyek több tekintetben figyelmet érdemelnek, olvasni: „De Oratore; Brutus, sive de Claris Oratoribus; Orator ad Marcum Brutum.“

rekded és teljesen folyó stylussal él, 's azt soha meg nem szaggatja. Cicero minden tárgyat nagyon szeret bővíteni; nyelve, stylusa pompás, 's gondolkodás-módja nagy mértékben nemes. Előadása általában véve terjedékeny; mindazáltal azt sokszor szerencsésen változtatja 's a tárgyhoz alkalmazza. A' Catilina ellen irt négy beszéd közül p. o. mindenkinek, különösen az elsőnek és utolsónak, hangja 's írásmódja nagyon különböz; 's szembe-tünő józan ítéllettel azon környülményekhez van szabva, mellyek között mondatlak. Mikor egész országot illető fontos dolog lelkesíti vagy boszontja ötet, akkor azon terjedelmes és kiáltozó előadástól, mellyre egyébkor hajlandó, szembe-tünőképen eltávozik, 's nagy mértékben hevéssé 's hatalmasan unszolóvá lesz. Ez az eset van az Antonius, Verres és Catilina ellen tartott beszédeiben.

Cicero mindezen jeles tulajdonságok mellett sem ment némelly hibáktól, mellyeket megjegyezni szükségesnek tartok. Mert az ő ékesszólása a' sok szépségért, melly benne találhatik, olly szemfényvesztő remekké lett, hogy gondos megvizsgálás nélkül az ifjakat könnyen hibás utánozásra bírhatja: 's én azt hiszem, hogy ez már némellykor meg is történt. Az ő beszédeiben, különösen azokban, mellyeket fiatal korában készített, a' mesterség felettébb szembe-tünő 's gyakran egész a' kérdésig megyen. Az ékesszólással nagyon észrevehetőképen pompát üz. Ugy látszik, hogy sokszor azzal, a' mit mond, inkább csodálatást akar nyerni, mint meggyőzést eszközölni. Azért némelly helyeken inkább tündöklő mint alapos okoskodású; 's ott, a' hol tömött gondolatok kívántatnának, szószaporító. Periodusai mindenkor kerekdedek 's kellemes hangzatuak, nem vádoltathatnak elfárasztó egyformasággal, minthogy ennek elég különféleség van; de azáltal, hogy a' pompás előadást nagyon keresi: stylusát néha erőtlenné teszi. Valahol alkalom van rá, mindenütt szeret magáról beszélni. Nagy tettei, 's azon fontos szol-

gálatok, melyeket hazája iránt bizonyított, mentik ugyan ötet valamennyire e' részben, 's a' régiek gondolkozás-módja is az illendőség iránt nagyobb szabadságot adott neki; mindazáltal, ha mindezt tekintetbe vesszük is, mégsem lehet kérkedékenységet egészen elföldözni, 's szónoki beszédei, sőt minden munkái, azt a' benyomást teszik ránk, hogy ő jó ember volt ugyan, de hiúsággal is nem kevéssel birt. Azon hibák, melyeket itt Cicero' ékesszólására nézve említék, a' maga idejebeliiek előtt sem maradtak gáncsolatlanul. Látjuk ezt Quintilianból, 's az illy czimű beszélgetésnek „De causis corruptae eloquentiae“ írójából. Brutus — mint tudjuk — bágyadt és velőtlen szónoknak (*fractum et elumbem*) nevezte. „*Suorum temporum homines* — ugymond Quintilian — *incessere audebant eum, ut tumidiorem et Asianum, et redundantem, et in repetitionibus nimium, et in salibus aliquando frigidum, et in compositione fractum et exultantem, et pene viro molliorem.*“ Őtet a' maga idejebeliiek azzal bántak, hogy vádolni, hogy duzzadt *stylusú*, ázsiai pompát és vesztegetést szerető, magát gyakran ismétli, elmésségeiben néha hideg, a' kidolgozásban lankadt, az előadásban pedig erőtlen, dagadozó 's puhább mint férfihoz illik. Ezen vádalók minden kétségen kívül messze mentek, 's ros indulatot 's személyes gyűlölséget árultak el. Hibáit észrevették, de nagyították is; 's ennek okát abban a' különböző izlésben lehet feltalálni, mely Cicero' idejében az ékesszólásra nézve két nagy felekezet — az attikai és az ázsiai — között uralkodott. Az első felekezetbeliek annak fogták tüzesen pártját, a' mit ők egyszerű, czífrátlan 's természeti *stylusnak* tartottak; 's ezek azzal vádolták Cicerót, hogy ettől eltávozott 's az ázsiai virágos előadásra hajlik; Cicero ellenben retorikai munkáiban azt igyekezik megmutatni, hogy ezen felekezet az attikai igaz ékesszólás helyébe hideg és száraz előadást akar tenni 's azt vitatja, hogy az ő írásmódja az igaz at-

tikai stylus szerint van formálva. Quintillian' oktatásai' utolsó könyvének 10dik részében ezen két felekezetnek és egy harmadiknak a' kettő között középsőnek, melyet rhodusi-nak nevez, vitálkodásaikról teljes tudósítást ad, Cicero' részére hajlik, 's a' teljesebb, bővebb 's gazdagabb írásmódnak, akár attikainak akár ázsziainak neveztessek, elsőseget tulajdonít; 's állítását a' következő igen igaz jegyzéssel fejezi be: „Plures sunt eloquentiae facies; sed stultissimum est quaerere, ad quam rectarus se sit orator; cum omnis species, quae modo recta est, habeat usum. — Utetur enim ut res exigit, omnibus nec pro causa modo sed pro partibus causae.“ Az ékesszólásnak több nemei vagynak, 's nagy esztelenség azt kérdezni, melyik szerint kelljen a' szónoknak magát alkalmazni; holott mindenik nem, mely magában nem hibás, hasznos lehet. A' szónok a' szerint, a' mint a' körülmények kívánják, mindenik nemet fogja használni. Még pedig nein csak általában a' beszéd' tárgyára, hanem annak egyes részeire nézve is.

Cicerónak Demosthenessel összehasonlításáról sokat írtak a' műbírák. Az ékesszólás' ezen két fejedelmének különböző írásmódja 's mindeniknek különös tulajdonsága írásaikból olly szembetűnőképen kitetszik, hogy az összehasonlítás sok tekintetben könnyű. Demosthenes' tulajdona az erő és keménység, Ciceroé pedig a' szépség és maga-kedveltetés. Az elsőben több férfiaságot, a' másodikban több ékességet találunk; az elsőben több darabosság, de több lelkeség és tömötség is; a' másodikban pedig több kellem, de a' mellett több bágyadság és ernyedtség is vagyon.

Azok, a' kik ezen különbséget Cicerónak kisebbitése nélkül meg akarták magyarázni; azt mondták, hogy hallgatóik' különbségét tekintetbe kell venni; hogy a' kimivelt athenaeiek könnyen megérthették Demosthenes' tömött és okokból álló ékesszólását; de néphez lebocsát-

közöbb, virágosabb és kiáltozóbb előadás kívántatott a' romaiaknál, minthogy ezek nem voltak olly éleseszűek 's a' beszéd' mesterségéhez nem értettek annyira. De ez a' mentesség nem elégséges. Mert meg kell gondolnunk, hogy a' görög szónok még többször beszélt kevert sokaság előtt mint a' romai. Az athenaeieknél a' hazának csaknem minden köz dolgai a' népgyűlésekben vétettek fel; 's a' hallgatók és bírók a' köz néphől állottak. Ciceró pedig rendszerint a' senatorok' gyűléséhez (Patres Conscripti), vagy mikor véték' megítéléséről volt a' szó, a' praetorhoz 's kiválasztott bírákhoz intézte szavait; 's nem lehet képzelni, hogy romában a' legfőbb rendű 's legjobb nevelésű embereknel az ügy' megértetése 's a' szónok' kedveltetése végett terjedelmesebb előadás kívántatott volna, mint az athenaei köz polgároknál. Talán közelebb járunk az igazsághoz, ha azt mondjuk, hogy a' tökéletes szónok' minden jeles tulajdonságainak egy személyben egyesítése 's mind azon tulajdonságoknak fő mértékre vivése több mint a' mennyit a' korlátok közé szorított emberi elme' erejétől várni lehet. Az erőnek legnagyobb mértéke, alig hiszem, hogy a' kellemnek 's ékességnek legnagyobb mértékével valaha valamely emberben együtt lehessen; a' kettőre együtt 's egyenlő mértékben figyelmezés nem fér össze egymással; 's a' melly elme az ékesség' és kellem' legmagasabb lépcsőjére tud lépni, egészen másféle mint az, melly az erőre nézve magasan fölemelkedhetik. Mert világos dolog, hogy ebben áll a' két híres szónokot bélyegző különbség.

Demosthenesre nézve mostoha körülmény az, hogy nemcsak nagy tömötsége néha homályt okoz, hanem a' nyelv is, mellyen ír, közülünk legtöbbször előtt kevesebbé esméretes mint a' deák, 's kevesebbé vagyunk jártosok a' görög régiségekben mint a' romaiakban. Cicerót könnyebben megértjük, 's azért nagyobb gyönyörrel is olvassuk. De ha ezen körülményt tekintetbe nem vesszük

is, Cicero már magában is kellemesebb író mint a' másik. Mindazáltal mégis azt hiszem, hogy mikor a' haza veszedelemben forogna, vagy valamely egész országot illető 's olly fontos dologról volna szó, melly köz figyelmet vonna magára, egy a' Demosthenes' lelkével 's módjával mondott beszéd többet nyomna 's nagyobb dolgokat vinne véghez, mint a' Cicero' írásmódjával készült. Ha Demosthenes' Philippikái egy angolországi gyűlésben 's hasonló körülmények között tartatnának, még ma is győzedelmek lennének. Az a' magával ragadó stylus, az az erős okoskodás, az a' boszorkodás, harag, merészség és szabadság-szeretet, melly azokat mindenütt lelkesíti, akár melly mostani gyűlésben is csalhatatlanul nagy következtetéseket szülnének. De kétlem, hogy Cicero beszédeiről ezt lehessen mondani, kinek ékesszólása akármelly szép 's akármelly egyező is a' romai izléssel, mégis igen sokszor közelít a' declamatiohoz, 's a' beszézés' azon módjától, mellyet mi a' nagy fontosságú dolgoknál várni szokunk, igen messze eltávozik. *)

A' francia műbírák, midőn Demosthenest és Cicerót összehasonlítják, nagy résznél az utolsónak adják az elsőséget. Pater Rapin jesuita a' leghíresebb görög és romai írók' összehasonlítását tárgyazó munkájában hasonlóképen a' romainak kedvez. Állítása' erősítése végett egy igen különös okot hoz elő, mellynek nagy fontosságot tulajdonít: azt t. i., hogy Demosthenes nem esmérhette olly tökéletesen az emberi természetet és indulatokat mint Cicero. Miért pedig? — Azért, mert nem olvashatta Aristoteles' értekezését a' retorikáról, mellyben — úgy

---

*) Itt egészen egy értelemben vagyok azzal, a' mit Hume Dávid az ékesszólásról írt értekezésében mond: azt állítja, hogy az emberi elme' minden szüleményei között Demosthenes' beszéde legközelebb járulnak a' tökéletességhez.

mond ezen műbíró — az emberi természet' titka egészen fel van fedezve; és hogy ezen fontos okoskodását gyámmolihassa, vitálkodásba bocsátkozik Aulus Gelliusal, meg akarván mutatni, hogy Aristoteles' Rhetorikája nem előbb bocsátkozott közre, hanem csak akkor, mikor Demosthenes legalább nevezetesebb beszédeit már tartotta volt. Ennél gyermekibb állítást alig lehet gondolni. Az olly szónokok mint Cicero és Demosthenes, az emberi szenvedélyeket 's azok' gerjesztésének mesterségét sokkal fönségesebb kutatókból tanulják meg mint a' millyen egy rhetorikai értekezés. Mindazáltal egy francia műbíró csakugyan eltért honfiainak szokott útjáról; 's miután Ciceróra minden illendő dicséretet ruház, melyre olly sok időszak' megegyező bizonyítása szerint méltán számot tarthatni látszik, végre a' pálmát Demosthenesnek nyújtja. Ez a' műbíró Fenelon, a' hambrayi híres érsek 's Telemach' szerzője; ő ki az előadás' kellemeinek 's virágainak bizonyosan nem ellensége. Találtatik ezen ítélete a' rhetorikáról és poesisról írt elmélkedéseiben, melyek az ékesszólást tárgyazó beszélgetései után toldalékul szoktak állani, 's minthogy azok — vélekedésem szerint — ezen tárgyról a' legjobbat, a' mit akármelly mai műbíráknál is találni lehet, magokban foglalják, nagy mértékben megérdemlik az olvasást. Fenelon szavai a' következők: „Je ne crains pas dire, que Démosthène me paraît supérieur à Cicéron. Je proteste que personne n'admire plus Cicéron que je fais. Il embellit tout ce qu'il touche. Il fait honneur à la parole. Il fait des mots ce qu'un autre n'en saurait faire. Il a, je ne sais combien de sortes d'esprit. Il est même court, et véhément, toutes les fois qu'il veut l'être; contre Catiline, contre Verres, contre Antoine. Mais on remarque quelque parure dans son discours. L'art y est merveilleux; mais on l'entrevoit. L'orateur en pensant au salut de la republique, ne s'oublie pas, et ne se laisse pas oublier. Démosthène paraît sortir de soi,

et ne voir que la patrie. Il ne cherche point le beau; il le fait, sans y penser, il est au dessus de l'admiration. Il se sert de la parole, comme un homme modeste de son habit, pour se couvrir. Il tonne; il foudroie. C'est un torrent, qui entraîne tout. On ne peut le critiquer, parcequ'on est saisi. On pense aux choses qu'il dit, et non à ses paroles. On le perd de vue. On n'est occupé que de Philippe, qui envahit tout. Je suis charmé de ces deux orateurs; mais j'avoue que je suis moins touché de l'art infini, et de la magnifique éloquence de Cicéron, que de la rapide simplicité de Démosthène."

Az ékesszólás' virágzása a' romaiaknál igen kevés ideig tartott. Cicero' ideje után naponkint alább szállott, vagy inkább egészen elhanyaglott; 's nem csodálhatjuk, hogy ez így történt. Mert nemcsak a' szabadság egészen elenyészett, hanem a' szabad kényű uralkodás is mindenütt éreztette vas ígájának súlyát; minthogy az isteni gondviselés ezen birodalomra haragjában hosszú sorral a' legutálatosabb zsarnokokat bocsátotta, kik valaha királyi széken az emberi nemzetet gyalázták és zaklatták. Ezeknek uralkodások alatt természet szerint lehetett várni az izlés' romlását 's az emberi elmének elcsüggedését. Némelly gyönyörködtető mesterségek, mellyek a' szabadsággal nem olly igen szorosan függenek össze, egy ideig megtartották magokat; de azon férfias ékesszólásnak, melly a' senatus' gyűléseiben 's a' köz dolgok' intézéseinél gyakoroltatni szokott, már többé nem lehetett helye. Az a' változás, melly az ékesszólásra nézve a' polgári igazgatás' természete 's a' nemzet' erkölce által okoztatott, szépen le vagyon írva azon beszélgetésben, mellynek czime ez: *De causis corruptae eloquentiae*, 's mellyet némellyek Tacitusnak, mások Quintilianának tulajdonítanak. A' bujálkodás', puhultság' és hízkeledés' árja mindent elragadott magával; a' forum, mellyen egyébkor olly sok fontos dolgok végeztek el,

pusztán állott. Ezen ugyan még ekkor is forogtak fenn némelly magános ügyek; de a' közönség nem gondolt azokkal, és nem fordított semmi figyelmet is arra, a' mi ott történt: alig áll itt még egy két hallgató a' szónok mellett, ki csaknem egyedül maga van 's mintegy pusztában beszél. A' szónoknak pedig örömkialtásokra, tapsolásra és olly néző sokaságra van szüksége, millyenre hajdan minden nap számot tarthatott, midőn ötöt olly sok és jeles emberek vették körül, midőn a' cliensek' nagy seregén kívül majd egész tribusok, majd szövetséges városok' követői jelentek meg, 's midőn a' romai nép csaknem minden ügyet a' magáénak nézett.*)

Az ékesszólás' végső romlását a' declamatorok' iskolái okozták. Ezekben képzelt és csufos tárgyak, melyeknek a' valóságos élethez semmi közök sem volt, szolgáltak az ékesszólásra gyakorlásul, 's minden hamis és mesterkelt ékességek uralkodó izléssé váltak. Engedelme-tekkel legyen mondva — így szól Petronius az ékesszólásnak maga idejébeli tanítóihoz — ti vagytok azok, kik az igaz ékesszólást legelsőben elemésztettétek. Mert üres hangaitokkal nevetséget okozván azt cselekedtetek, hogy az ékesszólásból minden elenyészett, a' mi benne férfias és valóságos volt. Ugyanazért én részemről meg vagyok győződve, hogy ifjainknak iskoláitokban egészen esztelenekké kell lenni, mivel azokban semmit, a' minek hasznát lehetne venni, sem nem látnak, sem nem hallanak; hanem csak regéléseket tengeri rablókról, kik kezekben

---

*) „Unus inter haec et alter, dicenti assistit, et res velut in solitudine agitur. Oratori autem clamore plausuque opus, et velut quodam theatro, qualia quotidie antiquis oratoribus contingebant; cum tot ac tam nobiles forum coaretarent; cum clientelae, et tribus, et municipiorum legationes, periclitantibus assisterent; cum in plerisque judiciis crederet populus Romanus sua interesse quid judicaretur.“

lánczokat tartva állanak a' parfon; és zsarnokokról, kik a' gyermekeknek azt parancsolják, hogy atyjaik' nyakát vágják el; csak feleleteket, mellyek pestis' idején azt kívánják, hogy három vagy több szüzek áldoztassanak fel; 's csak édes és mézes szókat 's szólásokat, mellyek fűszerekkel csümörletesekké tétetnek. A' kik ilyen lelki-eledellel tápláltatnak, valóban azok szintén úgy nem nyerhetnek jó izlést, mint jó illatot nem azok, a' kik fűstös konyhában laknak. *) A' görög rhetorok' kezeiben a' régi szónokok' férfias és szivreható ékesszólása — mint fönnebb megmutatám — sophistai szörszál hasogatássá fajult el; a' romai declamatorok' kezeiben pedig felesleges mesterkélessé, ellentételezéssé és elméskedéssé vált. Ez a' romlott izlés Seneca' írásaiban kezd megjelenni; 's az ifjabb Pliniusnak Trajanusra irt híres magasztaló beszédében is, mellyet a' romai ékesszólás' utósó örölködésének lehet nézni, kimutatja magát. Jóllehet az író jeles elméjű ember volt, mégis munkája minden könnyűség és természet hijával van. Mindenütt az látszik, hogy a' gondolkodás rendszerinti módjától el akart távozni 's erőltetett felemelkedésre törekedik.

A' romai birodalom' hanyatlásakor a' keresztény vallás' bevételése az ékesszólás' egy új nemének, az egy-

---

*) „Pace vestra liceat dixisse, primi omnem eloquentiam perdidistis. Levibus enim ac inanibus sonis ludibria quaedam excitando, effecistis ut corpus orationis enervaretur atque caderet. Et ideo ego existimo adolescentulos in schollis stultissimos fieri, quia nihil ex iis, quae in usu habemus, aut audiunt, aut vident; sed piratas cum catenis in littore stantes; et tyrannos edicta scribentes, quibus imperent filiis ut patrum suorum capita praecidant; sed responsa in pestilentia data, ut virgines tres aut plures immolentur; sed mellitos verborum globulos, et omnia quasi papavere et sesamo sparsa. Qui inter haec nutriuntur, non magis sapere possunt, quam bene olere qui in culina habitant.“

házi atyák' apologiáinak, predikációinak és pásztori írásainak adott eredetet. A' deák egyházi atyák között stylusok' tisztaságának tekintetéből Lactantius és Minutius Felix legnevezetesebbek, 's utóbb a' híres sz. Ágoston is nagy mértékével birt az eleven és ható előadásnak. De az egyházi atyák közül senki sem adott követésre méltó remeket az ékesszólásban. Mihelyt a' harmadik vagy negyedik századig le jövünk, úgy találjuk, hogy nyelvök darabos 's általában rájuk ragadott az akkori idők' izlése, a' duzzadt és feszes gondolatoknak és szójátékoknak szeretete. A' görög egyházi atyák között ékesszólási érdemére nézve sz. Chrysostomus mindeneket igen feljül halad. Nyelve tiszta, stylusa képekkel teljes, gazdag, kellemes és néha szenvedély-gerjesztő. De mind a' mellett sokat tart meg abból, a' mi mindenkor az ázsiai ékesszólásnak szokott tulajdonítani: a' terjedékenységből, tékozló bőségből és duzzadtságból. Azonban a' predikáló széki ékesszólásra nézve haszonnal olvastathatik, minthogy mentebb a' hamis ékességektől, mint a' deák egyházi atyák.

Nem találván semmi egyebet különös figyelemre méltót a' közép időben, általmegyek az ékesszólás' mostani állapotjára. Itt meg kell vallani, hogy a' nyilvános szónoklás egy európai nemzetnél sem nézetett oly nagy fontosságu tárgynak, 's nem miveltetett oly nagy gondal, mint a' görögöknél és romaiknál. Híre sehol sem növekedett annyira, 's munkálatjai sehol sem voltak oly nevezeteseek; 's az a' magasabb neme, melly ama' régi nemzeteknél oly tekintetre tett szert, úgy szólván czélba sem vétetett; jöllehet egy új hivatal állítatott fel, melly az ékesszólásnak különösen kedvez 's igen nemes mezőt nyit: értem az egyházi hivatalt. Ugy látszik az idő' lelke e' részben megváltozott. Két országban reménylhetnénk leginkább az ékesszólás' lelkét feltalálhatni: Franciaországban és Nagy-Britanniában. Franciaországban azért, mivel ez a' nemzet minden szép mesterségekre különös

hajlandóságot mutat, 's azokra a' multXVIIIdik században a' közönség által nagy mértékben serkentetett is; Nagy-Britanniában pedig azért, mivel a' nemzet jeles elmebeli tehetségekkel is bir, szabad kormány alatt is él. De mégis tagadhatatlan, hogy az ékesszólás egyik országban sem emelkedett fel közel is régi fényére. Míg az elmének egyéb szüleményeire nézve mind a' prosában mind a' poesisban a' görögökkel és romaiakkal dicséretesen vetélkedtek, sőt némelly munkákban azokat talán feljül is haladták: Demosthenes és Cícero mind e' mai napig senkit sem találnak, ki nekik az elsőséget peressé tenné; 's képtelen kérkedékenység volna akárkik is az újabbak közül velek egy rangra, vagy hozzájuk csak közel is helyezni.

Különösen azt, hogy Nagy-Britannia az ékesszólásban annál, melyet most elfoglal, fényesebb polczra nem emelkedett: úgy látszik méltán csodálhatjuk, ha meg-gondoljuk ezen nemzetnek megvilágosodott 's egyszersmind szabad és merész lelkét, mely az ékesszólásnak nagyon látszik kedvezni; 's azt a' környülményt is fontba vetjük, hogy minden művelt országok között egyedül Anglia az, mely nép-igazgatással bir 's törvényhozás végett olyan gyűléseket tarthat, a' millyeneket az ékesszólás' lelkesítésére nagyon hasznosoknak lehetne gondolni. *) Mindazáltal mindezen kedvező környülmények mellett is meg kell vallanunk, hogy az ékesszólás' leg-

---

*) Hume Dávid az ékesszólásról írt próbájában ugyanezt jegyzi meg, egyszersmind szokott ékesmódja szerínt nagyon meg is világosítja. De ő azt teszi fel, hogy nem lehet elégséges okát adnunk: miért áll alább az új ékesszólás a' réginél. E' részben én különböző vélekedéssel vagyok, 's még ezen leczke' befejezése előtt hozok elő némelly környülményeket, melyek — úgy hiszem — ezen fogyatkozást az ékesszólás' három neveire nézve leginkább okozzák.

több ágozataiban nemcsak a' görögöknek és romaiaknak nagy mértékben, hanem még a' francziáknak is utánok állunk. Jeles és nagy híré bölcsekedőink a' tudomány' minden részeiben talán nagyobb számmal vagynak mint akármely nemzetnek. Mind izléssel, mind tudománynyal nagy mértékben bírunk. Vagynak igen nagy nevű íróink 's költőink; de szónokkal milly kevéssel dicsekedhetünk! 's hol találtnak az ilyenek' elméjének emlékei? Igaz, hogy minden időszakban találtattak, kik a' parlamenti tanácskozások' vezetése által magoknak tekintetet szereztek; de ezen tekintetet többnyire inkább bölcseségöknek 's közdolgozókbeli jártasságoknak, mint szónoki talantomaiknak köszönheték; 's — némelly kevés eseteket kivévén, melyekben az ékesszólási tehetség valóban nagyon kitündöklött — a' parlamenti szónokoskodás' mestersege jobban csak ideig óráig tartó kedvelést és tapso-
lást, mint maradandó hirt 's nevet szerzett. A' törvényszéki ékesszólásban is tagadhatlanul mutathatunk sok jeles ügyviselőket; mindazáltal munkáik közül egy sem tartott érdemesnek arra, hogy a' maradéknak általadatnék, 's nem is tartott az általok támasztott figyelem tovább, mint a' meddig beszédek' tárgya' a' közönséget foglalatostokdattatta; míg Franciaországban azon törvényszéki beszédek, melyeket régebben Patru 's az ujabban Cochin és D'Aguesseau tartottak, gyönyörködve olvasatnak, 's a' franczia műbirák által gyakran úgy hozatnak fel mint az ékesszólás' remekei. Hasonlóképen a' predikáló székeken is a' britanniai theologusok olyan jól kidolgozott 's okos munkákkal különböztették meg magokat, millyeneknél jobbakkal talán egy nemzet sem dicsekedhetik. Sok nyomtatott predikációink teljeseek józan észszel 's theologiai és erkölcsi tudománynyal; de bennük az ékesszólásnak, a' rábeszélésnek 's a' szívrehatásnak azon ereje, melly a' predikálásnak fő czélja, vagy az tartoznék lenni, közel sincs illő idomban az elő-

adott dolgok' jeles becsével. Vélekedésem szerint, kevés mesterségben vagyunk olly nagyon hátra mint a' predikálásban: a' minek okait utóbb lesz alkalmam fejtegetni. A' dolog' így létére nézve elég lesz azt megjegyezni, hogy az angol predikációk a' helyett hogy szívreható 's lelkes szónoki beszédek volnának, ritkán emelkednek józan és száraz okoskodás' hangjánál fölebb. Ellenben a' francziáknál Bossuet', Massillon', Bourdaloue' és Flechier' predikációiban sokkal magasabb nemű ékesszólást látunk célba véve 's nagy részint el is érve, mint a' britanniai predikátoroknál.

Általában az ékesszólás' állapotja Franciaországban és Nagy-Britanniában tulajdonképpen abban különbözik, hogy a' francziák az ékesszólásnak szívreható erejéről sokkal magasabb képzeteket tesznek lelkők' eleibe; ha szintén a' végrehajtásban néha azokon alól maradnak is. Mi britannusok ellenben az ékesszólás' alacsonyabb nemére szorítottuk magunkat; de a' végrehajtásra — a' mint természet szerint várni lehetett — nagyobb figyelmet fordítottunk. A' francia szónokok sokkal merészebb képekkel ékesítik beszédeiket; 's előadásokban sokkal elevenebbek, forróbbak 's fölemelkedettebbek. Náluk a' dolgozás sokszor nagyon szép, de néha igen terjedékeny, 's az erőre és hatóságra nézve hiányos. Ezen hiba részint talán a' nemzet' természetéből származik, melly őket hajlandókká teszi inkább az ékességre mint a' dolog' valóságára figyelmeztetni; részint pedig polgári igazgatások' módjából, melly a' nyilvános szónokoskodást az ország' dolgaiba nagyon befolyjni nem engedvén azt a' legjobb alkalomtól, mellyben erőre szert tehetne, megfosztja. Ugyanazért az ő ékesszólásoknak legfőbb helye a' predikáló szék. A' francia akadémia' tagjai is tartanak felvételéskor beszédeket, mellyekben sokszor jeles elme tündöklök; de minthogy szerencsétlenségükre beszédüknek elegendő tárgya nincsen, többnyire hizelkedésre 's

dicséretre szállanak le: a' mi az ékesszólásnak legterméketlenebb 's legilletlenebb mezeje.

Megjegyzém fennebb, hogy a' görögök és romaiak az ékesszólás' magasabb nemére törekedtek, mint a' mostaniak törekednek. A' régiek' ékesszólása heves és szenvedélyes természetű volt, melly által a' hallgatók' szívét gyújtani, 's képzelődésüket elkapni igyekeztek; 's a' gondolatok' ezen hevességéhez szabattak 's alkalmaztattak testök' mozdulatjai is, a' „supplisio pedis“ és „percussio frontis et femoris“ nálók — mint Cicero' írásaiól látjuk — szokott gestusok voltak a' törvényszéki beszédek' alkalmával; jóllehet mai napon az effélék mindenütt, (kivévéen talán a' játékszint) helyteleneknek 's illetleneknek tartatnának. A' mai ékesszólás sokkal mérséklettebb és hidegebb, 's különösen Nagy-Britanniában csaknem egészen az okoskodva tanítás' és értekezés' hangjára szorítja magát. Előadása csaknem egészen olyan, mint a' mellyet a' régi műbirák „genus dicendi tenue v. subtile“ névvel neveznek, 's melly inkább meggyőzésre 's tanításra, mint szenvedelmek' gerjesztésére céloz, 's nem igen magasabb hangot vesz fel, mint a' közbeszédnek és tudományos értekezésnek szokott nyelve.

Több okokat lehet előhozni, miért maradott a' mai ékesszólás olly szoros korlátok között, 's olly alacsony állásban. Elsőben azt hiszem, hogy ezen változást részint a' gondolkodás azon helyesebb és megjobbított módjának kell tulajdonítani, melly az újabb időben gyakoroltatik. Alig lehel kétségbe hozni, hogy a' régi görögök és romaiak sok olly dolgokban, mellyek csupán elmét kívánnak, minket feljülhaladtak; de másfelől — úgy tartom — azt is meg kell engedni, hogy némelly tárgyakban éles ítéletünkkel 's pontos okoskodásunkkal eleikbe léptünk. A' melly mértékben a' világ gyarapodott, a' bölcselkedés is azon mértékben előbbre ment. Az értekezés' és okoskodás' lelke különösen Angliában nagyon kimivel-

tetett 's csaknem minden tárgyra kiterjesztetett. Azért mi több gyanuval viseltetünk az ékesszólás' virági iránt, 's őrizkedünk, hogy az ékesszólás által meg ne csalassunk. A' mi nyilvános szónokaink kénytelenek a' képzelődés' tüzesítésében, 's a' szenvedélyek' hevítésében tartózkodóbbak lenni; 's talán az uralkodó izlés által saját elméjük is sokkal csendesebb repülésre van szoktatva. Megvallom, az is hihető, hogy az a' magunk-mérséklése, melyet oly örömet izlésünk' megtisztulásának tulajdonítunk, sokszor csak lassúbb vérünk' 's természeti hidegségünk' következése. Mert úgy látszik, hogy a' görögök' és romaiak' — különösen az elsők' — elevenesége 's érzékeny indulatja sokkal nagyobb volt, mint a' miénk; azért az ékesszólás' szépségeit sokkal mélyebben érezték, mint mi.

Ezen nemzeti tulajdonságokon kívül továbbá, a' nyilvános szónokoskodás' három nagy nemeinek némelly különös környülményeit is tekintetbe kell vennünk, melyek közöttünk az ékesszólás' gyarapodását gátolták. Jóllehet Nagy-Britannia' parlamentje a' legszebb mező, melyet Europa mai napon a' nyilvános szónoknak nyit; mindazáltal mégsem volt az ékesszólás abban soha is oly hatalmas eszköz, mint Görögország' és Roma' népgyűléseiben. Az előbbi igazgatások alatt az önkényi hatalom igen kemény pálczát tartott kezében, 's az utósó időkben a' ministerek' befolyása nagyon elhatalmazott. Az ékesszólás' ereje, ha szintén nem csekély volt is, mégsem ért fel az említett két birodalombeli ékesszólás' erejével; következképen nem is tanulatott oly szorgalommal 's buzgósággal, mint ott, hol a' köz dolgokra bizonyos és elene állhatatlan erővel tudott hatni.

A' törvényszéki ékesszólásnál a' régiekhez képest még kevesebbé kedvező környülmények között vagyunk. A' régieknél a' bírák rendszerint nagy számot tettek, törvény csak kevés és egyszerű volt, az ügyek' elhatáro-

zása nagy részint a' józan ész' ítéletére volt hagyva. Ott tehát a' törvényszéki ékesszólás széles mezőt talált. De mai napon a' dolog egészen másképen van. Most a' törvény' kiszolgáltatása sokkal akadémikusabb. Az ahhoz tartozó tudomány oly nehéz dologgá lett, hogy azt a' törvénytudónak nevelésében fő tanulmányává 's bizonyos tekintetben egész élete' foglalatosságává kell tenni. A' beszélés' mestersége most csak másod rendbeli ügyesség, mellyre sokkal kevesebb időt és munkát fordíthat. Azonkívül a' törvényszéki ékesszólás sokkal keskenyebb határok közé is van szorítva, 's — kevés eseteket kivéven — csak meghatározott törvényekből, rendeletekből 's végzésekből okoskodásban áll; következésképen a' tudomány sokkal inkább megkívántatik, mint az ékesszólás.

A' predikáló széki ékesszólásra nézve bizonyosan nagy akadály volt, hogy Angliában a' predikációk' szabadon 's papiros nélkül mondása helyett azoknak olvasása mindenütt szokássá vált. Ez által a' gondos vigyázás nyerhetett, de az ékesszólás minden kétségenkívül sokat vesztett; mert az olvasott beszéd sokkal kevesebbé ható, mint a' szabadon elmondott. A' két mód által mind az előadásra mind a' beszédtartásra nézve változás történik, 's egyik mód nem olyan behatást tesz a' hallgatókra mint a' másik. De egy másik környülmény is nem keveset ártott. Némelly a' reformatio előtt támadott vallási felekezetek — különösen némelly buzgólkodók — a' predikálásnak bizonyos tüzes, lelkes, és köz néphez alkalmazott módját választották; 's ezeknek követői utóbb is hasonló tüzesség 's hevesség által különböztették meg magokat. Az a' gyűlölség, melly ezek iránt gyakoroltattott, azt okozta, hogy az uralkodó egyházhoz tartozók — minthogy ezen buzgóságot mértékfelettinek tartották — az ellenkező túlságra mentek által, 's szántszándékkal hideg és igen mérsékelt tanításokat tartottak. Ezen

okból a' rábeszélés' mestersége, melynek a' predikációkban fő dolognak kellene lenni, csupa okoskodó 's legfeljebb értelmet világosító előadássá változott: a' mi nemcsak a' predikatori ékesszólást kelleténél alsóbb hangra szállította le, hanem arra is alkalmat adott, hogy miután a' közönség' füle az illy hideg 's szenvedelmetlen beszédekhez szokott, egyéb nyilvános szónoklatok is hasonló módon tartattak.

E' szerint az ékesszólás' mostani állapotját 's ezen állapotnak okát tehetőségem szerint megmagyaráztam. Az ékesszólás tehát — mint látánk — elvesztette azon fényességet, mellyel a' régi időben birt; 's a' helyett, hogy fényes és szenvedelmes volna, már most nagyon mérseklett és hideg hangú. Mindazáltal még azon helyen is, mellyen most áll, fontos és nagy czélokat érhet el; 's inkább a' buzgóság' 's részvétel', mint a' jeles elme' nem létének lehet tulajdonítani, hogy eddigi magasabb polczra nem emelkedett. Még most is olly mezőt nyit, mellyen szép dicsőséget lehet aratni; 's maga olly eszköz, mellyet a' legfontosabb szándékok' teljesítésére lehet fordítani. Abban a' régi példányokat még most is nagy haszonnal tehetjük előnkbe követés végett; jóllehet ezen követésnél némelly tekintettel kell lennünk arra, a' mit az izlés' és erkölcsök' mostani állapotja kíván: a' miről utóbb lesz alkalmam bővebben szólni.

TUDNIVALÓK.

---

1. A' magyar tudós társaság ezen munkának csak kiadója lévén, nem kezeskedik a' benne követett nyelvszabályokról, sem végre akármi nemű nyelvet 's írást illető elvekről: egyedül arra kívánt a' kéziratok' bírálataiban ügyelni, hogy az elfogadott és sajtó alá bocsátandó munka, mint egész, egy vagy más tekintetből, ajánlható legyen, 's a' literatura' jelen állapotjában kiadásra méltónak tartathassék.

2. Nem vizsgálhatván meg a' benyújtott kéziratokat a' társaság fejenként és egészben; ez, u. m. **Blair Hugo' rhetorikai és aesthetikai leczkéi**, gr. Dessewffy Auréli és Taschner Antal I. tagok', mint e' végre hivatalosan megbizottak' írásbeli ajánlására adatott sajtó alá.

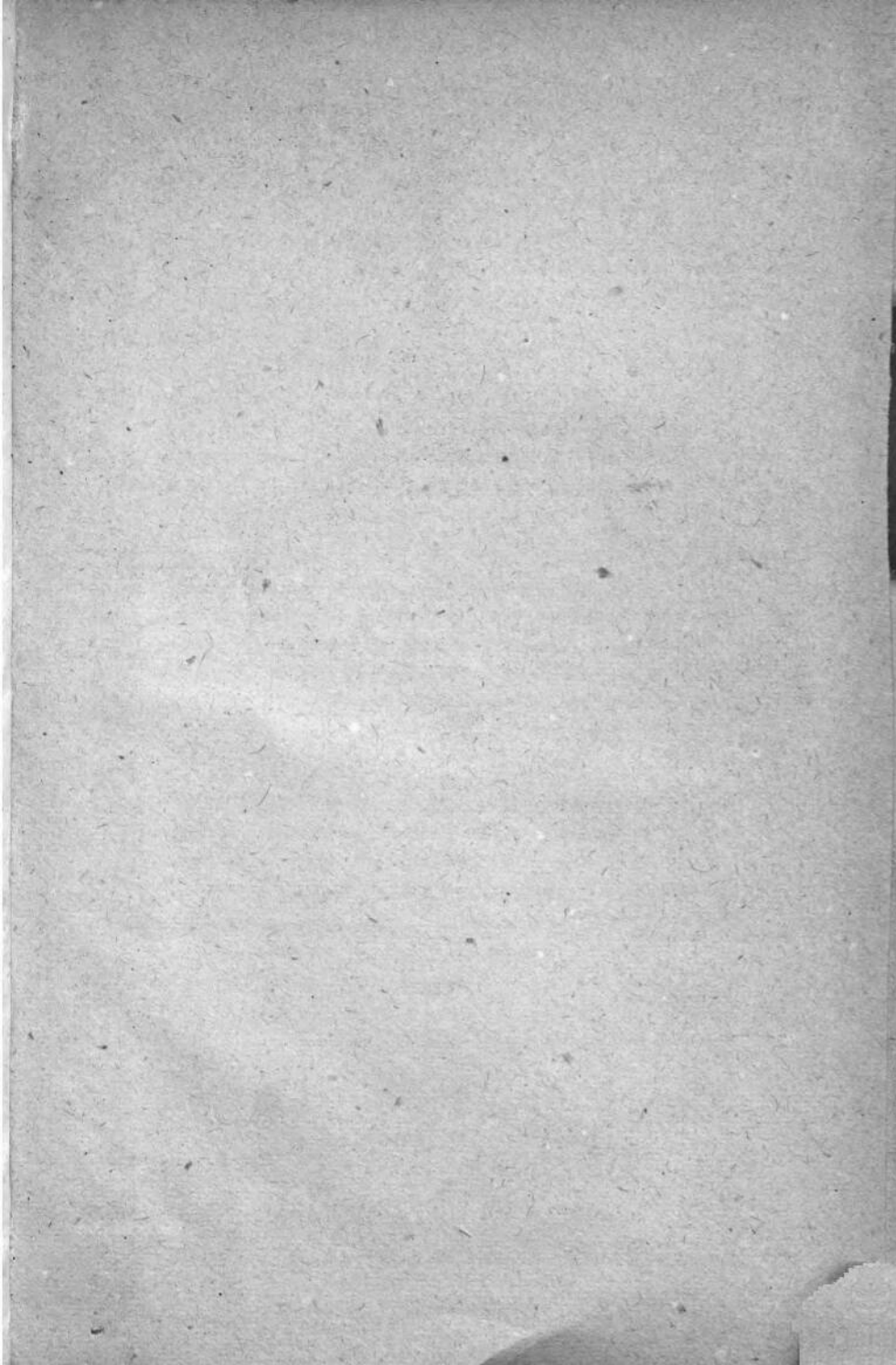
3. E' munka azon 61 közül való, mellyek' fordítására a' társaság 1832ben mártiusban a' magyar írókat felszólította.

4. A' társaság által kiadott kéziratok közül ez XLI. számu.

PESTEN, febr. 24d. 1838.

D. Schedel Ferencz,

titoknok.

Österreichische Nationalbibliothek

